

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопису

КОРИТКО ЛІЛІА ЯРОСЛАВІВНА

УДК 340.155.2(091):349.6:94(436)+(439):94(477.83/.86)“1867/1918”

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПРИРОДООХОРОННИХ ІНСТИТУТІВ
В АВСТРО-УГОРСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР
(НА МАТЕРІАЛАХ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ 1867–1918 РР.)**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Науковий консультант:
Макарчук Володимир Степанович
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	20
1.1 Вітчизняна та зарубіжна історіографія природоохоронної тематики австро-угорського періоду	20
1.2 Джерела та оцінка їх достовірності	49
1.3 Методологічні основи вивчення природоохоронних відносин Австро-Угорської імперії	62
Висновки до Розділу 1	66
РОЗДІЛ 2 ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРИРОДИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ НА ТЕРИТОРІЇ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У 1867-1918 РР.	73
2.1 Право власності на природні об'єкти та право природокористування	73
2.2 Правові засади державного управління в галузі охорони довкілля в Австро-Угорській імперії	88
2.3 Відповідальність за порушення законодавства про охорону та використання природних об'єктів та їх ресурсів	114
Висновки до Розділу 2	138
РОЗДІЛ 3 РЕГУЛЮВАННЯ НОРМАМИ АВСТРІЙСЬКОГО ПРАВА ДР. ПОЛ. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ. ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ (ВІДНОВЛЕННЯ) ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ	144
3.1 Правовий режим використання та охорони земель	144
3.2 Правовий режим використання та охорони надр	156
3.3 Правовий режим використання та охорони внутрішніх водних ресурсів	166
3.4 Правовий режим використання і охорони лісів та об'єктів	

рослинного світу	178
3.5 Правовий режим використання та охорони тваринного світу	195
3.6 Правовий режим захисту чистоти атмосферного повітря, життя та здоров'я людини від шкідливих і небезпечних впливів	214
Висновки до Розділу 3	222
РОЗДІЛ 4 ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1867-1918 РР.)	228
4.1 Правове становище українських земель Східної Галичини у складі Австро-Угорської імперії. Компетенція крайового сейму та уряду	228
4.2 Співвідношення австрійського державного та галицького крайового природоохоронного законодавства	247
Висновки до Розділу 4	258
РОЗДІЛ 5 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ – КОНКРЕТНО-ІСТОРИЧНА ПРАКТИКА	261
5.1 Техногенна діяльність на території об'єктів лісового і земельного фондів у Східній Галичині та її правове регулювання	261
5.2 Гірничовидобувна справа	277
5.3 Регулювання використання і правовий захист внутрішніх водних ресурсів та інших природних об'єктів	292
Висновки до розділу 5	302
РОЗДІЛ 6 МІЖНАРОДНЕ ПРИРОДООХОРОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ДР. ПОЛ. ХІХ – НА ПОЧ. ХХ СТ.	305
6.1 Міжнародні угоди за участю Австрії	305
6.2 Участь Східної Галичини в міжнародно-правових відносинах природоохоронного характеру	328

Висновки до розділу 6	334
ВИСНОВКИ	338
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	348

ВСТУП

Актуальність теми. Глобалізаційні процеси в світі загострюють екологічні проблеми людства. На сьогодні захист навколишнього природного середовища (довкілля) є чи не найважливішим питанням життя суспільства та однією з основних функцій будь-якої держави.

Народи та уряди об'єднують свої зусилля задля запобігання негативному впливу парникового ефекту, зміні клімату, глобальному потеплінню тощо. Україна долучається до вирішення цих проблем, активно бере участь у міжнародних та міждержавних угодах. Ця діяльність потребує продуманого та ефективного правового регулювання.

Охорона навколишнього середовища є однією з найактуальніших проблем європейського регіону. Європейський Союз приділяє даному питанню серйозну увагу, визначивши його вирішення одним із пріоритетних завдань. Інтеграція України до Європейського співтовариства потребує вивчення історико-правового досвіду природоохоронної діяльності країн, що входять до складу Європейського Союзу. Однією з них є Австрія, яка вступила в ЄС у 1995 році.

Актуальність вивчення австрійського досвіду посилюється тим, що протягом кількох століть, а саме з 1772–75 рр. по 1918 рік, західні українські землі входили до складу Австрійської (з 1867 року – Австро-Угорської) імперії. Регулювання суспільних відносин (в т. ч. природоохоронних правовідносин) на цих українських землях відбувалося в рамках австрійської правової системи.

У вітчизняній історичній та історико-правовій науці основна увага приділялася загальним питанням державного ладу і права Австро-Угорської імперії, а також Королівства Галичини і Лодомерії як її складової частини. Серед науковців, які досліджували перебування українських територій в складі Австрійської та Австро-Угорської імперій, найбільшими здобутками відзначилися Г. І. Ковальчак, О. В. Кондратюк, М. М. Кравець, В. С. Кульчицький, М. М. Мацькевич, О. І. Мікула, І. С. Монолатій,

І. Ю. Настасяк, М. В. Никифорок, В. К. Осечинський, Н. Ю. Панич, Р. В. Петрів, Ф. І. Стеблій, Ю. М. Глушак, Я. С. Хонігсман та ін. Учені розглядали питання становлення основних державно-правових інститутів, діяльності державних та самоврядних (законодавчих, судових, податкових) органів, тощо. Разом з тим природоохоронні правовідносини, які регулювалися правом Австро-Угорської імперії, зокрема, державне управління природними ресурсами, охорона природних об'єктів, раціональне використання природних ресурсів, захист життя і здоров'я людини від небезпечних антропогенних впливів, правові механізми запобігання негативному впливу стихійних лих та ін. природних явищ, а також питання міжнародного співробітництва в цій сфері, в т. ч. і на західних українських землях, досі не стали предметом комплексного наукового дослідження.

Аспекти охорони довкілля в австрійський період розглядалися у вітчизняній науковій літературі фрагментарно, в контексті ширших наукових розвідок. Основна увага традиційно приділялася природоохоронним відносинам радянської доби та сучасної України.

Окремі питання правового регулювання природоохоронної діяльності держави, зокрема обліку земельних ресурсів в Україні протягом XI – XIX століть вивчала Н. О. Грабовець, особливості формування природоохоронних норм – І. М. Грозовський та Л. В. Шаравара. Історико-правові аспекти регулювання експлуатації та охорони деяких природних об'єктів (оброблюваних земель та/чи лісів, об'єктів тваринного світу, надр) досліджували Б. С. Бачур, В. Е. Борейко, І. М. Заріцька, П. П. Захарченко, Б. В. Кіндюк, В. М. Клапчук, О. І. Логвиненко, О. О. Мозуляка, В. П. Непийвода, О. М. Пащенко, О. Р. Проців, Р. С. Кірін, Р. В. Челпан та ін. Власне напрацювання цих та інших дослідників становлять теоретичну основу дисертаційної роботи.

Проте, проблеми становлення природоохоронних інститутів, правового режиму природних об'єктів в австро-угорський період вітчизняними науковцями окремо не досліджувались.

Вказані чинники, а також відсутність комплексного дослідження, обумовлюють актуальність обраної теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідних робіт «Філософсько-правові та теоретично-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» на 2009–2012 рр. (державний реєстраційний номер 0109U007855) і теми «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» на 2013–2016 рр. (державний реєстраційний номер 0113U002433), перезатвердженої на 2016–2019 рр. (державний реєстраційний № 0116U004758) Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є історико-правова реконструкція та наукова оцінка процесів становлення природоохоронного законодавства Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії та безпосередньої практики його застосування в Королівстві Галичини та Лодомерії (КГЛ).

Задля досягнення поставленої мети в дисертації передбачалося розв'язання таких основних *задач*:

- визначити стан дослідження наукової проблеми у вітчизняній та зарубіжній історико-правовій науці;
- окреслити джерельну базу дослідження, з'ясувати повноту та репрезентативність джерельного забезпечення, визначити ступінь наукової достовірності окремих груп джерел;
- обрати та обґрунтувати методологію, яка дасть змогу розкрити предмет дослідження в його цілісності та повноті;
- окреслити понятійно-термінологічний апарат роботи; визначити зміст основних термінів і понять;
- визначити основні цілі й завдання держави в галузі охорони природи та використання природних об'єктів та їх ресурсів на території Австро-Угорської імперії;

- охарактеризувати нормативно-правову базу регулювання природоохоронних відносин в Австро-Угорській імперії;

- охарактеризувати правовий режим охорони та використання природних об'єктів у Австрії в досліджуваний період;

- розглянути безпосередню практику охорони природних об'єктів та господарського використання їхніх ресурсів на землях Східної Галичини під кутом дотримання норм діючого на той час законодавства;

- з'ясувати участь Австро-Угорської імперії та Королівства Галичини і Лодомерії в міжнародно-правових угодах природоохоронного характеру.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в сфері охорони природних об'єктів, господарського використання їхніх ресурсів, захисту життя і здоров'я людини від небезпечних антропогенних впливів та стихійних лих в Австро-Угорській імперії (1867–1918 рр.).

Предмет дослідження – становлення і розвиток правових природоохоронних інститутів у Східній Галичині в складі Австро-Угорщини впродовж 1867–1918 рр.

Територіальні межі дослідження охоплюють Східну Галичину (в складі Австро-Угорської імперії), що в 1918 р. увійшла до складу ЗУНРу, пізніше – в УРСР і тепер є невід'ємною частиною держави Україна.

Хронологічні межі дослідження: від створення дуалістичної імперії внаслідок австро-угорського компромісу 1867 р. до розпаду Австро-Угорщини у 1918 р.

Методи дослідження. У роботі використовується традиційний методологічний інструментарій юридичної науки, що включає широкий перелік філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, та ґрунтується на принципах об'єктивності, всебічності, комплексності й історизму. Пріоритетним при написанні дисертації застосовувався універсальний діалектичний метод пізнання. Саме він дозволив проаналізувати процес становлення і розвитку правового регулювання суспільних відносин щодо охорони природи протягом др. пол. XIX – поч.

XX ст.

Застосування історичного методу дало змогу виявити зміни, що відбулися в правотворенні Австрійської держави (та Східної Галичини в її складі), в др. пол. XIX – на поч. XX ст. (підрозділи 4.1, 6.2). При визначенні послідовності проведення дослідження і наступності викладення матеріалу застосовувався хронологічний метод (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 6.1, 6.2). Метод спостереження використовувався при опрацюванні документів та матеріалів, що становлять джерельну базу дослідження (підрозділи 1.2, 4.2, 6.1).

Зі спеціально-юридичних методів у роботі використані: порівняльно-правовий, історико-правовий, формально-догматичний та метод тлумачення правових приписів. За допомогою історико-правового методу з'ясовувалися закономірності експлуатації природних об'єктів у Східній Галичині в 1867–1918 рр. (підрозділи 5.1, 5.2, 5.3). Порівняльно-правовий метод дав змогу виявити подібні та відмінні риси в регулюванні природоохоронних відносин у Східній Галичині в складі Австро-Угорської імперії та в сучасній Україні (підрозділи 2.1, 2.2., 2.3, 3.1, 3.4, 3.5, 3.6). Формально-догматичний метод використовувався для аналізу нормативно-правових актів, а метод тлумачення правових приписів – для з'ясування змісту правових норм, що визначали правовий режим природних об'єктів у 1867–1918 рр. (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 4.2, 6.1).

Складність із виявлення і тлумачення першоджерел дає змогу застосувати повною мірою інструментарій юридичної герменевтики – вчення про роботу з юридичними текстами. Це, у свою чергу, відкриває можливості юридичного тлумачення історично значимих документів періоду.

Сукупність методів дала змогу досягти поставленої мети дослідження та виконати сформульовані на її підставі наукові завдання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній історико-правовій науці комплексною працею, присвяченою процесам становлення та розвитку природоохоронних

інститутів в Австрії і, відповідно, у Східній Галичині в складі Австро-Угорської імперії, у другій половині XIX – на початку XX століття. На основі аналізу архівних матеріалів, тогочасних нормативно-правових актів здійснено системний аналіз теорії та практики охорони і використання природних об'єктів і їх ресурсів, захисту життя та здоров'я людини від антропогенних та природних впливів в Австро-Угорській імперії.

Внесок здобувача в розроблення зазначеної проблематики визначають такі основні положення й висновки дослідження:

уперше:

– з'ясовано, що у вітчизняній та зарубіжній історико-правовій науці розглядалися лише окремі питання правового регулювання деяких природних об'єктів, комплексно даної проблематики дослідники не торкалися;

– системно розглянуто питання охорони навколишнього природного середовища, порядок раціонального використання природних об'єктів та забезпечення екологічної безпеки в XIX – на поч. XX ст. на території Австро-Угорської імперії та на українських землях Східної Галичини, досліджено природоохоронну діяльність в австрійський період різними науковими методами;

– встановлено, що уже на кін. XIX ст. австрійською імперською владою була впроваджена та ефективно діяла значна кількість нормативно-правових актів природоохоронного характеру, серед них комплексні нормативні акти: Лісовий закон 1852 р., Гірничий закон 1854 р., Водний закон 1869 р., а також спеціальні закони: Закон про полювання 1849 р., Закон про рибальство 1885 р. та підзаконні нормативно-правові акти. Австрійське крайове природоохоронне законодавство відповідало прогресивній світовій та європейській законодавчій практиці кін. XIX – поч. XX ст., було достатньо ефективним й відіграло належну роль у справі охорони та раціонального господарського використання природних об'єктів;

– встановлено, що природоохоронні відносини в Австро-Угорській імперії будувалися передусім з огляду на суспільні потреби: охорони довкілля,

раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки – в контексті захисту життя і здоров'я усіх громадян держави від небезпечних антропогенних впливів та наслідків стихійних лих. Захист привілеїв тих чи інших соціальних класів і груп (наприклад, дворянства), релігійні приписи, волонтаристичні ініціативи монарха тощо – скільки-небудь помітних впливів на природоохоронне законодавство Австро-Угорщини у 1867 – 1918 рр. уже не чинили;

– з'ясовано, що в Австро-Угорщині (і відповідно – Східній Галичині) в сер. XIX – на поч. XX ст. захист ендеміків рослинного світу, чистота атмосферного повітря та природно-заповідний фонд окремими нормативними актами не регулювалися. Ці питання розглядалися опосередковано – нормативними актами інших галузей, в основному – цивільними та кримінальними правовими нормами, що регулювали господарську діяльність промислових підприємств (яка впливала на стан довкілля), експлуатацію земельних угідь, порядок полювання у державних та приватних лісах тощо. Такі, звичні для сучасника речі, як Міжнародний союз охорони природи (діє з 1948 р., об'єднує 82 держави світу), т. зв. Червоні книги (в Україні запроваджена з 1980 р.) тощо, є явищами з іншого історичного часу, оскільки створені в другій половині XX століття. Австрійське законодавство здійснювало захист чистоти атмосферного повітря тільки у тому, що стосується запобігання шкідливому впливу на здоров'я людини та навколишнє природне середовище. Натомість жодним чином не регулювався захист атмосфери (газової оболонки Землі, верхня частина якої, термосфера, сягає від поверхні в космічний простір до 800 км.), що обумовлювалося низьким рівнем екологічних оцінок небезпек техногенної діяльності людства в XIX – на поч. XX ст.;

– визначено, що природоохоронні акти в австрійському праві другої пол. XIX – на поч. XX ст. регулювали відносини в сферах: власності на природні об'єкти і ресурси; порядку розпорядження і користування природними ресурсами; охорони навколишнього середовища від різного роду негативних

та шкідливих впливів; захисту екологічних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб; відповідальності за негативні та шкідливі впливи на довкілля і життя та здоров'я громадян. Право власності на природні ресурси в австрійському праві другої пол. XIX – поч. XX ст. базувалося на загальному цивільно-правовому інституті права власності, уведеному австрійським Цивільним кодексом 1811 р., а конкретний правовий режим права власності на природні об'єкти визначався різногалузевими актами австрійського законодавства XIX – поч. XX ст., що засвідчує суперечливу юридичну природу цього правового інституту та його комплексний характер;

– здійснено поділ австрійського природоохоронного законодавства за предметом регулювання;

– з'ясовано, що законодавством встановлювалася відповідальність за порушення вимог раціонального природокористування. При цьому адміністративна відповідальність набувала соціального характеру, оскільки суми штрафів, накладених на порушників природоохоронного законодавства, перераховувалися у фонд допомоги неімущим обивателям тієї місцевості, де було вчинено правопорушення. Такі правові норми сприяли ефективності екологічного законодавства – виявлення порушника та інформування державних інституцій про його протиправні дії ставало виявом громадянської свідомості, «богоугодною» справою. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення в австрійському законодавстві сер. XIX – поч. XX ст. передбачала санкції за протиправні дії стосовно конкретного природного об'єкта, чий захист встановлювався правовою нормою, а не ґрунтувалася на загальних критеріях – шкоді для довкілля чи замаху на екологічний правопорядок в цілому. Характерним явищем австрійського природоохоронного законодавства XIX – поч. XX ст. була взаємозаміна репресії: якщо винні не могли сплатити штраф, посилаючись на загальну бідність, грошова кара замінювалася арештом з розрахунку компенсації певної, встановленої законодавством, грошової суми відбуттям адміністративного арешту. Тим самим відповідальності за порушення

природоохоронного законодавства не уникали не лише представники заможних верств населення, але й асоціальні елементи (особи без визначеного місця проживання (бомжі), бродячі цигани тощо).– виявлено, що під правову охорону тогочасного імперського фауністичного законодавства, зокрема мисливського, підпадали як дикі, так і свійські тварини;

– доведено, що Австро-Угорщина була ініціатором та активною учасницею міжнародних та міждержавних європейських угод природоохоронного характеру;

удосконалено:

– положення про правове регулювання порядку охорони лісів, надр і тваринного світу (на основі архівних матеріалів, що стосуються функціонування природних об'єктів та їхнього використання на території Австро-Угорської імперії в др. пол. XIX – на поч. XX ст.);

– визначення природоохоронних інститутів як системи юридичних норм, що охоплюють певну групу однорідних суспільних відносин, а саме: природоохоронних відносин, тобто відносин з охорони довкілля в цілому; охорони окремих природних об'єктів та їх ресурсів; захисту життя і здоров'я громадян від небезпечних антропогенних впливів й стихійних сил природи; власності на природні об'єкти і ресурси; природокористування; охорони навколишнього середовища від негативних та шкідливих впливів; захисту екологічних прав і правомірних інтересів фізичних і юридичних осіб; управління в сфері охорони та використання природних об'єктів; відповідальності за порушення законодавства про охорону природи;

набули подальшого розвитку:

– дослідження лісового та фауністичного австрійського законодавства XIX – поч. XX ст.;

– вивчення інституту кадастру природних об'єктів, зокрема показано та підтверджено законодавчими нормами, що, окрім земельного, в Австрії проводився водний, лісовий, надровий кадастр, також сільськогосподарських тварин;

– положення, що в австрійському праві досліджуваного періоду природоохоронні відносини, (зокрема, водні, лісові, земельні, з приводу полювання та рибальства, гірничі та ін.) широко регулювалися різногалузевими нормами цивільного, адміністративного та кримінального права;

– положення, що найбільш повним законодавчим актом з охорони лісів і ведення лісового господарства в Австрійській імперії став Лісовий закон від 3 грудня 1852 р., який заклав основи лісового права. В Законі відбилися погляди передової на той час австрійської [та німецької] лісівничої науки; для цього документа притаманний високий рівень юридичної техніки, тобто ясність, зрозумілість, логічність викладення;

– положення, що активну природоохоронну діяльність, поруч з державними інституціями та установами, також проводила низка недержавних громадських організацій-товариств, які сприяли дотриманню природоохоронного законодавства та охороні природних об'єктів, що, на нашу думку, було направлено на охорону життя і здоров'я людини від негативних впливів з боку природи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в заповненні прогалини у вітчизняній історико-правовій науці в питаннях становлення окремих правових інститутів, правового регулювання на території України певних суспільних відносин (зокрема, в сфері охорони та використання природних об'єктів і їх ресурсів, охорони життя та здоров'я людини від небезпечних антропогенних та природних загроз) у різні історичні періоди.

Теоретичні положення та висновки дисертації будуть корисними при підготовці підручників та навчальних посібників з історії держави і права України та історії держави і права зарубіжних країн.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та міркування можуть бути використані:

– у *правотворчій сфері* – в діяльності Верховної Ради України для підготовки нормативних актів, що регулюють питання охорони

навколишнього природного середовища;

– у правозастосовчій сфері – для організації та проведення публічних заходів, пов'язаних з охороною природи та пропагандою вітчизняного природоохоронного законодавства;

– у науково-дослідницькій роботі – для розвитку науки історії держави і права. Окремі результати можуть слугувати основою подальших досліджень питань розвитку природоохоронних інститутів, а також досліджень історії та сьогодення українсько-австрійських відносин: розробки впроваджуються в наукову роботу студентів і викладачів ННІП ім. І. Малиновського НУ «Острозька академія» (*акт впровадження НУ «Острозька академія» від 31. 05. 2016 р.*);

– у навчально-виховному процесі юридичних та ін. гуманітарних закладів освіти – під час викладання курсів «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Історія України: державно-правовий контекст», «Історія політико-правових вчень», «Екологічне право», «Порівняльне екологічне право», спецкурсів, для підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій: на сьогодні в ПЮІ НУ «Одеська юридична академія» впроваджені і використовуються в навчальному процесі навчальні і навчально-методичні посібники «Історія держави і права України», «Теорія держави і права», «Порівняльне правознавство», «Історія судочинства в Україні», «Логіка», «Правова статистика», в ІНПП НУ «Львівська політехніка» – навчально-методичний посібник «Історія держави і права України», в яких відображені окремі наукові результати дослідження (*акт впровадження ПЮІ НУ «Одеська юридична академія» від 29. 02. 2016 р.*);

– у правовиховній роботі – поширення одержаних результатів сприятиме формуванню громадської думки щодо необхідності охорони природи, раціонального використання природних об'єктів та ресурсів, вивчення історичного досвіду природоохоронної діяльності на західноукраїнських землях, сприятиме підвищенню рівня інформованості населення щодо

історичного минулого краю.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею здобувача наукового ступеня доктора юридичних наук. Вона є результатом власних досліджень авторки.

До вітчизняного наукового обігу залучено норми Гірничого закону (Общій горничій законъ) від 23 травня 1854 року (Вісник законів державних, далі – В. з. д., № 146) (Bergbaugesetzes), Водного закону (Законъ дотычно постановленій о правъ воды) від 30 травня 1869 року (В. з. д., № 93) (Gesetz vom Wasser) – комплексних нормативних актів, які регулювали природоохоронну діяльність, екологічну безпеку та використання природних ресурсів на території Австрійської (з 1867 року – Австро-Угорської) імперії, в т. ч. українських земель Східної Галичини. Науково проаналізовано норми комплексного Лісового закону (Законъ о льсахъ), що вступив в дію згідно цісарського патента від 3 грудня 1852 року (В. з. д., за 1852 р., № 250) (Kaiserliches Patent vom 3. December 1852, wodurch fur diese Kronlander ein neues Forstgesetz erlassen, und vom 1. Janner 1853 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird). Також досліджено та охарактеризовано норми інших нормативно-правових актів, що регулювали природоохоронні відносини. Усі вони видані австрійською владою і надруковані (оприлюднені) німецькою та українською мовами у Вісниках законів державних – В. з. д. (Reichsgesetzblatt), Вісниках законів крайових – В. з. кр. (Landesregierungsblatt), або польською мовою в «Dziennike ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem» (D. u. i r. kr.) протягом XIX – поч. XX ст. Дія вказаних нормативно-правових актів у часі поширювалася на досліджуваний період (1867–1918 рр.). Деякі продовжували діяти після 1918 року в Другій Речі Посполитій.

Уперше до наукового обігу введено значний масив архівних матеріалів, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові (ЦДАЛ), Державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО), Державному архіві Львівської області (ДАЛО). Використано десятки

теоретико-практичних публікацій і галузевих підручників, виданих у кін. ХІХ – на поч. ХХ ст. А також – сучасну вітчизняну і зарубіжну наукову літературу історико-правового та еколого-правового спрямування.

Апробація результатів дослідження. Дисертація пройшла апробацію на кафедрі теорії та історії держави і права Прикарпатського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України. Окремі положення дисертації, теоретичні та практичні висновки, результати досліджень висвітлювалися на ІІ Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження – 2006» (Дніпропетровськ, 20–28 лютого 2006 р.), ІІІ Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасних наук: теорія та практика – 2006» (Дніпропетровськ, 16–30 червня 2006 р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Perspektywiczne orgasowania sa nauka i technikami – 2010» (Перемишль, Польща, 07–15 листопада 2010 р.), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Veda a vznik – 2010/2011» (Прага, Чехія, 27 грудня 2010 р.–05 січня 2011 р.), ІІ Регіональному круглому столі «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (Львів, 18 лютого 2011 р.), Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу НУ «Одеська юридична академія» (Одеса, 20–21 травня 2011 р.), X Ювілейній Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми» (Тернопіль, 10 червня 2011 р.), VIII Всеукраїнській з міжнародною участю науково-практичній заочній конференції «Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку» (Запоріжжя, 29–30 вересня 2011 р.), ІІІ Всеукраїнському круглому столі «Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування» (Львів, 9 грудня 2011 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Права людини» (Івано-Франківськ, 14–16 грудня 2011 р.), XII Всеукраїнській науково-практичній заочній конференції «Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації»

(Харків, 30–31 січня 2012 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (Львів, 17 лютого 2012 р.), Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу НУ «Одеська юридична академія» «Правове життя сучасної України» (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.), I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (Львів, 25 квітня 2012 р.), Першій міжрегіональній науково-практичній конференції «Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми» (Івано-Франківськ, 4–5 травня 2012 р.), Всеукраїнській науковій Інтернет-конференції «Правове регулювання міжнаціональних відносин в Україні: історія і сучасність» (Львів, 18 травня 2012 р.), IX Міжнародній науково-практичній конференції «Strategiczne pytania swiatowej nauki – 2013» (Перемишль, Польща, 07–15 лютого 2013 р.), I Міжнародній науковій конференції «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions» (Штутгарт, Німеччина, 28 березня 2013 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми» (Івано-Франківськ, 24–25 травня 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы» (Кишинів, Молдова, 28–29 березня 2014 р.), Третій Всеукраїнській науковій Інтернет-конференції «Політико-правова ідеологія українського національного державотворення: проблеми формування та еволюції (історико-теоретичний вимір)» (Львів, 20 травня 2014 р.), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми» (Івано-Франківськ, 24–25 квітня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Priority a strategije pre razvoj pravnej vede vo svete vede» (Сладковічево, Словенія, 28–29 жовтня 2016 р.).

Рукопис дисертації обговорено, рецензовано і схвалено на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права Львівського державного університету внутрішніх справ.

Публікації за темою дисертації. Основні положення та висновки

дисертаційного дослідження викладені у авторській монографії, 20 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України (1 з яких – у співавторстві, особистий внесок становить 80 відсотків), та 5 статтях у наукових виданнях іноземних держав (1 з яких – у співавторстві, особистий внесок становить 80 відсотків), а також у 23 випусках матеріалів наукових конференцій та інших заходів (1 з яких – у співавторстві, особистий внесок становить 80 відсотків).

РОЗДІЛ 1

СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Вітчизняна та зарубіжна історіографія природоохоронної тематики австро-угорського періоду

Західноукраїнські землі Східної Галичини протягом багатьох століть перебували під іноземним пануванням. В період з 1772 року по 1918 рік – в складі Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії.

За формою державного правління Австрія (з 1867 року Австро-Угорщина) була монархією (дуалістичною). «(...) Австрія і Угорщина виступають на зверх як одна держава, бо лучать їх разом деякі спільні справи (...)» [537, с. 6].

Очолював державу цісар, що мав титул «ц(ісарсько). к(оролівське). апостольське Величество» [395, с. 59]. «Особа монарха є усьвячена, ненарушима і невідвічальна і тому обида его є злочином і тяжко карає ся; рівнож не можна его потягнути до відповідальности за его діла» [457, с. 207].

За формою державного устрою – складною державою: імперією, яка складалася з головної держави (метрополії) та колоній. Згідно Оломунецької Конституції Австрійської держави 1849 року та Спільної Австро-Угорської Конституції 1867 року вони називалися коронними краями. Їх було 17.

Однією з таких колоній була Галичина. Тогочасна її східна частина (в науковій літературі вкорінилася назва Східна Галичина) сьогодні є складовою України.

При написанні даної роботи для позначення території будемо використовувати такі назви: Австрія, Австро-Угорщина, Австрійська (Австро-Угорська з 1867 року) імперія, Галичина, Східна Галичина, коронний край Галичини і Володимирії (Лодомерії) з Великим Князівством Краківським.

Публікації тогочасного періоду свідчать про те, що в Австрії потужно

експлуатувалися природні багатства. Хоча загальний економічний розвиток Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії свідчить, що вона була аграрно-індустріальною, відповідно, господарська (техногенна) діяльність людини не могла надто впливати на природні об'єкти. З іншого боку, австрійський уряд використовував українські землі Східної Галичини як сировинний придаток, тож її природні багатства були менш захищені в економічному плані. Наше дослідження базується на матеріалах Східної Галичини, тому будемо більше звертати уваги на стан цих земель в складі Австро-Угорської імперії.

Як вказано у роботі «Галичина, Буковина, Угорская Русь», виданій в Московському видавництві «Задруга» 1915 року: Прикарпатська Україна – край сільськогосподарського виробництва з мало розвинутою промисловістю, з торгівлею, робота якої пристосована до обслуговування інтересів сільського виробника, край, в сільськогосподарському виробництві котрого переважають головним чином відсталі форми господарювання [401, с. 149]. В сільському господарстві юридичне становище великої (крупної) та дрібної земельної власності було різним. Вона поділялася на два розряди як пережиток кріпосного права: домініальна (табулярна) і нетабулярна. До першого розряду відносились землі, які за кріпосного права належали поміщикам.

К. Баладиженко, автор виданої у Петрограді в тому ж 1915 році наукової праці «Иллюстрированная История Галичины въ краткихъ очеркахъ», в свою чергу зазначає, що в Галичині мало місце «(...) расхищение природныхъ богатствъ края (въ рукахъ польской шляхты и теперь еще 2/3 пахатной земли), уничтожение льсовъ, истощение почвы, небрежение прогрессивныхъ формъ земледѣлія (...)» [384, с. 99].

Про вигідне географічне розташування та наявність покладів корисних копалин, про їх використання свого часу (теж у 1915 році) писала Е. Реклю в праці «Народы и страны Западной Европы» [606], перевиданій у Москві. Авторка зазначила, що незважаючи на надзвичайно родючі та просторі ґрунти, зручні для ведення сільського господарства, Галичина, яка за своїми

природними властивостями могла б бути однією з житниць Європи, належить до тих австрійських провінцій, які поставляють на ринок відносно малу кількість продуктів землеробства [606].

Продаж лісу, що збільшується з кожним роком, і який дуже зручно сплавити Віслою і Дністром, є одним з головних ресурсів країни. Також поширюється вивіз худоби за кордон. Крім того, за останні роки в деяких місцях розвинулось виробництво тютюну, хмелю та пива [606].

Мінеральні багатства Галичини розробляються краще, ніж її земельні багатства. Кам'яні пласти, що лежать у підніжжя Карпат, містять залізо, цинк, свинець, сірку. Але, найбільше в Галичині родовищ кам'яного вугілля, які розробляються на північний захід від Кракова. Завдяки цим родовищам виникли великі мануфактурні фабрики й інші промислові підприємства. Великі запаси кам'яної солі дають значний дохід, і сіль вивозиться у великій кількості в Німеччину і Австрію [606].

Галичина також багата мінеральними джерелами, і деякі з них користуються великою популярністю, їх відвідує багато людей. Але, більша частина цих джерел залишаються без використання і не приносять жодної користі [606].

Серед економічних перетворень, які здійснюються останнім часом в Галичині, важливою є побудова залізниць через європейський материк від Балтійського моря до Чорного, від Данцига (Гданська – Л. К.) і Щецина до Ясс і Одеси [606].

Головні водні шляхи Галичини складають три великих судохідних річки: Дністер, який з'єднує Галичину з Чорним морем, Вісла і Сян, що зв'язують Прикарпатську Русь з Балтійським морем; обидва ці річні басейни Галичини поєднані між собою судохідним каналом [606, с. 101–103].

Такі публікації доволі повною мірою характеризують стан природних об'єктів та їх ресурсів на території Галичини (її західної та східної частин) на початку ХХ ст.

Серед тогочасних видань відмітимо журнал для лісівників «Sylwan»

(«Сильван») [219; 241; 260; 653; 688; 689; 690] – орган Галицького лісового товариства, який виходив у Львові з 1883 по 1913 рр. за редакцією професора крайової школи лісового господарства Станіслава Соколовського. В нашій роботі використано публікації за 1906 рік, що містять детальний опис лісового угіддя «Рахіня», а також статті інших років про тогочасний стан та проблеми лісового господарства в Галичині.

Інший друкований орган, з якого використано публікації, – мисливський журнал «Lowies» («Ловець», тобто Мисливець) [224; 258; 259; 687], що виходив у Львові як орган Галицького мисливського товариства з 1878 по 1918 рр. Журнал «Lowies Polski» («Ловець Польський», Польський мисливець) [218] виходив у Варшаві раз в два тижні з 1899 по 1914 рр. Ці видання продовжували виходити з друку і в період Другої Речі Посполитої. Дані про деякі категорії земель почерпуємо з публікацій ілюстрованого календаря «Хлібороб» [182; 204]. Цей журнал призначався для «русских селян», видавався спільно у Вінтенбергу–Відні–Нью-Йорку Іваном і Рупертом Штайнбренерами.

Орган Крайового нафтового товариства, заснованого у 1879 році, щомісячник «Nafta» («Нафта») [667; 668; 669 тощо] містить інформацію про стан використання надр, про видобуток корисних копалин, нові на той час технології, статистичні дані, тощо. Часопис виходив у Львові.

Останні новини про діяльність Галицького сейму, рішення управлінських органів, в т. ч. з природоохоронних питань, тощо, містить газета «Діло» [159; 172–178; 197; 204; 210], яка виходила у Львові щоденно, крім неділі та святкових днів.

Нами використано й публікації на земельну тематику початку ХХ століття щомісячної газети «Економіст».

Також – деякі публікації як природоохоронної тематики, так загалом державного та суспільного життя, ілюстрованого календаря «Товариш» товариства «Просвіта» у Львові [155; 158; 162; 168; 171; 194; 195; 198; 199; 203; 206; 207; 209].

Зазначимо, що в досліджуваний період правові природоохоронні

відносини не набули достатнього розвитку, точніше конкретно не регулювалися як природоохоронні, і тому окремо науковцями не виділялися. В науковій літературі побіжно зустрічається згадка про стан природних об'єктів. Серед них, у підручнику з австрійського приватного зобов'язального права професора Львівського університету Олександра Огоновського «Систем австрійського права приватного» [577], виданому у Львові в 1897 році.

В підручнику Фридерика Сандера (F. Sander) з охорони здоров'я «Zarys nauki publicznej ochronie zdrowia», виданому у Варшаві в 1885 році і перевиданому в 1891 році [685] охарактеризований вплив на здоров'я людини атмосферного повітря, вод, ґрунтів.

Витяги з нормативно-правових актів разом з коментарями та зразками правових документів містилися у тогочасних виданнях, які іменовано правотарами. Вони публікувалися в Галичині починаючи з 60-тих рр. ХІХ століття. Це були перекладені на українську мову законодавчі акти, здійснені в основному правниками: адвокатами, суддями, нотаріусами, (а також письменниками, журналістами, як-от «Правотаръ» С. Шеховича, виданий у Львові 1869 року [596]).

Одним з таких збірників є «Правотар», укладений в 1909 році суддею Філіпом Евиним [597], він охоплює витяги з найважливіших галузей австрійського права – цивільного та цивільно-процесуального, кримінального та кримінально-процесуального. Окремо подано витяги з нормативно-правових актів земельного законодавства (що становить для нас науковий інтерес відповідно до об'єкта дослідження – Л. К.), основних нормативних актів, які регулюють проблеми фінансового, вексельного і торгового права. Та докладний огляд австрійського конституційного законодавства [622, с. 66].

Уже за польського періоду (Другої Речі Посполитої на західноукраїнських землях 1919–1939 рр.– Л. К.) було видано в Коломиї 1932 року підручник з права судді Євгена Нараївського «Правовий poradnik. Популярний збірник карного, цивільного і адміністраційного права» [570].

Автор описав австрійське та польське законодавство до часу видання підручника.

Враховуючи рік видання, в підручнику розміщено, в основному, австрійські крайові та польські нормативні акти. Природоохоронні крайові нормативні акти про охорону поля та про лісове господарство викладені в XXXVII та XXXVIII підрозділах вказаної праці.

Дані про використання природних ресурсів в Австро-Угорщині та стан природних об'єктів містяться у статистичних збірниках, виданих в кінці XIX – на початку XX століття за редакцією О. Щепанського (A. Szczepanskiego) [684; 692; 693], Т. Пілата (T. Pilata) [679; 699; 700], Т. Рутовського (T. Rutowskiego) [682], в засобах масової інформації, зокрема, в часописі «Nafta» (про статистику нафтового промислу загалом, та окремо в Галичині) [213–217; 220; 228; 237; 246; 247; 264, 265; 267 тощо], у станіславівській газеті «Господарь и Промышленникъ» (про використання об'єктів тваринного світу, земельні проблеми тощо) [160; 161; 183–193; 211]. Серед таких виділяються праці-заклики К. Кузика 1881 року про необхідність захисту деяких видів тварин [522–525].

Також питання охорони та використання природних об'єктів піднімалися в працях цього періоду таких науковців, як: В. Будзиновський [210], Р. Балко (R. Balko) [640], Ф. Буяк (Fr. Bujak) [645], доцент Ягеллонського університету Й. Бжезінський (J. Brzezinski) [644], Й Бродович (J. Brodowicz) [643], К. Відзінський (K. Wydrzyński) [702], Т. Гусбаум-Гілярович (T. Husbaum-Hilarowicz) [655], А. Дебіцький (A. Debicki) [648], А. Добіас (A. Dobiasz) [651], Е. Дуніковський (E. H. Dunikowski) [652], проф. Р. Залозіцький (R. Zaloziecki) [703; 704], К. Кессельрінг (K. Kesselring) [657], С. Крогульський (S. Krogulski) [660–662], С. Лобось (S. Łoboś) [664], М. Новицький (M. Nowicki) [670], К. Орлецький (K. Orlecki) [676], Я. Павліковський (J. G. Pawlikowsky) [678], С. Павлик (S. Pawlik) [677], Р. Потоцький (R. Potocki) [680], В. Рапацький (W. Rapacki) [665], М. Раціборський (M. Raciborski) [681], Г. Стрелецький (G. Strzelecki) [688],

Е. Тіль (E. Till) [697; 698], адвокат Л. Царо (L. Caro) [646; 647], проф. В. Шафер (W. Szafer) [690; 691], та інших, переважно польських, авторів.

Ці науковці аналізували австрійське цивільне, адміністративне та кримінальне законодавство другої половини XIX – початку XX століття, адже в досліджуваний період відносини з приводу охорони та раціонального використання природних ресурсів регулювалися нормами власне цивільного, адміністративного та кримінального права.

Окремо аналізували, подекуди критично, природоохоронне законодавство, стан охорони природи, діяльність природоохоронних товариств тощо.

Гірничі відносини, проблеми охорони та використання надр описували тогочасні австрійські та польські фахівці-інженери К. Бальдвін-Рамульт (K. Baldwin-Ramult) [639], В. Вольський (W. Wolski) [701], Р. Зубер (R. Zuber) [705], З. Новоселецький (Z. Nowosielecki) [672; 673], геолог та гірничий інженер С. Ольшевський (S. Olszewski) [674; 675], Б. Сейко (B. Szejko) [694; 695], Ф. Сюдак (F. Siudak) [686].

Вони характеризували нові методи добування корисних копалин, системи буріння, способи перевірки якості корисних копалин (нафти), робили інженерні порівняння. Одночасно, подавали свої пропозиції щодо внесення змін до нафтового законодавства з питань власності на земельні ділянки та корисні копалини.

Дані праці є цінними з точки зору фахового розуміння потреби невиснажливого використання надр і, в зв'язку з цим, вдосконалення законодавчого забезпечення використання надр. Та, відповідно, їх охорони.

Такі дослідження були продовжені і за польського періоду (Другої Речі Посполитої): нами використані праці, які написали М. Розенберг (M. Rosenberg) [683], В. Бобр (W. Bobr) [641], К. Катц (K. Katz) [656] та інші.

Проблематику законодавчого забезпечення правових, економічних, соціальних відносин у сфері полювання в Австро-Угорській імперії середини

XIX – початку XX століття вивчав І. Шлезігер (I. Szleziger) [696].

Грунтовна праця Е. Цьольнера «Історія Австрії» [633], присвячена історії австрійського краю від початку розселення людей і до 1988 року, містить географічний опис австрійської території, що дотично становить певний інтерес для нашої роботи природоохоронного характеру. Серед іншого, автор зупинився на історичній характеристиці епохи Франца-Йосифа. Використання землі для ведення сільського господарства, видобуток корисних копалин, розвиток промисловості, ці та інші питання знайшли своє побіжне відображення у згаданій науковій праці.

Австрійську історію вивчають й інші зарубіжні науковці. Серед них А. Дж. Тейлор [619], М. Полтавський [595]. Дотично використання вузькоколійок на території Галичини, в т. ч. із природоохоронною та рекреаційною метою, описав сучасний австрійський дослідник В. Венделін [164; 426].

Зауважимо, що австрійську державність XIX – початку XX століття сьогодні досліджують й сучасні російські науковці Тамбовського державного університету імені Г. Р. Державіна (В. В. Миронов [553; 554]), Ставропольського державного університету (А. М. Птіцин [604; 605]). Вони вивчають історію Першої світової війни, питання російської еміграції в Австро-Угорщину, торговельні відносини Росії з Австро-Угорщиною тощо. Нас цікавлять використання в торговому обороті між цими державами природних ресурсів: нафтопродуктів, лісу, риби цінних порід, здійснення мореплавства, що знайшли своє відображення в публікаціях за результатами їхніх досліджень.

Історичні аспекти розвитку екологічного права в контексті становлення міжнародного екологічного права, правової екологічної політики, в т. ч. у XIX – на початку XX століття, внесок Австрійської та Російської імперій в ці процеси, вивчають російські науковці А. Х. Абашидзе [374], А. М. Солнцев [374], С. А. Мохаммад [564], В. І. Мінеєва [731] та інші. Вони займаються дослідженнями в Російському університеті дружби народів, у Московській державній юридичній академії, в Північно-Кавказькому Державному технічному

університеті.

Слід зазначити, що українські вчені в діаспорі завжди мали можливість більш вільно трактувати досліджувані ними процеси.

Власне тому певний науковий інтерес складають праці діячів діаспори, опубліковані в «Альманасі Станіславівської землі» в 1975 та 1985 роках у США, А. Гайного [400], Г. Гордієнка [406], М. Остап'юка [581], В. Тим'юка [618], Р. Юркевича [638], та ін.

Вони на основі документів власного архіву та матеріалів, зібраних емігрантами-українцями описували географічне становище та природу всього Прикарпаття в різні історичні періоди, в т. ч. і під австрійським пануванням. Досліджували, в основному, лісове та нафтовидобувне господарство.

Особливо виділяється серед них Р. Юркевич – працівник лісової галузі, управлінець, останній українець на керівному посту відправлений на пенсію уже за польського періоду, в 1939 році. З 1944 року емігрував у Австрію, залишив спогади про стан лісового господарства на території Станіславщини.

Радянський дослідник М. П. Герасименко [403] займався вивченням аграрних відносин в Галичині та проблеми сервітутів у XIX – початку XX століття.

Серед представників української історичної та історико-правової думки відмітимо наукові публікації д.ю.н., проф. В. С. Кульчицького [526–531] (на жаль, уже покійного) Він вивчав вплив Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії на розвиток українських земель.

Перу київського історика д.і.н., проф. С. В. Кульчицького [532] також належать публікації з цієї тематики.

Західноукраїнські землі під Австро-Угорщиною, становище німців у Галичині продовжує вивчати івано-франківський історик та політолог, к.і.н., д.політ.н. І. С. Монолатій [559–562].

Вивченням української правової думки та права підавстрійської Галичини, з-поміж інших, займаються львівські вчені – к.ю.н. Т. Г. Андрусак

[378] та історик, к.і.н. І. Я. Терлюк [620–622], який характеризує тогочасні збірники-правотарі, в т. ч. уже згадуваний вище «Правотар» Ф. Евина.

Втім, природоохоронні відносини не є предметом дослідження даних науковців.

Також вкажемо, що становище українських земель в складі Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії ґрунтовно досліджували М. В. Никифорак (Буковину) та Р. В. Петрів (Східну Галичину).

Праця М. В. Никифорака «Державний лад і право на Буковині в 1774–1918 рр.» [574] містить системний аналіз державного ладу і права на Буковині в період її належності до Австрії, історії державного ладу і права на Буковині в період її перебування в складі Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії.

Проф. М. В. Никифорак охарактеризував джерела права, які діяли на Буковині протягом 1774–1918 рр. Дослідник не виділяє окремо природоохоронне право. Також науковець стверджує, що крайове законодавство як джерело права відіграло другорядну роль і стосувалося здебільшого господарського життя краю [574]. Вважаємо таке твердження дещо дискусійним щодо природоохоронного крайового законодавства, адже крайових законів, зокрема, галицьких, які врегульовували порядок використання природних об'єктів, було достатньо, вони ефективно діяли, про це будемо далі писати в нашому дослідженні.

Тим не менше, висновок М. В. Никифорака, що після адміністративного включення Буковини до складу Галичини основним джерелом права в ній стало австрійське законодавство, дає логічне підґрунтя для вивчення права в Галичині, адже ці землі перебували в складі імперії.

Р. В. Петрів у монографії «Східна Галичина у складі Австрійської імперії (історико-правовий аспект)» [590] запропонував власну концепцію розвитку Східної Галичини в складі Австрійської імперії. Дослідник розкрив адміністративно-територіальний устрій, судоустрій, правове становище населення, зовнішньо-економічні зв'язки, політичну систему, освіту, культуру,

тощо. Окремий розділ монографії присвячений законодавчій базі Австрії та Східної Галичини, зокрема кодифікації законодавства. Природоохоронне законодавство автор окремо не виділяє, але згадує Закон про води 1869 року, Гірничий закон 1854 року [590, с. 67].

В інших працях Р. В. Петрів досліджував державність і право Австрії та Австро-Угорщини, і, відповідно Східної Галичини в складі цих державних утворень. Він описував процес розвитку цивільного законодавства, загальні питання теорії австрійського права, конституційне законодавство. Щодо досліджуваної нами теми, то відзначимо його доробок у вивчення законодавства про власність на природні об'єкти.

Історик права Р. В. Петрів є одним з перших сучасних науковців, у чиїх публікаціях згадується, що в Австрії був прийнятий державний Водний закон 1869 року та крайовий галицький Водний закон 1875 року [588, с. 118].

Однак, судження автора, що згідно цих законів «усі ріки, починаючи від місць де можливе плавання по них на різних плавучих засобах, визнавались власністю суспільства» [588, с. 118] вважаємо таким, що не повною мірою відображає правовий режим річок. Адже, термін «власність суспільства» можна тлумачити двояко: власність громади, тобто комунальна власність, і, в широкому розумінні – як державна власність. Тим паче, що за словами автора, згідно з законом (декретом надвірної канцелярії) ще від 14 червня 1776 року про сплавні ріки, «усі ріки вважалися власністю держави» [588, с. 118].

Також дискусійним видається запропонований науковцем поділ права на державне, адміністративне, службове, право застави, канонічне [588, с. 118]. Природоохоронне право окремо не виділяється; водні відносини регулюються адміністративним правом. На підставі того, що предмет власності перебуває під охороною адміністративної влади, а згідно згаданого вище декрету надвірної канцелярії (закону) 1776 року сплавні ріки відносилися до предмета права корони, спрямованого на охорону інтересів суспільства.

У нашому дослідженні ми опиралися й на наукові здобутки істориків, що вивчали соціально-культурне та економічне становище українських

земель під австрійською владою. Серед них М. З. Лицур та Н. М. Лицур [544], які, описуючи будні української інтелігенції, разом з тим відмічали науковий та економічний інтерес, до прикладу, І. Франка, А. Павлика та інших до спортивної риболовлі, зазначали, що риболовля була врегульована законодавством (зокрема законом від 31 жовтня 1887 року. Це галицький крайовий закон – Л. К.), в якому чітко регламентувалось право риболовлі.

Політичне та економічне становище польських землевласників, боротьбу за сервітутні права в Галичині досліджував М. Д. Вітенко [396; 397], який вказував, що основою економіки Галичини в складі Австро-Угорщини було сільське господарство, а експлуатація землі була основним джерелом прибутків для більшості населення регіону, земельний податок давав 25–30 % надходжень до бюджету коронного краю [397, с. 72].

Інтереси науковців поширювалися як на австрійський період української історії (1772–1918 рр.) в цілому, так і меншою мірою – дотично на окремі природні об'єкти.

До таких віднесемо Н. О. Грабовець [412]. Вона описувала розвиток обліку земель в Україні протягом XI–XIX століть. Щодо західноукраїнських земель під австрійським пануванням, то дослідниця докладно зупинилася на характеристиці нормативних актів, які регулювали проведення поземельного кадастру т. зв. «Йосифіканської метрики»: патенту від 12 квітня 1785 року, змін від 1817 року, 1869 року.

Ми опиратимемося на дані двох останніх кадастрів, оскільки вони діяли в часових межах нашого дослідження.

Кадастрові карти опрацьовував й С. Гулик [417].

У плані використання природних об'єктів цікавими є наукові розвідки О. Р. Проціва [599–603], який досліджував розвиток мисливства на українських землях під владою Австрійської та Російської імперій. Зокрема, він торкнувся проблем державного регулювання мисливства, описав та проаналізував стан законодавчого забезпечення правових, економічних, соціальних відносин у сфері надання права полювання в Австро-Угорській імперії середини XIX –

початку XX століття. Та, загалом, – історичних аспектів державного регулювання мисливства в Австро-Угорській імперії та Росії другої половини XIX – початку XX століття.

Наукові інтереси А. В. Духневич та І. В. Духневич [423] поширилися на дослідження становлення аграрного законодавства на території України з часів Київської Русі до проведення століпінських реформ 1861 року. Знаходимо згадку про селянські повстання проти шляхти на західних територіях і необхідність реформування аграрних відносин. Тобто, в австрійський період на цих територіях були проблеми у використанні такого природного об'єкта як земля. Що тягнуло за собою, відповідно, проблеми щодо самої охорони земель.

Питанням становлення та розвитку сервітутного права в Україні протягом XIX століття присвятила свої праці С. А. Петреченко [585]. Йдеться про обмежене право невласника користуватися чужим майном, а саме лісами, сіножатями, пасовищами, водоймами. Тобто, природними об'єктами та їх ресурсами.

Дослідженню підлягали українські землі Російської та Австро-Угорської імперій. Також, як уже згадано вище, ці питання вивчав М. Д. Вітенко.

Історію українського лісового законодавства та регулювання охорони лісів в Австрійській та Російській імперіях досліджував д.геогр.н., д.ю.н., проф. Б. В. Кіндюк [446; 447].

На його думку, Україна має цілу низку особливостей, які треба враховувати при удосконаленні правової бази охорони лісів. Але, в історії є значний досвід правової організації охорони лісових багатств. Зокрема, в період, коли частина українських земель входила до складу Австро-Угорської імперії. В працях вченого також знаходимо характеристику австрійського Лісового закону 1852 року [446, с. 44].

Загалом розвиток природоохоронних норм на території всіх українських земель починаючи з часів Київської Русі і до наших днів досліджували І. М. Грозовський та Л. В. Шаравара [416]. Втім, західні землі під владою

Австро-Угорської імперії, залишились поза їх увагою. Історичні засади становлення природоохоронного законодавства (про компенсацію екологічної шкоди, лісового права тощо) опрацьовували М. В. Краснова [514], І. Лапчан [535].

Принагідно зазначимо, що теоретичні аспекти регулювання природоохоронних відносин досліджувалися і з точки зору власне теорії держави і права.

Зокрема, природоохоронну діяльність держави, етапи розвитку її функцій, в т. ч. екологічної.

Наприклад, Є. Степанов [615] становлення і розвиток екологічної функції держави на території сучасної України розділив на декілька етапів, починаючи від часів Київської Русі і до наших днів. На жаль, він виділив період Російської держави, а західноукраїнські землі під Австрією в 1772–1918 рр. автор оминув.

Приходимо до висновку, що розвиток природоохоронних норм, стан природних об'єктів, їх охорона в Австро-Угорщині, в т. ч. на західноукраїнських землях, вивчалися недостатньо.

Науковці в своїх дослідженнях української правової історії ХІХ – початку ХХ століття, зазвичай, акцентували увагу на українських землях у складі Російської імперії.

В. П. Непийвода в монографії «Правове регулювання в галузі лісів: Доба утвердження підтримного розвитку» (НДІ приватного права і підприємництва, 2004 рік) звернув увагу на історію розвитку лісового права, та окремо зупинився на характеристиці австрійського Лісового закону 1852 року, який діяв у Галичині аж до Другої світової війни. При цьому автор слушно зауважує, що закон мав й певні недоліки [572, с. 107].

Становлення гірничого права на території України та зарубіжних країн у праці «Історія гірничого права» (Дніпропетровський ДВНЗ «Національний гірничий університет», 2011 рік) проаналізував Р. С. Кірін [450]. Окремий підрозділ присвячено австрійському гірничому праву на західноукраїнських землях з другої чверті ХVІ – до початку ХХ століття. Для нашого дослідження

цікавим є, з-поміж іншого, короткий опис Галицького крайового гірничого закону від 17 грудня 1884 року.

Питання історії земельних відносин і землеустрою та історії лісівництва в Україні знайшли своє відображення в працях таких українських науковців, як А. М. Третяк [627], С. А. Генсірук, О. І. Фурдичко, В. С. Бондар [402].

Працював у цьому напрямі й В. Е. Борейко [387], який зробив загальний історичний огляд охорони природи на українських територіях починаючи з Х століття по 1980 рік, в т. ч. і на землях Галичини в складі Австро-Угорщини. Зокрема, мова йде про охорону лісових насаджень, об'єктів тваринного світу та природно-заповідних територій.

Враховуючи те, що Карпати є етнічною територією для народів багатьох країн – України, Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії, частково Чехії, Сербії, Австрії, сьогодні світове співтовариство однаковою мірою переймається позитивними та негативними тенденціями довкілля Карпат. Одним з таких важливих природних об'єктів є ліси.

На території Австрійської імперії (і, відповідно, Східної Галичини) знаходились (і сьогодні знаходяться, незважаючи на зміну державно-територіального статусу, їх географічне розташування змінитися не могло) гори Карпати, вкриті лісами. Ліси є об'єктом дослідження не тільки правників, але й екологів, біологів тощо. В тому числі, й в історичному аспекті. Серед цікавих праць згадаємо д.біол.н., проф. В. Парпана. Почесний член Українського товариства охорони природи та Українського ботанічного товариства, к.с/г.н. П. А. Трибун [626] на базі Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва проводив комплексне дослідження лісового господарства, надр. У наукових розвідках він торкався й історичних питань охорони природи, починаючи з 20-х років ХХ століття, побіжно згадуючи австрійський період [ДАІФО, Ф. Р-2172].

В дар Державному архіву Івано-Франківської області передана рукописна праця з особистого архіву науковця «Облаштування лісового господарства в господарському окрузі Княждвір» 1887 року (Urządzenie gospodarstwa lasowego

С. К. orzedu gospodarczego Kniazdwor, 1887). Тут міститься інформація про територію комплексу, лісові площі тощо. Для нашого дослідження цінним є передусім III розділ «Відносини власності і права», зокрема право полювання та право рибальства.

Увагу історичному розвитку лісового та мисливського господарства Галичини приділили В. М. Клапчук [516–518] та згадуваний вище О. Р. Проців.

У 2011 році вийшла їхня спільна монографія «Лісове та мисливське господарство Галичини» [518]. Вони дослідили стан лісів, ведення лісового господарства, соціально-економічне значення мисливства та рибальства в Галичині до Другої світової війни, в т. ч. й австрійського (австро-угорського) періоду.

Галичину науковці розглядали спільно Західну (польську) та Східну (українську). Зауважимо, що ними опрацьовано й законодавчі акти, переважно на базі видань польської преси тогочасного періоду. Вказано, що регулювання лісоохоронних відносин здійснювалося нормами Лісового закону 1852 року, охорона тваринного світу – нормами мисливського законодавства.

П. Б. Хоєцький [630] окремо осмислював значення мисливського господарства в економіці Галичини в кінці XIX – на початку XX століття.

Австрійську державність та право, що існували на українських землях протягом 1772–1918 рр., досліджували чисельні українські історики та історики права.

Вважаємо доцільним виокремити лише деякі дисертаційні дослідження.

Проблеми українського державотворення в Галичині в умовах австрійського конституційного ладу другої половини XIX – початку XX століття розглядав д.ю.н. М. М. Мацькевич (дисертація на здобуття наукового ступеня к.ю.н. «Становлення і розвиток ідеї українського державотворення в Галичині (др. пол. XIX – поч. XX ст.)») [727]. Він проаналізував зміст австрійських нормативно-правових актів, які сприяли розвитку української мови, культури.

Українсько-польські відносини в Галичині в період з 1867 по 1890 рр. вивчав М. М. Мудрий (дисертація на здобуття наукового ступеня к.і.н. «Українсько-польські відносини в Галичині у 1867–1890 рр. політичні аспекти») [734].

Питанням організації судової системи в Галичині в складі Австро-Угорщини присвячена робота О. В. Кондратюка (дисертація на здобуття наукового ступеня к.ю.н. «Судова система та судочинство в Галичині в складі Австро-Угорщини (1867–1918 рр.)») [706].

Розвиток інституту прокуратури досліджував Н. Ю. Панич (дисертація на здобуття наукового ступеня к.ю.н. «Становлення та розвиток інституту прокуратури в Галичині у складі Австрії і Австро-Угорщини (1849–1918 рр.)») [741].

Загальні проблеми управління Галичиною і Буковиною в складі Австрії висвітлила в своїх наукових працях І. Ю. Настасяк (дисертація «Організація управління Галичиною і Буковиною в складі Австрії (1772–1848 рр.)») [735]. На жаль, її дисертаційне дослідження обмежене в часі до 1848 року.

Діяльність Галицького крайового сейму в австро-угорський період стала предметом дослідження О. І. Мікули (дисертація на здобуття наукового ступеня к.ю.н. «Правові основи організації і діяльності Галицького крайового сейму (1861–1918 рр.)») [730].

Історик І. В. Кучера в дослідженні «Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914–1917 рр.» [723] доводить, що внаслідок Першої світової війни народне господарство Східної Галичини перебувало у стані занепаду.

Військовими діями в регіоні було знищено понад 40 % усього житлового і господарського масиву, 1,5 тис. промислових об'єктів, 66 % лісопильних заводів, 89 % млинів. Мобілізація чоловічого населення до війська, масові арешти, проведені австрійськими властями на початку війни, реквізиція робочої худоби підірвали матеріально-технічну базу сільського господарства і призвели до скорочення посівних площ та зниження врожайності сільськогосподарських

культур. За повідомленням російської розвідки, уже в серпні 1914 року у Східній Галичині поширилися голод та епідемії [723, с. 10].

Для нашого дослідження висновки вказаних науковців складають інтерес передусім тим, що дають можливість досягнути ступінь розвитку держави та права, правової системи Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії в ХІХ – на початку ХХ століття і загалом становище українських земель в складі цієї імперії, роль Галицького крайового сейму та органів місцевої влади в застосуванні австрійського законодавства на території Східної Галичини.

Самостійно досліджували розвиток використання природних об'єктів й історики. Серед них: М. Т. Вихватенко [716], який обґрунтував етапи розвитку науково-практичних знань про системи землеробства в Україні, при цьому оминаючи західноукраїнські землі.

Аграрна політика російського царату на Правобережній Україні у 1793–1861 рр. та пов'язані з цим зміни у землеволодінні і землекористуванні стала об'єктом дослідження історика В. Л. Брославського [715].

Досить цікавою видається наукова розвідка К. Г. Лашенко [724], що стосується питань природокористування запорозьких козаків у 1734–1775 роках.

Праця виходить за часові і територіальні межі нашого дослідження, але складає певний науковий інтерес в плані розуміння розвитку природоохоронної діяльності в різні історичні періоди.

Дослідниця стверджує, що державна влада Російської імперії, до складу якої входило Запорожжя, не тільки не цікавилася проблемою охорони довкілля й раціонального лісокористування, а часто-густо сама була ініціатором нищення лісового багатства на завойованих чи новопридбаних територіях. За таких умов Кіш перейняв на себе державні функції охорони довкілля краю. Природоохоронна політика Коша була спрямована на контроль і раціональне використання природних багатств рослинного і тваринного світу, та заохочувала до відновлення втраченого. На жаль, із ліквідацією Запорозької Січі, природа краю лишилася беззахисною перед егоїзмом колонізаторів, і

негативні наслідки її експлуатації почали виявлятися вже через п'ятдесят років, у першій третині XIX століття. [724, с. 6].

Закономірності та особливості екологічного руху в Україні, створення громадських природоохоронних організацій, їх місце та значення у загальнонаціональній справі захисту навколишнього природного середовища від антропогенного впливу стали предметом дослідження М. О. Алексієвець [709].

Вона стверджує, що у кінці XIX – на початку XX століття були нагромаджені значні дослідницькі матеріали з наукових основ охорони природи, що дало можливість (...) розробляти і впроваджувати природоохоронні заходи. Працями вітчизняних учених були науково обґрунтовані принципи нового етапу охорони природи – етапу екологічного, характерного вже для соціально-економічних умов розвитку в XX столітті. На зламі століть розпочався громадський рух за охорону природи. Екологічний рух на першому етапі мав дещо обмежений, виключно природоохоронний характер. Згодом (...) поняття і завдання охорони природи починають виділятися в специфічну проблему, яка поступово набуває свого первісного науково-теоретичного обґрунтування, на базі якого державні й міжнародні інституції охорони природи починають будуватись, організаційно оформлятися та функціонувати у формі узгодженої діяльності систем науково-дослідних закладів, виконавчих структур тощо. Однак поняття охорони природи продовжувало розумітися тоді лише як необхідність проведення заходів охорони по відношенню до рідкісних видів тварин, рослин та окремих ділянок незайманої дикої природи від руйнівного антропогенного впливу. Основною формою заходів установ та організацій по охороні природи спершу були наукові зібрання, з'їзди, конференції тощо. Наступним кроком були звернення до урядових інстанцій, передача вироблених на цих зібраннях юридичних, наукових і громадсько-політичних проектів з охорони природи на предмет їх санкціонування та підтримки державними структурами. З перебігом часу переважна більшість заходів з охорони природи стала концентруватися на

проблемах створення перших заповідників, заборони полювання на рідкісних та зникаючих видів тварин, охорони унікальних пам'яток природи тощо. Таким чином відбувався поступовий перехід до етапу територіальної охорони природи, який увібрав у себе видовий та ресурсний підходи. Саме тому ще на зламі ХІХ–ХХ століть почали виникати нові на той час форми екологічного руху і діяльності, розпочався процес створення громадських організацій за збереження природи [709, с. 11].

Власне історик приходить до висновку, що виникнення і розвиток екологічного руху в Україні були об'єктивно зумовлені історико-географічними і соціально-економічними передумовами, які склалися в українському суспільстві на зламі ХІХ–ХХ століття, тоді починають виникати нові форми екологічного руху і діяльності, розпочинається процес створення громадських організацій за збереження природи і раціональне використання її ресурсів [709, с. 16].

Окремі природні об'єкти вивчалися правниками при дослідженні певних відносин, що склалися в правовій системі України. Відмітимо дисертацію Б. С. Бачура «Інститут земельних відносин у цивільному звичаєвому праві України у Х – середині ХІХ ст. (історико-правовий аспект)» [714]. Але, вона присвячена проблемі правового регулювання земельних відносин нормами цивільного звичаєвого права на теренах України в межах ранньофеодальної держави Київська Русь і до середини ХІХ століття з входженням українських земель під юрисдикцію Російської імперії. На жаль, територіальні межі даного дослідження не поширювалися на українські землі під владою Австрії та Австро-Угорщини (з 1867 року).

Аналогічно, розвиток права власності на землю в Україні з середини ХІХ до початку ХХ століття досліджував П. П. Захарченко [433; 434]. Праця обмежена українськими губерніями Російської імперії, західноукраїнські землі Австрійської імперії не згадані.

Так само, як і дисертація Селіхова Д. А., присвячена аналізу аграрного законодавства царської Росії в Україні епохи капіталізму (ІІ пол. ХІХ – початку

XX століття): опублікованих, так і не опублікованих свого часу законодавчих актів, що їх продукували органи державної влади Російської імперії, до складу якої у той час входило близько 80 % сучасної території України.

Автор зауважує, що у зв'язку з тим, що територія Західної України перебувала під юрисдикцією Австро-Угорщини, цей регіон через свою специфіку заслуговує на окрему увагу [747, с. 4].

Те ж саме стосується дослідження В. П. Бартківа «Місцевий державний апарат Російської імперії і селянська реформа 1861 р. в Україні (історико-правове дослідження)» [712], праці О. М. Волощенко «Право монастирської земельної власності на Лівобережній Україні (середина XVII – остання чверть XVIII ст.)» [717]. В цих дослідженнях увага акцентується на землі як природному об'єкті, та її використанні для сільськогосподарського виробництва.

Проблема кодифікації земельного законодавства досліджувалася О. М. Пащенко [742], який запропонував власний поділ процесу кодифікації вітчизняного земельного законодавства три етапи.

Перший з них: докодифікаційний етап, який охоплює період з часів становлення та розвитку звичаєвого і писаного права на території України і до прийняття Тимчасового земельного закону, тобто до 18 січня 1918 року. У цей період земельне законодавство тільки починало формуватися і являло собою розрізнені нормативні акти, що регулювали земельні відносини. З часів Руської правди і до столипінської аграрної реформи земельні відносини регулювалися в основному нормами цивільного права, що містились у різних нормативних актах. Власне земельне законодавство стало розвиватися в Україні лише в процесі втілення в життя реформи 1861 року і столипінської аграрної реформи [742, с. 7]. Як бачимо, мова йде про території Російської імперії.

Історичний досвід законодавчого регулювання земельних відносин в Україні протягом української революції 1917–1921 рр. став предметом дослідження І. М. Заріцької (дисертація на здобуття наукового ступеня к.ю.н. «Історичний досвід розвитку земельного законодавства в Україні

(1917–1921 рр.)» [721].

Дослідниця з'ясувала особливості становлення і розвитку земельного законодавства Української Центральної Ради, Гетьманату П. П. Скоропадського, Директорії УНР, Західноукраїнської Народної Республіки, а також Української Соціалістичної Радянської Республіки в перший період її існування у добу Української революції 1917–1921 рр., а також виявила та узагальнила актуальний для сучасної нормотворчої і правозастосовної практики історичний досвід. На жаль часові межі дослідження не включають австро-угорський період. Втім, у підрозділі 1.3. дисертації І. М. Заріцька визначає однією з [правових] передумов виникнення земельного законодавства періоду Української революції 1917–1921 рр. відсутність кодифікованого акта земельного законодавства, декларативність окремих земельно-правових норм і складність механізму їхньої реалізації, які набували різного конкретного змістового наповнення залежно від поширення російської чи австро-угорської юрисдикції [721, с. 10–11].

Хронологічні межі дослідження О. О. Мозуляки (дисертація на здобуття наукового ступеня к.ю.н. «Історичний досвід становлення та розвитку законодавства про вугледобувну промисловість в Україні (XVIII–XXI ст.)») [732] охоплюють період від видання першого документа, що регулював гірничі відносини на території України у складі Російської імперії (1700 рік), та до 2003 року включно. Територіальні межі дослідження охоплюють сучасну територію України. Основним регіоном дослідження став український Донбас (сучасні Донецька та Луганська області, частина Дніпропетровської та Харківської областей). Науковець поза увагою свідомо залишив Західноукраїнський вугільний басейн та буровугільні розробки, оскільки на його думку «вони через невелику потужність не могли суттєво впливати на економічний розвиток держави, тобто мали статус місцевої промисловості» [732, с. 3].

Серед досліджень останніх років охорону лісів у історико-правовому аспекті вивчала О. І. Логвиненко [707]. В її дисертації окремий підрозділ (3.2) присвячений охороні лісів на українських територіях, що входили до Австрії та

Австро-Угорщини.

Авторка зазначає, що в цей період лісове господарство регулювалося трьома джерелами: «Управлінням лісами» з V тому «Загальних законів для управителів моїх маєтків» від 1787 року А. Яблоновського; «Лісовим патентом» 1782 року та імперським Лісовим законом 1852 року. Дає поділ лісів, згідно останнього закону.

Встановлення закономірностей процесу появи, становлення, а також розвитку норм, які регулювали використання та охорону лісів і пов'язаних з ними промислів, на українських землях з X по початок XX ст. стало метою дисертаційного дослідження згаданого нами Б. В. Кіндюка [722].

Науковець у підрозділі 3.3. підкреслив, що процес уніфікації чинного [на той час австрійського] законодавства призвів до необхідності підготовки та прийняття 3 грудня 1852 року імперського закону про охорону лісів (Reichsforstgesetz). На підставі аналізу документу вченим виділено дванадцять груп об'єктів правовідносин. Це поділ лісів на категорії, навчання користувачів основам лісівництва, контроль за рубками, боротьба з ерозією, санітарні правила використання лісів, лісовідновлення, заготівля другорядних матеріалів, компенсація збитків, сплав деревини, організація служби лісової охорони, відповідальність за лісові порушення. Доведена продуманість закону, логічність формулювань, конкретність положень, а також простота застосування [722, с. 14].

Це чи не єдині дисертації, захищені в часи незалежності України, в яких авторами в історичному аспекті досліджено один із природних об'єктів, точніше джерела його правового регулювання, інститут правової охорони лісів, в т. ч. у праві Австрійської (Австро-Угорської) імперії.

Дотично історичні питання розвитку правового регулювання суспільних відносин з природоохоронної діяльності в контексті самостійних наукових проблем досліджували сучасні українські правники-екологи.

Серед них У. В. Антонюк (дисертація на здобуття наукового ступеня к.ю.н. «Правове забезпечення екологічної безпеки у діяльності залізничного

транспорту») [710]. Вона визначила історичні етапи формування законодавства про охорону довкілля на залізничному транспорті [380], акцентуючи увагу на українських землях, що входили до складу Російської імперії, Західноукраїнські залишилися поза увагою дослідниці. Уже згадувана нами Н. О. Грабовець (дисертація на здобуття наукового ступеня к.ю.н. «Правове забезпечення основних видів земельно-кадастрової діяльності в Україні») виділила дев'ять основних періодів історичного розвитку земельно-кадастрових відносин на території України [718].

О. Ю. Макаренко (дисертація на здобуття наукового ступеня к.ю.н. «Правовий режим земель, наданих для використання надр») [726] вважає, що законодавство про земельні відносини, пов'язані з використанням надр, формувалось відповідно до історичних етапів розвитку української держави, гірничих та земельних відносин в цілому. Науковець удосконалив періодизацію розвитку законодавства в галузі використання і охорони земель, наданих для користування надр на території України шляхом виокремлення шести етапів, від початку XVIII століття. Він стверджує, що на першому етапі (1719–1917 рр) вперше закріплювалось право власності землевласників на поверхню землі, надра, води, мінерали та все, що можливо було виготовити з тих металів, які розміщені в межах території земельної ділянки; визнавалось виключне право на надра власника земельної ділянки [726, с. 7]. На жаль, не зрозуміло, чи опрацьоване автором австрійське законодавство XIX – початку XX століття.

Т. В. Григор'єва аналізуючи правове регулювання використання й охорони водних живих ресурсів, зазначає, що стосується законодавчої діяльності в рибоохоронній сфері у XVIII–XIX століттях, то держава (особливо в XIX столітті) відчувала в цьому питанні сильний натиск з боку суспільства. Витоки громадського природоохоронного руху наближується до XVIII століття, коли окремі вчені, письменники та інші представники російської інтелігенції закликали до захисту довкілля і змушували уряд вживати заходи щодо охорони лісів, фауни й рибних багатств [719, с. 6].

Т. В. Лісова провела аналіз становлення, правового й організаційного

розвитку землеустрою. Виділила три головні етапи розвитку цього явища. Перший етап обмежується часовими рамками – 1906–1917 рр., коли основний вплив на землеустрій мали столипінські реформи, спрямовані на вихід селян з общин і створення ними власного приватного господарства [725, с. 7]. Знову ж бачимо, що йдеться тільки про Російську імперію.

Історико-правове дослідження правових та організаційних засад охорони українських лісів від пожеж провів Р. В. Челпан (дисертація на здобуття наукового ступеня к.ю.н. «Правові та організаційні засади охорони українських лісів від пожеж: історико-правове дослідження») [753]. Науковець обмежився вивченням створення системи протипожежної охорони лісів на українських землях у складі Російської імперії.

О. В. Сасов у своїй роботі «Кримінально-правова охорона лісу» при висвітленні історичного аспекту кримінально-правової охорони лісу зазначив, що поширений в Україні з XVIII століття кодекс законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» регламентував, зокрема, відповідальність за навмисне і ненавмисне пошкодження лісу, а охорону лісової флори неодмінно пов'язував з охороною лісових ґрунтів [746, с. 7].

Окремий підрозділ у дисертаційній роботі О. М. Шершуна присвячений аналізу розвитку еколого-правового регулювання лісокористування. Цим аналізом послідовно охоплювалися різні етапи становлення відповідного законодавства, включаючи періоди Київської Русі, Російської імперії за часів Петра I та Катерини II, Російської імперії напередодні Жовтневої революції 1917 року [756, с. 6]. Знову ж таки, мова в цих дослідженнях йде про підросійські землі.

Еколого-правові проблеми охорони та використання природних об'єктів та їх ресурсів з точки зору сучасної української правової системи досліджувало багато науковців: О. В. Басай [713], В. О. Джуган [720], Л. В. Мендик [728], П. В. Мельник [729], Т. В. Морозовська [733], Л. Д. Нечипорук [736], В. В. Овдієнко [738], О. М. Олійник [739], А. І. Попович [743], К. А. Прохоренко [744], В. К. Рибачек [745], О. С. Семенець [748], О. О. Томин

[751], І. В. Труфан [752], І. Є. Чумаченко [754], Н. Г. Юрчишин [708], а також Р. В. Афанасієв (він зупинився на проблемі підвищення ефективності механізму адміністративного забезпечення і регулювання реалізації права власності на природні ресурси) [711], О. О. Онищук (дав характеристику адміністративно-правової діяльності суб'єктів владних повноважень по боротьбі з браконьєрством) [740], А. К. Соколова (сформулювала теоретичні засади становлення та розвитку флористичного права України) [749], Т. І. Сухоребра (охарактеризувала адміністративну відповідальність за порушення правил полювання та рибальства) [750].

О. М. Шемякін у докторській дисертації «Еволюція структури й змісту права користування морем: теорія та практика» визначив три періоди розвитку системи права користування морем:

перший період до середини ХІХ сторіччя;

другий – кінець ХІХ – перша половина ХХ сторіччя;

третій – обумовлений кодифікацією міжнародного морського права під егідою ООН [755, с. 15]. З поміж-інших, провів аналіз понять та класифікації, загальних принципів правового режиму міжнародних рік та озер. Особливу увагу приділив правовому режиму рік Європи, що мають безпосереднє значення для України, зокрема Дунаю, тощо.

Відтак теоретичну основу нашого дослідження склали:

а) праці в сфері загальної теорії права;

б) праці в сфері історії держави і права на західноукраїнських землях (конкретно – Східної Галичини);

в) праці в сфері сучасного екологічного права України;

г) праці в сфері історії розвитку правового регулювання окремих природних об'єктів.

Наукові праці окремо згрупуємо у два блоки – за часовими межами та за об'єктом дослідження:

1) праці науковців, які досліджували історію держави і права українських земель у період їх перебування в складі Австрійської (Австро-

Угорської з 1867 року) імперії;

2) праці науковців, які вели дослідження в сфері екології, правового регулювання природних об'єктів на території українських земель як в австрійський (австро-угорський) період, так і незалежної України.

Вкажемо, що ніхто з науковців комплексно не досліджував питання охорони навколишнього природного середовища, порядок раціонального використання природних об'єктів та забезпечення екологічної безпеки в ХІХ – на початку ХХ століття на території Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії та на українських землях Східної Галичини в її складі. Досліджувалися окремі питання правового регулювання тих чи інших природних об'єктів (земель, лісів) у цей період.

Зауважимо, що лісове та фауністичне природоохоронне законодавство є найбільш дослідженим з австрійської правової спадщини ХІХ – початку ХХ століття у порівнянні з законодавством що регулювало користування водними ресурсами, атмосферним повітрям тощо.

У нашому дослідженні виходимо з того, що природоохоронні інститути як система юридичних норм складають певну групу однорідних суспільних відносин, а саме природоохоронних відносин. Природоохоронні відносини, в свою чергу, охоплюють: відносини з охорони довкілля в цілому, в галузі охорони окремих природних ресурсів і ландшафтів, в галузі охорони об'єктів і територій природно-заповідного фонду, в галузі охорони оздоровчих і рекреаційних зон і територій, з приводу охорони життя і здоров'я людини від небезпечних антропогенних впливів, негативного впливу стихійних лих природи та природних явищ.

Водночас вважаємо, що природоохоронні інститути складають відносини: власності на природні об'єкти і ресурси: з природокористування; з охорони навколишнього середовища від різних негативних та шкідливих впливів; із захисту екологічних прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. А також – відносини з приводу управління в сфері охорони та використання природних об'єктів та відповідальності за порушення законодавства про

охорону природи. На цих підходах базуватиметься наше дослідження.

Не відкидаємо того, що в сучасній еколого-правовій науці еколого-правові норми складають й інші правові екологічні інститути. Відомо, що уже з 80-х років ХХ століття в системі права окремо існує галузь екологічного права, що стрімко розвивається.

Ми ж виходимо з тих міркувань (і спробуємо довести даною науковою розвідкою), що в період з другої половини ХІХ – до початку ХХ століття сформувалися власне вищевказані правові інститути, які називатимемо природоохоронними. Враховуючи ті суспільні відносини, які регулювалися нормами, що складала ці інститути.

Адже, на рубежі ХІХ–ХХ століть в європейських (і не тільки, але й на американському континенті) державах уже постала проблема охорони природи загалом, і окремих природних об'єктів, зокрема, в т. ч. нормами права. І Австрійська (Австро-Угорська з 1867 року) імперія не стояла осторонь цих процесів.

Розуміємо, що в середині ХІХ століття у зв'язку з активним розвитком машинного виробництва, застосуванням недосконалих технологій, інтенсивним використанням природних ресурсів виникли відверто негативні зміни в природі, характерні й для початку третього тисячоліття.

Відтак постала необхідність у науковому аналізі стану природи, суспільства, виявленні причин таких негативних змін у природі та розробці методів їх подолання. Це призвело до зародження науки екології, основоположником якої вважається німецький вчений-медик, ботанік, зоолог, морфолог Ернст Геккель.

У 1866 році в своїй праці «Загальна морфологія організмів» він дав визначення екології. Протягом трьох років екологія стала відомою багатьом вченим завдяки його популярним лекціям «Природна історія виникнення світу». В цій роботі Е. Геккель дав визначення екології як науки: «Під екологією ми розуміємо загальну науку про відношення організму і навколишнього середовища, до якого ми відносимо всі умови існування в

широкому смислі цього слова» [566].

Тобто, вчений запропонував вузьке визначення екології як вчення про умови існування живих організмів у взаємодії із середовищем у якому вони існують. Але, це стимулювало поглиблене дослідження цього поняття в науці та подальше практичне застосування у різних сферах суспільства, правотворчій та правозастосовній діяльності [425, с. 11].

Навколишнє середовище може бути визначене як навколишнє природне середовище (природа), тобто сукупність природних комплексів, природних об'єктів і природних ресурсів, включаючи атмосферне повітря, води, землю, ґрунти, надра, тваринний і рослинний світ, а також клімат і навколосемний космічний простір, в їх взаємодії та взаємозв'язку.

Сучасна українська та міжнародна правова думка дає такі визначення понять. Зокрема, в ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» навколишнє природне середовище визначається як сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів. Як тотожні поняття «довкілля» і «навколишнє природне середовище» можуть розглядатись у випадку, коли довкілля виступає як сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів та ідентифікується з навколишнім природним середовищем [40].

Модельний закон про охорону навколишнього середовища, підготовлений під егідою Ради Європи і прийнятий нею в 1994 році, в зміст поняття «навколишнє середовище» поряд з природними ресурсами – такими, як повітря, зовнішній космос, вода, клімат, фауна і флора в їх взаємодії, він включає цінності, які формують створене людиною навколишнє середовище, а також якість життя і умов тією мірою, в якій вони можуть мати вплив на благополуччя і здоров'я людини [389, с. 13].

Вважаємо, що підґрунтя такого розуміння закладено в європейській (зокрема, австрійській) науці ще в ХІХ столітті.

Підтвердженням буде дане (проведене нами) дослідження.

1.2 Джерела та оцінка їх достовірності

Основним джерелом права в Австрійській імперії на початок ХІХ століття став австрійський закон. На той час австрійське право поділялося на галузі, які почали розвиватися самостійно. Водночас, основним джерелом права на західноукраїнських землях стало австрійське законодавство: цивільне, кримінальне, цивільно-процесуальне, кримінально-процесуальне. Окрім загальноавстрійських законів, важливим джерелом права були постанови-розпорядження, які роз'яснювали або доповнювали положення законів, унормовували конкретні правовідносини. Залежно від форми, в якій видавалися постанови, розрізняли цісарські патенти і дипломи, урядові декрети і розпорядження [574, с. 31]. Також діяло крайове законодавство як джерело права. Видавалося крайовими сеймами і діяло на території тих коронних земель, де було ухвалено.

Проф. М. В. Никифорак у своєму дослідженні державного ладу і права Австрії на Буковині стверджує, що австрійське законодавство стало основним джерелом права на Буковині після 1787 року. Погоджуємося з цією думкою. Враховуючи історичні реалії, те, що Буковина та Східна Галичина в один період перебували в складі Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії, розуміємо, що і на території Східної Галичини з кінця ХVІІІ століття діяло австрійське законодавство в якості основного джерела права.

Станом на 1867 рік (створення Австро-Угорщини) в імперії основні суспільні відносини уже були врегульовані нормативно-правовими актами. Зокрема, ще з 1776 року в Австрії видано кодекс цивільних законів, які на вимогу імператора Йосифа ІІ були доповнені новими розділами, що вступили в силу з 1 січня 1787 року (в Галичині з 5 травня 1787 року). Це була так звана Йосифінська книга законів (*Josefinisches Gesetzbuch*). Новий кодекс (за наступника Йосифа ІІ – Леопольда ІІ) в остаточному варіанті було затверджено патентом 1 червня 1811 року. Він набрав чинності з 1 січня 1812 року в усіх краях, коронних австрійських землях (або провінціях, в літературі вживають і

такий термін щодо позначення складових Австрійської імперії – Л. К.), в тому числі й у Східній Галичині [588, с. 117].

Цивільний кодекс Австрії (в науковій літературі вживають терміни «Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 року», «*Österreich Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*» – нім., або «Цивільний кодекс 1811 року»), закріплював поміщицьку власність на землю та податки з неї. Ним же узаконене право спадщини селянських земельних наділів. Кодекс 1811 року вважається головним джерелом австрійського приватного права.

Разом з цивільним кодексом діяли й інші т. зв. особливі цивільні закони, що були прийняті в зв'язку з розвитком капіталістичних відносин.

Серед них: Вексельний статут від 25 січня 1850 року, що регулював вексельний обіг в імперії, Торговельний закон від 17 грудня 1862 року, що регулював торговельні (господарські) відносини.

Закон про поземельні (грунтові) книги від 25 липня 1871 року регулював відносини з приводу реєстрації права власності на нерухомість в ґрунтових книгах, з яких також можна було одержати інформацію про борги та зобов'язання за даною нерухомістю (до цього закону звернемося пізніше – Л. К.).

Цісарським патентом від 29 вересня 1850 року в імперії врегульовано нотаріальну діяльність.

Патентом від 29 липня 1871 року запроваджено новий нотаріальний порядок, внесені зміни до порядку зайняття нотаріальною діяльністю, порядку вчинення нотаріальних дій тощо.

З 1 серпня 1852 року діяв Кримінальний закон про злочини та проступки (Кримінальний закон), проект якого санкціонований цісарським патентом від 27 травня 1852 року.

Від цього часу винятковим джерелом австрійського кримінального права став закон. До розпаду Австро-Угорщини у 1918 році кримінальне право імперії зазнало мінімальних змін.

Прокуратура як правоохоронний орган діяла на підставі закону про

прокуратуру від 10 липня 1850 року.

В Галичині працювала Галицька Крайова судова прокуратура, що підпорядковувалась вищій державній прокуратурі у Львові. Міністерству фінансів та крайовій фінансовій дирекції підпорядковувалась фінансова прокуратура, функції якої визначені розпорядженням міністерства фінансів від 13 серпня 1851 року.

Важливою складовою правового розвитку австрійських земель є формування системи судових органів. За Конституцією 1867 року в Австрії створено триступеневу систему судів: повітові, окружні (крайові), вищі крайові суди [438, с. 134].

Окружні суди виступали як суди першої інстанції при розгляді деяких цивільних справ (визнання особи померлою, усиновлення, торгівельні та вексельні спори тощо) та кримінальних справ, пов'язаних з тяжкими злочинами [531, с. 138].

Торгівельні спори розглядали торгівельні суди у Відні, Празі, Трієсті (останній іменувався торгівельним і морським судом). Спірні питання між підприємцями і робітниками (працівниками – Л. К.), а також робітниками (працівниками) одного підприємства вирішували промислові суди, засновані в 1896 році лише в деяких містах (в Галичині – у Львові і Кракові). В Дрогобичі діяв третейський суд кас взаємодопомоги гірничих товариств [531, с. 138].

Законом від 25 грудня 1894 року визначено повноваження поліції (жандармерії), яка займалася, з-поміж інших, справами про порушення права власності, тісно взаємодіючи з судами.

Безпосередньо природоохоронні відносини були врегульовані нормами Лісового закону від 3 грудня 1852 року, Гірничого закону від 23 травня 1854 року, Водного закону від 30 травня 1869 року та низкою інших законодавчих актів, які ґрунтовно проаналізуємо нижче.

Австрійське законодавство оприлюднювалося в спеціальних збірниках. З 1848 року аж до розпаду імперії видавалися «Вісник законів державних» (Reichsgesetzblatt) та «Вісник законів крайових» (Landesregierungsblatt).

Відповідно, усі закони і розпорядження мали бути надруковані у Віснику законів державних (Reichsgesetzblatt). Ця норма передбачалася патентом від 4 березня 1849 року. Закони крайові, тобто ухвалені крайовими сеймами відповідно у «Віснику законів крайових» – Landesregierungsblatt (патент від 1 жовтня 1849 року) [577, с. 8].

Згідно вказаних патентів, законодавчі акти публікувалися десятима мовами. Вісник крайових законів видавався у кожній провінції (краї) тією мовою, якою розмовляла більшість її населення. Патент від 17 лютого 1863 року підтвердив право видання крайових законів і розпоряджень, а Конституція 1869 року – Вісника державних законів мовами населення провінцій [590, с. 117].

Щодо нашого дослідження, то окрему групу джерел, одну з основних, складають законодавчі акти, що регулювали природоохоронні відносини та визначали правовий режим природних об'єктів.

Вони видані, в основному, в другій половині XIX століття, однак їхня дія тривала до 1918 року (розпаду Австро-Угорської імперії) і далі.

Зокрема, на землях Східної Галичини деякі акти залишалися чинними в складі Другої Речі Посполитої.

Власне завдяки цим нормативно-правовим актам маємо змогу охарактеризувати правовий режим природних об'єктів на території Східної Галичини, їх правове регулювання нормами чинного тоді австрійського законодавства.

Сюди віднесемо і міжнародні конвенції та міждержавні угоди, укладені за участю Австрії, якими врегульовані в т. ч. й природоохоронні відносини.

Зазначимо, що в період з другої половини XIX до початку XX ст. було прийнято ряд природоохоронних законодавчих актів. Їх пропонуємо класифікувати за предметом регулювання на:

- 1) Загальні закони (основні: кодифіковані закони та базові закони – які визначають основи регулювання певної сфери суспільних відносин, розраховані на конкретизацію в підзаконних нормативно-правових актах –

Л. К.), що визначали правовий режим природних об'єктів:

- Лісовий закон 1852 року,
- Гірничий закон (Закон про надра) 1854 року,
- Водний закон 1869 року,
- Закон про полювання 1849 року,
- Закон про рибальство 1885 року;

2) Закони та підзаконні акти, що визначали порядок використання природних об'єктів та відповідальність за порушення вимог охорони та використання природних об'єктів:

- Цивільний кодекс 1811 року,
- Кримінальний закон 1852 року,
- Закон про запобігання поширенню виноградних шкідників (*Phylloxera vastatrix*) 1875 року,
- Закон про фінансування регулювання річки Мури 1875 року,
- Закон про фінансування регулювання річки Гайль 1875 року,
- Закон про використання річки Наренти та осушення Нарентської долини в Далмації 1875 року,
- Закон про порядок видобутку мінералів 1884 року,
- Закон про регулювання річки Гнила Липа 1886 року,
- Закон про регулювання річки Дністер на ділянці Розвадів-Журавно 1893 року,
- Закон про регулювання річки Дністер 1896 року,
- Закон про регулювання річки Лімниця 1899 року,
- Закон про повноваження гірничої влади 1871 року,
- Повідомлення міністерства сільського господарства (землеробства) про його повноваження в справах полювання, польової поліції та рибальства 1869 року,
- Розпорядження міністерства сільського господарства (землеробства) про порядок здачі іспитів земельними управлінцями 1875 року,
- Розпорядження міністерств сільського господарства (землеробства),

внутрішніх справ та фінансів про заборону ввезення з Північної Америки картоплі, ураженої колорадським жуком 1875 року,

- Розпорядження міністерств торгівлі, сільського господарства (землеробства) за погодженням з міністерством внутрішніх справ 1884 року про порядок здійснення морського рибальства,

- Розпорядження міністерств внутрішніх справ, торгівлі та фінансів про заборону ввезення з Гібралтару вживаних речей 1885 року тощо.

3) Міжнародні та міждержавні угоди за участю Австрії, якими врегульовано природоохоронні відносини:

- Міжнародна конвенція від 1881 року щодо захисту насаджень та ґрунтів від поширення виноградних шкідників (філоксери);

- Угода між Австро-Угорщиною та Сербією від 1881 року про недопущення поширення інфекційних хвороб серед тварин;

- Конвенція про судноплавство від 1882 року (між Австро-Угорщиною та Сербією);

- Угода між Австро-Угорщиною та Італією 1883 року про впорядкування рибальства на озері Гарда;

- міждержавна Угода 1860 року між Австро-Угорщиною та Росією про торгівлю та мореплавство;

- Торговельний договір 1881 року між Австро-Угорщиною та Сербією тощо.

Крім того, законодавчі акти можемо поділити за значенням у механізмі правового регулювання на такі види:

1) Закони та підзаконні акти, що регулювали природоохоронні (екологічні) правовідносини:

- Лісовий закон 1852 року,

- Гірничий закон (Закон про надра) 1854 року,

- Водний закон 1869 року,

- Закон про полювання 1849 року,

- Закон про риболовлю 1885 року,

- Закон про запобігання поширенню виноградних шкідників (*Phylloxera vastatrix*) 1875 року,

- Закон про фінансування регулювання річки Мури 1875 року,
- Закон про фінансування регулювання річки Гайль 1875 року,
- Закон про порядок видобутку мінералів 1884 року,
- Закон про регулювання річки Гнила Липа 1886 року,
- Закон про регулювання річки Дністер 1896 року тощо.

2) Закони та підзаконні акти інших галузей права що окремо або додатково врегульовували природоохоронні (екологічні) відносини:

- Цивільний кодекс 1811 року,
- Кримінальний закон 1852 року,
- Закон про ґрунтові (поземельні) книги 1871 року,
- Закон про товарні склади 1889 року, та інші.

Зазначимо, що австрійське крайове природоохоронне (екологічне) законодавство також відіграло вагомий роль в правовому регулюванні охорони та використання природних об'єктів.

Тому джерельну базу можемо поділити також за територією дії та обсягом повноважень суб'єкта нормотворчості:

1) загальнодержавні законодавчі акти:

- Лісовий закон 1852 року,
- Гірничий закон (Закон про надра) 1854 року,
- Водний закон 1869 року, Закон про полювання 1849 року,
- Закон про рибальство 1885 року,
- Закон про запобігання поширенню виноградних шкідників (*Phylloxera vastatrix*) 1875 року,
- Закон про фінансування регулювання річки Мури 1875 року,
- Закон про фінансування регулювання річки Гайль 1875 року,
- Закон про використання річки Наренти та осушення Нарентської долини в Далмації 1875 року,
- Закон про порядок видобутку мінералів 1884 року,

- Закон про регулювання річки Гнила Липа 1886 року,
- Закон про регулювання річки Дністер 1896 року тощо.

2) Галицькі крайові законодавчі акти:

а) закони –

- Галицький закон 1869 року, який забороняв полювання та продаж альпійських тварин, що водяться в Татрах, та диких кіз;

- Крайовий Водний закон 1875 Року; Крайовий закон 1882 року, яким передбачалися деякі заходи щодо піднесення рибальства у водному середовищі Краю;

- крайовий Гірничий закон 1884 року;

- Крайовий Закон про риболовлю 1887 року;

- Крайовий закон про охорону тваринного світу 1875 року;

- Галицький мисливський закон 1897 року;

- Галицький мисливський закон 1909 року;

б) підзаконні нормативно-правові акти –

- Повідомлення ц. к. Намісництва про міри запобігання зараженню тварин 1875 року;

- Гірничо-поліційні приписи для копалень воску земного (озокериту) в Галичині 1897 року, видані Краківським Гірничим староством;

- Розпорядження ц. к. Намісництва від 1909 року про охоронні записки тощо.

Відтак джерельну базу даної наукової розвідки склали нормативно-правові акти, поміщені у Вісниках законів державних – В. з. д. (Reichsgesetzblatt) та Вісниках законів крайових – В. з. кр. (Landesregierungsblatt), або в «Dziennike ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem» – Dz. u. i r. kr. (збірник законодавства, який видавався польською мовою для коронного краю Галичини, Володимирії та Королівства Краківського – Л. К.).

До них відносяться закони, цісарські патенти, розпорядження різних

міністерств. Ці збірники зберігаються у фондах державного архіву Івано-Франківської області, відділу рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника.

Вкажемо, що значна кількість документів з цих питань залишається неопублікованими.

Цінним джерелом стали матеріали, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Львові (ЦДІАЛ), Державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО), Державному архіві Львівської області (ДАЛО).

В Центральному Державному історичному архіві України у Львові (ЦДІАЛ) у фондах, що містять документацію діяльності органів влади, знаходимо інформацію природоохоронного характеру, пов'язану з їх компетенцією.

Це Фонд 146 «Галицьке намісництво», Фонд 150 «Вищий крайовий суд», Фонд 159 «Галицька фінансова прокуратура», Фонд 165 «Крайовий комітет», Фонд 458 «Державна прокуратура».

Зокрема, в фонді 146 ЦДІАЛ знаходимо матеріали переписки з міністерством сільського господарства (землеробства), косівським староством про надання концесії юридичним та фізичним особам на здійснення сплаву лісу річкою Черемош [оп. 68, спр. 695].

Фонд 165 ЦДІАЛ містить, з поміж інших документів, звернення місцевих органів влади та окремих селян в Крайовий сейм з питань сервітутних відносин, а також звітність про урожай на землях повітів [оп. 1, спр. 286; оп. 1-а, спр. 38]. Зазначимо, що питання зміни меж населених пунктів вирішувались органами влади як правило позитивно [ЦДІАЛ, ф. 165, оп. 2, 797].

Багато справ щодо охорони природних об'єктів, та пов'язаних з ними, розглядалися судовими органами [ЦДІАЛ, фонд 150, оп. 1-б, спр. 24; оп. 3, спр. 1197; оп. 3-а, спр. 10, 11], та органами прокуратури [ЦДІАЛ, фонд 159, оп. 2, спр. 416, оп. 9; ф. 458, спр. 157, 165, 259, 273].

У ЦДІАЛ зберігаються й матеріали, що містять дані про діяльність

управлінських природоохоронних органів.

Мова йде про Крайовий лісовий інспекторат [фонд 855], Крайову аграрну комісію [фонд 419], Крайову земельно-податкову комісію [фонд 186], Галицьку крайову фінансову дирекцію [фонд 160], Окружне гірниче управління у м. Дрогобич [фонд 861], Галицьку дирекцію лісів і державних маєтків [фонд 169].

Це проекти локальних нормативних актів [ф. 419, спр. 51; ф. 855, спр. 22], звітні документи [ф. 419, спр. 117; ф. 855, спр. 15; ф. 160, оп. 2, спр. 342], документи про надання дозволів на буріння нафтових свердловин [ф. 861, спр. 49], журнали обліку [ф. 419, спр. 49], журнали обліку і плани земельних ділянок [ф. 186, оп.1, спр. 5796, 5797, 5804; ф. 186, оп. 2, спр. 137], справи про оренду та продаж земельних ділянок, лісопильних заводів, тощо [ф. 169, спр. 6, 7, 9, 29, 68; ф. 160, оп. 1, спр. 216; оп. 3, спр. 2016; оп. 4, спр. 1436], тощо.

Архів містить документацію підприємств, що здійснювали експлуатацію природних об'єктів ті їх ресурсів, видобували корисні копалини, тощо.

Насамперед, нафтових товариств [ф. 207, 242]. Серед них: статистичні звіти [ф. 207, спр. 38, 44], договори на використання нафтоносних ділянок [ф. 242, спр. 90, 147].

Матеріали другого земельного кадастру Галичини, складеного у 1819–1820 рр. зберігаються у Фонді 20 «Францисканська метрика».

Природоохоронна діяльність була однією із складових статутної діяльності різноманітних громадських об'єднань.

На території Галичини діяла низка товариств, статутні документи яких зберігаються в ЦДІАЛ. З них ми дізнаємося про природоохоронну діяльність Галицького лісового товариства [ЦДІАЛ, фонд 844, спр. 2], краківського Крайового рибальського товариства [ЦДІАЛ, фонд 844, спр. 9], львівського Товариства мисливців імені Святого Губерта [ЦДІАЛ, фонд 844, спр. 10], краківського Татранського товариства [ЦДІАЛ, фонд 844, спр. 11], тощо. Як правило, всі вони поширювали свою природоохоронну діяльність й на Східну Галичину.

В Державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО), в матеріалах

Фонду 7 «Станіславський городской магістрат (австро-венгерський період). 1841–1919 рр.», в Описі 1, знаходимо документацію, яка характеризує діяльність магістрату, в т. ч і таку, що стосується питань охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

Серед них, звіт про захворювання худоби в Галичині [спр. 166], циркулярні повідомлення повітового старства про надання відомостей про наявність кладовищ для худоби [спр. 246], проект статуту Галицького туристичного товариства [спр. 223], петиція Львівського Політехнічного товариства до австро-угорського парламенту про будівництво сплавних каналів в Галичині, прискорення регулювання карпатських річок і створення окремого міністерства суспільних (громадських) робіт [спр. 187], а також проект-план регулювання потоку Рудка [спр. 110].

Важливе значення для дослідження має фонд 47 ДАІФО, що містить документацію Станіславівського окружного гірничого управління за 1889–1939 роки в описах 1 і 2.

Серед них: різні директивні вказівки про компетенцію гірничих управлінь, організацію роботи підприємств гірничої промисловості [спр. 1; 2; 4], звітність про діяльність таких підприємств, про видобуток корисних копалин на території Станіславівського гірничого округу [спр. 110; 113; 117].

На території Галичини проводились геолого-розвідувальні та пошукові роботи, на що видавався дозвіл гірничим управлінням.

Нами опрацьовані справи про видачу таких дозволів як окремим особам (Едуарду Кумперту в Богородчанському повіті в 1873 році [спр. 7], Герсону Гідроуцу в Коломийському, Снятинському та Косівському повітах в 1879–1880 роках [спр. 19], Лубіну Пресеру в селі Слобода Рунгурська Коломийського повіту в 1880–1884 роках [спр. 26]), так і на територіях повітів (на території Тлумацького повіту в 1882–1883 роках [спр. 4]).

Крім того, в матеріалах фонду зберігаються роз'яснення до урядових указів, судові рішення по спорах між власниками гірничих підприємств [ДАІФО, ф. 47, спр. 27; 18].

Підприємства гірничої промисловості є стратегічними в народному господарстві будь-якої держави. Під час Першої світової війни (з 1914 по 1918 роки) виникала потреба в одержанні інформації про використання військовополонених на таких підприємствах [ДАІФО, ф. 47, спр. 38]. Очевидно, що ця робоча сила в гірничовидобувній справі не могла бути ефективною, і при її використанні не йшла мова про дотримання вимог безпеки праці, захисту життя і здоров'я людей від небезпечних впливів природних об'єктів та забезпечення охорони довкілля.

Щодо використання водних об'єктів, то цікавими вважаємо матеріали, що містять інформацію про діяльність управлінських органів, зокрема управлінь з регулювання річок на території Галичини.

Мова йде про річки Дністер [ДАІФО, ф. 49], Гнила Липа [ДАІФО, ф. 51], Бистриця [ДАІФО, ф. 441], Лімниця [ДАІФО, ф. 486], Сівка [ДАІФО, ф. 487], тощо. У фондах знаходимо розпорядження Львівського Намісництва, проекти робіт з регулювання річок, різноманітні креслення, розрахунки, а також протоколи та звітна документація комісій з перевірки ходу робіт з регулювання річок.

Дані про наявність покладів корисних копалин на певних територіях, статистичні звіти про їх видобуток зберігаються в фондах про діяльність окремих підприємств видобувної промисловості: Калуського АТ «ТЕСП», що займалося видобуванням калійної солі [ДАІФО, ф. 61], Джурівських вугільних копалень [ДАІФО, ф. 611], тощо.

Цінними для нашого дослідження є документи з особистого архіву вже згадуваного П. А. Трибуна [ДАІФО, ф. Р-2172].

Зокрема, звіт з науково-дослідної роботи «Геологія і корисні копалини Івано-Франківської області, раціональне і комплексне їх використання і питання охорони надр», розділ про геологічні пам'ятники області на 111 аркушах [спр. 67], та рукописний текст 1887 року на 201 аркуші про облаштування лісового господарства в господарському окрузі Княздвір [спр. 87].

Природні об'єкти в досліджуваний період використовувалися також з

культурно-рекреаційною метою.

Інформацію про туристично-відпочинкову діяльність почерпуємо з Фонду 368 «Станіславське відділення «Польського Татранського товариства», яке було організоване в 1876 році та займалося розвитком туризму в Східних Карпатах.

У справі 2 даного фонду зберігається Путівник Чорногорою та Східними Besкидами, укладений секретарем Чорногорського відділення Товариства Татранського у м. Коломиї Генріхом Хофбауером у 1898 році. В путівнику описані туристичні маршрути Карпатами, зокрема, знаходимо згадки про пам'ятки природи, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне і пізнавальне значення, як приміром, Скелі Довбуша [арк. 12], та Камінь Довбуша [арк. 11].

Важливу документацію природоохоронного характеру містить Фонд 3 «Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва» Державного архіву Львівської області (ДАЛО).

Це, зокрема, переписка з державними органами (Намісництвом, повітовими староствами, поліцейськими комісаріатами), різними установами (дирекцією залізниці, тощо) [ДАЛО, фонд 3, оп. 1, т. 2, спр. 2652, 3183; т. 3, спр. 3670, 4133, 5029, 5039].

Тут також зберігаються справи про надання в оренду земельних та лісових ділянок, впорядкування русел річок [ДАЛО, фонд 3, оп. 1, т. 2, спр. 2167, 2954, 3422], доповідні записки, звіти про стан природних об'єктів [ДАЛО, фонд 3, оп. 1, т. 2, спр. 3181, 2953; т. 3, спр. 3999] тощо. Зберігаються розпорядження, положення та інші нормативні акти [ДАЛО, фонд 3, оп. 1, т. 2, спр. 3826, 4636; т. 3, спр. 2388, 3183].

Фонд 350 «Дирекція поліції у Львові Галицького намісництва» цього ж архіву містить документи, що стосуються діяльності поліції та опосередковано пов'язані з охороною природних об'єктів, життя і здоров'я людини.

Маються на увазі розпорядження органів влади про вжиття заходів у зв'язку з поширенням епідемій [ДАЛО, фонд 350, оп. 1, т. 3, спр. 2871; т. 4, спр.

4798], а також повідомлення про використання повітряного простору [ДАЛО, фонд 350, оп. 1, т. 3, спр. 2607], про стан справ на видобувних підприємствах [ДАЛО, фонд 350, оп. 1, т. 4, спр. 3037]. Слід зазначити, що у фонді 350 знайдено небагато справ, що стосуються напряду нашого дослідження, адже в компетенцію поліції не входила природоохоронна чи пов'язана з нею діяльність.

Загалом у дослідженні використано матеріали із 116 справ, більше 500 автентичних документів із 30 фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Львові і державних архівів Івано-Франківської та Львівської областей.

Достовірність цих джерел, вважаємо, загалом найвищою – навіть у порівнянні з публікаціями документів, здійсненими вітчизняними та зарубіжними науковими установами.

Тут виключені гладкі купюри, які могли бути зроблені укладачами документальних збірок з політичною чи ідеологічною метою (як це мало місце в радянський час).

Не будемо забувати й про таке прикре явище як самоцензура науковця, безвідносно – укладача документального збірника чи автора монографічного дослідження.

Приміром, польський науковець виставить у вигідному світлі діяльність польської фракції Галицького сейму, австрійський – віденського уряду, український – поскаржиться на хижацьку експлуатацію й утиски.

Ми, з свого боку, намагатимемося дотримуватися принципів наукового об'єктивізму.

1.3. Методологічні основи вивчення природоохоронних відносин Австро-Угорської імперії

Терміном «методологія» (від гр. *methodos* – шлях, спосіб пізнання, дослідження та вчення) – позначено філософське вчення про методи пізнання; у

вузькому розумінні – це сукупність принципів, методів, прийомів та процедур дослідження, що застосовуються в тій чи іншій спеціальній галузі знань [616, с. 196], у широкому значенні – водночас теорія методів пізнання, сукупність теоретичних принципів, логічних прийомів і способів дослідження явищ, система певних теорій, законів і категорій, які опосередковують загальні властивості і зв'язки об'єктивного буття й наукового пізнання [550, с. 123].

У науці виділяють філософсько-світоглядні, загальнонаукові, спеціально-юридичні методи дослідження [445, с. 75]. Методологічною основою нашого дослідження є система цих методів.

Розглядаючи генезу поглядів на сутність права загалом та методології права зокрема, Л. Петрова зазначає: «Вчення про право як витвір людський потребує опори на певну філософську концепцію людини, і якщо справжню, субстанційну сутність людини утворює її мисляча і воляща душа, або дух, то право, мораль, держава, суспільство як частини єдиного людського універсуму можуть бути зрозумілі як особливі видозміни того, що становить справжню субстанцію людини. Така постановка проблеми дає змогу відповісти на поставлене питання: у який спосіб необхідно осмислити принцип суцього (людського буття) як цілого в усій його повноті, щоб зрозуміти те, що відбувається. Неоволодіння мистецтвом дедуктивного виокремлення із загальних висновків призводить до того, що право як витвір людський «випадає» з універсуму людського як єдиної цілісності, не зумовлюється і не впливає із закономірностей цієї цілісності (самі ці закономірності мають бути пізнані у своїй доцільності), не осмислюється і не впорядковується на підставі цих закономірностей, а відтак, підпадає під вплив неістинного і випадкового. А це вже прямий шлях до сваволі в державно-правовій сфері людського буття, а отже, порушення гармонії цілісності» [591, с. 7].

Філософське підґрунтя досліджень з методології права є своєрідною теоретичною базою визначення конкретно-практичних засад методів права. На основі філософської оцінки сутності принципів правового регулювання суспільних відносин можливо визначити особливості та характерні ознаки

методів права.

Теоретико-методологічною основою дисертації стала теорія наукового пізнання соціальних, зокрема державно-правових явищ, а також сучасні уявлення про державу і право та закони діалектики і логіки суспільного розвитку.

Специфіка роботи обумовила використання різноманітних наукових методів. Як уже вказувалося, методологічну основу дисертаційного дослідження складають філософські (загальнофілософські, філософсько-світоглядні), загальнонаукові та спеціально-юридичні методи.

При систематизації джерельної бази та фактологічного матеріалу, встановленні повноти інформації використовувалися принцип об'єктивності та діалектичний метод пізнання, який дозволив охарактеризувати природоохоронну діяльність у зазначений період (австро-угорський) у її розвитку.

Точніше, за допомогою діалектичного методу визначено вплив конкретних історичних умов на становлення еколого-правових (природоохоронних) інститутів в праві Австро-Угорщини.

Широко використано логічний метод, що дало можливість послідовно розкрити систему інститутів правової охорони різних природних об'єктів, життя та здоров'я людини від небезпечних та шкідливих впливів, у їх єдності, взаємозв'язку і взаємозалежності.

Застосування історичного методу дало змогу виявити зміни, що відбулися в правотворенні Австрійської держави і Східної Галичини в її складі в другій половині XIX – на початку XX століття. Використання цього методу сприяло забезпеченню розгляду динаміки розвитку правової традиції у сфері охорони навколишнього природного середовища протягом австро-угорської державності.

Даний метод дозволив також розглянути становлення інститутів правової охорони природи.

Функціональний метод сприяв визначенню основних якостей і

призначення природоохоронних інститутів та їх впливу на суспільні відносини.

При визначенні послідовності проведення дослідження і наступності викладення матеріалу застосовувався хронологічний метод. Спираючись на вказаний метод розглянуто правові інститути Австро-Угорщини другої половини XIX – початку XX століття відповідно до конкретно-історичних умов того часу.

Метод спостереження використовувався при опрацюванні документів та матеріалів, що становлять джерельну базу дослідження.

З метою визначення стану природних об'єктів та ефективності, раціональності використання природних ресурсів на території імперії загалом, і в Східній Галичині зокрема, застосовувався статистичний метод.

Зі спеціально-юридичних методів у роботі були використані: історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-догматичний та метод тлумачення правових приписів.

За допомогою історико-правового методу з'ясувалися закономірності функціонування природних об'єктів у Східній Галичині у 1867–1918 рр., становлення та розвитку правового регулювання охорони природи в даний період.

Порівняльно-правовий метод дав змогу виявити подібні та відмінні риси в регулюванні екологічних відносин у Східній Галичині в складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії та в сучасній Україні.

Формально-догматичний метод використовувався для аналізу нормативно-правових актів, а метод тлумачення правових приписів – для з'ясування змісту правових норм, що містились у австрійських нормативно-правових актах і що визначали правовий режим природних об'єктів у 1867–1918 рр.

Емпіричну базу дослідження становлять нормативно-правові акти, видані австрійською владою з середини XIX – до початку XX століття, міжнародні та міждержавні угоди, інші офіційні документи.

Як уже вказувалося, використані та вперше введені до наукового обігу

архівні матеріали, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, Державному архіві Івано-Франківської області та Державному архіві Львівської області.

Науково-теоретичну базу дослідження склали напрацювання фахівців у галузі історії держави і права, екологічного права, адміністративного та кримінального права тощо.

Нами опрацьована і критично осмислена загальнотеоретична та галузева правова література, періодичні видання, статистичні дані тогочасні та сучасні, а також інтернет-ресурси.

Висновки до Розділу 1

На жаль, у сучасній історико-правовій науці комплексно не досліджене становлення природоохоронних інститутів, порядок раціонального використання природних об'єктів, питання охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки в ХІХ – на початку ХХ століття на території Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії та на українських землях Східної Галичини в її складі. Досліджувалися лише деякі питання правового регулювання окремих природних об'єктів (земель, лісів) у цей період.

Найбільш дослідженим з австрійської правової спадщини ХІХ століття є лісове природоохоронне законодавство (О. І. Логвиненко, В. М. Клапчук, В. П. Непийвода).

Також в українській історико-правовій науці вивчалися окремі питання правового регулювання охорони тваринного світу в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття (В. М. Клапчук, О. Р. Проців, П. Б. Хоецький).

У даному дослідженні виходимо з того, що природоохоронні інститути як система юридичних норм охоплюють певну групу однорідних суспільних відносин, а саме природоохоронних відносин.

Природоохоронні відносини, в свою чергу, охоплюють: відносини з

охорони довкілля в цілому, в галузі охорони окремих природних ресурсів і ландшафтів, в галузі охорони об'єктів і територій природно-заповідного фонду, в галузі охорони оздоровчих і рекреаційних зон і територій, з приводу охорони життя і здоров'я людини від небезпечних антропогенних впливів, негативного впливу стихійних лих природи та природних явищ.

Водночас вважаємо, що природоохоронні інститути в австрійському праві другої половини XIX – початку XX століття складали й такі відносини: власності на природні об'єкти і їх ресурси; з природокористування; з управління; з охорони навколишнього середовища від різних негативних та шкідливих впливів; із захисту екологічних прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб та з приводу відповідальності за негативні та шкідливі впливи на довкілля і життя та здоров'я людини.

Щодо природоохоронних (еколого-правових) норм, то їх відносять як до цивільного (О. Огоновський, П. Стебельський), так і до адміністративного (Р. Петрів) права. Тобто, на думку тогочасних і теперішніх дослідників, природоохоронні відносини в той період регулювалися нормами цивільного, адміністративного а також кримінального (Є. Нараївський) права.

В період з другої половини XIX – початку XX століття прийнято ряд природоохоронних законодавчих актів.

Це комплексні кодифіковані нормативні акти:

- Лісовий закон 1852 року,
- Гірничий закон 1854 року,
- Водний закон 1869 року,

а також спеціальні закони:

- Закон про полювання 1849 року,
- Закон про рибальство 1885 року, тощо.

Окремо або додатково врегульовували природоохоронні відносини також закони та підзаконні акти інших галузей права:

- Цивільний кодекс 1811 року,
- Кримінальний закон 1852 року,

- Закон про ґрунтові (поземельні) книги 1871 року,
- Закон про товарні склади 1889 року, та інші.

Природоохоронні відносини регулювалися також багатьма підзаконними нормативно-правовими актами (розпорядженнями міністерств).

Важливу роль відігравало крайове законодавство. Принаймні у Галичині було прийнято достатньо крайових законів, що визначали охорону та порядок використання природних об'єктів і їх ресурсів.

Усі вони, а також міжнародні та міждержавні угоди за участю Австрії, якими врегульовано природоохоронні відносини, склали джерельну базу дослідження.

Дані природоохоронні законодавчі акти класифікуємо за предметом регулювання на:

1. Загальні закони, що визначали правовий режим природних об'єктів:
 - Лісовий закон 1852 року,
 - Гірничий закон (Закон про надра) 1854 року,
 - Водний закон 1869 року,
 - Закон про полювання 1849 року,
 - Закон про рибальство 1885 року;
2. Закони та підзаконні акти, що визначали порядок використання природних об'єктів та відповідальність за порушення вимог охорони та використання природних об'єктів:
 - Цивільний кодекс 1811 року,
 - Кримінальний закон 1852 року,
 - Закон про запобігання поширенню виноградних шкідників (*Phylloxera vastatrix*) 1875 року,
 - Закон про фінансування регулювання річки Мури 1875 року,
 - Закон про фінансування регулювання річки Гайль 1875 року,
 - Закон про використання річки Наренти та осушення Нарентської долини в Далмації 1875 року,
 - Закон про порядок видобутку мінералів 1884 року,

- Закон про регулювання річки Гнила Липа 1886 року,
 - Закон про регулювання річки Дністер на ділянці Розвадів-Журавно 1893 року,
 - Закон про регулювання річки Дністер 1896 року,
 - Закон про регулювання річки Лімниця 1899 року,
 - Закон про повноваження гірничої влади 1871 року,
 - Повідомлення міністерства сільського господарства (землеробства) про його повноваження в справах полювання, польової поліції та рибальства 1869 року,
 - Розпорядження міністерства сільського господарства (землеробства) про порядок здачі іспитів земельними управлінцями 1875 року,
 - Розпорядження міністерств сільського господарства (землеробства), внутрішніх справ та фінансів про заборону ввезення з Північної Америки картоплі, ураженої колорадським жуком 1875 року,
 - Розпорядження міністерств торгівлі, сільського господарства (землеробства) за погодженням з міністерством внутрішніх справ 1884 року про порядок здійснення морського рибальства,
 - Розпорядження міністерств внутрішніх справ, торгівлі та фінансів про заборону ввезення з Гібралтару вживаних речей 1885 року, тощо.
- 3) Міжнародні та міждержавні угоди за участю Австрії, якими врегульовано природоохоронні відносини:
- Міжнародна конвенція від 1881 року щодо захисту насаджень та ґрунтів від поширення виноградних шкідників (філоксери);
 - Угода між Австро-Угорщиною та Сербією від 1881 року про недопущення поширення інфекційних хвороб серед тварин;
 - Конвенція про судноплавство від 1882 року (між Австро-Угорщиною та Сербією);
 - Угода між Австро-Угорщиною та Італією 1883 року про впорядкування рибальства на озері Гарда;
 - міждержавна Угода 1860 року між Австро-Угорщиною та Росією про

торгівлю та мореплавство;

- Торговельний договір 1881 року між Австро-Угорщиною та Сербією, тощо.

Можемо запропонувати й іншу модель такого поділу (за значенням у механізмі правового регулювання):

1. Закони та підзаконні акти, що регулювали природоохоронні (екологічні) правовідносини:

- Лісовий закон 1852 року,
- Гірничий закон (Закон про надра) 1854 року,
- Водний закон 1869 року,
- Закон про полювання 1849 року,
- Закон про риболовлю 1885 року,
- Закон про запобігання поширенню виноградних шкідників (*Phylloxera vastatrix*) 1875 року,
- Закон про фінансування регулювання річки Мури 1875 року,
- Закон про фінансування регулювання річки Гайль 1875 року,
- Закон про порядок видобутку мінералів 1884 року,
- Закон про регулювання річки Гнила Липа 1886 року,
- Закон про регулювання річки Дністер 1896 року, тощо.

2. Закони та підзаконні акти інших галузей права що окремо або додатково врегульовували природоохоронні (екологічні) відносини:

- Цивільний кодекс 1811 року,
- Кримінальний закон 1852 року,
- Закон про ґрунтові (поземельні) книги 1871 року,
- Закон про товарні склади 1889 року, та інші.

Джерельна база поділяється також за територією дії та обсягом повноважень суб'єкта нормотворчості:

1) загальнодержавні законодавчі акти:

- Лісовий закон 1852 року,
- Гірничий закон (Закон про надра) 1854 року,

- Водний закон 1869 року,
- Закон про полювання 1849 року,
- Закон про рибальство 1885 року,
- Закон про запобігання поширенню виноградних шкідників (*Phylloxera vastatrix*) 1875 року,
- Закон про фінансування регулювання річки Мури 1875 року,
- Закон про фінансування регулювання річки Гайль 1875 року,
- Закон про використання річки Наренти та осушення Нарентської долини в Далмації 1875 року,
- Закон про порядок видобутку мінералів 1884 року,
- Закон про регулювання річки Гнила Липа 1886 року,
- Закон про регулювання річки Дністер 1896 року тощо.

2) Галицькі крайові законодавчі акти:

а) закони –

- Галицький закон 1869 року, який забороняв полювання та продаж альпійських тварин, що водяться в Татрах, та диких кіз;
- Крайовий Водний закон 1875 Року;
- Крайовий закон 1882 року, яким передбачалися деякі заходи щодо піднесення рибальства у водному середовищі краю;
- крайовий Гірничий закон 1884 року;
- Крайовий Закон про риболовлю 1887 року;
- Крайовий закон (устав) про охорону тваринного світу (звірини) 1875 року;
- Галицький мисливський закон 1897 року;
- Галицький мисливський закон 1909 року;

б) підзаконні нормативно-правові акти –

- Повідомлення ц. к. Намісництва про міри запобігання зараженню тварин 1875 року;
- Гірничо-поліційні приписи для копалень воску земного (озокериту) в Галичині 1897 року, видані Краківським Гірничим староством;

- Розпорядження ц. к. Намісництва від 1909 року про охоронні записки тощо.

Деякі з цих нормативно-правових актів (Цивільний кодекс 1811 року, Кримінальний закон 1852 року, Лісовий закон 1852 року, Гірничий закон 1854 року, Закон про ґрунтові (поземельні) книги 1871 року тощо) залишалися чинними певний час на території Східної Галичини в складі Другої Речі Посполитої.

В дисертації використано неопубліковані матеріали з фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Львові і державних архівів Івано-Франківської та Львівської областей, які містять дані про стан природних об'єктів.

До наукового обігу вводяться матеріали з 116 справ 30 архівних фондів (більше 500 автентичних документів).

Специфіка роботи обумовила використання різноманітних наукових методів.

Методологічну основу нашого дослідження складають загальнофілософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи.

РОЗДІЛ 2

ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРИРОДИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ НА ТЕРИТОРІЇ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У 1867-1918 рр

2.1 Право власності на природні об'єкти та право природокористування

Інститут права власності детально досліджується в сучасній юридичній науці. Право власності на природні ресурси повністю базується на загальному цивільно-правовому інституті права власності.

В юридичному значенні власність розрізняють:

- в об'єктивному розумінні (як сукупність правових норм, що регулюють відносини з приводу володіння, користування і розпорядження майном);
- в суб'єктивному (як закріплена законом можливість суб'єктів володіти, користуватись, розпоряджатись належними їм об'єктами власності) [451, с. 58].

Відповідно, юридична наука розглядає право власності на природні об'єкти та їх ресурси з позицій об'єктивно-суб'єктивних підходів – це система правових норм, які закріплюють і регулюють можливості суб'єктів щодо володіння, користування і розпорядження належними їм природними об'єктами і ресурсами.

Право природокористування також розрізняють в різних значеннях:

- як об'єктивне право – тобто правовий інститут – сукупність правових норм, що регулюють відносини з приводу експлуатації, використання корисних властивостей природних об'єктів, порядку, умов надання, експлуатації та припинення використання природних об'єктів. Він охоплює норми, що регулюють використання окремих, диференційованих природних об'єктів, правове регулювання яких теж встановлене окремими самостійними законодавчими актами і за своїм змістом має комплексний характер

[451, с. 68];

- як суб'єктивне право – можливість, що належить конкретному природокористувачу, спрямована на задоволення різноманітних інтересів і використання різних властивостей довкілля – економічних, екологічних, оздоровчих, естетичних тощо;

- як правовідносини – врегульовані нормами права суспільні відносини щодо використання корисних властивостей природних об'єктів, змістом яких є відповідні права та обов'язки природокористувачів [451, с. 69].

У процесі використання природних об'єктів передусім задовольняються економічні, споживчі інтереси суспільства. Разом з тим процес використання людиною природи в ідеалі має враховувати екологічні вимоги охорони природи (часом – повністю ігнорує), здійснюватись економно, раціонально, не порушувати стану екологічної рівноваги. Відповідно, обов'язковою вимогою права природокористування є раціональний з екологічної точки зору характер природокористування, що в подальшому має бути закріплений в правових нормах, які регулюють процес природокористування.

В еколого-правових нормативних актах України застосовується два терміни: «використання» (розділ 3 Закону України «Про тваринний світ» називається «Використання об'єктів тваринного світу» [45]) і «користування» (розділ 3 Водного кодексу України – «Водокористування» [2]).

Аналіз змісту відповідних норм показує, що поняття «використання» за змістом є ширшим, адже можна говорити про право використовувати землю на умовах права власності на неї, а також на умовах оренди. Правовий інститут і суб'єктивне право природокористування, яке є похідним від права власності, за змістом охоплює тільки правомочність володіння і користування. Тому для позначення передбаченої нормами права можливості суб'єкта експлуатувати природний об'єкт з метою вилучення з нього корисних властивостей застосовується термін «право природокористування». Під використанням природних об'єктів розуміємо їх експлуатацію як на праві власності, так і на праві користування («використання природних об'єктів на праві власності» і

«використання природних об'єктів на праві користування») [451, с. 69].

Аналізуючи австрійське галузеве природоохоронне законодавство, приходимо до висновку, що форма власності виступала критерієм диференціації природних об'єктів на види, зокрема, лісів.

Зазначимо, що самого визначення поняття лісу (лісів) та поняття лісового фонду в тогочасному законодавстві не існувало.

Незважаючи на відсутність самого визначення, правовий режим лісів відповідно до форм власності встановлено Лісовим законом від 3 грудня 1852 року (В. з. д., № 250) (Kaiserliches Patent vom 3. December 1852, wodurch für diese Kronländer ein neues Forstgesetz erlassen, und vom 1. Jänner 1853 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird) [124].

У цьому законі вперше в австрійському праві здійснено класифікацію лісів за формами власності на три види: державні, громадські (комунальні) та приватні.

Відповідно до § 1 цього закону ліси поділено на такі види:

- 1) державні ліси – урядові (статські), і такі, що безпосередньо управляються урядом;
- 2) громадські – ліси та лісові угіддя, котрі належать місцевим та сільським громадам;
- 3) приватні – ліси окремих фізичних осіб, а також різноманітних орденів, монастирів, товариств [124, с. 1054].

З цього бачимо, що законом до державних віднесено ліси, які перебували у державній власності.

Від імені і, безумовно, в інтересах держави, управління ними здійснювалося державними органами (урядом).

Громадські ліси в Австрійській державі вважалися комунальними, тобто ці ліси та лісові угіддя перебували у власності територіальних (міських, повітових, сільських) громад.

В. М. Клапчук на базі польських джерел вказує, що вони поділялися на три категорії:

I категорія – ліси, що належали органам місцевого самоврядування і до їх громадських закладів;

II категорія – церковні ліси;

III категорія – ліси фондаций на цілі освіти і гуманітарні проекти [518, с. 74].

Науковець докладніше роз'яснює, що до I категорії належали:

- ліси краю, провінції, повіту, дохід від яких направлявся на потреби місцевого самоврядування чи повіту;

- ліси гмін, дохід від яких був призначений на покриття витрат місцевого бюджету;

- ліси, що складали майно гміни, дохід від яких служив джерелом забезпечення уповноважених членів гміни;

- ліси і лісові землі, які стали загальною власністю і були призначені для загального користування.

До II категорії відносилися:

- ліси, що належали до майна релігійного фонду;

- ліси, дохід з яких складав частину дотацій єпископатів і приходів, що використовувалися для оплати праці архієпископа, єпископа чи священників;

- ліси, що складали окремий маєток певного релігійного храму, дохід від яких був призначений для витрат на утримання церковних будівель і здійснення богослужіння;

- ліси, що належали до майна монастирів і духовних конгрегацій.

До III категорії відносилися:

- ліси фондаций для утримання шкіл та інститутів;

- ліси фондаций для утримання бібліотек;

- ліси фондаций для утримання установ для убогих і хворих; ліси сирітських установ;

- ліси фондаций для виділення стипендій для незаможних учнів;

- ліси релігійних фондаций на побожну мету;

- ліси громадських і приватних фондаций на утримання інших

гуманітарних установ [518, с. 74].

І, нарешті, до приватних віднесено ліси, що перебували у власності окремих (очевидно, маються на увазі фізичні особи – Л. К.) осіб.

Крім того, вказано, що приватні ліси могли перебувати у власності різноманітних орденів (очевидно, чернечих – Л. К.), монастирів, утворень (організацій), приватних товариств (товариств, «котрі опираються на приватно-правні отношенія») [124, с. 1054].

Поділяючи думку В. М. Клапчука уточнимо, що у власності релігійних організацій (монастирів, чернечих орденів) перебували приватні ліси, а у власності релігійних фондів, монастирів – громадські ліси.

Тобто, релігійні установи і організації могли бути суб'єктами права власності на ліси як громадського так і приватного фонду. Причому норма закону (§ 1) чітко визначає, що приватні ліси перебували у власності монастирів.

В залежності від форми власності на ліси визначався й правовий режим їх використання та охорони.

Наприклад, заборонялося використовувати землі лісового фонду («лісові ґрунти») для інших цілей без спеціального дозволу державних органів. Законом визначено, які саме органи могли видавати такий дозвіл – відповідно до того, як класифіковано ліси за формами власності.

Принагідно зазначимо, що сьогодні ліси, які перебувають в державному володінні Австрійської Республіки, становлять лише 18 % лісових площ країни. Більшість з них раніше належала династії Габсбургів, які правили Австро-Угорською імперією протягом декількох століть. Ці ліси були націоналізовані після Першої світової війни [608].

Назагал, чинним на той час Цивільним кодексом Австрії 1811 року було визначено такі форми власності: державна, гмінна (комунальна – власність адміністративно-територіальної одиниці – Л. К.), приватна та власність монарха, яка проголошувалась як неподільна та недоторканна [146].

Водночас у підручнику з австрійського приватного права кінця XIX ст. за

авторством професора Львівського університету Олександра Огоновського читаємо, що річ може бути власністю або держави, або громади, або й зовсім приватною [577, с. 206].

Тобто, в якості суб'єктів права власності визнані держава, громада та приватні особи.

Крім того, в тогочасній науковій літературі зустрічаємо такі терміни як «власність скарбова».

Наприклад, при описі лісового господарства в господарському окрузі «Княждвір» у Галичині, читаємо, що право рибальства дозволялося у водах річки Прут в гміні Шепаровичі тільки у водах, що прилягають до казначейської власності (скарбової) і спільно з сусідами [Державний архів Івано-Франківської області, далі – ДАІФО, ф. Р-2172, спр. 87, арк. 6]. Очевидно, мова йде про території, що належали до відання Дирекції Скарбу (державного казначейства).

Законодавчого підтвердження цьому нами не виявлено. Розуміємо, що мова йде про державну власність, адже Дирекція Скарбу (казначейство) тоді і тепер є державним органом.

Згідно Конституції Австрійської держави (Оломунецької), затвердженої цісарським указом № 150 від 3 березня 1849 року, власність залишається під охороною держави (ст. 29); кожний австрійський громадянин має право набувати в усіх частинах держави нерухомість (...) (ст. 30) [586, с. 29].

Конституцією Австрії від 17 грудня 1867 року також задекларовано право кожного громадянина імперії на економічну свободу: мати у приватній власності рухоме та нерухоме майно та вільно ним розпоряджатися. Зокрема, встановлено, що всякий громадянин може знаходитися та мати місце свого проживання в усіх частинах території (коронних краях – Л. К.) держави, придбавати тут земельну власність всякого роду й вільно розпоряджатися нею (...) [620, с. 70].

В Австрійській державі облік речових прав власності на нерухоме майно проводився судовими органами у ґрунтових книгах. Такі відносини

регулювалися Законом про ґрунтові (поземельні) книги від 25 липня 1871 року (В. з. д., № 95).

Ґрунтові книги склалися з головної книги та збору документів (додатків, документів, якими підтверджено речові права). Головна книга містила дані про майно, його власників, співвласників, розміри їхніх часток, про право застави тощо [570, с. 287].

Щодо набуття власності, то Цивільним кодексом 1811 року встановлено, що «при поділах ґрунтів належить виразно і тревало означити взаємні границі стовпами, граничними каменями або палями. Ріки та гостинці є природними границями. Щоби не було обману, повиннося під граничними знаками закопати ще інші знаки» [570, с. 214].

Поділ спільного майна не повинен завдавати шкоди, зачіпати інтереси третіх осіб.

Водночас, у випадку пошкодження межових знаків між двома земельними ділянками, якщо ця обставина не дає можливості розпізнати ці знаки або визначити межі ділянок, тоді кожен з власників (сусідів) має право подати спір на вирішення суду щодо відновлення меж або їх спростування [570, с. 215].

В Австрійській державі природні об'єкти могли використовуватися юридичними та фізичними особами й на праві оренди.

Принаймні законодавством заперечень цьому не встановлено, а архівні матеріали, в свою чергу, свідчать про те, що така практика була доволі поширеною, зокрема, на території Східної Галичини, на матеріалах якої базується наше дослідження.

Наприклад, Галицькою дирекцією державних лісів і маєтків (майна) вирішувались питання про надання в оренду земельних ділянок та іншого нерухомого майна (вітряків) фізичним особам [Див.: Центральний державний історичний архів України у Львові, далі – ЦДІАЛ, ф 169, оп. 1, спр. 6; 7; 29], та юридичним особам (зокрема, Ф.(ішлю) Траубу в 1873 році був наданий в оренду лісопильний завод у Делятині) [ЦДІАЛ, ф 169, оп. 1, спр. 68] для

здійснення господарської (підприємницької) діяльності. Магістрат м. Львова розглядав питання щодо надання в оренду та загалом про використання лісових земельних ділянок, які належали місту [Державний архів Львівської області, далі – ДАЛО, ф 3, оп. 1, т. 2, спр. 2954].

Нами виявлені документи, що стосуються оренди лісів на території Білогорщі, Брюховичів протягом 1893–1894 рр. [ДАЛО, ф 3, оп. 1, т. 3, спр. 4000], та протягом 1896–1896 рр. [ДАЛО, ф 3, оп. 1, т. 3, спр. 4134].

Галицька крайова фінансова дирекція ретельно контролювала орендні відносини [Див.: справа про оренду земель в Золочеві Я.(ном) Кравчинським протягом 1888–1902 рр. ЦДІАЛ, ф 160, оп. 4, спр. 1436], та питання відчуження земельних ділянок [Див.: справа про продаж приватним особам земельних ділянок у Печеніжині та Яблунові в 1867 році, ЦДІАЛ, ф 160, оп. 4, спр. 2016], які також мали місце.

Всі дороги в Австрії поділялися на приватні та громадські (публічні – Л. К.), а останні на дороги державного значення, крайові, повітові та гмінні. Прокладання нових громадських доріг мало бути узгоджене з відповідними органами влади, а ліквідація уже наявних відбувалася теж за їх згодою.

Для доріг крайового значення таким органом влади був Крайовий сейм (видавав крайові закони, що затверджувалися імператором). Для доріг повітового значення рішення приймала повітова рада (це рішення схвалювалися Намісництвом). Для гмінних доріг – вимагалось рішення гмінної ради, погоджене з представником панського маєтку та дозвіл повітової ради та повітового старости [563, с. 101].

Такий порядок був встановлений австрійським крайовим адміністративним законодавством 1867 року щодо управління публічними дорогами [131, s. 28].

За крайовим законом від 1907 року, яким врегульовано питання будівництва і утримання громадських (публічних) недержавних доріг, недержавні дороги були поділені на дороги крайового значення, дороги повітового значення, громадські залізничні доїзди, дороги гмінні першого

класу, дороги гмінні другого класу [563, с. 101].

Щодо доріг, які, зрозуміло, прокладалися через певні земельні ділянки, то бачимо, що й у цьому випадку земельна власність розділялася на власне державну та комунальну.

Йдеться про землі транспорту.

У 1889 році земельна ділянка в Сихові була продана магістратом міста Львова Львівсько-Чернівецькій залізниці для потреб її розширення. З цього приводу велася жвава переписка між сторонами, що зберігається в архівних установах [ДАЛО, ф 3, оп. 1, т. 3, спр. 3670]. Відтак ці землі були переведені в категорію земель транспорту.

Сьогодні українським законодавством такого роду землі вважаються землями промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення [48, ст. 19].

В Україні земельні ділянки державної або комунальної власності, призначені для продажу суб'єктам підприємницької діяльності, підлягають продажу на конкурентних засадах (земельних торгах) (ст. 134 Земельного кодексу України), а земельні торги проводяться у формі аукціону (ст. 135 ЗКУ).

Архівні документи свідчать, що в Австро-Угорщині передача в оренду земельних ділянок відбувалася на підставі рішення державних органів шляхом укладення орендного договору. Набуття права оренди здійснювалося на аукціонах.

Наприклад, у Державному архіві Львівської області (далі – ДАЛО) зберігаються аукціонні протоколи за період з 1860 по 1875 роки, договори на оренду земельних ділянок у Львові, плани цих ділянок [350]. На жаль, законодавчого закріплення такого порядку нами не виявлено, адже комплексного нормативно-правового акта, який би регулював земельні відносини, в Австрійській державі прийнято не було.

Подібно в сучасній Україні передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого

самоврядування шляхом укладення договору оренди земельної ділянки. Набуття права оренди земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється виключно на аукціонах, крім земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, які перебувають у власності громадян і юридичних осіб і в яких відсутні акції (частки, паї), що належать державі [48, ст. 124]. Ці відносини врегульовані Земельним кодексом України 2001 року.

Водночас австрійським правом був обумовлений порядок відступлення власником своєї власності для суспільних та інших потреб. Він передбачався окремими нормами різних законодавчих актів.

Зокрема, вилучення або викуп органами влади могло застосовуватися у таких випадках:

- при будівництві доріг (згідно розпорядження від 19 січня 1853 року);
- - при будівництві залізниць (відповідно до законів від 13 квітня 1870 року та від 29 березня 1872 року і від 18 лютого 1878 року);
- - для потреб розвитку гірництва (згідно гірничого закону від 23 травня 1854 року)
- в справах державної монополії на сіль (згідно параграфу 409 статуту монопольного);
- - у справах запобігання проявів заразних хвороб (згідно декрету надвірної канцелярії від 28 вересня 1832 року, законів від 29 серпня 1868 року та від 3 квітня 1875 року) [577, с. 212].

Вказані випадки аналізував ще в 1897 році О. Огоновський. Сюди можемо додати й судноплавство та лісосплав (згідно § 6 Водного закону 1869 року та § 365 ЦК 1811 року).

Рішення про вилучення або викуп для суспільних потреб приймалися в кожному конкретному випадку органами політичної влади.

Якщо сторони не могли дійти згоди про факт викупу або розмір винагороди власнику, справа вирішувалася у судовому порядку. Окремо законодавчо був врегульований порядок вилучення майна (в основному мова

йшла про землю) у власника для будівництва залізниць – законом від 29 березня 1872 року [577, с. 213].

Сьогодні в Україні допускається викуп земельних ділянок у власника(ів) для суспільних потреб [48, ст. 146].

А також, у разі введення воєнного або надзвичайного стану земельні ділянки, які перебувають у власності громадян або юридичних осіб, можуть бути примусово відчужені (вилучені) з мотивів суспільної необхідності у порядку, встановленому законом. Припинення права власності на земельну ділянку у цих випадках здійснюється за умови повного відшкодування її вартості [48, ст. 147].

Відповідно до Цивільного кодексу 1811 року води перебували у державній та приватній власності. Власникам приватних водних об'єктів належали також права на рибу у річках і право рибальства (§ 407, § 409). Цивільним кодексом (§ 287) річки віднесені до державного майна, тобто до майна «котрого ужиток кожному дозволений» [577, с. 207].

І водночас, нормою § 854 визнано наявність приватних потоків.

У кодексі не подано критерію, за яким вирізняється річка і приватний пото(і)к, тобто вода, що становить державне майно, і вода, що припускає можливість приватної власності.

Але, на думку О. Огоновського «під першими розумілось тільки ріки сплавні; а вказує на се § 407. кн. з. (ЦК 1811 р. – Л. К.), де постановлено, що остров, котрий постав на ріках сплавних, стає ся власностию держави, противно-ж острови на водах иньших (несплавних) приналежать властителюм ґрунтів прибережних» [577, с. 207].

На цих засадах ґрунтувалося австрійське водне державне і крайове (для окремих коронних країв, в т. ч. Галичини) законодавство.

В австрійському державному Водному законі (Gesetz vom Wasser), виданому 30 травня 1869 року (В. з. д., № 93, або В. з. кр., № 95) води поділено на державні та приватні. Згідно § 2, усі річки, починаючи від місць, де можливе плавання по них на різних плавучих засобах (кораблях, плотах, тощо),

визнавались державною власністю [7, с. 613].

Такі річки залишались у державній власності навіть у разі остаточного, або тимчасового припинення по них судноплавства. Також державною власністю вважались річки та води, на яких неможливе судноплавство, водойми, озера, тощо, якщо вони не перебували у приватній власності на законних підставах (§ 3 Водного закону) [7, с. 613].

Власникам земельних ділянок належали підземні та наземні води, що протікали по їхній території, за певними винятками (наприклад, соляні джерела).

Води, які збиралися на ґрунті внаслідок атмосферних опадів (атмосферна волога); вода в колодязях, ставках, цистернах та інших ємкостях, у водоймах, каналах та трубах, і т. п., закладених власником землі для приватних цілей, перебували у приватній власності, що було врегульовано § 4 Водного закону 1869 року. При цьому, розміри штучних водойм прямо законом не були обмежені [7, с. 614].

Водночас, як сказано вище, держава зберігала право вилучати проточні води з приватної власності для суспільних потреб [7, с. 614]. Переважно для судноплавства, сплаву лісу та інших видів діяльності. Порядок такого вилучення не повинен був суперечити цивільному законодавству, зокрема § 365 Цивільного кодексу 1811 року.

Галицьким крайовим Водним законом від 14 березня 1875 року (В. з. кр., № 38) передбачено (§ 48) викуп для суспільних потреб водних земельних ділянок та нерухомості: «для охорони оурегулюваня береговъ, осушаня, и на ини будовль водни въ интересъ публичномъ ставляни, мусятъи влститель водступити за вотвътнымъ вынагородженемъ потрѣбни ґрунта и ини нерухомости (...)» [65, с. 88].

В 1854 році в Австрійській імперії видано державний Гірничий закон (Bergbaugesetzes), (В. з. д., № 146, або В. з. кр., № 242).

Однак, у ньому не було чітко врегульовано відносини власності на земельні ділянки та на корисні копалини, які на них знаходилися і

видобувалися.

Р. С. Кірін у своїх дослідженнях стверджує, що Гірничий закон 1854 року визначав групу корисних копалин, які входили до групи гірничої регалії (принцип гірничої регалії захищав виключне право монарха на надра в межах його держави та право на отримання певної плати або відомого відсотка від прибутку користувачів надр при видобуванні корисних копалин [450, с. 63]. Водночас, з прийняттям Гірничого закону 1854 року, принцип гірничої регалії був збережений лише в якості верховного права держави регулювати гірничу промисловість в суспільних інтересах [450, с. 69]), тобто були вилучені із розпорядження землевласника. Сюди входила група «гірничих смол», що охоплювала і нафту, і озокерит.

Водночас, дослідник зазначає, що іншими нормативно-правовими актами (в 1862 та 1864 рр.) було, навпаки, передбачено, що ці корисні копалини в Галичині складають приналежність землі – гірничу акцесію [448, с. 59].

В той період гірниче право в Європі, зокрема в Німеччині, уже формувалося на принципі гірничої свободи, що передбачав право першовідкривача родовища щодо надбання його у своє розпорядження, необмежене нічим, окрім суспільної користі [450, с. 67].

В публікаціях австрійської доби знаходимо пропозиції науковців щодо необхідності внесення змін до гірничого законодавства щодо власності на земельні ділянки і на корисні копалини, які на них знаходяться. Основне міркування – вдосконалити торгівлю землею та нафтовою продукцією з метою відокремлення інтересів посередників від інтересів власників, тобто взагалі інтересів нафтових. Та щоб розділити торгівлю землею і торгівлю нафтовою продукцією [639, с. 38].

Власне в 1884 році був виданий Гірничий закон для Галичини, яким передбачено право розпорядження землевласника гірничими смолами (нафтою, гірничим воском, асфальтом і іншими корисними копалинами, які використовуються заради гірничих смол (бітумів), що їх вміщують, за виключенням бітумінозного вугілля). Але на земельних ділянках, які внесені в

іпотечні (в § 2 Закону від 11 травня 1884 року, № 71 про який будемо писати далі, вжито термін «грунтові книги» – Л. К.) книги, право видобування вказаних корисних копалин на всій ділянці чи її частині може бути відділено від права власності на землю. Поверхня такої ділянки зветься «нафтовим полем». В сучасному розумінні – це гірничий відвід, наданий для видобування нафти [450, с. 75].

Внесемо ясність щодо вживаної термінології: в преамбулі загальнодержавного Гірничого закону 1854 року зазначено терміни «грунтові» та «інші публічні книги» [125, с. 704], а в § 49 – «гірничі книги» [125, с. 714], на відміну від інших нормативно-правових актів та наукових публікацій.

Очевидно, даються взнаки огріхи як офіційного перекладу (адже Вісники законів державних та законів крайових – це офіційні друковані видання тогочасної австрійської влади), так і зробленого науковцями-дослідниками. Наприклад, в § 8 Закону від 11 травня 1884 року, № 71 зазначено, що декілька співвласників нафтового поля можуть своє право зареєструвати замість гірничої книги (що передбачено § 137 Гірничого закону 1854 року) в нафтовій книзі [26, с. 194].

Хоча різниця між цими двома реєстрами законодавчими актами не встановлена.

Проводилися наукові дискусії щодо правового режиму надр, їх використання.

Зокрема, в 1901 році такий захід відбувся у Східній Галичині у Львові за участі д-ра Хофмокла (Hofmokla), д-ра Дзедзича (Dziedzicza), д-ра Ашкеназі (Aschkenazy), проф. Долінського (Dolinskiego), адвоката д-ра Рейтержа (Reiterza) та радника крайового суду Левандовського (Lewandowskiego). З них д-р З. Дзедзич висловив думку, що нафтове право є речове право на чужій землі з особливістю того, що видобуток мінералів здійснювався для держави [242, с. 62].

Адвокат д-р Л. Царо (L. Caro) взагалі вважав, що питання відношення власності ґрунтової (на землю) до власності гірничої віддавна належать до

найцікавіших у цивільному праві. Мова про те, кому належать корисні копалини, видобуті працею гірника: чи особі, що вклала кошти у видобуток (інвестору – Л. К.), чи державі, чи власнику землі (якому повинно бути надано дозвіл на пошук корисних копалин)? [646, s. 75].

Отже, природоохоронні інститути в австрійському праві другої половини XIX – на початку XX століття охоплювали норми, які регулювали відносини власності на природні об'єкти і ресурси, відносини з приводу природокористування. При цьому, аналіз норм природоохоронного законодавства Австро-Угорщини засвідчує неоднозначне розуміння права власності і форм власності з огляду на той чи інший природний об'єкт.

Вкажемо, що сучасне екологічне законодавство України також містить ряд суперечностей щодо регулювання права власності на природні об'єкти та їх ресурси.

Зокрема, ст. 13 Конституції України [52] фіксує форми права власності на природні ресурси, передбачаючи, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, а також природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу, від імені якого повноваження власника покладаються на органи державної влади та органи місцевого самоврядування у межах норм Конституції.

Водночас, ст. 41 Конституції визначає в цілому три класичні форми власності: державна, комунальна, приватна.

При цьому аналіз норм поресурсового (земельного, лісового, водного, надрового тощо) законодавства України, по-перше, не завжди відображає норму ст. 13 Конституції, по-друге, щодо кожного окремо взятого природного об'єкта у галузевому законодавстві визначено особливості їх використання та форми власності.

Як відомо, до складу Австро-Угорської імперії належали й землі Хорватії. Сьогодні Конституція Республіки Хорватії (ст. 52), як і Конституція України, допускає виключно право володіння і користування природними ресурсами

[512, с. 50], а не приватної власності на них.

Подібним чином вирішує питання й законодавство інших європейських країн.

Як бачимо, проведений більш детальний аналіз норм австрійського природоохоронного законодавства XIX – початку XX століття, який засвідчує неоднозначне розуміння права власності і форм власності з огляду на той чи інший природний об'єкт.

2.2 Правові засади державного управління в галузі охорони довкілля в Австро-Угорській імперії

У сучасній правовій науці управління в широкому значенні це – діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування і громадських організацій зі здійснення заходів охорони довкілля. Відповідно розрізняють: державне, самоврядне, громадське управління [451, с. 78].

Власне управлінську діяльність здійснюють тільки державні органи. Окремими управлінськими повноваженнями на своїй території наділені органи місцевого самоврядування (їх виконавчі органи). Громадські організації, окремі громадяни беруть участь у здійсненні охорони довкілля, зокрема в управлінні охороною довкілля.

Якщо ж розглядати управління у вузькому значенні, то мається на увазі суто державне управління, яке здійснюють виключно органи державної влади. З цих позицій розглянемо управлінську діяльність у галузі охорони навколишнього природного середовища згідно австрійського законодавства другої половини XIX – початку XX століття.

Передусім вкажемо, що за Конституцією Австрії 1867 року (проіснувала з незначними змінами до 1918 року) державу очолював імператор, який мав широкі повноваження в галузі як управління, так і законодавства.

Конституція передбачала функціонування в країні парламенту (рейхсрату) – представницького законодавчого органу [405, с. 52]. Перед тим,

Конституція від 3 березня 1849 року статтею 18 встановила, що «цісар оголошує постанови і закони, видає відповідні розпорядження. Кожне управління потребує заключення відповідального міністра» [586, с. 28]. Цією ж Конституцією (ст. 36) державними справами визначалися: «(...) д) господарство державне, злучене з господаркою у багатствах коронних і домініях державних, під яким розуміється майно, означене назвами багатств державних, камеральних чи фіскальних; копальні державні, монополія державна...; е) різні справи промислові і торгівельні, власне мореплавство, мито і банки та капітал, гірництво з унормуванням міри і ваги; (...) ж) комунікації державні, водні, залізні, місцеві народні дороги, пошти і телеграфи та й різні будівельні державні організації» [586, с. 31]. Також охарактеризовано законодавчу владу: «влада законодавча у предметі справ державних: дія цісаря є спільною з Сеймом державним; у предметі справ крайових цісар діє спільно з Сеймами крайовими» [586, с. 31].

До компетенції рейхсрату Конституція 1867 року, з-поміж інших, відносила: «...d)... судоходство...; f) врачебное законодательство, равно как меры, направленные против эпидемий и эпизоотий;...» [405, с. 55], а також «k)...морское право; законы о рудниках и ленах; ...» [405, с. 56].

Парламент в державі вопалатний: палата послів і палата панів. У кожному коронному краї діяв крайовий сейм (сойм). Галицький сейм складався з 161 посла.

Щодо земель Східної Галичини, то найвищим органом влади в провінції (коронному краї) для адміністративного та поліцейного управління, для вирішення питань релігійних культів, освіти, торгівлі, ремесла, сільського господарства (землеробства), будівництва тощо було Галицьке ц.(ісарсько) к.(оролівське) Намісництво (далі – ц. к. Намісництво, або Намісництво), створене в 1854 році. Адже, як відомо, ще Конституцією Австрійської держави від 3 березня 1849 року (ст. 92) було чітко встановлено, що «для окремих країв коронних цісар призначає Намісників як органів виконавчої влади, що мають обов'язок наглядати за відносинами прав державних і крайових, здійснювати

керівництво внутрішніми справами у межах свого урядового округу» [586, с. 38].

Намісництву підпорядковувалися окружні управління, усі інші державні установи, інституції.

А ц. к. Намісництво, своєю чергою, підпорядковувалося Міністерству внутрішніх справ щодо вирішення питань (у справах) адміністративного характеру, іншим міністерствам або центральним палатам у Відні.

Історик права Р. В. Петрів зазначає, що з 17 березня 1848 року в Австрії діяло міністерство майна (в компетенцію якого, очевидно, входили питання регулювання використання і природних ресурсів – Л. К.). А 11 січня 1868 року створено міністерство рільництва (землеробства, сільського господарства – Л. К.) [590, с. 11].

Дослідник умовчує про міністерство крайового розвитку («крайової возделаності» в оригіналі) та гірництва і його роль в управлінні природними ресурсами краю.

Принаймні, нами виявлено, що в 1850 році це міністерство видало ряд розпоряджень, оприлюднених у Віснику державних законів. Вони стосувалися як усієї імперії (№ 57, № 63), так і окремих її країв, наприклад Чехії, Моравії тощо (№ 73, № 123). На характеристиці цих нормативних актів зупинимося нижче.

Згідно ст. 84 Конституції від 3 березня 1849 року «влада виконавча є одна і неподільна у державі та в усіх краях коронних. Вона слугує виключно цісареві, котрий виконує її через відповідальних міністрів і підвласними йому урядниками і функціонерами (чиновниками)» [586, с. 37]. Тобто виконавча державна влада зосереджувалася в руках цісаря, який управляв державою через міністрів. Серед інших були створені міністерства сільського господарства (землеробства), комунікації, публічних робіт тощо. Також «(...) міністер для Галичини, що має займатися галицькими справами (...)» [158, с. 87].

Управлінська діяльність здійснювалася й іншими центральними органами державної влади. Так, австрійське міністерство публічних (державних,

суспільних) робіт здійснювало нагляд за діяльністю виробничих підприємств та за використання природних ресурсів на всій території імперії. Відомо, що в 1910 році міністр А. Рітт здійснив інспекційну поїздку з Відня до Галичини, в ході якої «спеціально огляне(ув) нафтові терени і державну фабрику мінеральних олій в Дрогобичи» [176, с. 5]. А 1 листопада 1910 року провів прийом громадян у ц. к. Намісництві.

Відповідно до Закону від 21 липня 1871 року про встановлення повноважень гірничої влади (В. з. д., № 77), Краківське Гірниче староство поширювало свою діяльність на королівство Галичини і Лодомерії (Володимирії), а Віденське Гірниче староство – на воєводство Буковини [8, с. 209].

У 1872 році було створене Львівське окружне Гірниче управління. Воно підпорядковувалось Краківському вищому Гірничому староству, в його компетенцію входили: нагляд за діяльністю підприємств гірничої промисловості, видача дозволів на ведення геологорозвідувальних і розвідувальних робіт, на розробку родовищ корисних копалин, складання звітів і оглядів про стан гірничої промисловості та про добування корисних копалин в окрузі.

На базі Львівського в 1886 році було створене Станіславівське окружне Гірниче управління (Вісник законів Галичини і Володимирії – В. з. кр. за 1886 рік, № 31).

Також провадило діяльність Окружне гірниче управління в Дрогобичі [ЦДІАЛ, ф. 861]. В 1895 році (В. з. д., № 174) та в 1904 році (В. з. д., № 6) видано спеціальні розпорядження міністерства сільського господарства (рільництва, землеробства), якими визначений та уточнений територіальний поділ і місцерозташування урядових органів гірничих староств. Відповідно, урядову область «Королівство Галичини та Володимирії з воєводством Осьвітима і Затора, відтак велике князівство Краківське»¹ з центральним

¹ Розпорядок міністерства рільництва з 9. січня 1904, яким намісць розпорядка сего міністерства з 11. падолиста 1895, В. з. д. Ч. 174, про околи і осідки ревірових урядників видає ся нові постанови // Вістник

осідком у Кракові поділено на чотири урядових округи обласних урядовців «урядових околиць ревірових урядників» з місцезонаштуванням у Кракові, Ясло, Дрогобичі і Станіславові. Дрогобицьке окружне гірниче управління розповсюджувало свою діяльність на 13 повітів (Доброміль, Яворів, Мостиська, Перемишль, Ярослав, Стрий, Чешанів, Дрогобич, Лисько, Рудки, Самбір, Турка, Старий Самбір), а Станіславівське – на 34 повіти (Богородчани, Бібрка, Надвірна, Косів, Львів, Сокаль, Станіславів, Тернопіль, Золочів, Жовква, Борщів, Броди, Бережани, Бучач, Чортків, Городок, Городенка, Гусятин, Калуш, Камінка, Струмилова, Коломия, Печеніжин, Підгайці, Перемишляни, Рава Руська, Рогатин, Скалат, Снятин, Товмач, Тереховля, Заліщики, Збараж, Жидачів) [114, с. 12].

Факти того, як ці управлінські органи здійснювали діяльність відповідно до компетенції, визначеної законом, знаходимо в чисельних архівних документах. До прикладу, в 1910 році Дрогобицьким окружним гірничим управлінням велася переписка з приводу видачі дозволів таким собі К. Ангерману та Г. Махеру на ведення геологорозвідувальних робіт на нафтовій вищці в с. Тустановичах Дрогобицького повіту (в 1920 рр. його приєднали до сусіднього Борислава – Л. К.) [Див.: ЦДАЛ, ф. 861, спр. 49]. Міністерство сільського господарства (землеробства) розпорядженнями від 4 липня 1882 року та 8 червня 1892 року зобов'язало повідомляти про всі смертні випадки на копальнях. Відповідно до цього, у 1892 році Гірниче староство в Кракові направило в Станіславівське окружне гірниче управління директивну вказівку про необхідність такого роду повідомлень [322, арк. 13].

До окружного гірничого управління надходили до відома рішення Віденського адміністративного трибуналу зі спірних питань щодо підприємств гірничої промисловості. З архівних матеріалів можемо простежити рух такого документу з Відня до Краківського Гірничого староства, звідти до Станіславівського окружного гірничого управління та до гірничого староства

[323, арк. 1].

Окрім того, Краківське Гірниче староство направляло в місцеві спеціальні управлінські органи (Станіславівське окружне гірниче управління, Дрогобицьке окружне гірниче управління) різноманітні локальні нормативні акти, інструкції тощо [Див.: ДАІФО, ф. 47, оп. 1, спр. 2, спр. 27]. Серед них у 1889 році направлена Інструкція для гірничих інженерів [320, арк. 22–25]. Вона видана відповідно до розпорядження Міністерства сільського господарства (землеробства) від 23 травня 1872 року, № 5420 ц.(ісарсько) к.(оролівським) Гірничим староством для Королівства Галичини та Володимирії з Краківським Королівством.

Також рішення з геологічних питань приймалися Крайовим нафтовим товариством, заснованим у 1879 році [Див.: ЦДІАЛ, ф. 207, оп. 1, спр. 32]. До слова, це ж Товариство під керівництвом віце-президента п. Вольського виступало в 1910 році співорганізатором II З'їзду Польських гірників та металургів (*gornikow i hutnikow*) [266, s. 116]. У 1911 році в пресі обговорювалася необхідність створення у Бориславі геологічної станції, оскільки відсутність такої станції нібито завдавала певної шкоди для науки, бо не надавала їй [науці] відповідного матеріалу, а також – шкоди загалом самому промислу [геологічному, гірничому] [244, s. 52]. Створення такої станції мало б відбуватися за сприяння державних органів.

Наперед зазначимо, що з початком Першої світової війни, управлінські органи вимушені були розширити коло своїх повноважень. Тепер їм треба було вирішувати питання забезпечення військових потреб.

Тому, власне і змінився зміст директивних вказівок, які направлялися на місця. Наприклад, Краківським Гірничим староством до Станіславівського окружного гірничого управління. Крім інших, вимагалася інформація про використання військовополонених на підприємствах гірничої промисловості [Див.: ДАІФО, ф. 47, оп. 2, спр. 38]. Також велася переписка з львівською Торгово-промисловою палатою (ТПП) про можливість відбору представником гірничого управління матеріалів на одяг, взуття, полотна, сукна із запасів ТПП

[330, арк. 4, 53].

Галицька крайова фінансова дирекція створена в 1850 році, підпорядковувалась міністерству фінансів. Здійснювала державний контроль за діяльністю державних маєтків, соляних копалень, солеварень, а також за станом русел водних об'єктів. Для забезпечення виконання своїх функцій проводила переписку з повітовими фінансовими дирекціями [Див.: справа про здачу в оренду соляних шахт приватним особам, ЦДІАЛ, ф. 160, оп. 1, спр. 216]. Одержувала звіти окружних управлінь про стан річкових русел, наприклад – річки Вяр (або Вігор, Вигор, протікає Львівщиною – Л. К.) [Див.: ЦДІАЛ, ф. 160, оп. 2, спр. 342].

Також діяла крайова фінансова дирекція в Кракові. З архівних джерел бачимо, що, з-поміж інших, вона доводила до відома зацікавлених осіб як у Західній, так і в Східній Галичині порядок застосування законодавчих актів, наприклад, оголошення про порядок збору акцизного податку від забою худоби (сільськогосподарських тварин) [Див.: ДАЛО, ф. 3, оп. 1, т. 2, спр. 2388] тощо.

Ц. к. Намісництво у Львові видавало вказівки щодо розчистки та регулювання русел річок на території Східної Галичини. Наприклад, Управління з регулювання річки Дністер в Станіславові направляло такі вказівки до всіх староств на території округу [334, арк. 5].

Зважаючи на забруднення навколишнього природного середовища в період індустріальної революції, в Австро-Угорській імперії управлінська діяльність охоплювала й питання отримання та надання державним органам достовірної інформації про рівень забруднення довкілля, захоронення тварин, забруднення земель і вод, підземних потоків, питної води тощо.

Забруднювали навколишнє природне середовище й захоронення тварин, які негативно впливали на земельні та водні ресурси, заражували підземні потоки, відповідно, питну воду та завдавали шкоди життю і здоров'ю людей.

Відтак управлінські органи вимагали достовірної інформації з даного питання.

В 1875 році ц. к. Намісництвом у Львові видані вказівки про забезпечення

заходів щодо уникнення (недопущення) зараженню тварин (худоби) (В. з. кр., № 17). Для цього необхідно було проводити 10-ти денне витримування, свого роду карантин («обсервації через 10 дней в отдѣльномъ мѣстци²») закупленої рогатої худоби та повідомляти про підозрілі випадки захворювань тварин [63, с. 27].

А уже в 1909 році з метою запобігання поширення «заразливих хвороб» розіслало в магістрати Галича та Станіслава розпорядження про необхідність подання даних про наявність скотомогильників на їх території [Див.: ДАІФО, Ф. 7, спр. 246]. Адже, згідно даних ц. к. Староств, що зберігаються в архівних фондах, на території Галичини лише протягом тижня в період з 10 по 17 квітня 1896 року було зареєстровано 6 видів захворювань тварин в 27 населених пунктах [315, арк. 1]. Такі дані знаходимо й за інші періоди часу, наприклад з 31 липня 1881 року по 10 жовтня 1889 року [Див.: ДАЛО, ф 3, оп. 1, т. 2, спр. 3183].

А Львівським магістратом у 1901 році було видано спеціальне Положення про порядок торгівлі тваринами на базарі [Див.: ДАЛО, Ф. 3, спр. 4636], що ставило на меті запобігання поширення епізоотій та зараження людей хворобами тваринного походження.

Санітарні приписи поширювалися й на діяльність сфери ритуальних послуг. Можемо трактувати вимоги § 7 розпорядку міністра торгівлі № 183 від 1 серпня 1907 року (В. з. д., № 183) до похоронних підприємств щодо необхідності виконувати санітарно-поліційні приписи і накази органів влади з метою збереження «вселюдного здоровля, а особливо на случай заразливих недуг та пошестий» [116, с. 730] як вимоги, що ставилися до охорони довкілля, безпечного впливу на нього.

Адміністративному нагляду підлягали державні ліси – ц. к. Дирекції лісів і державних маєтків (можемо вживати й термін – «ц. к. Дирекція лісів і

² Обвѣщенье ц. к. Намѣстництва во Львовѣ зъ дня 25. Лютого Ч. 8212 дотычно середковъ осторожности въ цѣли избеженя заразы скота // Вѣстникъ законѡвъ и распорядженій красвыхъ для Королевства Галиціи и Володимеріи разомъ съ Великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1875. – № 17, часть VI : выдано и розослано дня 20. Марта 1875. – Львовъ : Зъ печатнѣ Л. І. О. Рогоша, 1875. – С. 27.

державного майна», принаймні у науковій літературі зустрічаємо і «майна», і «маєтків», або «ц. к. Дирекція домен і лісів» згідно Конституції 1867 року, або «ц. к. Галицька дирекція державних лісів») у Львові, а вона підпорядковувалася Віденському міністерству сільського господарства (землеробства) в складі якого діяла Лісова секція (комісія, департамент – Л. К.). Дирекція створена в 1873 році замість ліквідованої у 1872 році Дирекції державних маєтків. З 1881 року Дирекція знаходилась у Львові, а до того часу – в Болехові (Станіславівського повіту – Л. К.). зрозуміло, що підпорядковувалась ц. к. Намісництву. До компетенції Дирекції входило загальне управління державними маєтками, лісами, лісовими вузькоколійками, лісопильнями, дров'яними складами. Вона здійснювала контроль за роботою підпорядкованих їй сільськогосподарських та лісогосподарських підприємств. Діяла до 1918 року.

Державні ліси цілої Галичини за Австрії були поділені на п'ятдесят управлінь.

Лісовий фонд був не лише джерелом регулювання надходжень у державну скарбницю але й своєрідним резервом ліквідної державної власності на випадок форс-мажорних обставин.

Приміром, у другій половині XIX століття австрійський уряд продав лісові угіддя площею 90 га в долинах Бистриці Надвірнянської та Пруту (всі високогірні управління в районі Надвірної і Делятина) «Консорціуму віденських банків».

Ця угода відбулася в 1865-66 рр. після програної війни з Пруссією. Очевидно, що карпатські ліси покривали воєнну контрибуцію, яку сплачувала Австрія Пруссії. Консорціум користувався цим комплексом лісів близько 20-ти років: у 1890 році австрійський уряд відкупив його назад [638, с. 230]. Відповідно до умов контракту, весь лісовий персонал перейшов в «на етат державних працівників» [638, с. 231], тобто вони одержали статус державних службовців.

Власне управління в галузі охорони довкілля є одним із аспектів охорони

природи та використання природних ресурсів. Управлінська діяльність може виражатись в різних формах. Здійснюється певними державними органами.

В Австрійській (Австро-Угорській з 1867 року) імперії управління охороною і використанням земель, тваринного світу, водних, лісових природних об'єктів забезпечувало Міністерство сільського господарства (землеробства). Це галузевий управлінський орган комплексної компетенції. Інших галузевих міністерств чи державних комітетів на кшталт сучасних Державного агентства земельних ресурсів України, Державного агентства лісових ресурсів України чи Державного агентства водних ресурсів України, в Австрії в другій половині XIX – на початку XX століття не було створено. В структурі міністерства сільського господарства (землеробства) діяли відповідні секції або департаменти: лісовий, конярства тощо.

Щодо надр, то такі функції були покладені на міністерство крайового розвитку та гірництва, міністерство публічних (суспільних, громадських) робіт, а з 1871 року – й на гірничі управління.

Наприклад, як сказано вище, державні ліси Станіславівщини підлягали адміністративному нагляду ц. к. Галицької дирекції державних лісів у, а вона, в свою чергу, – Міністерству сільського господарства (землеробства), точніше – Лісовій секції, комісії у Відні.

У 1906 році представник цієї дирекції Кохановський брав участь в роботі галицького лісового товариства та оглянув склади з дровами в господарстві «Рахіня» [260, s. 461]. Протягом 1872–1918 рр. у Львові діяв Крайовий лісовий інспекторат, до компетенції якого входили контроль за доглядом та експлуатацією лісів, перевірка порядку ведення лісового господарства. Звіти про діяльність цієї структури можемо знайти в архівних документах [Див.: ЦДІАЛ, Ф. 855, оп. 1, спр. 15].

Оскільки реалізація державного управління у галузі охорони довкілля передбачає здійснення ряду управлінських функцій, вважаємо за доцільне проаналізувати окремі з них, які мали місце в досліджуваній період.

До однієї з основних можна віднести видачу дозволів у галузі

використання природних ресурсів.

Як уже зазначалося, згідно австрійського Лісового закону 1852 року (В. з. д., № 250) ліси поділялися на три види: державні, громадські та приватні. Відповідно, цим законом визначено, які органи могли видавати дозвіл на використання земель лісового фонду («лісових ґрунтів»).

Щодо державних лісів, то дозвіл надавався лише компетентними міністерствами, тими, «котрим ті діла справувати поручено» [124, с. 1054] (§ 2). Зазначимо, що, якщо цього вимагали стратегічні або військово-оборонні інтереси, то такий дозвіл погоджувався з оборонним міністерством («міністерством війни»). Тут йдеться про вилучення земель з метою суспільної необхідності за погодженням з міністерством оборони.

Дозвіл на використання не за призначенням громадських (комунальних) та приватних лісів надавався місцевими органами влади («окружним урядом») з врахуванням думки власників.

Якщо надходили заперечення інших осіб (в законі не уточнено, фізичних чи юридичних, тому вважатимемо, що таке право на заперечення мали і одні, і другі – Л. К.), тоді органом влади спір про надання відповідного дозволу передавався на вирішення цивільному судді. До винесення судового рішення було заборонено проводити будь-які зміни, які б погіршували стан лісу: «не вольно предприняти жадной змъны шкодливои состоянію льса» [124, с. 1054].

В післяімперський період тривалий час управління лісами, які знаходились у володінні Австрійської Республіки, здійснювалося державною структурою. Однак сучасні підходи до організації ведення лісового господарства вимагали прийняття змін. Тому парламент країни в 1986 році прийняв закон про створення акціонерного товариства «Австрійські державні ліси» («Osterreichische Bundesforste AG» (OBf AG)) [608].

Відповідно до цього закону, колишнє підприємство було відокремлено від федерального бюджету і функціонує як акціонерне товариство, причому Австрія залишається цілковитим власником лісів і водного господарства. 96,5 відсотків усіх акцій акціонерного товариства належить державі й перебуває в

безпосередньому управлінні Міністра земель, лісів і водного господарства. OВf AG фінансово незалежне від держави і, окрім загальнообов'язкових податків, має сплачувати податок за користування лісовими ресурсами. Цим законом також передбачено перерахування до державного бюджету 50 % від отриманого Товариством прибутку. Контроль за дотриманням лісового законодавства в лісах, переданих в користування акціонерному товариству, як і в лісах інших власників здійснюють регіональні лісові інспекції, підпорядковані міністерству земель, лісів і водного господарства, що дає змогу забезпечити дієвий контроль [608].

Однією з функцій управління у галузі охорони навколишнього природного середовища в імперії, (в т. ч. у Галичині), було вирішення земельних спорів. Зокрема, після скасування панщини в 1848 році, гостро стояли питання сервітутів. У Галичині всі сервітутні справи з 1854 року до розпаду імперії в 1918 році розглядалися ц. к. Намісництвом. При Намісництві діяли спеціальні Комісії для розв'язання конкретних соціально-економічних питань. До них належала Крайова комісія у справах викупу та врегулювання земельних повинностей (очевидно мова йде про Крайову земельно-податкову комісію – Л. К.). Право сервітутів було визначене цісарським патентом від 5 липня 1853 року та міністерською інструкцією від 31 жовтня 1857 року, в яких визначалися певні права селян щодо панських земель (випасу худоби, збір хмизу в лісі тощо), і навпаки – права землевласників у селянських землях [585, с. 128].

Тобто, сервітути – особливого роду поземельні відносини, зміст яких зосереджувався в збереженні селянами права на безоплатне користування лісами, пасовищами та водоймами, котрі належали поміщикам.

Сервітути як явище виникли ще в кінці XIV–XV століть і офіційно зникли в імперії Габсбургів зі скасуванням панщини і передачею більшості пасовищ та лісів до рук великих землевласників. Сервітутні відносини спричиняли чимало напруги, до Крайового сейму надсилали скарги, прохання гмінні управління та окремі селяни щодо рішень згаданої земельно-податкової комісії [Див.: ЦДІАЛ,

Ф. 165, оп. 1, спр. 286]. Ліквідація сервітутів породила й численні судові процеси між селянськими громадами та панськими маєтками. Історик М. Д. Вітенко зазначає, що лише 2 тис. селянських позовів з 32 тис. [в Галичині на зламі ХІХ–ХХ століть] було вирішено на користь українських селян [396].

Крайова земельно-податкова комісія створена у Львові міністерством фінансів (скарбу) у 1869 році. Вирішувала питання щодо визначення розмірів та сплати земельного податку на території 26 повітів.

Існували також подібні підкомісії у Кракові (діяли на 25 повітів) та у Тернополі (на 23 повіти). Конфлікти, що виникали при проведенні оцінки землі, вирішували вищі інстанції – крайові та центральні комісії (мінфіну – Л. К.).

У Львові здійснювала свою роботу ц. к. Крайова аграрна комісія, створена при ц. к. Намісництві в 1903 році для проведення землевпорядкування та меліоративних робіт у Галичині з метою підвищення продуктивності сільськогосподарських земель. Ця комісія підпорядковувалася міністерству сільського господарства (землеробства) (точніше, міністерській аграрній комісії, секції у Відні) та ц. к. Намісництву. Вона, зокрема, займалася питаннями проведення парцеляції земельних ділянок, оцінки цих ділянок та взагалі врегулювання прав власності на землю [Див.: ЦДІАЛ, Ф. 419, оп. 1, спр. 49, 51, 117].

Як усі управлінські органи, комісія мала право видавати локальні нормативні акти та вимагати певної звітності від посадових осіб. В архівах маємо змогу ознайомитися з відповідними інструкціями, обліковими журналами, тощо. Прикладом може служити журнал обліку роботи фахівця з оцінки земель Болеслава Гурського, що здійснював свою діяльність на початку ХХ століття [Див.: ЦДІАЛ, Ф. 419, оп. 1, спр. 49].

Міністерство сільського господарства (землеробства) здійснювало управлінські функції й щодо тваринного світу. Зокрема, при міністерстві діяв департамент конярства, створена Центральна комісія із збереження коней, яка керувалася спеціальними Органічними установами, затвердженими

Розпорядженням міністерства від 13 жовтня 1876 року (В. з. д., № 124). Цим нормативно-правовим актом (§ 9–10) передбачалося, що Комісію очолює міністр, вона збирається по мірі необхідності для вирішення нагальних питань [91, с. 274].

Компетенція розписана в § 2 Органічних установ: це внесення пропозицій щодо покращення управління збереження коней відповідно до складеного урядового плану та пропозицій щодо закупівлі та розподілу між окремими (коронними) краями коневодного матеріалу.

Сюди віднесено також пропозиції про можливі способи покриття збитків в окремих коронних краях, які виникнуть за неможливості їх покриття владою цих країв та у випадках закупівлі коней закордоном [91, с. 273].

На місцях управлінські функції здійснювали місцеві органи влади: повітові (староства під управою старост, в Галичині їх створено 79 згідно Конституції 1867 року), гмінні (політичних громад) тощо.

Наприклад, щодо ефективного і раціонального використання об'єктів тваринного світу, то державна повітова влада мала право і обов'язок організувати на певний короткий час під власним контролем відстріл шкідників (хижих тварин), при чому спосіб добування визначала самостійно. Мешканці гмін, на території яких проводились загальні облави, були зобов'язані, відповідно до рішення повітової влади, безоплатно проводити загінку (§ 48 галицького крайового Мисливського закону від 5 березня 1897 року (В. з. кр., № 71)). При організації полювань на хижаків не дозволялось відстрілювати іншу дичину. У випадках, коли було відстріляно іншу дичину (крім хижаків), то така дичина реалізовувалась через аукціон, який організувала повітова влада, а кошти з продажу надходили до фонду бідних мешканців гміни (§ 49) [602, с. 75].

Серед методів управління виділяють методи обов'язкових вказівок, в тому числі прямих заборон, дозволів, ідеологічні (екологічне виховання, освіта). Державні органи здійснювали контроль за підготовкою кадрів для управління природними об'єктами. Вказана функція була покладена на

міністерства. Це підтверджується австрійськими нормативно-правовими актами, що нами досліджені.

У 1850 році міністерство крайового розвитку та гірництва (адже міністерство сільського господарства (землеробства) створено лише в 1868 році), видало розпорядження від 16 січня про здачу державних іспитів майбутніми лісничими та охоронцями і технічними помічниками (В. з. д., № 63).

Вимоги були досить жорсткими. Здатність до здійснення самостійної діяльності в лісовому господарстві мала підтверджуватися особливим державним іспитом. До цього кваліфікаційного іспиту допускалися особи з 22-х річного віку, що успішно закінчили державний навчальний заклад (лісничу школу) та пройшли 2-х річну практику у внутрішній чи зовнішній (законодавчо не визначена різниця, можемо припустити що безпосередньо в лісництві, або в лісовому управлінні – Л. К.) лісовій службі при одночасній подальшій теоретичній (само)освіті.

Іспит відбувався з 1850 року щосені. Його приймала комісія з 3-х чоловік в т. зв. коронних містах. Проходив іспит у три етапи: спочатку претенденти подавали комісії спеціальний твір, в якому описували своє бачення вирішення тих чи інших важливих питань ведення лісового господарства, порядок вирішення певних спірних питань, пропонували свої оригінальні ідеї, нові винаходи тощо. Потім усі здавали письмовий іспит, який тривав не більше 12 годин, без права використання жодних навчальних допоміжних засобів. Питання готували державні лісові установи. Наступний усний іспит тривав не більше 2-х годин. Особи, що успішно склали іспит, отримували свідоцтво за підписом всіх членів комісії. Інші могли через рік знову подавати прохання на повторну спробу такого іспиту. Іспит був платний, протокол передавався в міністерство. Для охоронців та технічного персоналу вимагалось досягти 20-ти річного віку, закінчити народну школу та пройти 3-річну практику. Для них плата за іспит була встановлена вдвічі меншою, він проводився на території повітового уряду [119, с. 643].

В розпорядженні міністерства сільського господарства (землеробства) від 13 лютого 1875 року (В. з. д., № 9) встановлена обов'язкова вимога кандидатам на посаду службовця в сфері управління лісовим господарством скласти спеціальний іспит.

Розпорядженням визначені умови, за яких претенденти можуть бути допущені до складання іспиту:

1) повна середня освіта («академічна зрілість, досягнута в середній школі»);
2) закінчення навчального закладу відповідного фахового спрямування («лісової школи вищої, або іншого навчального закладу, створеного для лісової управлінської служби»);

3) дворічний стаж практичної роботи після закінчення фахової школи на посадах в державно-лісовій службі або приватних лісах.

Цікава деталь: претенденти протягом дворічної праці мали вести спеціальний щоденник, куди записувати власні спостереження та зауваження. Цей щоденник потрібно було додати до заяви про допуск до здачі іспиту [80, с. 13].

Іспит претенденти могли здавати щорічно, в жовтні місяці, а заяви приймалися до кінця серпня.

Через десять років це ж міністерство сільського господарства (землеробства) своїм розпорядженням від 13 січня 1885 року (В. з. д., № 6) врегулювало деякі питання визначення трудового стажу працівників лісового господарства. Допоміжному персоналу охорони і техніки лісової справи для роботи необхідно було здавати кваліфікаційний іспит. До цього іспиту допускалися особи, які мали стаж роботи в лісовому господарстві не менше трьох років. Розпорядженням було визначено, що до цього стажу зараховувався час навчання в чотирьох «ц.(ісарсько) к.(оролівських) лісничих школах», серед них і в Болехові в Галичині [104, с. 6].

В Австрійській (Австро-Угорській з 1867 року) імперії праця в лісовому господарстві була державною службою, регламентувалася окремим законодавством.

Міністерство освіти в межах своєї компетенції також врегульовувало

певні відносини у сфері підготовки фахівців народного господарства. Зокрема, в 1881 році (В. з. д. за 1882 р., № 1) розпорядженням міністерства встановлено, що майбутні працівники лісового господарства мають вивчити цикл загальних дисциплін (фізику, хімію, ботаніку, геологію, вищу математику, геодезію, національну економіку), та спеціальних фахових: управління лісами, використання лісів, охорона лісів, наука про лісове господарювання, наука про лісові споруди та машини, розрахунки вартості лісу, правознавство («законознаніє») [94, с. 2].

Тобто, ставились досить високі вимоги щодо загальної освіти та професійної підготовки працівників.

Принагідно зазначимо, що підготовку цих фахівців здійснювали декілька навчальних закладів.

Зокрема, випускники лісового факультету віденської Академії Рільництва мали можливість працювати в адміністрації державних лісів на керівних посадах (в Дирекції державних лісів у Львові); в державній адміністрації забудовування гірських потоків; в лісових інспекціях приватних лісових маєтків при ц. к. Намісництві і при ц. к. Старостах. Український емігрант Р. Юркевич у своїх спогадах в 1975 році зазначив, що «власне інженери українці старалися влаштуватися в Дирекцію державних лісів у Львові. Забудовуванням гірських потоків в Галичині займався інженер, радник двору М. Мартинець, тому тут працювало близько 70 % інженерів-лісників українців. В Інспекціях приватних лісів, що підпорядковувалися політичним установам, українців переважно не було» [638, с. 240].

Міністерством сільського господарства (землеробства) 22 квітня 1872 року встановлено для Галичини посаду ц. к. Лісового інспектора, про що повідомлено ц. к. Намісництвом від 22 травня 1872 року, L. 19662 (В. з. кр., № 55). Лісовий інспектор діяв при Намісництві, до його завдань, згідно § 2, відносилось й (...) піднесення лісової культури (...) [145, с. 79]. Лісова інспекція збирала дані та звітувала перед магістратом про завдану шкоду лісам, про пожежі тощо. В 1893 році такі звіти складено щодо понесеної шкоди в лісах

на території Білогорщі, Зубри та Сихова [Див.: ДАЛО, ф. 3, т. 3, спр. 3999].

Правовідносини з приводу підготовки службовців у сфері управління лісовими ресурсами в Австрійській (Австро-Угорській з 1867 року) імперії були врегульовані низкою нормативно-правових актів. Мова йде, перш за все про Лісовий закон 1852 року (його норми охарактеризуємо в наступних розділах), розпорядження Міністерства сільського господарства (землеробства) 1875 року та 1885 року тощо. Вони діяли протягом другої половини ХІХ – на початку ХХ століття на всій австрійській території, в т. ч. і на сучасних українських землях.

Маємо підстави вважати, що служба, про яку йдеться, відноситься до державної.

Міністерство сільського господарства (землеробства) здійснювало управлінські функції й щодо інших природних об'єктів. Так, у 1869 році оприлюднено Повідомлення цього міністерства від 14 лютого (В. з. д., № 22) про його повноваження в справах полювання, польової поліції та рибальства.

Необхідно зазначити, що вимоги до освіти ставилися й до інших працівників, які мали відношення до природних об'єктів. Зокрема, до ветеринарних лікарів, праця яких спрямовувалася й на захист тваринного світу від небезпечних заразних хвороб.

Повітові ветеринарні лікарі законом від 24 листопада 1876 року (В. з. д., № 137) були віднесені до ступеня одинадцятого класу державних службовців: «цъсарскіи повътово-скотскіи врачи помъщають ся въ одиннадцатой классъ степени» («установленной для статскихъ урядниковъ»)» [20, с. 254].

Гірничо-поліційними приписами для буріння на нафтових теренах в Галичині, виданими Краківським Гірничим староством 9 липня 1898 року за № 87 були встановлені вимоги до працівників, зайнятих у нафтовій промисловості.

Для осіб, які не пройшли теоретичної науки, необхідна була наявність 3-х річної практичної роботи, а для випускників гірничих шкіл і слухачів політехніки достатньо було 1 року стажу практичної роботи. Уже через три роки вносились пропозиції про необхідність складання такими працівниками

спеціального іспиту перед комісією та про подання до сейму про внесення змін до § 53 Галицького нафтового закону від 17 грудня 1884 року (Dz. u. kr. za 1886 r., № 35) [230, s. 9].

Вимоги до кандидатів на посаду державного службовця були високими. Так, повітовому [гірничому] інженеру необхідно було бути здоровим, закінчити студії в політехніці на інженерному відділенні, мати 5-річний стаж практичної роботи на будівництві доріг та мостів. При цьому на посаду могли претендувати австрійські громадяни до 40-річного віку, які володіли крайовою та німецькою мовами. Річний зарібок гірничого інженера складав 4 000 корон та додаткові доплати [225, s. 77].

Потреба у кваліфікованих кадрах, зокрема щодо охорони та раціонального використання надр і земель, вимагала їх підготовки на місцях. Про це неодноразово наголошувалося. У жовтні 1910 року на початку нового навчального року в Львівській політехніці доктор Туліє (Очевидно мова йде про Максиміліана Марцелі Тульє, польського інженера, доктора технічних наук (з 1901 р.), почесного професора (з 1926 р.), в 1889–1925 рр. – завідувача кафедри будівництва мостів, що був ректором Львівської політехнічної школи у 1894 і 1910 роках – Л. К.) виголосив промову і «згадавши про потреби львівської політехніки, зазначив konieczність заведення в тій школі виділів гірничого і рільничого, висказуючи надію, що правительство признасть вкінци слушність цих домагань» [175, с. 7].

У 1911 році повідомлялося про намір Крайового комітету на пропозицію Галицької крайової промислової комісії заснувати у Львові спеціальні крайові професійні курси для керівників і наглядачів робіт на нафтоперегонних заводах (загалом у нафтовій промисловості – Л. К.). Особи мали вивчати, які нафтопродукти можуть шкідливо впливати на людей та водні об'єкти, в який спосіб можна шкідливий вплив мінімізувати, і, що головне, яких заходів потрібно вживати, щоб нафта, її відходи та нафтопродукти не завдавали такої шкоди. По закінченні курсів слухачі здавали іспит та отримували свідоцтво [227, s. 134].

Зупинимося й на кадровому забезпеченні лісового господарства (до прикладу). Історик В. М. Клапчук встановив штатну структуру адміністрації дирекції лісів і її структурних підрозділів у регіонах – зарядах лісів і державного майна. Ц. к. Галицька дирекція лісів і державних маєтків у Львові, що діяла з 23 березня 1873 року у Болехові, 21 липня 1881 року була перенесена до Львова та значно розширила свою штатну структуру. Так, 1873 року до складу Галицької дирекції лісів і державних маєтків, що на той час базувалася у Болехові, входили 48 працівників: начальник – Андрій Стонавський та 11 службовців апарату управління; 11 асистентів лісництв; 8 вихованців лісництв; 1 будівельний службовець; 12 фінансових службовців; 4 менеджерів (управлінців) [518, с. 126].

У 48 зарядах лісів працювало 268 осіб або у середньому на одне лісництво – 5,6 чол. Заряди лісів Дзивин, Нагуєвичі й Поляниця мали найчисельніші штати працівників (по вісім), а Доброміль й Явірник мали лише по троє працівників [518, с. 123]. У середині 1880-х рр. до складу Галицької дирекції лісів і державних маєтків входили 67 службовців та технічного персоналу, якими керував Філіп Залескі. Крім цього, у 42 зарядах лісів працювало 375 працівників, що практично рівнялося чисельності 1879 року (381 осіб) [518, с. 126].

Як зазначалося, на управлінських посадах у лісовому господарстві за австрійських часів на території Східної Галичини працювало небагато укрainців. Серед них: лісник Т. Войнаровський працював у лісництві Надвірна до Першої світової війни; інженер В. Каратницький – працював надлісничим у Ворохті до 1912 року, після – референтом у Дирекції лісів у Львові до 1918 року; інженер В. Левицький – управитель у Вістовій до Першої світової війни; інженер М. Мартинець – до Першої світової війни керував відділом забудови гірських потоків Галичини, що знаходився у Самборі; надлісничий В. Сіменович – лісовий референт повітового віділу в Надвірній до 1918 року; лісничий С. Яницький – в 1880–1918 рр. працював лісничим Арджелюжа, управителем у Ворохті [638, с. 243].

Зауважимо, що для лісництв виділялися державні кошти на будівництво будинків, наприклад у Сихові Східної Галичини [Див.: ДАЛО, ф. 3, Т. 2, спр. 2663].

Лісничі мали постійно звітувати про стан, експлуатацію лісових масивів, експлуатацію лісових ділянок. В архівах зберігаються звіти, які надавалися лісничими – наприклад, за 1877–1880 рр., щодо використання лісу у Пнятині та Б(о)лотні Перемишлянського повіту [Див.: ДАЛО, ф. 3, т. 2, спр. 2953].

У львівській газеті «Діло» за 1910 рік знаходимо повідомлення про переведення «управителя лісів і державних дібр» Йос. Шмида зі Львова до Михової [210, с. 6]. Таке рішення було прийнято намісником.

Знову звернемося до даних, які наводить у своєму дослідженні В. М. Клапчук. Він, зокрема зазначає, що в 1901 році ліси Галичини (Східної та Західної – Л. К.) відносилися до Львівської Дирекції державних лісів і майна (800 працівників, з яких лише 250 були проєкзаменованими). Підконтрольну їй територію було поділено річкою Лімницею на два Відділи – західний та східний. Державні ліси Львівської Дирекції становили 35 % всіх державних лісів території Польщі. Щорічно вирубувалося 1040 тис. м³ деревини, 60 % з них ділової та 40 % – дров'яної. Чистий дохід з галицьких лісів становив 50 % всіх прибутків від державних лісів Австро-Угорщини [518, с. 84].

Ліси Львівської Дирекції лісів поділялися на 6 інспекторатів і 50 лісових зарядів (відділень – Л. К.), площею від 6 тис. га кожен (максимально – 20 тис. га). Науковці вважали, що для нормалізації становища у Галичині слід було ввести ще, як мінімум, 8 лісових відділень та 100 лісників при існуючих 150. Вартість галицьких лісів становила 73 млн корон, тобто стільки, скільки решта державних лісів монархії [518, с. 84].

Лісове господарство Галичини ще з 1872 року контролював інститут лісових інспекторів, а з 1884 року – крайовий інспекторат лісів з 4 інспекційних урядовців. До 1894 року було вже 8 округів по 200 тис. га кожен, які охоплювали по 4–15 повітів. 1906 року створено ще 2 інспекторати та 6

урядових лісничих повітів, які мали контролювати гмінні ліси, оскільки ні Лісовий закон, ні крайовий «Устав про лісову поліцію» (від 15 червня 1904 року) не могли зупинити самовільної парцеляції лісів [518, с. 84].

У Галичині 1900 року було 494 власники лісів площею понад 500 га (загалом вони володіли 913 тис. га лісових насаджень). Понад 10 таких крупних власників нараховувалося у повітах: Броди, Бучач, Цішанів, Яворів, Ліско, Перемишль, Жешів, Стрий, Турка, Жовква [518, с. 84].

З метою охорони та збереження лісів ц. к. Намісництвом 23 серпня 1909 року видано розпорядження № 117, № 14.049 про охоронні заліснення.

Ним передбачено створення крайової та повітових комісій з проведення заліснення в Галичині. Крайову комісію, яка засідала раз на рік, очолював заступник Намісника. До складу входили Крайовий лісовий інспектор (як лісо-технічний референт), Адміністративний референт Намісництва з лісових питань. Повітові комісії проводили засідання по мірі потреби. Їх очолював заступник політичної повітової влади (заступник повітового старости – Л. К.), крім нього входили державний лісовий технік, «призначений до безпосереднього управління охоронними залісненнями в данім окрузі» [117, с. 185].

Власне § 21 даного Розпорядження було врегульовано порядок ведення кадастру земель лісового фонду «лісових ґрунтів», що територіально належали Галичині. «Всі ґрунти, призначені правосильно до охоронного заліснення належить вписати після громад, властителів і парцель до катастру, котрого формуляр припише краєва комісія для охоронних залісень» [117, с. 189]. Крайовий лісовий інспектор мав сформувати крайовий кадастр та його утримувати (вести). Формувати та вести повітові кадастри мали органи повітової влади.

Так само, відповідно до Розпорядження міністерства сільського господарства (землеробства) за погодженням з міністерствами внутрішніх справ, юстиції і торгівлі від 9 липня 1875 року (В. з. кр., № 70) проводився водний кадастр.

Законодавством встановлено, що обов'язок ведення кадастру покладался на органи повітової влади на місцях. На цих питаннях (як і земельного кадастру) зупинимось в наступних розділах.

Зазначимо, що на той час не було потреби врегульовувати управлінські повноваження щодо захоронення радіоактивних і токсичних відходів. Сьогодні людство стикнулося з цією проблемою досить гостро.

Зрозуміло, що управлінська діяльність поширювалася на всі краї (коронні землі), що входили до складу Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії. Щодо Східної Галичини, то найвищим органом влади в Галичині з 1772 по 1854 року було Крайове губернаторство, а з 1854 року – Крайове намісництво (ц. к. Намісництво).

Станом ще на 1848 рік губернаторське управління складалося з 14 департаментів, з місцем перебування у Львові. З них сьомий департамент займався організацією поліційної служби, охороною австрійського режиму та прав приватної власності (...), одинадцятий – займався промисловістю, сільським господарством, торгівлею, шляхами сполучення та ін., чотирнадцятий – відав державним майном, акцизами, гербовими зборами, також розв'язував проблеми гірничої промисловості. З 1854 року губернаторське управління, відповідно до Конституції 1849 року, складалося з власне губернаторського управління, до складу якого входив губернатор (мав титул намісника), віце-губернатора (мав титул віце-президента), надвірних радників, та інших чиновників, які розподілялися за департаментами. Також були інші управлінські структури – бюро [590, с. 37].

Намісництво здійснювало ретельний нагляд за виконанням усіх законів та розпоряджень уряду, діяло у Львові аж до розпаду Австро-Угорщини 31 жовтня 1918 року. Зазначимо, що ц. к. Намісник водночас був президентом ц. к. Дирекції домен і лісів та головою крайової аграрної комісії для комасації.

У Східній Галичині діяло декілька головних територіально-економічних галузевих управлінь, які концентрувалися в основному в місті Львові.

Зупинимось на тих, які здійснювали управлінські функції щодо

використання та охорони природних об'єктів.

Галицька головна будівельна дирекція навігаційно-водного транспорту складалася із 21 фахівця.

З-поміж них: директор, ад'ютант, 3 інженери-водники, 3 конструктори, директорська канцелярія, реєстратор, 2 канцеляристи, 9 креслярів-практикантів, експедитор. Дирекція ділилася на секції, які розміщувалися у тих містах, містечках і селищах, де була найбільша кількість великих і малих річок, озер, гребель [590, с. 52].

I секція містилася у містах Жешуві Західної Галичини та в містах Перемишлі, Яслі Східної Галичини, їх об'єднувала належність до басейнів річок Сяну і Вісли.

В кожному з цих міст були своя адміністрація і штатні працівники.

II секція, – басейн річки Дністер і Стрий, – річки з притоками Дністра Самбірської, Стрийської і Станіславівської округ.

Адміністрація та її штатні працівники працювали в містах Самборі, Стрию, Станіславові і Галичі.

III секція – буковинські річки, що протікали у Коломийському і Заліщицькому регіонах.

Адміністрація і штатні працівники базувалися в Коломиї, Снятині, Заліщиках, Чернівцях.

IV секція – річки північного регіону Львівської, Жовківської, Золочівської округ, адміністрація яких перебувала у Львові, Жовкві, Буську, Золочеві [590, с. 52].

Галицька навігаційна і оборонно-будівельна дирекція об'єднувала дві галузі: навігаційну транспортну і зброярську.

Перша галузь забезпечувала гужовий та водний транспорт і розміщувалася у Галичі, Коломиї, Львові, Бродах, Надвірній.

Друга – оборонно-будівельна – у Дрогобичі, Бучачі, Стрию, Золочеві, Тереховлі, Чорткові, Калуші, Яворові [590, с. 53].

Р. В. Петрів стверджує, що ця дирекція за штатними одиницями і за

обсягом виробництва була таємна і невелика.

Крайова адміністрація державних багатств (ресурсів – Л. К.) і солеварень містилася у галицькому передмісті Львова.

До складу адміністрації входили директор і 5 фахівців гірничого видобування та переробки сировини, 4 секретарі, 2 маркшейдери, 9 технічних працівників, 2 реєстратори, 2 секретарі-протоколісти, 30 різноробочих. Об'єднана адміністрація поділялася на секції, які розміщувалися у тих містах чи містечках, де видобували і переробляли сировину.

Так, наприклад. У містах Надвірній до секції входило 12 спеціалістів, Богородчанах – 8, Солотвині – 5, Печеніжині – 4, Яблуневі – 7, Кутах – 9, Косові – 6, Болехові – 7, Долині – 5, Калуші – 10, Дрогобичі – 9, Старих Солях – 6, Жидачеві – 11, Ланчині – 3 і т. д. [590, с. 53].

Головне крайове управління лісового господарства у Львові ділилося на камеральні лісові масиви.

Львівським камеральним лісовим масивом у Винниках керували: головний окружний лісничий, віце-лісничий, 2 лісничих I класу, 3 лісничих II класу; у господарстві в м. Янові – лісничий I класу, 2 лісничих II класу; у господарстві Залісся – лісничий II класу.

Камерально-окружне управління Стрийської округи в Стрию складалося з управителя, 2-ох комісарів I класу, 2-ох гірничо-рудних фахівців II класу, чиновника [для спеціальних доручень], 2-ох асистентів, 3-ох практиків-чиновників, 3-ох чиновників розрахункового відділення [590, с. 55].

Камерально-окружне лісове управління м. Станіслава складалося з начальника вищої категорії, комісара I класу, 2-ох комісарів II класу, 2-ох концепістів (провідних спеціалістів-плановиків – Л. К.), 2-ох канцеляристів, інженера-практика та 3-ох службовців.

У Станіславові розміщувалися окружні управління камеральних лісів, товарно-контрольні управління, штемпельна контора, шляхові митні служби, відділки яких осідали у Боднарові, Пасічній, Надвірній, Ланчині, Тисмениці, Монастириську, Богородчанах, Росільній, та митно-мостові служби у Над-

вірній, Ляхівцях, Нижневі, Делятині, Солотвині, Вістовій, Галичі [590, с. 55].

Аналіз правових норм австрійського законодавства показує, що природоохоронні відносини охоплюють, з-поміж інших, також відносини з приводу здійснення управлінської діяльності в галузі довкілля. Ці відносини входять до природоохоронних інститутів як група однорідних суспільних відносин.

Спостерігаємо наступність в екологічному законодавстві. Як відомо, і про це сказано вище, до складу Австро-Угорської імперії належали землі Богемії, Моравії, Хорватії, Сілезії тощо.

Сьогодні в Конституції Республіки Хорватії (ст. 2) сформульована екологічна функція держави та вищого суверена влади – народу: «Сабор (парламент – В. К.) Республіки Хорватія і народ безпосередньо, незалежно та згідно з Конституцією вирішують питання: (...) про збереження природного та культурного багатства і їхнього використання» [512, с. 49-55].

Виніши у преамбулу Конституції наміри спільно захищати і розвивати успадковане природне багатство громадян Чеської Республіки в Богемії, Моравії та Сілезії, таким чином розділили обов'язок здійснення екологічної функції між державою і громадянським суспільством [512, с. 54].

Конституція Республіки Хорватія навіть допускає обмеження права власності і свободи підприємництва з метою охорони природи (ст. 50) [512, с. 49].

Зауважимо, що координація зусиль з природоохоронної діяльності має місце сьогодні в ЄС. У структурі Європейського Парламенту (інституція Європейського Союзу, куди входить сьогодні Австрія) функціонує постійний Комітет з питань навколишнього середовища, охорони здоров'я та захисту прав споживача.

З метою сприяння Комісії у здійсненні відповідних повноважень в її структурі сформований Генеральний директорат XI, який займається питання навколишнього середовища [455, с. 421].

А в досліджуваний період, як зазначено вище, управлінські функції виконували загальноімперські міністерства, повноваження яких, були

встановлені відповідними законодавчими актами: Лісовим законом 1852 року, Законом про встановлення повноважень гірничої влади 1871 року, Розпорядженнями та Повідомленнями міністерств тощо.

2.3 Відповідальність за порушення законодавства про охорону та використання природних об'єктів та їх ресурсів

Порушення природоохоронних норм, заподіяння шкоди довкіллю передбачає застосування заходів юридичної відповідальності. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення передбачає застосування санкцій кримінального, адміністративного, цивільно-правового, дисциплінарного характеру.

Основною підставою для виділення самостійного інституту та правового механізму – юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону довкілля є вчинене суб'єктом діяння, яке посягає на екологічний правопорядок і заподіює шкоду об'єктам навколишнього природного середовища – екологічне правопорушення.

Система екологічних правопорушень охоплює порушення як у сфері охорони довкілля в цілому, так і щодо окремих природних об'єктів і, відповідно, регулюється нормами лісового, водного, земельного, надрового та іншого законодавства галузевого характеру.

Тому розглянено австрійське галузеве законодавство XIX – початку XX століття і спробуємо виділити види відповідальності за порушення в сфері охорони довкілля.

При цьому, слід відмітити, що тогочасне австрійське законодавство визначає види екологічних правопорушень з огляду на природні об'єкти.

В австрійському лісовому законодавстві XIX століття міститься ряд норм, які врегульовують відповідальність певних суб'єктів за порушення порядку використання лісових ресурсів.

Зокрема, Лісовий закон 1852 року (В. з. д., № 250) передбачає (§ 2)

накладення шрафних санкцій в розмірі від 1 до 5 золотих конвертованих монет (у Галичині називався золотий ринський – валюта, яка діяла до 1892 року, потім була замінена на корону відповідно до Закону від 2 серпня 1892 року (В. з. д., № 126) – Л. К.) за самовільне використання лісових ґрунтів (територій) без відповідного дозволу, який надавався визначеними в законі державними органами [124, с. 1055].

Окремо встановлювалася відповідальність за невжиття заходів до гасіння (ліквідації) лісової пожежі та не повідомлення про пожежу (§ 45): особа, що побачила пожежу, зобов'язувалася повідомити про неї мешканців найближчого населеного пункту, а вони, в свою чергу, місцевій владі та власникам лісу. Якщо цього не було зроблено, винні каралися штрафом від п'яти до п'ятнадцяти монет (золотих ринських) або арештом від одного до трьох днів [124, с. 1065].

Водночас, кожен, хто помітив у лісі або на околиці залишене непогашене багаття «есть обьязанный по возможности тойже загасити» [124, с. 1064].

Весь V розділ цього закону (§§ 59–71) цілком стосувався заподіяних лісовому господарству втрат та мір покарання за їх вчинення.

У § 60 перераховано всі порушення, за які винні особи несли покарання у вигляді штрафу:

- збір хмизу та трісок;
- поруб стоячих дерев, зняття кори, поріз стовбура тощо;
- обдирання кори з лежачих дерев, корчування, зрізання верхівок та гілок і т. ін.;
- викопування, вирубування, витягання чи інше пошкодження молодих дерев, заготівля сировини для виготовлення віників, палиць, обручів тощо;
- збір живиці, соків, насіння, ягід, мохів, викопування коренів;
- незаконний збір лісової підстилки, моху, вибірка ґрунту, глини, торфу, каменя, гіпсу, знищення мурашників, косіння, зривання лікарських рослин тощо;
- використання недіючих доріг та стежок, спуску води у сусідні ліси,

закладка вуглярень;

- незаконний загін худоби в чужі ліси [124, с. 1067–1068].

Лісництва щомісячно подавали дані судовим органам про обсяги виявлених ними крадіжок лісу [Див.: ЦДІАЛ, ф. 150, оп. 1-б, спр. 24].

Наступні параграфи закону визначали розміри штрафів за заподіяну лісовому господарству шкоду.

Перевірку щодо дотримання вимог ведення лісового господарства, з поміж-інших, здійснював Крайовий лісовий інспекторат, що діяв у Львові. Відомості та протоколи про накладення штрафів дійшли до нас та зберігаються в архівних документах [Див.: ЦДІАЛ, ф. 855, оп.1, спр. 22; ДАЛО, ф. 3, оп. 1, т. 2, спр. 2666].

Наприклад, 3 лютого 1871 року в лісі у Білогорщі виявлено крадіжку 13 лісових насаджень, за що винними був сплачений штраф [ДАЛО, ф. 3, оп. 1, т. 2, спр. 2666, арк. 3].

Землі колишньої Східної Галичини територіально належать Україні, тому порівнюємо відповідальність за екологічні правопорушення, встановлену тогочасним австрійським та сучасним українським законодавством.

Відомо, що в Україні за спричинення екологічної шкоди (в т. ч лісовим і рослинним насадженням) встановлена кримінальна, адміністративна, цивільно-правова відповідальність.

При цьому має місце, в основному, бланкетний спосіб викладення норми права у статтях нормативно-правового акта. Адже чинними сьогодні різногалузевими актами українського законодавства: Лісовим кодексом, Земельним кодексом, Кодексом України про надра, Водним кодексом, законами «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про природно-заповідний фонд» тощо, визначається, що за порушення вимог даних нормативно-правових актів винні особи несуть відповідальність, передбачену законодавством.

Наприклад, ст. 107 Лісового кодексу України 1994 року встановлено, що підприємства, установи, організації і громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними лісу внаслідок порушення лісового законодавства, у

розмірах і порядку, визначених законодавством України [54].

Аналогічна норма міститься:

- в ст. 111 Водного кодексу України 1995 року: підприємства, установи, організації і громадяни України, а також іноземні юридичні і фізичні особи та особи без громадянства зобов'язані відшкодувати збитки, завдані ними внаслідок порушень водного законодавства, в розмірах і порядку, встановлених законодавством України [2];

- в ст. 67 Кодексу України про надра 1994 року: підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати збитки, завдані ними внаслідок порушень законодавства про надра, в розмірах і порядку, встановлених законодавством України [50];

- в ст. 63 Закону України «Про тваринний світ» 2002 року: порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу тягне за собою адміністративну, цивільно-правову чи кримінальну відповідальність відповідно до закону [45] тощо.

Власне в Кримінальному кодексі України 2001 року (ККУ) [53] наявний цілий Розділ VIII «Злочини проти довкілля» (ст. ст. 236–254).

Також передбачена відповідальність нормами інших статей Кримінального кодексу, в яких довкілля виступає додатковим об'єктом.

Наприклад,

- ст 113 ККУ: вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій (диверсія); або

- -ст 201 ККУ: контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин,

радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації; або

- -ст 297-1 ККУ: самовільне зайняття земельної ділянки, яким завдано значної шкоди її законному володільцю або власнику та самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці; або

- -ст. 261 ККУ: напад на об'єкти, на яких виготовляються, зберігаються, використовуються або якими транспортуються радіоактивні, хімічні, біологічні чи вибухонебезпечні матеріали, речовини, предмети, з метою захоплення, пошкодження або знищення цих об'єктів;

- -або ст. 265 ККУ: незаконне виготовлення будь-якого ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію і може через свої властивості спричинити загибель людей, шкоду здоров'ю людей, майнову шкоду у великому розмірі або значне забруднення довкілля тощо.

Чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення 1984 року (КУАП) [49] встановлена адміністративна відповідальність: Главою 7 «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини» (ст. ст. 52–92-1) та деякими нормами статей інших глав.

Зауважимо, що вищезазначена відповідальність за лісопорушення, встановлена Лісовим законом 1852 року, в сучасній Україні врегульована КУАП.

Зокрема:

- використання ділянок земель державного лісового фонду для розкорчовування, спорудження будівель, переробки деревини, влаштування складів і т. ін. без належного дозволу на використання цих ділянок (ст. 63 КУАП),

- порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини та заготівлі живиці (ст. 64 КУАП),

- незаконна порубка і пошкодження дерев і чагарників; знищення або пошкодження лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розсадниках і на плантаціях, а також молодняка природного походження і самосіву на площах, призначених під лісовідновлення (ст. 65 КУАП),

- знищення або пошкодження полежахисних лісових смуг, захисних лісових насаджень вздовж берегів річок, каналів, навколо водних об'єктів, гідротехнічних споруд, на смугах відводу автомобільних доріг, залізниць та інших захисних лісових насаджень (ст. 65-1 КУАП),

- знищення або пошкодження підросту в лісах (ст. 66 КУАП),

- пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду (ст. 69 КУАП),

- засмічення лісів відходами (ст. 73 КУАП),

- знищення або пошкодження відмежувальних знаків у лісах (ст. 75 КУАП),

- знищення корисної для лісу фауни (ст. 76 КУАП),

- порушення вимог пожежної безпеки в лісах (ст. 77 КУАП), та інші проступки тягнуть за собою накладення на винних осіб адміністративного штрафу.

Адмінвідповідальність в Україні за такі проступки в основному була введена після 2000 року (в 2008–2012 рр.).

Щодо лісів та рослинності, то незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що заподіяло істотну шкоду, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах – карається кримінальним штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією незаконно добутого [53, ст. 246].

Статтями 245 та 247 Кримінального кодексу України 2001 року встановлена кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження

об'єктів рослинного світу, тобто знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом, караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк [53, ст. 245, 247].

Ті самі дії, якщо вони спричинили загибель людей, масову загибель тварин або інші тяжкі наслідки, караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років. А порушення законодавства про захист рослин, тобто порушення правил, установлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, та інших вимог законодавства про захист рослин, що спричинило тяжкі наслідки, карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот годин, або обмеженням волі на строк до двох років [53, ст. 245, 247].

За порушення права державної власності на ліси, що передбачає самовільну переуступку права лісокористування, а також укладення інших угод, які в прямій чи прихованій формі порушують право державної власності на ліси, встановлено накладення адміністративного штрафу на громадян від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [49, ст. 49].

У Лісовому законі 1852 року виписаний окремий розділ IV за назвою «Про службу лісової охорони».

Основні питання врегульовані нормами статей (параграфів) 52–58. Закон передбачав організацію служби лісової охорони в державних, громадських лісах, а також, за бажанням власників, у приватних лісах. Особи, зайняті у лісовій охороні, мали статус посадових осіб (В. М. Клапчук вважає, що державних службовців [518, с. 37], погоджуємося з ним), а отже, наділялися всіма правами, передбаченими законом для посадових осіб, і мали право носити

звичайну зброю, яку могли застосовувати лише у випадку «справедливої оборони».

При здійсненні посадових обов'язків працівники лісової охорони могли й перевищити межу цієї «справедливої оборони», наприклад у 1898 році був обвинувачений в ненавмисному вбивстві лісничий Ян Копаровський [Див.: ЦДІАЛ, ф. 458, спр. 273].

Згідно § 54, працівник лісової охорони також мав обов'язково носити формений одяг або формений головний убір [124, с. 1066]. Працівник лісової охорони був зобов'язаний видаляти з лісових угідь будь-кого, хто там перебував без належного дозволу. Якщо ж порушник мав при собі засоби для рубання деревини чи полювання, лісова охорона мала право їх вилучити – це передбачено § 55. Відповідно до §§ 56–57 при затриманні у лісових масивах підозрілих осіб, лісова охорона мала право їх арештовувати і відразу ж доправляти в урядові структури [124, с. 1067].

До слова, сьогодні в Україні працівники державної лісової охорони належать до працівників правоохоронних органів згідно ч. 1 ст. 2 Закону «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року [43]. Відповідно до норм Кримінального кодексу України 2001 року опір цим працівникам під час виконання ними службових обов'язків карається у встановленому порядку.

В сучасному українському кримінальному законодавстві передбачена кримінальна відповідальність за злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, що посягають на працівників правоохоронних органів.

Характерною особливістю цих злочинів є те, що вони спрямовані на спричинення шкоди відповідним благам та інтересам працівників правоохоронних органів або під час, або у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також в окремих випадках – відповідним благам та інтересам членів громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовцям або під час, або у зв'язку з їх діяльністю щодо

охорони громадського порядку.

До цієї групи (виду) належать злочини, передбачені наступними статтями Кримінального кодексу України (всього 6):

Стаття 342 «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві» (карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від 3-х до 6-ти місяців, або обмеженням волі на строк до 4-х років, або позбавленням волі на строк до 2-х років);

Стаття 343 «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу» (карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до 1-го року, або арештом на строк до 3-х місяців);

Стаття 345 «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» (погроза карається виправними роботами на строк до 2-х років або арештом на строк до 6-ти місяців, або обмеженням волі на строк до 3-х років, або позбавленням волі на той самий строк; умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається позбавленням волі на строк від 5-ти до 12-ти років);

Стаття 347 «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу» (караються штрафом від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до 6-ти місяців, або обмеженням волі на строк до 5-ти років);

Стаття 348 «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця» (караються позбавленням волі на строк від 9-ти до 15-ти років або довічним позбавленням волі);

Стаття 349 «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника» (караються позбавленням волі на строк

від 8-ми до 15-ти років) [53].

До працівників правоохоронних органів належать особи, зазначені у ч. 1 статті 2 Закону «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» 1993 року – це працівники органів прокуратури, працівники органів внутрішніх справ, працівники служби безпеки, працівники митних органів, працівники органів охорони державного кордону, працівники державної податкової адміністрації, працівники державної контрольно-ревізійної служби, працівники рибоохорони, працівники державної лісової охорони, інших органів, які здійснюють правозастосовчі або правоохоронні функції [43, ст. 2].

Австрійським же Кримінальним законом 1787 року, виданим у новій редакції в 1852 році, (діяв до розпаду Австро-Угорщини, а в Галичині до введення польського кримінального кодексу 1932 року – Л. К.) встановлювалася відповідальність за опір працівнику лісової охорони: «проти устанавленого для береження лісів, хочби навіть находячогося в приватній службі, але заприсяженого через властиву правительственну владу лісового урядовця, або проти заприсяженого в той самий спосіб перзоналу, призначеного до догляду лісів (...)» [570, с. 28].

Згідно § 70 за вчинення такого злочину передбачено позбавлення волі на строк від 5 до 10 років, а для підбурювачів – від 10 до 20 років [570, с. 28]. Розуміємо, що в тогочасному австрійському кримінальному законодавстві ще не були сформульовані всі склади злочинів, які визначив законодавець (зокрема, український) ХХІ століття.

В нашому розумінні санкції жорсткі, адже сьогодні в Україні тільки посягання на життя (вбивство або замах на вбивство) працівника правоохоронного органу тягне за собою позбавлення волі на строк від 9-ти до 15-ти років або довічне позбавленням волі згідно ст. 348 ККУ та захоплення його як заручника – на строк від 8-ми до 15-ти років за ст. 349 ККУ.

В 1910 році у Кримінальний закон 1852 року внесені зміни на предмет збільшення розміру шкоди, за яку наступає кримінальна відповідальність. Мова йде про закон від 9 квітня 1910 року (В. з. д., № 73), т. зв. Закон Оффнера «Lex

Offner».

Зокрема, § 174, ч. II, передбачено кримінальну відповідальність за «крадіж...

д) дерева з обмежених лісів або зі значною ушкодою ліса;

е) риби зі ставів;

ф) звірини з обмежених лісів, або з особливою сьміливістю, або ж коли крадіж довершив винник, що промишляє нею наче звичайним ремеслом», якщо розмір шкоди перевищив 50 корон [424, с. 134].

А § 175, ч. II, встановлена кримінальна відповідальність за крадіжку розміром більше 50 корон «... д) мінералів, знадобів будь знарядів в нутрі копалень, на копальняних поверхнях, на викопках, будь в чистільнях руди» [424, с. 135]. За ці правопорушення винних осіб піддавали арешту строком від 1 тижня до 6-ти місяців [570, с. 67].

За порушення порядку використання надр була встановлена відповідальність державним і крайовим законодавством. Зокрема, загальнодержавним Гірничим законом 1854 року (В. з. д., № 146, або В. з. кр., № 242) виписаний обов'язок підприємців вживати заходів щодо недопущення пожеж у копальнях, загибелі людей і тварин тощо (§ 171). За незабезпечення даних вимог, відповідно до § 240, накладався штраф у розмірі від 10 до 100 золотих ринських, а при повторному виявленні таких порушень – позбавлення дозволу на експлуатацію копальні [125, с. 755].

За невжиття заходів щодо забезпечення захисту осіб, будівель, земель, цілющих джерел, колодязів тощо при проведенні гірничо-видобувних робіт, якщо такі роботи можуть наражати на небезпеку вказані об'єкти, винні особи підлягали сплаті штрафу в розмірі від 10 до 100 золотих (§ 249) [125, с. 751].

Для Галичини (досліджуємо Східну Галичину) був виданий крайовий Гірничий закон від 17 грудня 1884 року (В. з. кр. за 1886 р., № 35). Його нормами, § 46, передбачено сплату штрафів від 50 до 100 золотих ринських, а при повторному порушенні – до 200 золотих ринських, наприклад, за початок роботи копальні без попереднього дозволу органів влади, що передбачено § 14

даного закону [134, s. 98].

Такі ж самі розміри штрафів, але від 5 золотих ринських, передбачені § 82 Гірничо-поліційних приписів, які видані 16 вересня 1897 року (В. з. кр., № 65) Краківським Гірничим староством для роботи копалень озокериту в Галичині [75, с. 240].

Зауважимо, що Кримінальним кодексом України встановлена відповідальність за порушення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля: карається штрафом від трьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення: караються штрафом від чотирьохсот до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Зазначені діяння вчинені на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду або вчинені повторно, караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією незаконно добутого і знарядь видобування.

Якщо такі діяння вчинені шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом або спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, то вони караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією незаконно добутого і знарядь видобування [533, ст. 240].

Відповідно до ст. 47 Кодексу України про адміністративні правопорушення за самовільне користування надрами, укладення угод, які в прямій чи прихованій формі порушують право власності на надра, передбачена адміністративна відповідальність у формі накладення штрафу на громадян у

розмірі від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [49, ст. 47].

Самовільна забудова площ залягання корисних копалин, невиконання правил охорони надр і вимог щодо охорони довкілля, будівель і споруд від шкідливого впливу робіт, зв'язаних з користуванням надрами, знищення або пошкодження спостережних режимних свердловин на підземні води, а також маркшейдерських і геодезичних знаків тощо тягне адмінвідповідальність у вигляді штрафу згідно ст. 57 КУАП «Порушення вимог щодо охорони надр».

У цьому ж порядку діяло тогочасне законодавство і щодо охорони об'єктів тваринного світу. Зокрема, для Галичини були видані крайові Мисливські закони (в 1897 році та в 1909 році). П'ятий розділ Закону 1897 року (В. з. кр., № 71), який називався «Порушення та покарання», встановлював повноваження мисливських охоронців щодо боротьби з браконьєрством. Визначався розмір покарання за порушення норм цього закону, за кожен конкретний вид порушення з посиланням на статті закону (§§ 72–79).

Мисливським законом 1909 року (В. з. кр. за 1910 р., № 2) передбачена можливість застосування до винних осіб арешту від 1 до 20 діб [136, с. 32]. Водночас, Кримінальним законом 1852 року (§§ 388–390) встановлена відповідальність за незаконне утримання диких звірів: від 50 до 300 золотих. Передбачалося, що «власитель завжди відповідальний за його (дикого звіряти) безпечне держання»³.

Якщо ж внаслідок таких дій хтось (яка-небудь особа) «дістав ушкодження», то винна особа повинна сплатити від 20 до 100 золотих [570, с. 53].

Австрійським законодавством встановлена відповідальність і за незабезпечення умов щодо захисту тварин від зараження хворобами та,

³ Нараївський Є. Правовий poradник. Популярний збірник кримінального, цивільного і адміністративного права / Є. Нараївський. – Коломия : Рекорд, 1932. – 830 с.

конкретно, чуми рогатої худоби.

Законом від 24 травня 1882 року (В. з. д., № 51) передбачено можливість суду накладення міри покарання на винних осіб у вигляді штрафу аж до 2 000 золотих та арешту до 3-х років [22, с. 202].

А в Україні зараз встановлена кримінальна відповідальність за незаконне полювання, мається на увазі порушення правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду, а також незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України, караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин, або обмеженням волі на строк до трьох років, з конфіскацією знарядь і засобів полювання та всього добутого [53, ст. 248].

Ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням службового становища, або за попередньою змовою групою осіб, або способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу, або з використанням транспортних засобів, або особою, раніше судимою за цей злочин, караються штрафом від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією знарядь і засобів полювання та всього добутого [53, ст. 248].

За порушення права державної власності на тваринний світ встановлена адміністративна відповідальність у вигляді попередження або накладення штрафу на громадян від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або попередження чи накладення на посадових осіб штрафу від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян: самовільна переуступка права користування об'єктами тваринного світу, а також укладення інших угод, які в прямій чи прихованій формі порушують право державної власності на тваринний світ [49, ст. 50].

Порушення правил полювання (полювання без належного на те дозволу, в

заборонених місцях, у заборонений час, забороненими знаряддями або способами, на заборонених для добування тварин, допускання собак у мисливські угіддя без нагляду, полювання з порушенням установленого для певної території (регіону, мисливського господарства, обходу тощо) порядку здійснення полювання), яке не мало наслідком добування, знищення або поранення тварин, а також транспортування або перенесення добутих тварин чи їх частин без відмітки цього факту в контрольній картці обліку добутої дичини і порушень правил полювання та в дозволі на їх добування та порушення правил рибальства тягнуть за собою накладення адмінштрафу згідно ст. 85 КУАП.

За порушення порядку використання водних об'єктів у монархії була встановлена перш за все кримінальна відповідальність.

Зокрема, § 338 загальнодержавного Кримінального закону 1852 року передбачено покарання у вигляді арешту від 3-х днів до місяця за купання у річках або ставках в місцях, не визначених на це органами влади [570, с. 49]. Арештом від 1 до 3-х місяців каралися «свавільне скинення мосту; шлюзи, греблі, обваровання або поруча, або якоїнебудь будівлі, котрою скріплюється береги рік і потоків або заслонюється стоки при гостинцях і дорогах або мостах» [570, с. 64].

Норми щодо відповідальності містилися і крайовому законодавстві. Згідно § 70 Галицького крайового Водного закону від 14 травня 1875 року зведення водних споруд, використання вод без спеціального дозволу органів влади, якщо такий дозвіл є необхідним відповідно до водного законодавства, перестановка чи самовільна заміна знаків для визначення рівня води, якщо дані правопорушення не підпадають під дію кримінального закону, караються штрафом в розмірі від 5 до 150 золотих ринських або арештом від 1 дня до одного місяця за рішенням органів політичної влади. Якщо винні особи не могли сплатити штраф через бідність, тоді грошова кара замінювалася арештом з розрахунку 5 золотих за 1 день арешту (§ 71) [65, с. 95].

Слід відмітити, що такий підхід щодо взаємозаміни міри відповідальності характерний для австрійського законодавства XIX століття.

Австрійським кримінальним законодавством встановлена також відповідальність за засмічення колодязів, річок, потоків, води яких використовуються в певній місцевості для споживання, приготування їжі. Особи, які засмічували, заражали води шляхом скидання трупів тварин і вчинення інших дій, каралися арештом від 3-х днів до 1 місяця [570, с. 54].

Сьогодні в Україні також встановлена кримінальна відповідальність за порушення правил охорони вод (водних об'єктів), якщо це спричинило забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел і створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля (карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк [53, ст. 242].

Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк [53, ст. 242].

Крім того, в Україні передбачена відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: якщо воно заподіяло істотну шкоду, то карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з конфіскацією знарядь і засобів промислу та всього добутого. Якщо такі діяння вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу або особою, раніше судимою за такий злочин, караються штрафом від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією знарядь і засобів промислу та всього добутого [53, ст. 249]. За проведення вибухових робіт з порушенням правил

охорони рибних запасів або диких водних тварин передбачено штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років [53, ст. 250].

А за самовільне захоплення водних об'єктів або самовільне водокористування, переуступку права водокористування, а також укладення інших угод, які в прямій чи прихованій формі порушують право державної власності на води, передбачена адміністративна відповідальність у вигляді накладення штрафу на громадян від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [49, ст. 48].

Так само штраф передбачений статтею 59 КУАП за порушення правил охорони водних ресурсів, тобто забруднення і засмічення вод, порушення водоохоронного режиму на водозборах, яке спричиняє їх забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища.

В Австро-Угорщині відповідальність у вигляді сплати штрафних санкцій була передбачена за порушення вимог щодо охорони осіб від можливих негативних впливів сил природи на організм людини, не забезпечення захисту життя і здоров'я людини при використанні природних об'єктів.

Мова йде, до прикладу, про дотримання власниками морських суден обов'язку забезпечити їх аптечками («лікарськими скринями»). Це було врегульовано розпорядженням австрійського міністерства торгівлі від 15 грудня 1875 року (В. з. д., № 152). За наявності та збереження аптечок відповідальність несли капітани кораблів («корабельники»), або лікарі, якщо вони були (працювали) на таких кораблях: 100 золотих ринських [86, с. 345]. Якщо штраф вчасно не був сплачений, винні особи підлягали арешту з розрахунку по 5 золотих ринських за 1 день.

В Україні в ККУ наявна стаття 284 щодо ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха: ненадання допомоги капітаном судна в разі зіткнення з іншим судном екіпажу та пасажиром останнього, а також зустрінутим у морі

або на іншому водному шляху особам, які зазнали лиха, якщо він мав можливість надати таку допомогу без серйозної небезпеки для свого судна, його екіпажу і пасажирів карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

Зауважимо, що Галицьким Законом про охорону «пільної власності» (земельних ділянок) від 17 липня 1876 року дано визначення земельного правопорушення-проступку («пільного переступства»): «Всяке ушкодження пільної власності та переступлення заборон, які знаходяться в цьому законі або є видані на його підставі через покликану до цього владу, визнається за пільні переступства і мають бути як такі карані, коли не підпадають під приписи загального карного закону або інших законів» [570, с. 660].

Водночас наголошувалося, що у випадку таємного вилучення винною особою майна (чужої для себе власності) з чужої земельної ділянки, то таке діяння підпадало під кримінальний закон і мало каратися як крадіжка на підставі кримінальних норм.

Законом встановлено 17 видів земельних проступків, за вчинення яких накладався штраф у розмірі від 2-х до 80-ти золотих ринських. Суми штрафів перераховувалися в позичковий фонд тієї громади, на чій території вчинено правопорушення. За неможливості стягнути штраф, до винної особи застосовувався арешт на строк від 24 годин до 10 днів або громадські роботи. Один день робіт прирівнювався розміру односторонньої середньої заробітної плати працівника даної місцевості [570, с. 663]. Тобто, має місце взаємозаміна відповідальності.

Винні особи могли бути притягнені до відповідальності за вчинення земельного проступку протягом 3-х місяців з дня вчинення, якщо про це стало відомо органам влади. Потерпілі могли звертатися в суд, строк позовної давності становив 3 роки [570, с. 663].

Слід зазначити, що у випадку вчинення крадіжки міру покарання

визначав суд. В інших випадках – місцеві органи влади: війти (начальник громади), повітові старости. Підставою виступала заява потерпілої особи або повідомлення земельної охорони («пільної охорони»). Якщо факт вчинення порушення виявлений земельною охороною, то керівник місцевої громади повідомляв власника земель, якому завдана шкода («пошкодованого»), та в суд, якщо вчинене правопорушення можна кваліфікувати як крадіжку.

Щодо земельної охорони, то Галицьким Законом про охорону «пільної власності» (земельних ділянок) 1876 року передбачено, що кожна місцева громада для захисту своєї території повинна створити земельну охорону («пільну охорону»).

Структура затверджувалася староством. Працівники земельної охорони складала присягу і вважалися державною охороною («публичною сторожою»), мали право носити холодну («січну») зброю для самозахисту. З дозволу староства декілька громад могли створити об'єднану земельну охорону. Власник неперервного земельного комплексу («комплексу ґрунтів») площею не менше 50 га (тобто близько 90 моргів) мав право створити окрему земельну охорону, навіть, якщо ці землі знаходились на території декількох місцевих громад [570, с. 662].

У пресі неодноразового наголошувалося на необхідності застосування цього досконалого, з точки зору того часу, закону «абы шкодниковъ карами отстрашити»⁴. Тому що, на практиці потерпілі не отримують(вали) відшкодування за понесену шкоду [185, с. 338].

А власне схильність до правопорушень є проблемою моральності, і «для того у насъ mezi селянами такъ части пакости въ полю, льсѣ, пасьцѣ, що треба сильного оплота, сторожи, абы до того не допустити» [183, с. 274].

Сьогодні в Україні встановлена кримінальна відповідальність за забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок

⁴ О шкодахъ полевыхъ. III. // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстроване. – 1881. – Ч. 22. – С. 337–339.

порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля (караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років). Ті самі діяння, що спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки (караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого) [53, ст. 239].

Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, також каране згідно ст. 239-1 ККУ.

Так само, як і незаконне заволодіння поверхневим (ґрунтовим шаром) земель водного фонду в особливо великих розмірах, якщо цим спричинено тяжкі наслідки – ст. 239-2 ККУ.

Згідно ст. 254 ККУ карається штрафом до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого безгосподарське використання земель, якщо це спричинило тривале зниження або втрату їх родючості, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту.

Адміністративна відповідальність встановлена за псування сільськогосподарських та інших земель, забруднення їх хімічними і радіоактивними речовинами, нафтою та нафтопродуктами, неочищеними стічними водами, виробничими та іншими відходами, а так само невжиття заходів по боротьбі з бур'янами (ст. 52 КУАП), порушення правил використання земель: використання земель не за цільовим призначенням, невиконання природоохоронного режиму використання земель, розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, які негативно впливають

на стан земель, неправильна експлуатація, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень (ст. 53 КУАП).

В Україні встановлена відповідальність за порушення правил охорони атмосферного повітря: за забруднення атмосферного повітря шкідливими речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля встановлена кримінальна відповідальність.

Викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади або недодержання вимог, передбачених наданим дозволом, інші порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря або перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин та нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об'єктів тягне за собою накладення адмінштрафу згідно ст. 78 КУАП.

В Австрійській державі в XIX столітті не було встановлено такої відповідальності нормативно-правовими актами.

В імперії забезпечували дотримання вимог законодавства щодо охорони природи, життя і здоров'я людини державні органи, відповідно до компетенції та наявних повноважень. Це прокуратура, суди.

Зокрема, державна прокуратура, що діяла у Львові з 1855 року, підтримувала звинувачення осіб у вчиненні опору лісничим під час вирубки лісу та випасанні худоби, тощо. Архіви зберігають наглядові листи та обвинувальні акти з обвинувачення селян у крадіжці лісу, в ухиленні від реєстрації худоби [Див.: ЦДІАЛ, ф. 458, спр. 157, 165, 259]. Сюди ж відноситься Галицька фінансова прокуратура, яка підпорядковувалась міністерству фінансів.

Згідно Конституції 1867 року рішення адміністративних органів (наприклад, староства) можна було оскаржити в звичайних судах (діяли ще Державний Трибунал та Адміністративний трибунал у Відні). Щодо

природоохоронних питань, то мова йде про справи щодо нанесення шкоди полям лісовими звірами та у випадках незгоди із сумою виплати приватним особам у разі викупу земельних ділянок для суспільних потреб (для будівництва залізниць, прокладення вулиць тощо) [158, с. 96].

Головним завданням судової системи було підтримання правопорядку, охорона приватної власності. Всі крайові та окружні суди підпорядковувались Вищому крайовому суду, створеному в 1855 році.

Він був вищою судовою інстанцією для Східної Галичини (та Буковини). Зауважимо, що сьогодні велика кількість справ, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, розглядається не тільки національними судовими інстанціями (зокрема Австрії), але й Судом Європейського Союзу.

Отже, юридична відповідальність за екологічні правопорушення є комплексним міжгалузевим інститутом і характеризується тим, що, по-перше, має особливу підставу – екологічне правопорушення, а, по-друге, передбачає застосування санкцій кримінально-правового, адміністративного, цивільно-правового, дисциплінарного характеру до осіб, що вчинили екологічне правопорушення.

Специфіка австрійського (австро-угорського) законодавства полягала в тому, що інститут юридичної відповідальності за екологічні правопорушення носив диференційований характер, оскільки передбачались санкції за правопорушення з огляду на той чи інший природний об'єкт, а не злочинне посягання на довкілля чи екологічний правопорядок в цілому.

В теорії права прийнято поділяти відповідальність на позитивну (перспективну) та негативну (ретроспективну). Ретроспективна еколого-правова відповідальність – це форма юридичної відповідальності в галузі екології, яка передбачена законодавством і застосовується за вже скоєні екологічні правопорушення, неправомірну дію чи бездіяльність. Під активною (позитивною) відповідальністю стосовно екологічного права розуміють правомірну екологічно спрямовану діяльність, яка передбачає виконання і дотримання юридично встановлених заходів відповідальності наперед, за

майбутні негативні наслідки екологічної діяльності, як компенсацію за такі [451, с. 128].

Аналіз норм австрійських нормативно-правових актів свідчить про те, що в ХІХ – на початку ХХ століття в Австрії діяла переважно ретроспективна еколого-правова відповідальність.

Юридична відповідальність у галузі охорони навколишнього природного середовища проявляється в застосуванні до порушника еколого-правових вимог компетентними державними органами у встановленому законом порядку заходів державно-владного характеру, що проявляються у позбавленні, обмеженні порушників певних особистих чи майнових благ.

Екологічним правопорушенням у ХІХ столітті вважалося діяння, яке заподіявало шкоду об'єктам навколишнього природного середовища. Враховуючи, що в ХІХ столітті термін «екологічний» по суті не вживався, то вважаємо доцільним використовувати термін «природоохоронний». Адже уперше, як зазначалося вище, в науковий обіг поняття «екологія» ввів німецький вчений Геккель у 1866 році; воно визначалось як вчення про взаємодію живих організмів з середовищем, в якому вони існують, і розглядалось вузько в рамках біології.

Суми штрафів, накладених на порушників природоохоронного законодавства, перераховувалися у фонд допомоги бідним тієї місцевості, де було вчинено правопорушення.

Тобто, юридична відповідальність у вигляді штрафу (адміністративна) носила соціальний характер. Можемо говорити, що одним із принципів відповідальності є соціальна відповідальність. В Україні доречно при формуванні бюджету перераховувати одержувані суми штрафів на місцеві соціальні потреби. Це посилить відповідальність юридичних і фізичних осіб-підприємців за свою діяльність з недопущення забруднення довкілля або мінімізації негативних впливів на нього, та фізичних осіб за нераціональне використання природних ресурсів.

Знову ж бачимо, що норми права які визначають відповідальність за

порушення порядку використання природних об'єктів та їх ресурсів, допущення можливих негативних впливів сил природи на організм людини, незабезпечення захисту життя і здоров'я людини при використанні природних об'єктів тощо, містяться з-поміж інших, і у природоохоронному законодавстві. Вони є складовими природоохоронних інститутів.

Держава у формі нормативно-правових актів створює передумови для захисту безпеки екології сучасного суспільства [375, с. 8].

Після розпаду Австро-Угорської імперії, враховуючи важливість і складність проблем охорони довкілля, Федеральним конституційним законом від 10 листопада 1920 року (Конституція Австрії) віднесено до обов'язків Австрійської Федерації гірничу справу і лісове господарство, ... «виключаючи» пасовища і водне право; регулювання стану і утримання водосховищ з метою забезпечення безпеки при повноводдях, а також для судноплавства і лісосплаву; здійснення заходів щодо запобігання небезпечному впливу на довкілля, викликаного перевищенням допустимих норм вмісту шкідливих сумішей; забезпечення чистоти повітря в сфері опалення; утилізація небезпечних відходів; контроль за якістю харчових продуктів (ч. 1 п. 7 ст. 11) [512, с. 53].

Відзначимо, що на відміну від багатьох інших держав Західної Європи, Конституція Австрії шляхом розмежування повноважень Федерації і суб'єктів Федерації, створює певний конституційний механізм охорони довкілля [512, с. 53].

Зокрема, ст. 12 відносить до відання Федерації встановлення загальних принципів законодавства, а до відання суб'єктів Федерації (земель) – видання конкретизуючих законів та виконавчу діяльність у питаннях земельної реформи, захисту рослин, режиму курортів та природних джерел (ч. 1, пп. І, 3, 4 ст. 12), діяльності професійних шкіл в галузі лісового господарства (ч. 1 п. б, в; ч. 4 п. в – ст. 14 а) [512, с. 54].

А екологічна політика усього Європейського Союзу, членом якого Австрія є з 1995 року, ґрунтується на принципах перестороги і превентивних

дій. Правовий аспект екологічної політики містить основний принцип, при реалізації якого слід запобігати спричиненню шкоди довкіллю, а забруднювач має сплачувати [455, с. 421].

Отже, за порушення вимог щодо охорони природного середовища та життя і здоров'я людини від небезпечних антропогенних впливів та впливів природи нормами австрійського законодавства встановлювалася юридична відповідальність. Інститут юридичної відповідальності за вказані правопорушення носив диференційований характер, оскільки передбачались санкції за правопорушення з огляду на конкретний природний об'єкт, а не довкілля чи екологічний правопорядок в цілому.

Досліджено, що така юридична відповідальність передбачала застосування санкцій кримінального, адміністративного, цивільно-правового, дисциплінарного характеру. Регулювалася нормами лісового, водного, земельного, надрового та іншого законодавства галузевого характеру (про тваринний світ, про рибальство), а також нормами інших галузей права (зокрема, Кримінальним законом 1852 року).

Характерною особливістю для австрійського законодавства XIX століття є взаємозаміна міри відповідальності: якщо винні особи не могли сплатити штраф через бідність, тоді грошова кара замінювалася арештом з розрахунку певна кількість золотих за 1 день арешту.

Висновки до Розділу 2

В австрійському праві XIX – початку XX століття досить ґрунтовно врегульовано відносини власності на природні об'єкти та їх ресурси.

Право власності на природні ресурси базувалося на загальному цивільно-правовому інституті права власності, встановленому австрійським Цивільним кодексом 1811 року.

Правовий режим права власності на природні об'єкти визначався різногалузевими актами австрійського законодавства XIX – початку XX

століття, що засвідчує складну юридичну природу цього інституту та його комплексний характер.

Режим використання і форми власності на природні об'єкти визначалися щодо кожного з них окремо, з огляду на їхні екологічні та економічні характеристики; при цьому визначальними щодо всіх природних об'єктів були і залишаються три класичні форми власності: державна, комунальна, приватна.

Для позначення передбаченої нормами права можливості суб'єкта експлуатувати природний об'єкт з метою вилучення з нього корисних властивостей застосовується термін «право природокористування». Приймаємо позицію науковців, що під використанням природних об'єктів розуміємо їх експлуатацію як на праві власності, так і на праві користування («використання природних об'єктів на праві власності» і «використання природних об'єктів на праві користування») [451, с. 69].

Законодавча влада здійснювалася цісарем спільно з державним Сеймом, щодо врегулювання крайових відносин – спільно з крайовими Сеймами.

Важливим аспектом охорони природи та використання природних ресурсів є управління в галузі охорони довкілля.

Управлінська діяльність може виражатись в різних формах. Здійснюється певними державними органами. Австрійськими законодавчими актами було визначено такі органи управління. В першу чергу, виконавча державна влада «одна і неподільна у державі та в усіх краях коронних» зосереджувалася в руках цісаря, що управляв державою через міністрів, які очолювали певні міністерства, підлеглими урядовцями та чиновниками.

Управління охороною і використанням лісових природних об'єктів забезпечувало Міністерство сільського господарства (землеробства). Це галузевий управлінський орган комплексної компетенції. Інших галузевих міністерств чи державних комітетів на кшталт Державного агентства земельних ресурсів України, Державного агентства лісових ресурсів України чи Державного агентства водних ресурсів України, в Австрії в другій половині XIX – на початку XX століття не було створено.

Це ж австрійське міністерство управляло природокористуванням водними ресурсами, землями та тваринним світом (мисливським господарством).

У структурі міністерства сільського господарства (землеробства) діяли відповідні секції або департаменти: лісовий, конярства тощо.

Щодо надр, то такі функції були покладені на міністерство крайового розвитку та гірництва, міністерство публічних (державних, суспільних) робіт, а з 1871 року – і на гірничі управління.

Повноваження усіх вказаних державних органів, в т. ч. і управлінські функції в сфері охорони природи, були встановлені відповідними законодавчими актами:

- Лісовим законом 1852 року,
- Законом про встановлення повноважень гірничої влади 1871 року,
- Розпорядженнями та Повідомленнями міністерств тощо.

Найвищим місцевим (крайовим) органом влади в Галичині для адміністративного та поліцейного управління, для справ релігійних культів, освіти, торгівлі, ремесла, сільського господарства, будівництва було Галицьке ц.(ісарсько) к.(оролівське) Намісництво, створене в 1854 році.

Намісництву підпорядковувалися окружні управління, усі установи, інституції. А Намісництво, своєю чергою, підпорядковувалося австрійському Міністерству внутрішніх справ у справах адміністративних, іншим міністерствам або центральним палатам у Відні.

Їх компетенція відносилася не тільки до прямих питань охорони довкілля, але й до порядку використання природних ресурсів (надання дозволів на видобування корисних копалин, здійснення сплаву лісу, тощо). Тим самим регулювалося господарське використання природних об'єктів.

При цьому зазначимо, що охорона природи не стояла на порядку денному в XIX – на початку XX століття так гостро, як у XXI столітті. Тому, в основному, управлінські функції міністерств зводились до забезпечення раціонального використання природних ресурсів та отримання відповідних надходжень до центральних та місцевих бюджетів.

Діяльність управлінських органів розглянуто на основі архівних документів, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові, Державному архіві Івано-Франківської області та інших.

Серед методів управління виділяють методи обов'язкових вказівок, в тому числі прямих заборон, дозволів, а також ідеологічні (екологічне виховання, освіта).

Управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі певних функцій.

Найважливішою функцією стало видання дозволів у галузі використання природних ресурсів.

Державні органи здійснювали контроль за підготовкою кадрів для управління природними об'єктами. Така функція була покладена на міністерства. Це підтверджується відповідними нормативно-правовими актами.

Іншою з важливих функцій управління охороною навколишнього природного середовища, яка здійснювалася в Австро-Угорщині, було ведення державних кадастрів природних ресурсів. Мова йде про земельні, лісові, водні, гірничі.

За порушення вимог щодо охорони природного середовища та життя і здоров'я людини від небезпечних антропогенних впливів та впливів природи нормами австрійського законодавства встановлювалася юридична відповідальність.

Вона передбачала застосування санкцій кримінального, адміністративного, цивільно-правового, дисциплінарного характеру. Регулювалася нормами лісового, водного, земельного, надрового та іншого законодавства галузевого характеру (про тваринний світ, про рибальство), а також нормами інших галузей права (зокрема, Кримінальним законом 1852 року).

Для порівняння: у Кримінальному кодексі України 2001 року міститься цілий Розділ VIII «Злочини проти довкілля» (ст. ст. 236–254). Також передбачена відповідальність нормами інших статей Кримінального кодексу, в

яких довкілля виступає додатковим об'єктом. Чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення 1984 року встановлена адміністративна відповідальність: Главою 7 «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини» (ст. ст. 52–92-1) та деякими нормами статей інших глав.

Слід відмітити, що характерним для австрійського законодавства XIX століття є взаємозаміна міри відповідальності: якщо винні особи не могли сплатити штраф через бідність, тоді грошова кара замінювалася арештом з розрахунку певна кількість золотих за 1 день арешту.

В Австрії досліджуваного періоду юридична відповідальність у вигляді штрафу (адміністративна) носила соціальний характер, адже суми штрафів, накладених на порушників природоохоронного законодавства, перераховувалися у фонд допомоги бідним тієї місцевості, де було вчинено правопорушення. Тим самим виявлення і викриття порушників природоохоронного законодавства не викликало психологічного дискомфорту у викривачів.

Навпаки, притягнення порушників до адміністративної відповідальності давало моральне задоволення від виконання громадського обов'язку, пов'язаного з турботою про найменш соціально захищених членів суспільства (сиріт, вдів, калік тощо).

Тобто, можемо говорити, що одним із принципів відповідальності була соціальна відповідальність. В Україні доречно перейняти таку практику.

Екологічним правопорушенням в XIX столітті вважалося діяння, яке завдавало шкоди об'єктам навколишнього природного середовища.

Загальновідомо, що юридична відповідальність за екологічні правопорушення є природоохоронним інститутом і має особливу підставу – екологічне правопорушення, та передбачає застосування санкцій кримінально-правового, адміністративного, цивільно-правового, дисциплінарного характеру до осіб, що вчинили екологічне правопорушення. Специфіка австрійського (австро-угорського) законодавства полягала в тому, що інститут юридичної

відповідальності за екологічні правопорушення носив диференційований характер, оскільки передбачались санкції за правопорушення з огляду на конкретний природний об'єкт, а не докiлля чи екологічний правопорядок в цілому.

Норми, що встановлюють юридичну відповідальність за екологічні правопорушення, містяться в різногалузевих австрійських нормативно-правових актах: Лісовому законі 1852 року, Гірничому законі 1854 року, Галицькому крайовому Гірничому законі 1884 року, Галицьких крайових Мисливських законах 1897 та 1909 року, Гірничо-поліційних приписах, виданих Краківським Гірничим староством для роботи копалень озокериту в Галичині 1897 року тощо.

Можемо говорити, що інститут юридичної відповідальності за ці правопорушення почав активно формуватися в австрійській системі права із другої половині XIX століття.

Бачимо, що відносини з приводу власності, природокористування, природоуправління, відповідальності за екологічні правопорушення регулювалися природоохоронними нормами, що охоплені природоохоронними інститутами.

РОЗДІЛ 3

РЕГУЛЮВАННЯ НОРМАМИ АВСТРІЙСЬКОГО ПРАВА др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст. ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ (ВІДНОВЛЕННЯ) ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ

3.1 Правовий режим використання та охорони земель

Ключова роль землі стосовно інших компонентів природи визначається властивими їй унікальними функціями. Земля – основа життя людини, джерело задоволення її першочергових потреб, необхідна умова існування.

В екологічному аспекті її ґрунт, тобто поверхневий шар, що має родючість, насичений органо-мінеральним складом і відзначається особливим типом будови, забезпечує ріст рослин, служить живильним середовищем для рослинного і тваринного світу, зберігає воду й очищує її природним шляхом. В економічному відношенні земля виконує функції засобу виробництва (в сільському, лісовому господарстві тощо).

Ґрунт – це пухкий, родючий поверхневий шар земної кори, який виник в результаті зміни гірських порід під впливом живих і мертвих організмів (рослинних, тваринних та мікроорганізмів, сонячного тепла та атмосферних опадів. Вчені підраховали, для того, щоб утворився 1 см ґрунту, необхідно 100 років [442, с. 50].

Роботи з метою обліку земель із зазначенням меж земельних ділянок і їхніх площ проводились ще у Стародавньому Єгипті. А от починаючи з 1718 року, Джовані Джакомо Маріоні (Мілан) розробив перший кадастр на основі дотримання наукових методів у визначенні меж ділянок. Цей кадастр введено в дію 1 січня 1760 року і названо міланським. Він слугував основою для розробки кадастрів Франції, Бельгії, Австрії, Голландії і Швейцарії [533].

В усій Австрійській імперії ще в 1785–1788 рр. під час правління Йосифа II був проведений поземельний кадастр, який отримав назву «Йосифіканська

метрика». Початок йому поклав патент від 12 квітня 1785 року. Мета кадастру полягала у переписі (обліку) й оцінці земель для розподілу державного податку між землевласниками [412, с. 100].

В Україні, відповідно до Земельного кодексу 2001 року, державний земельний кадастр – це єдина державна система земельно-кадастрових робіт, яка встановлює процедуру визнання факту виникнення або припинення права власності і права користування земельними ділянками та містить сукупність відомостей і документів про місце розташування та правовий режим цих ділянок, їх оцінку, класифікацію земель, кількісну та якісну характеристику, розподіл серед власників землі та землекористувачів [48, ст. 193].

Його призначенням є забезпечення необхідною інформацією органів державної влади та органів місцевого самоврядування, заінтересованих підприємств, установ і організацій, а також громадян з метою регулювання земельних відносин, раціонального використання та охорони земель, визначення розміру плати за землю і цінності земель у складі природних ресурсів, контролю за використанням і охороною земель, економічного та екологічного обґрунтування бізнес-планів та проектів землеустрою [48, ст. 194].

Враховуючи те, що наше дослідження базується на матеріалах Східної Галичини, вважаємо доцільним використовувати уже в даному розділі галицьке крайове законодавство та дані архівних джерел. Адже, норми австрійського права містилися в державному та крайовому законодавстві. А правовий режим земель (як й інших природних об'єктів) – це встановлений законом порядок використання та охорони земель (та інших природних об'єктів, про які будемо писати далі). Правовий режим земель можна поділити на загальний, який властивий всьому складу земель [держави]; особливий, властивий окремим категоріям земель; і спеціальний або конкретний, властивий конкретним земельним ділянкам [154].

В Австрії у 1817 році до «Йосифіканської метрики» були внесені зміни, що відбулися у власності, площах і доходності земель за період з 1788 року.

Виправлення метрики загалом у Галичині проведено у 1819–1820 рр., до 1823 року і далі. У 1860 році кадастр було знову переглянуто. В його основу покладалася чистий дохід з одиниці площі відповідних сільськогосподарських угідь – ріллі, сінокосів, пасовищ, гірських полонин, лісів тощо. За якістю кожний вид угідь поділявся на 8 класів. Класифікацію проводили на основі даних ґрунтового обстеження і величини чистого доходу [412, с. 100].

При обстеженні земельних ділянок, крім генетичних і фізико-хімічних особливостей ґрунтів, враховувалось їх положення над рівнем моря, кліматичні умови, стан меліоративних робіт, шляхи сполучення та ін. Дані, отримані в результаті обстеження земельних ділянок, переносили на кадастрові карти. Крім того, на кожного землевласника громади (селища) виготовляли документи, в яких були зазначені площі земельних угідь у розрізі класів, чистий дохід і відповідний земельний податок з кожної ділянки [412, с. 100].

С. Гулик вказує, що згідно з матеріалами оцінки земель проводили класифікацію угідь. При цьому ділянки з однаковим чистим доходом відносили до одного і того ж класу.

За родом використання земельні ділянки поділялися спочатку на чотири типи: рілля, луки, виноградники, ліси; а з 1869 року – на десять типів: рілля, сіножаті, городи, виноградники, пасовиська, полонини, ліси, озера (болота, стави), неужитки, тарифікаційні землі (копальні піску, кременю, вапнярні, дороги вздовж залізниць і тому подібне) [417, с. 85].

Орні землі оцінювали за восьмикласною системою, всі інші – за п'ятикласною. Таким чином, податкові органи мали з найбільшою точністю визначити суму прибутку, а відповідно – і податку з кожної земельної ділянки [417, с. 85].

Тобто, кадастром в Австрійській імперії було запроваджено якісний облік земель за єдиною класифікацією угідь, що дозволяло враховувати всі фактори, які впливали на родючість землі і розмір прибутків [412, с. 100].

Проводився також окремо кадастр земель лісового фонду.

Станом на 1913 рік маємо такі дані про кількість та категорії земель в Австро-Угорщині: рілля, луги і вживувані пасовища становили загалом 42 477 000 гектарів, лісові угіддя – 21 426 000 га, «непродуктивні площі, отже неплодородні скали, озера, стави, татри, також доми, улиці і т. и. забудовані кусні землі»⁵ – 3 751 000 га. Загальна площа земель Австро-Угорщини становила 67 654 000 га [204, с. 48].

Як відомо, земельні відносини – це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею. Їх суб'єктами в Австрії виступали як юридичні, так і фізичні особи.

Після революції 1848 року та ліквідації панщини в Австрії виявилася тривожною тенденція до невваженого продажу земель селянами або до надмірного їх поділу. Адже більшість селян просто не знала «що робити з несподівано отриманою свободою» [633, с. 432]. У 1868 році був прийнятий закон, що дозволив необмежений поділ наділів та торгівлю землею. Кількість угод [у Галичині] про відчуження земельних ділянок різко зростає з 1 520 у 1868 році, до 65 671 у 1898 році. Кількість селянських наділів збільшилося, проте їхній середній розмір зменшився до 1–2,4 га. Розвинулося малоземелля [454, с. 23].

Виникла проблема, яка полягала у парцеляції селянських господарств на окремі земельні ділянки, часто розташовані на значній віддалі одна від одної. Черезсмужжя іноді доходило до абсурду, коли одне селянське господарство розміром 5 моргів (1 морг = 0,57 га) складалося з 634 окремих частин (парцелей) [396]. На зламі XIX–XX століть ділянка землі в 10 га могла мати більше 10 % землі, зайнятої межами [580, с. 9].

Проблема черезсмужжя вимагала укрупнення селянських наділів шляхом перерозподілу земель в рамках кожної окремої селянської громади, тобто здійснення комасації.

Комасація розпочалася в австрійській частині імперії 7 червня 1883 року,

⁵ Скільки землі і рілі знаходиться в найважливіших краях Європи // Хлібороб. Ілюстрований календар для руских селян. – Рік 1913. – Вінтерберг–Відень–Новий Йорк : Заклад видавництва і друкарня оздібних книжок І. Штайнбренера, 1913. – С. 47–48.

коли парламент після численних спроб прийняв закон, який дозволяв укрупнення або злиття сільськогосподарських угідь, що дозволило раціонально застосовувати сільськогосподарську техніку, та заокруглення лісових меж. Прийняття закону вимагало проведення довготривалих вимірювальних та оцінювальних робіт, доводилося враховувати велике розмаїття земельних угідь, розташованих у сільських межах [396; 633, с. 433]. Зауважимо, що на Галичину дія цього законодавства поширилася лише в грудні 1899 року.

Сьогодні в Україні законодавчо закріплена охорона земель, яка включає:

а) обґрунтування і забезпечення досягнення раціонального землекористування;

б) захист сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб;

в) захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів;

г) збереження природних водно-болотних угідь;

г) попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів;

д) консервацію деградованих і малопродуктивних сільськогоспо-дарських угідь [48, ст. 164].

В XIX столітті багато згаданих тут негативних природних процесів та явищ або були відсутні взагалі, або не складали суттєвої небезпеки для земель.

Водночас, також була законодавчо закріплена охорона земель, яка полягала в захисті від:

- направомірного пересування в т. ч. верхи та на возах через городи, ріллю, луки та інші земельні ділянки, що огорожені або мають іншими чином застережені знаки;

- неправомірного захоплення проїзних шляхів в період дозрівання овочів і фруктів, які мають встановлені органами влади заборонні таблиці;

- неправомірного усунення або пошкодження огорожі та заборонних знаків;
- самовільного утворення (формування) польових доріг або стежок;
- самовільного пошкодження спільних польових доріг (стежок) перенесення межових знаків;
- самовільного обривання квітів, овочів, листя з дерев;
- неправомірного обтинання або обривання колосків, стручків або іншого роду рослин на чужих земельних ділянках;
- неправомірного збирання або викопування кістяків або інших матеріалів в городах, на ріллі, луках або пасовищах і копання землі, піску, шутру, каміння та збирання на чужих земельних ділянках листя і опалих зрілих або незрілих овочів;
- неправомірного складання або складування каміння, черепків, нечистот чи сміття на чужі земельні ділянки або дороги;
- неправомірного використання чужих шоп або приладів і знарядь, залишених в полі, та їх приховування та пошкодження;
- самовільного розкидування чужих куп землі, підстілки, копиць або скирт сіна, соломи, збіжжя та пошкодження знарядь для сушення сіна, залишених в полі;
- розкладання вогню на чужих земельних ділянках;
- самовільного пошкодження або забруднення чужих резервуарів для риби, закладів для штучного зберігання риби і польових колодязів, коли таке діяння не підпадає під норми водного права і не карається адміністративними органами влади;
- неправомірного сплаву або напування свійських тварин в чужих водах (водних ділянках);
- самовільного пошкодження або забруднення полотна, що вибілюється;
- розпалювання вогнища на власній земельній ділянці, якщо цим створена небезпека для чужої земельної власності;
- випасання без нагляду свійських тварин поза встановленими межами

пасовищ [570, с. 661].

Але, якщо проаналізуємо австрійське законодавство, то бачимо, що тогочасна влада всіляко сприяла та допомагала власникам у збереженні та відновленні земель.

У 1876 році видано закон від 15 березня (В. з. д., № 30), за яким держава надала позички в розмірі до 200 000 золотих (§ 1) сільському населенню Галичини, яке потерпіло через неврожай, та в розмірі до 500 000 золотих (§ 2) для закупівлі зерна для посіву та робочої худоби [18, с. 77].

В тому ж році Законом від 8 травня (В. з. д., № 72) [19] затверджена Угода між державним міністерством фінансів та крайовим комітетом воєводства (герцогства) Крайна, якою передбачено надання воєводству щорічної державної субвенції в розмірі 150 000 золотих для покриття потреб щодо врегулювання земельних відносин, сплати податків, випуску земельних облігацій тощо. Субвенція надавалася аж до 1895 року включно [19, с. 150]

Значної шкоди природним ресурсам завдавали паводки, які доволі часто мали місце на території імперії.

Серед заходів з охорони, відновлення земель, назвемо відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам, заподіяні внаслідок погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників та приведення їх у непридатний для використання стан.

Особливі заходи охорони встановлювалися щодо деградованих земель, тобто земельних ділянок, поверхня яких порушена внаслідок негативних впливів природних явищ (землетрусів, зсувів, повеней).

Приміром, цісарським розпорядженням № 152 від 30 жовтня 1882 року з державного бюджету надавалася безповоротна допомога в сумі 500 000 золотих для тих Тирольських країв, які постраждали від повеней (паводків) [126, с. 564].

З 1884 року на підставі Закону від 30 червня (В. з. д., № 116) в імперії створено державний меліораційний фонд під орудою міністра сільського

господарства (землеробства) за погодженням з міністром фінансів. З метою надання підтримки робіт, пов'язаних з охороною та захистом земель від водних спустошень (замулень, наводнень, береголомів), підвищення родючості ґрунтів шляхом зрошування та/або обезводнення, урядом надавалася господарюючим суб'єктам фінансова допомога з цього фонду щорічно в розмірі 500 000 золотих аж до 1894 року [28, с. 369].

Щодо коронного краю Галичини і Лодомерії, то у 1884 та 1908 роках Галичина потерпала від повеней та проливних дощів, які завдали певної шкоди землям та іншим природним об'єктам, зокрема, водним. Тому Цісарським розпорядженням від 28 липня 1884 року (В. з. д., № 130) передбачено виділення з державного бюджету коштів в сумі до 800 000 золотих по мірі потреби для допомоги населення, що потерпіло від повені в червні 1884 року. З цієї суми 60 000 золотих уряд може направити на заходи щодо запобігання заразним інфекційним хворобам тварин (§ 2), 300 000 золотих – на закупівлю господарям озимих культур (§ 3) [127, с. 399]. Тобто, мова йшла і про санітарно-епідеміологічний захист населення.

Цісарським розпорядженням від 18 травня 1885 року (В. з. д., № 94) передбачено 150 000 золотих ринських на видачу позичок населенню в якості допомоги за пошкоджені земельні ділянки в 1884 році [128, с. 218].

В 1909 році, за погодженням з Галицьким сеймом, цісар Франц-Йосиф постановив, що на осушення заболочених ґрунтів, «виконанє наглих будівель водних» [38, с. 100], ремонт повітових та громадських (? , очевидно, приватних – Л. К.) комунікацій, пошкоджених через повені та дощі 1908 року, Крайовим комітетом буде надана позичка 1,000 000 корон готівкою. Кошти також будуть направлені на закупівлю сіна (паші) для сільських господарств [38, с. 100].

Ці заходи були конкретизовані Галицьким крайовим законом від 12 травня 1909 року, № 47 (В. з. кр., № 47) [38].

Архівні матеріали свідчать [Див.: ЦДІАЛ, ф. 186], що Крайова земельно-податкова комісія, яка діяла у Львові, проводила облік земельних ділянок

населених пунктів по округах.

Маємо журнали обліку та плани земельних ділянок по Делятинському [Див.: ЦДІАЛ, ф. 186, оп. 1, спр. 5796; 5797; 5804], Коломийському [Див.: ЦДІАЛ, ф. 186, оп. 2, спр. 137] та інших повітах. Тут містяться дані про самі земельні ділянки, тобто кількість площ, що підлягають ґрунтовому податку у певному населеному пункті, до прикладу – Делятин Станіславівського округу [ЦДІАЛ, ф. 186, оп. 1, спр. 5796, арк. 1–64], та дані про власників, їх імена, місцепроживання, кількість співвласників («сполпоседаателей»), номер або назва їхньої земельної ділянки (ниви), кількість парцелей, мета використання (землеробство) [ЦДІАЛ, ф. 186, оп. 1, спр. 5796, арк. 65–188].

Не підлягає сумніву, що така документація велася по всіх населених пунктах Галичини та всієї імперії.

Принагідно зауважимо, що протягом століття населення імперії збільшилося вдвічі, що потребувало освоєння нових земель для проживання і забезпечення добробуту. В 1800 році проживало 23 100 100 осіб, у 1850 році – 30 730 000 осіб, а в 1900 році в Австро-Угорщині уже проживало 47 014 000 осіб [198, с. 57].

Земельним кодексом України 2001 року землі поділені на категорії згідно їх цільового призначення.

В Австрії такого поділу законодавством встановлено не було, але землі використовувалися під залізничне будівництво (транспорту і зв'язку), як землі водного фонду, лісового фонду, житлової та громадської забудови, сільськогосподарського, рекреаційного призначення тощо.

Як згадувалося, С. Гулик запропонував поділ земель за ознакою розмірів податку: на типи для обчислення з них податку.

Для визначення можливості господарського використання земель проводилася експертна оцінка компетентними особами. Експерти щорічно призначалися судом. Сам цей факт свідчить про серйозне ставлення влади до землі як, безумовно, багатства держави.

Так, Повідомленням Вищого крайового суду у Львові від 12 січня 1909

року (В. з. кр., № 18) за поданням ц. к. Намісництва призначені експерти на проведення оцінки земель у 1909 році.

Серед тих, хто проводив експертну оцінку були:

- щодо земель сільськогосподарського призначення – управитель майна в Лисці Т. Шваймер,

- щодо земель лісового фонду – професор крайової лісової школи (Львівського лісотехнічного університету – Л. К.) С. Соколовський, лісничий з Яворова К. Ліндерський [72, с. 59],

- щодо земель, які призначалися для будівництва, – інженери-будівельники та представники суб'єктів підприємництва: власник фабрики з Княгинина Ф. Ліберман [72, с. 60],

- щодо земель для здійснення гірництва – гірничий інженер з Борислава К. Гонсьоровський, професор Львівської політехніки Л. Сорочинський,

- щодо земель водного фонду «спеціально для вивласнень в цілі регуляції рік»⁶ – професор Львівської політехніки Й. Ріхтер, люстратор лісів у Мізуні А. Яворський [72, с. 60].

Такий комплексний кадровий підхід зберігався й при встановленні складу експертних комісій в інші роки австрійського панування в Галичині.

Досліджуючи архівні матеріали приходимо до висновку, що використання земель для сільськогосподарського виробництва підпадало під певні ризики. Зокрема, власники (користувачі) потерпали від незаконного випасання худоби, потрапили посівів тощо [Див.: ДАЛО, ф. 3, оп. 1, т. 3, спр. 4133].

Також, як уже згадувалося, використання земель здійснювалося на праві власності та на праві оренди. Але, не завжди користувачі здійснювали господарську діяльність сумлінно і в межах закону. Тоді спори вирішувалися судами.

⁶ Оповіщенє ц. к. Суду Краєвого висшого у Львові о заіменованю знатоків на рік 1909 до оцінки ґрунтів вивласнених під залізницю і прав уряджень водних для будови доріг водних і регуляції рік // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівств Галичини і Володимирії wraz з Великим Князівством Краківським. – Річник 1909. – № 18. – Львів : З друкарні В. Лозинського. Під зарядом Й. Недопада, 1909. – С. 57–60.

Наприклад, громада галицького села Шутровиці протягом доволі тривалого часу в 1861–1879 рр. судилася з таким собі Г.(огендорфом) Камікстом про повернення земельних ділянок. Ця справа дійшла аж до Вищого крайового суду у Львові [Див.: ЦДАЛ, ф 150, оп. 3, спр. 1197].

Зауважимо, що Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 року (Österreich Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch), або інакше, Цивільний кодекс 1811 року, посилалось на «публічні книги» для запису нерухомих речей (§§1467, 1468 та ін.), визнаючи, між тим, що існують місцевості, де такі книги ще не запроваджені.

Критикуючи положення Цивільного кодексу 1811 року, Станіслав Дністрянський (з 1901 по 1918 роки професор австрійського цивільного права у Львівському університеті) вказував, що запис у публічних книгах зведений у кодексі до абсолюту, набувальна давність не визнається, що позбавляє правового захисту права селян на користування лісовими дорогами тощо [181]. Поряд з Цивільним кодексом діяв, як уже згадувалося, окремий Закон про ґрунтові (поземельні) книги 1871 року.

Дивним видається той факт, що в Австрії був відсутній комплексний загальнодержавний нормативно-правовий акт для регулювання земельних відносин на всій території імперії.

Частково цю прогалину власне й заповнив Закон про ґрунтові (поземельні) книги від 25 липня 1871 року (В. з. д., № 95).

Ґрунтові книги були особливими документами, в яких закріплювалося право власності на нерухомість (землю, будівлі), а також зобов'язання, що виникали на основі такого права (застава, кредит та ін.). Кожна особа, яка набувала чи передавала право на нерухоме майно, була зобов'язана подати документи про зміну записів у ґрунтові книги. Закон про ґрунтові книги був доповнений розпорядженням міністра юстиції від 12 січня 1872 року, яке містило інструкцію про виконання закону [575, с. 283].

Норми Закону про ґрунтові книги 1871 року діяли й щодо порядку ведення записів у нафтових книгах, про що окремо наголошено в § 3 Закону від

11 травня 1884 року (В. з. д., № 71) про видобуток мінералів, які використовуються заради гірничих смол (бітумів), що їх вміщують [26, с. 193].

В Австро-Угорщині, як й інших державах тогочасної Європи, для врегулювання використання земель та іншого майна використовувалася іпотека. Для цього були впроваджені іпотечні книги [Див., наприклад, ЦДАЛ, ф 150, оп. 3-а, спр. 10].

Зауважимо, що згідно цивільного законодавства право застави є право продажі чужого майнового предмета. Предметом права застави є речі рухомі і нерухомі. Право застави, що відноситься до рухомої речі отримало в Австро-Угорщині назву застави ручної, а застава нерухомості – ґрунтової; якщо така застава була внесена в ґрунтові книги, вона вважалася іпотекою. Судові рішення є набуттям застави, тобто, суд визначає право застави саме цього предмета, – таким чином це застава судова [167].

Земельні відносини виникають і з приводу просторово-територіального устрою об'єктів природи.

Вони складаються також щодо встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних утворень (населених пунктів). Такого роду випадки, звичайно, мали місце й у досліджуваний нами період.

Наприклад, частину села Борятин на початку ХХ століття було приєднано до села Судова Вишня (тепер Мостиського району Львівської обл. – Л. К.) [Див.: ЦДАЛ, ф. 165, оп. 2, спр. 797]. Ця передача була оформлена юридично.

Як уже згадувалося, на Галичину поширив дію Закон про охорону «пільної власності» (земельних ділянок) від 17 липня 1876 року.

Ним встановлено, що «все, що знаходиться на поли, а то всі предмети, які є получені з рільним господарством і стоять до нього в якімнебудь відношенню в найобширнішій розумінню, є пільною власністю» [570, с. 660]».

Даний нормативно-правовий акт певною мірою регулював земельні відносини, зокрема охорону та використання земельних ділянок: «огородах, рілях і луках та по всяких ґрунтах означених яко замкнені чи то через огорожу,

рови, межі, таблиці з заборонаю або інші видимі остерігаючі знаки» [570, с. 660].

Закон продовжував діяти і в період Другої Речі Посполитої.

Отже, в Австрійській імперії (а пізніше, і в Австро-Угорській до 1918 року) був відсутній комплексний загальнодержавний нормативний акт, який би врегулював земельні відносини. Такі відносини регулювалися Цивільним кодексом 1811 року. Частково цю прогалину заповнив Закон про ґрунтові (поземельні) книги 1871 року (В. з. д., № 95). Ґрунтові книги були особливими документами, в яких закріплювалося право власності на нерухомість (землю, будівлі), тобто реєструвалися речові права, а також зобов'язання, що виникали на основі такого права (застава, кредит та ін.). В Галичині діяв Закон про охорону «пільної власності» (земельних ділянок) від 17 липня 1876 року.

3.2 Правовий режим використання та охорони надр

Розробка покладів мінералів велася на австрійській території з давніх часів. «Золото, срібло, мідь, олово, магнезит, антимон, графіт, але насамперед залізо та сіль були і є (сьогодні хіба за винятком благородних металів) привабливими для гірництва» [633, с. 12]. Тому в економічній історії альпійських земель гірництво завжди було вагомим чинником.

Сьогодні, на початок ХХІ століття, в Австрії найважливішими корисними копалинами є такі: нафта і газ (Віденський басейн), магнезит (Штирійські Альпи – Фейч), буре вугілля (Штирія, Верхня Австрія).

Крім того в Австрії є родовища залізних (гора Ерцберг, у районі Ейзенерца) і свинцево-цинкових (район Клагенфурта – Блейберга й ін.) руд, графіту, солей. Мінеральні джерела – Баден, Бад-Ішль [151].

В 1854 році австрійським цісарським патентом виданий закон про надра (Гірничий закон від 23 травня 1854 року). Нагадаємо, що даний закон оприлюднений у Віснику державних законів під № 146 та у Віснику крайових законів для Галичини під № 242.

Прийняття цього закону вважаємо початком ґрунтового правового регулювання гірничовидобувної справи в Австрійській (а потім і в Австро-Угорській) імперії, та пов'язаної з цим охорони надр.

У 1876 році в зв'язку із введенням метричної системи мір в Австро-Угорщині [421], було видано Розпорядження міністерств сільського господарства (землеробства) і торгівлі про зміну мір, які встановлені Гірничим законом 1854 року (В. з. д., № 71) [89]. Наприклад, замість «двадцять сажень» вводилося «тридцять сім метрів» [89, с. 149], замість «32 000 квадратних сажень» – «115 000 квадратних метрів» [89, с. 150].

Перед тим, 21 лютого 1875 року розпорядженням міністерства сільського господарства (землеробства) (В. з. д., № 14) було уточнено, що використання нової системи мір і ваг, яка діятиме з 1 січня 1876 року, дозволено у всіх зверненнях до органів гірничої влади [81, с. 34].

Масштабне дослідження надр й запасів корисних копалин почалося також в цей період, тобто до середини ХІХ століття. Становлення гірничого законодавства в Австро-Угорщині датується серединою 50-х років ХІХ століття.

У 1849 році розпорядженням міністерства крайового розвитку та гірництва створено Австрійське державне геологічне товариство («заведеніє») (В. з. д., № 57) [59].

Ця наукова установа почала свою діяльність з 1 грудня 1850 року, директором призначений гірничий радник Вільгельм Гайдінгер. На той час подібні установи вже діяли в Англії, Франції, Північній Америці. Метою діяльності ставилось дослідження поверхні Цісарства, тобто всієї імперії, для цього необхідно було описати вивчені мінерали, виставити їх у музеї. За мету також ставилось і проведення хімічного аналізу ґрунтів, мінералів тощо. Вказувалося, що всі матеріали мають зберігатися в спеціальних сховищах (архівах).

Даним міністерським розпорядженням, виданим за підписом Тіннфельда, визначено, що наукові можливості даної установи є необмеженими. А також,

що урядове та народногосподарське значення геологічного товариства полягає в тому, щоб внутрішня поверхня ґрунтів була вивчена, нанесена на карти і щоб інформація про корисні копалини, ґрунти могла надаватися за потреби використання землі, лісу (землекористувачам, лісокористувачам), будівельним організаціям, фабрикантам тощо [59, с. 636].

До прийняття Гірничого закону 1854 року (В. з. д., № 146) певні відносини з приводу користування надрами регулювалися окремими нормативними актами.

Серед них, наприклад, видобуток кам'яного вугілля був врегульований патентами від 30 червня 1842 року та 19 лютого 1849 року.

В деяких з цих законодавчих актів була пряма вказівка, що вони діють до вступу в силу майбутнього гірничого закону (якщо ним будуть інакше врегульовані дані відносини).

До прикладу, в 1850 році видано розпорядження міністерства юстиції за погодженням з міністерством крайового розвитку та гірництва (В. з. д., № 73) [76] для австрійських частин імперії про порядок ведення гірничих книг. Йшлося про облік прав та дозволів на здійснення певної діяльності. Гірничо-ленні уряди, згідно своєї компетенції, або в силу окремих міністерських розпоряджень, надавали нові гірничі дозволи (надання лена – № 73), або нові дозволи на відкриття толчей (млин ударної дії для подрібнення твердих матеріалів – Л. К.), гут (промисел з виготовлення скла – Л. К.), гамарень (металево-плавильний заклад – Л. К.) [76, с. 655].

Згідно законодавства, ці дозволи мали бути занесені, зареєстровані в гірничих книгах. Тому гірничо-ленні уряди повинні були надати таку інформацію гірничо-судовому сенату крайового суду на території якого здійснюється нова діяльність [76, с. 655]. Гірничо-судовий сенат призначався в кожному коронному краї.

Згідно іншого розпорядження міністерства крайового розвитку та гірництва від 14 березня 1850 року (В. з. д., № 123) були створені ц. к. гірничі капітанства. Ці структури були тимчасовими (в розпорядженні йшлося про

тимчасове утворення гірничих урядів у деяких коронних краях). Ц. к. тимчасові гірничі капітанства підпорядковувались безпосередньо міністерству крайового розвитку і гірництва (§ 3). А капітанствам, своєю чергою, підлягали гірничі комісаріати (§ 2) [77, с. 723].

Встановлювалися місцезнаходження таких структур, компетенція, штат працівників, оплата праці тощо.

Як бачимо, до 1854 року гірничо-надрові відносини врегульовувались частково, розрізнено для окремих частин імперії, переважно підзаконними нормативно-правовими актами. Назривала нагальна потреба (і на це вказувалося в опрацьованих нами міністерських розпорядженнях) в прийнятті єдиного нормативного акта.

В державному Гірничому законі було систематизовано законодавство, він діяв для всіх коронних країв. Набрал чинності з 1 листопада 1854 року, про що зазначено в арт. I преамбули. Власне Закон починався з преамбули: «патента оповіщення», в якому 8 артикулів.

Сам Гірничий закон 1854 року (В з. д., № 146, або В. з. кр, № 242) [125] складався з шістнадцяти глав, що містять 286 параграфів.

Глава I «Загальні положення» (§§ 1–12),

Глава II «Про пошуки мінералів» (§§ 13–39),

Глава III «Про гірничі дозволи» (§§ 40–97),

Глава IV «Про відчуження земель і вод для гірничого підприємництва (видобутку) і відшкодування гірничої шкоди» (§§ 98–107),

Глава V «Про гірничу власність і права спілок з приводу надання права видобутку («рудокопства»)» (§§ 108–133),

Глава VI «Про спільний гірничий видобуток (особливо в товариствах)» (§§ 134–169),

Глава VII «Про утримання в належному стані копалень» (§§ 170–189),

Глава VIII «Про відносини гірничих підприємців між собою» (§§ 190–199),

Глава IX «Про відносини власників копалень з своїми фахівцями

(управлінцями) і робітниками» (§§ 200–209),

Глава X «Про каси взаємодопомоги («о братскихъ скарбонахъ»))» (§§ 210–214),

Глава XI «Про гірничі платежі» (§§ 215–219) (Додамо, що розпорядженням міністерства фінансів від 4 жовтня 1854 року за № 273 [78] було роз'яснено порядок сплати таких платежів: «належитостей» – Л. К.),

Глава XII «Про нагляд гірничих урядів» (§§ 220–234),

Глава XIII «Про міри відповідальності за порушення приписів гірничого закону» (§§ 235–250),

Глава XIV «Про зміну, відібрання і припинення гірничих повноважень» (§§ 251–267),

Глава XV «Про право застави і переважне право на копальні та їх збереження у випадках вилучення і продажу» (§§ 268–269),

Глава XVI «Перехідні положення» (§§ 270–286) [125].

Нормами закону передбачено ведення карт залягання корисних копалин, а при необхідності – їх поновлення, виправлення і доповнення (§ 54) [125, с. 715]. Передбачені протипожежні заходи, заходи перестороги (запобігання) щодо недопущення нещасних випадків, професійних травм (§ 171).

У випадку спричинення шкоди особам або власності через недотримання правил безпеки, винні особи (власники чи управлінці) мали нести кримінальну відповідальність, встановлену нормами Кримінального закону (§ 171) [125, с. 740].

При закритті копалень власники за власні кошти за погодженням з гірничим урядом повинні були вжити заходів щодо недопущення будь-якої шкоди (§ 266) [125, с. 760].

Щодо природоохоронних питань, то вважаємо доцільним виокремити статті закону, нормами яких безпосередньо врегульована охорона надр, земель та інших природних ресурсів. Серед них, зокрема, § 221, яким передбачено видання гірничими урядами необхідних приписів у разі настання небезпечних випадків на території копалень які можуть нанести шкоду і становити загрозу.

Також § 222, яким встановлена необхідність вжиття заходів щодо забезпечення органами гірничої та політичної влади захисту осіб, будівель, земель, цілющих джерел, колодязів тощо при проведенні гірничо-видобувних робіт. Якщо ці роботи можуть наражати на небезпеку вказані об'єкти [125, с. 751].

Водночас, користувачі надр, підприємці зобов'язані були при настанні нещасних випадків надавати посильну взаємодопомогу один одному (§ 190) [125, с. 744].

Якщо підприємці не вживали (або не могли вжити) відповідних заходів, і виникала певна загроза довкіллю, безпеці людей, працівників або подальшій роботі копальні, то органи гірничої влади могли застосовувати державний примус.

Забігаючи наперед вкажемо, що для Галичини у 1884 році було прийнято ще два закони, якими врегульовано порядок видобутку мінералів.

Вони діяли на території Галичини разом із загальнодержавним Гірничим законом 1854 року. Йдеться про державний закон від 11 травня (В. з. д. за 1884 р., № 71) та про крайовий Гірничий закон від 17 грудня (В. з. кр. за 1886 р., № 35).

Як уже зазначено вище (в р. 2.1) згідно § 2 Закону від 11 травня 1884 року право видобутку мінералів, які використовуються заради гірничих смол (бітумів), що їх вміщують, могло бути відокремлено від права власності щодо нерухомості, зазначеної в ґрунтовій книзі. Для цього надавався гірничий відвід («нафтове поле») шляхом судово або нотаріально посвідченого повідомлення власника про внесення даних «въ особенной публичной книзь, нафтовой книзь»⁷. Інформація в нафтову книгу подавалась на підставі оголошення власника та урядового посвідчення гірничого староства про те, що на даній

⁷ Законъ зъ дня 11. Мая 1884, которымъ въ для Королевствъ Галиціи и Володиміріи съ великимъ воеводствомъ Краковскимъ и въ воеводствомъ Буковинъ управильняе ся право добыванія минераловъ, которіи по своему содержанию земной живиць могутъ ужитковани быти // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1884. – № 71, часть XXI. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 192–195.

ділянці знаходяться вказані корисні копалини [26, с. 192]. Отримання, передача, обмеження і відчуження права видобутку фіксувалося в нафтових книгах.

Тому, на виконання цих законів видано розпорядження міністерства юстиції від 15 червня 1885 року (В. з. кр. за 1886 р., № 36) про порядок застосування нафтових книг при використанні надр [144]. Також, як нами вказано в р. 3.1, діяли норми Закону про ґрунтові книги 1871 року (В. з. д., № 95).

Відповідно до законодавства, якщо власник «нафтового поля» наносить шкоду «могуть возникнуть или возникли опасности для osobистои безопасности или для общего блага»⁸, за умови повторного невиконання приписів гірничої адміністрації, то гірниче староство має право винести рішення про відібрання «нафтового поля» – § 12 [26, с. 195].

Згідно § 134 державного Гірничого закону 1854 року видобуток могли здійснювати як окремі фізичні особи, так і юридичні особи [125, с. 732]. Інформація про них та їхні права (дані про їх засновницькі документи, власників: «...взглядомъ ихъ статутровъ, якъ взглядомъ выбору дірєктора и фірмы съ належачими до того грамотами...») [79, с. 1028]) вносились гірничим урядом за погодженням з судовими органами в гірничі книги, про що було видане окреме розпорядження міністерства юстиції від 13 грудня 1854 року, № 322 [79].

В § 109 Гірничого закону 1854 року визначено, що може бути предметом внесення (вписання) до гірничої книги, а механізм ведення такої книги мав бути розроблений спеціальними приписами [125, с. 726], що власне й зроблено вищевказаним розпорядженням № 322.

Розуміємо, що дане міністерське розпорядження доповнювало вищезазначене попереднє від 24 лютого 1850 року (В. з. д., № 73) [76] про

⁸ Законъ зъ дня 11. Мая 1884, которымъ въ для Королевствъ Галиціи и Володимірії съ великимъ воеводствомъ Краковскимъ и въ воеводствомъ Буковинъ управильняе ся право добыванія минераловъ, которіи по своему содержанию земной живиць могутъ ужитковани быти // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1884. – № 71, часть XXI. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 192–195.

порядок ведення гірничих книг.

Австрійське гірниче законодавство зберігало чинність на території Східної Галичини і в складі Другої Речі Посполитої. В 1932 році суддя Євген Нараївський у підручнику з права «Правовий poradник. Популярний збірник карного, цивільного і адміністраційного права» посилається на норми діючого тоді Гірничого закону 1854 року [570, с. 212].

Зауважимо, що на зборах спілки бурових техніків у Бориславі 19 грудня 1909 року та на зборах міської ради в Дрогобичі 2 січня 1910 року обговорювалися пропозиції щодо внесення змін до нафтового законодавства [249].

Також сеймова гірнична комісія в 1909 році запропонувала внести зміни до крайового нафтового закону про повноваження місцевої гірничої влади щодо обмеження діяльності копалень через їх малі розміри [262, s. 302]. Це мало б сприяти захисту життя і здоров'я робітників. Як і пропозиція про запровадження 8-годинного робочого дня в нафтовому гірництві, що підлягає нагляду гірничої влади [234, s. 76].

Адже, згідно Закону від 21 червня 1884 року (В. з. д., № 115) [27], встановлено 10–12 годинний робочий день (§ 3), при цьому заборонено працю в гірництві осіб молодше 14 років (учні віком від 12 до 14 років за бажанням батьків чи опікунів з особливого дозволу гірничої влади могли працювати на легких роботах через день не полишаючи шкільного навчання (§ 1)). Такий самий режим роботи – через день – встановлювався для жінок незалежно від віку. Згідно § 2 Закону для чоловіків до 16 років та жінок до 18 років праця в гірництві не мала б шкодити їх фізичному розвитку [27, с. 367].

Інженерна думка того періоду працювала над технічним удосконаленням методів видобутку корисних копалин, що, своєю чергою, сприяло охороні природних ресурсів, надр.

Розроблялися та випробувалися нові системи буріння [701; 685; 261], нові можливості щодо використання корисних копалин [240; 649; 650], їх обробітку, обезбарвлення [229, s. 43], щодо мінімізації вибухонебезпечних газів у

промисловості [232, с. 43–44] тощо.

Як уже в 1924 році зазначив М. Розенберг (M. Rosenberg), в Австрії в період з 1854 року по 1910 рік видобуток продукції гірництва збільшився в 25 разів, а в порівнянні з 1913 роком – аж у 28 разів. Він підкреслив, що гірництво розвивається одночасно з розвитком та удосконаленням техніки [683, с. 19]

Помітною особливістю австрійського гірничого законодавства XIX століття стало збереження переважного права державної казни щодо купівлі продукції гірничої промисловості у підприємців. Таке право не діяло в Західній Європі, за винятком власне Австрії. Гірничим законом 1854 року передбачено обов'язкові поставки (Ablieferung) золота і срібла на державний Монетний двір [450, с. 70].

Що ж до раціонального використання корисних копалин, то зазначимо, що гірничу промисловість розвивалася з середини XIX століття надзвичайно експансивно. Загальний видобуток вугілля в монархії становив ще у 1848 році 8,7 мільйонів метричних центнерів, а вже у 1904 році – 338,6 мільйонів. Форсований видобуток у багатому моравсько-силезькому вугільному регіоні перебував в руках фінансово спроможних промислових магнатів Ротшильда і Гутманна. У центральноштирійських районах знаходилися багаті поклади якісного антрациту, що ж до кам'яного вугілля, то, на противагу потужним силезьким копальням (Острава-Карвін), в Австрії воно добувалося лише в Грюнбасі в невеликих обсягах [633, с. 435].

Починаючи з 1880-х років Австро-Угорщина почала імпортувати з Російської імперії нафту та нафтопродукти. У 1884 році було ввезено 1,1 млн пудів нафтопродуктів, а в 1891 році – 10,96 млн пудів. Потім масштаби імпорту почали поступово знижуватися, що пов'язано з розвитком нафтовидобутку в Галичині (на цьому зупинимось в наступних розділах – Л. К.). Середньорічний ввіз нафти та нафтопродуктів з Росії становив в 1890–1894 рр. – 9,3 млн пудів, в 1895–1899 рр. – 3,8 млн пудів. З 1900 року уряд Франца-Йосифа різко підвищив мито на російські нафтопродукти, щоб захистити від конкуренції нафтову промисловість Галичини. Тому з початку XX століття скоротився

імпорт нафти з Росії [605, с. 109].

Так само зменшився нафтовий імпорт з Німеччини, наприклад за 11 місяців 1910 року порівняно з таким самим періодом 1909 року зменшився ввіз на 7 756 тонн [228, с. 27].

Для галицьких земель ц. к. Гірничим староством у Кракові 16 вересня 1897 року (В. з. кр., № 65) були видані Гірничо-поліційні приписи для копалень воску земного (озокериту) в Галичині [75], якими передбачалися заходи щодо охорони надр як природних об'єктів та життя і здоров'я людини від небезпечних антропогенних впливів.

Зокрема, § 11 встановлено, що «галди і полочки воску земного мусять бути так уряджені, щоби не загрожували ані безпеченьству копалень ані також безпеченьству осіб, майна, як і публичної комунікації. Заразом аби не були шкідливими для загалу» [75, с. 219].

За порушення до власників застосовувалася відповідальність у вигляді штрафів, про що вказано в попередньому розділі.

Даний нормативно-правовий акт містить норми, які охороняють не тільки надра, життя і здоров'я людини, але й тваринний світ (§ 13): «приступи до отворів шибових і до иньших небезпечних місць на поверхни мають бути так забезпечені, аби не могло наступити навіть випадкове ушкоджене людий, зьвірят або майна через впаднене і т.и.» [75, с. 219].

Можемо стверджувати, що з такою ж метою владою видавалися нормативні акти і пізніше. Наприклад, у 1931 році в Другій Речі Посполитій Вищим Урядом Гірничим у Кракові видані приписи щодо порядку використання електроприладів на нафтових і газових копальнях [149].

Отже, початок ґрунтового правового регулювання охорони надр та загалом гірничовидобувної справи в Австрійській (а потім і в Австро-Угорській) імперії поклав державний Гірничий закон 1854 року (В. з. д., № 146). До його прийняття діяла низка міністерських розпоряджень. Ними були встановлені певні правила користування надрами на всій австрійській території, в т. ч. в Східній Галичині. Пізніше почало видаватися крайове законодавство.

Для Східної Галичини діяв Галицький крайовий закон 1884 року (В. з. кр. за 1886 р., № 35), виданий відповідно до загальнодержавного закону.

3.3 Правовий режим використання та охорони внутрішніх водних ресурсів

Як уже згадувалося, у 1869 році в Австрії прийнятий державний Водний закон (Законь дотычно постановленій о правъ воды) від 30 травня (Gesetz vom Wasser) (В. з. д., № 93, або В. з. кр., № 95) [7], дія якого розповсюджувалася на всі землі, що належали цісарській короні. Даний закон оприлюднений у Віснику державних законів під № 93 та у Віснику крайових законів для Галичини під № 95. Структурно закон складався з VIII Відділів (розділів), які містили 29 параграфів.

Згідно державного водного законодавства, водні ресурси державної форми власності могли бути використані всіма підданими корони для забезпечення власних потреб: «може кождий уживати довільно, о скільки не нарушає тим рівного права ужитку иньших осіб» [577, с. 208].

При цьому, якщо споживання води потребувало застосування певних споруд, наприклад, необхідно було звести будівлі (чи на березі, чи посеред водного об'єкта), то для цього вимагався дозвіл адміністративних органів влади. Такими дозвільними органами (в австрійському законодавстві вживається термін «органи політичної влади» – Л. К.) були повітове староство, а щодо сплавних річок – крайова влада (в Галичині, як відомо, – ц. к. Намісництво). Ця ж норма діяла і щодо вод, які перебували у приватній власності: для будівництва на них певних споруд, що зачіпало б інтереси, та/або порушувало права інших осіб, та/або впливало на напрям чи стан інших державних вод. Австрійським державним Лісовим законом 1852 року встановлювалося, що ведення вирубок та корчування пнів берегами річок та водойм можна проводити лише у разі, коли це не загрожує зсувам ґрунту (§ 7) [124, с. 1056].

Водночас, власникам заборонялося порушувати права та інтереси інших осіб шляхом засмічення, забруднення вод, викривлення (зміни) русла: «він не сьміє на шкоду властителів иньших ґрунтів довільно спиняти або зміняти природний відплив ріки текучої» [577, с. 209].

Для зменшення шкідливої дії вод і для покращення їх корисного використання, за рішенням органів влади за відповідну плату дозволялося відступати своє право водокористування іншим особам. Якщо у випадку будівництва водопроводу земля втрачала свої корисні властивості, то власники земельних ділянок мали право на виплату відшкодування (§ 15). Розмір плати визначався за згодою сторін, а при неможливості її досягти – в судовому порядку (§ 17).

Порядок використання вод, відступлення права водокористування – «отниманія излишней воды»⁹ – визначався крайовим законодавством для підтримки розвитку сільського господарства (землеробства) і промисловості (§ 18).

Також нормами закону встановлено, що рибальство не повинно створювати перешкод у водокористуванні, інакше – справи вирішуватимуться в суді (§ 19) [7, с. 617].

Державним Водним законом (§ 27) передбачено, що видання подальших правових постанов щодо регулювання водних відносин покладено на крайове законодавство.

Для коронного краю Галичини був виданий крайовий Водний закон від 14 березня 1875 року (В. з. кр., № 38) [65].

Закон складався з шести Розділів, що містили 100 параграфів:

I Розділ «Про право власності на води» (§§ 1–6),

II Розділ «Про використання вод» (§§ 7–39),

III Розділ «Про охорону від спричинення водами шкоди» (§§ 40–51),

IV Розділ «Про водні спілки» (§§ 52–68),

⁹ Законъ зъ дня 30 Мая 1869., (въ ХLI. ч. Въстника зак. державныхъ, ч. 93., выданой дня 11. Червца 1869.), дотычно постановленій о правъ воды, застереженныхъ державному законодательству // Въстникъ законовъ и распорядженій краевыхъ для Королевства Галиціи и Володимиріи разомъ съ великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1869. – № 95. – Львовъ : Въ ц. к. Галиційской скарбово-державной типографіи, 1869. – С. 613–620.

V Розділ «Про відповідальність» (§§ 69–74),

VI Розділ «Про повноваження органів влади» (§§ 75–100).

Починався з преамбули (три артикули), якою визначено, що виконання даного закону покладено на міністерства сільського господарства (землеробства), юстиції, внутрішніх справ і торгівлі. Передбачено, що відносини з приводу використання вод у гірництві регулюються гірничим законом (§ 29). А Лісовий закон та приписи про рибальство, своє чергою, регулюють використання вод для лісосплаву та рибальства (§ 30) [65, с. 84].

В 1910 році до крайового Водного закону внесені деякі зміни до § 47, санкціоновані цісарем [201, с. 7].

Зазначимо, що на території імперії і її коронних країв, в т. ч. Східної Галичини, діяли загальнодержавні та крайові закони, які визначали основні принципи здійснення будівництва, регулювання та розчистки русел річок. Регулювання річок – виправлення [течії] річок, сукупність заходів щодо впорядкування русел річок в цілях раціонального їх використання на користь народного господарства [200].

Регулювання річок забезпечує: створення сприятливих умов судноплавства і лісосплаву; підтримку необхідного рівня води в річці у водозаборів; захист населених пунктів і земельних угідь від затоплення при повенях і паводках; зменшення руху річкових наносів; плавний напрям водного потоку до отворів гідротехнічних споруд. Регулювання русла може бути загальним (на всьому протязі річки) і частковим, коли лише на окремих її ділянках ведуться відповідні роботи регуляцій [200].

Дунай – одна з найбільших річок, що протікали по території імперії. Ще за передісторичних часів був найважливішою транспортною артерією. Дунайський шлях сполучає центр Європи з її південним сходом. Сьогодні транспортну функцію Дунаю здебільшого перекладено на дороги і колію Альпійського передгір'я. Помітне значення серед дунайських переправ віддавна мали переправи у Лінці, Кремсі і Тульні [633, с. 10]. Адже річка Дунай на своєму шляху від Шварцвальду в Південній Німеччині до Чорного моря

протікає 350 км австрійськими теренами.

Зауважимо, що в 1833 році на австрійській ділянці Дунаю існувало 18 водомірних постів, а вже в 1876 році у басейні Дунаю діяло 50 таких водомірних постів. У другій половині XIX століття для здійснення гідрологічних робіт було створено Баденське гідрографічне бюро, Австрійське центральне гідрографічне бюро й Угорська гідрографічна служба. Результати спостережень по середньому Дунаю з 1876 року публікувалися в книгах висоти рівня води й у гідрографічних щорічниках [153].

Як сказано, австрійська влада видавала нормативні акти щодо розчистки та регулювання русел судноплавних річок. Серед них, зрозуміло, і про регулювання річки Дунай на певних ділянках. Згідно закону від 6 червня 1882 року (В. з. д., № 68) регулювання Дунаю біля Відня від Осдорфа, та в краю Ракуси до Іосдорфа (сучасна німецька територія – Л. К.), і до крайового кордону біля Девіна мало бути проведено з 1 січня 1882 року по 31 грудня 1901 року [23, с. 234].

Для даних цілей, та для утримання всіх споруд, в т. ч. Дунайського каналу у Відні, розроблено кошторис на суму 20 мільйонів золотих (§ 1 закону). Законодавець передбачив, що кошти надходитимуть рівними частинами (траншами) щороку 1 січня та 1 липня. Не використані кошти мають переноситися на наступний рік. Роботи мали виконуватися силами уряду за допомоги та співпраці краю Ракуси та громади Відня. Нормами даного закону, § 4, передбачено, що земельні ділянки, які будуть придбані для виконання робіт з виправлення, впорядкування русла Дунаю, належатимуть на праві власності державі («статському скарбу»), краю Ракуси та громаді Відня «по одной третинь каждому» [23, с. 235].

Цей алгоритм дотримувався і в інших випадках.

Зокрема, через двадцять років після проведення робіт, тобто з 1 січня 1901 року всі витрати щодо утримання судноплавного русла Дунаю, підтримання належним чином всіх проведених з цією метою робіт, покладатимуться на державний бюджет імперії. Виняток становитиме

будівництво греблі та охоронних споруд [23, с. 236].

Важливим шляхом сполучення між австрійським сходом і заходом є верхів'я річки Мури (або Мур – Л. К.) (Mur). Її долина з півночі веде до Паннонської рівнини [633, с. 11]. В кінці XIX століття владою проводилися роботи з приводу впорядкування русла цієї річки в коронному краї Герцогство Штирія. У 1875 році був виданий закон (В. з. д., № 36) [12] за яким передбачено додаткові кошти з бюджету на вказані заходи. Мова йде про впорядкування русла річки Мури на ділянці від «моста Радецького» в Граці аж до штирійсько-угорського кордону в період з 1875 року по 1894 рік. На будівельні роботи було виділено по 30 600 золотих, на утримання – по 14 000 золотих щорічно [12, с. 97].

Тими ж мірками визначався порядок функціонування водних ресурсів (шляхів сполучення) інших частин імперії.

На розчистці та регулюванні русел галицьких річок зупинимось в наступних розділах. Попередньо зауважимо, що зарегульованою називають річку, в якій русло характеризується стійким станом, тобто коли на всій довжині річки або на окремих її ділянках встановлюється відповідність між вступом в неї наносів і здатністю річки транспортувати їх [200].

В інших частинах (коронних землях) імперії діяли державні закони, якими врегульовувалися питання охорони та використання водних ресурсів. Серед них Закон від 22 березня 1875 року (В. з. д., № 35) [11] про використання річки Наренти (Narenta) та осушення Нарентської долини в Далмації.

На території Далмації річка Нарента судноплавна. Ще в давні часи були проведені роботи по регулюванню її русла в нижній течії з метою охорони долини від повеней під час розливів.

Нарента (італ.), або Неретва (серб.) чи Нерства – річка в Далмації довжиною 180 км, бере початок в Герцеговині, впадає в Адріатичне море, утворюючи дельту.

Нормами цього закону передбачалося, що впорядкування русла річки та осушувальні роботи в Нарентській долині мають бути проведені за державні

кошти, під це виділявся кредит у сумі 4 500 000 золотих. Кошти мали використовуватися по мірі потреби щорічно. Зокрема, на 1875 рік міністерством торгівлі виділено 50 000 золотих [11, с. 96].

Зауважимо, що даний закон був виданий відповідно до державного Водного закону від 30 травня 1869 року (В. з. д., № 93) та крайового Закону про використання і тамування води для Далмації від 9 березня 1873 року (В. з. кр., № 32).

Також бюджетні кошти виділялися для іншого краю – Каринтії (в той час називали Корутанія – Л. К.) на впорядкування русла річки Гайль (Gail) відповідно до закону від 19 квітня 1875 року (В. з. д., № 97) [17]. Його нормами передбачалося, що виправлення русла здійснюється на підставі крайового законодавства за рахунок коштів крайового бюджету.

При цьому уряд затвердив загальні та детальні проекти з метою впливу на технічні і господарські процеси, та, відповідно, надавав державні кошти певним способом:

а) кошти в сумі 305 200 золотих видавалися рівними частинами по 30 520 золотих щороку;

б) водночас, з бюджету надавалася позичка коронному краю Каринтія в сумі 300 000 золотих рівними частинами по 30 000 золотих.

Позичка повинна повертатися 20-ма рівними річними внесками починаючи через 10 років по закінченні робіт по виправленню русла цієї річки [17, с. 257].

Відповідно до згадуваного нами (в р. 2.2) Розпорядження міністерства сільського господарства (землеробства) за погодженням з міністерствами внутрішніх справ, юстиції і торгівлі від 9 липня 1875 року (В. з. кр., № 70) [85], виданого для Галичини, Володимирії та Краківського королівства, проводився водний кадастр. Усі водні об'єкти підлягали обліку у спеціальних водних книгах. Обов'язок їх ведення покладалася на органи повітової влади на місцях (§ 1). Із записами можна було ознайомитися під наглядом чиновника у відведений час.

Необхідність ведення водних книг встановлено § 22 державного Водного закону 1869 року. А дане Розпорядження видано на виконання § 99 Галицького крайового Водного закону 1875 року.

Згідно вказаного Розпорядження органи повітової влади вели облікову документацію, яка складалася з водних книг, водних карт та інших документів. Для цього в структурі органу влади працював окремий чиновник та технічний працівник (§ 12) [85, с. 228].

До водних книг вносилися дані про:

- населений пункт та місцевість, на якій розташований водний об'єкт з означенням сторони берега та нерухомості, на якій знаходиться об'єкт, назви власника, водної карти (для водних спілок);

- - мету,
- - обсяг,
- вимір і спосіб вживання води,
- дані про допустиму висоту (рівень) води,
- місцезнаходження знаків, які вказують рівень води та інші предмети, від яких залежить обсяг і спосіб вживання (використання) води (§ 2) [85, с. 224].

Щодо водних спілок (товариств), то, згідно § 3, вказувалося:

- найменування і місцезнаходження;
- цілі діяльності водної спілки із зазначенням засновницьких документів (статуту), кількості членів, імен, посад і місцяпроживання осіб, уповноважених підписувати документацію, їх підписи [85, с. 224].

Такі спілки, відповідно до норм § 20 загальнодержавного Водного закону 1869 року, створювалися добровільно членами або за рішенням органів влади для виконання водних будівель з метою захисту земельної власності, для регулювання вод (річок), для захисту від обмілення та наводнення тощо [7, с. 618].

Міністерським Розпорядженням 1875 року № 70 передбачалося, що дані про право водокористування реєструвалися у водних книгах в порядку їх

набуття на підставі дозволів, встановлених рішеннями органів влади, які набули чинності.

Слід зазначити, що якщо право водокористування (водне право) виникало щодо об'єктів, розташованих на території різних адміністративно-територіальних одиниць, то таке право реєструвалося у водній книзі того повіту, де знаходився основний об'єкт («въ которомъ головной предметъ находится ся»)¹⁰, в інших повітах вносився короткий запис з вказівкою на запис у водній книзі першого повіту (§ 8) [85, с. 226].

Кадастрова документація включала також водні карти. Вони виготовлялися трьох видів: переглядові, детальні і спеціальні.

Переглядові карти містили всі водні об'єкти, які знаходилися в повіті, назви і межі адміністративно-територіальних одиниць (громад і місцевостей). Римськими цифрами на них позначалися частини територій, для яких розроблялися детальні водні карти.

Детальні – містили дані про стан і течію вод, наявні на них мости, переправи, інші споруди, приналежності (засоби) для сплаву, берегоукріплюючі споруди тощо. Їх нумерація збігалася з цифрами, зазначеними у переглядових картах.

Спеціальні карти містили конкретні водні об'єкти [85, с. 227].

Розпорядженням державного міністерства сільського господарства (землеробства) за погодженням з міністерствами внутрішніх справ і торгівлі від 9 липня 1875 року (В. з. кр., № 69) [84] для Галичини, Володимирії та Краківського королівства, встановлено види знаків для визначення рівня води. Розпорядження видано на виконання § 24 Галицького крайового Водного закону 1875 року.

Такі знаки мають встановлюватися в місцях, де внормована висота води: з

¹⁰ Розпоряженъе Министерства ролъництва въ порозумльню зъ министерствомъ внутреннихъ дель, правосудія и торговль зъ дня 9. Липця 1875, обовязуюче въ Королевствъ Галиціи и Володимеріи зъ Великимъ Княжествомъ Краковскимъ взглядомъ оуладженя и проваджения водныхъ книгъ, зо зборомъ водныхъ мапъ и дотычныхъ документовъ // Вьстникъ законовъ и распоряженій краевыхъ для Королевствавъ Галиціи и Володимеріи разомъ съ великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1875. – № 70, часть XXVII : выдано и розослано дня 30. Октобрія 1875. – Львовъ : Зъ печатнъ Л. І. О. Рогоша, 1875. – С. 223–230.

метою контролю за втриманням рівня води на певній висоті і до найнижче допустимого рівня води [84, с. 215]. Власники об'єктів, де розташовані знаки, зобов'язані були повідомляти повітову владу про їх пошкодження протягом 8-ми днів.

Охоронні заходи встановлювалися і щодо безпечного відведення гірських вод. З цією метою виданий спеціальний Закон від 30 червня 1884 року (В. з. д., № 117) [29].

Місцевість, на яку розповсюджувалися міри з метою «по можливості нешкодливого отведенія горскои воды, называе ся «поле работы» (периметръ, область будовы)»¹¹. До її складу, окрім самого стоку вод, повинні входити земельні ділянки під водоймами, які підлягають захисту та якими проводиться збір та спуск води (§ 1) [29, с. 374].

«Поле работи» визначається генеральним планом, який затверджується міністерством сільського господарства (землеробства) (§ 9, 11) [29, с. 376]. В межах «поля работи» дозволено зводити будівлі, інші споруди та пристрої, необхідні для безпечного спуску гірських вод, як-от: будівництво загатів, порогів, запорів (шлюзів), гребель. Проводити укріплення ґрунтів шляхом осушення, засадження трав'яною чи лісовою рослинністю, деревами. Обмежувати чи розширювати використання лісових і інших земельних ділянок, в т. ч. засаджених вербами і плодовими рослинами (§ 2) [29, с. 374].

Законом передбачена відповідальність за пошкодження на водостоках чи інших ділянках «поля работи» (якщо ці порушення не підпадають під дію кримінального закону) у вигляді штрафу в розмірі від 5 до 200 золотих або арешту від 1 до 40 днів. У випадку спричинення великої шкоди (поняття «велика шкода» законодавством не встановлена – Л. К.) штраф збільшувався до 500 золотих, арешт – до 3-х місяців (§ 22) [29, с. 379].

Австрійське законодавство XIX століття містило норми, що ставили на

¹¹ Законъ зъ дня 30. Червця 1884, дотычно меръ въ цѣли безвредного отведенія горскихъ водъ // Въстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1884. – № 117, часть XXXVI. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 374–380.

меті забезпечення охорони здоров'я людини при використанні водних об'єктів за різних умов. Сюди можемо віднести згадуване в попередніх розділах Розпорядження міністерства торгівлі від 15 грудня 1875 року (В. з. д., № 152) про лікарські скриньки (аптечки), які мають бути на борту морських торговельних кораблів.

Тобто, на кораблях дального плавання та внутрішніх перевезень власники мали забезпечити наявність аптечок, щоб у випадку необхідності надати допомогу потерпілим на воді. Перелік медикаментів встановлений додатком до даного розпорядження. Також встановлена відповідальність посадових осіб за відсутність такої аптечки.

Розпорядженням міністерства внутрішніх справ за погодженням з міністерствами торгівлі та сільського господарства (землеробства) від 16 жовтня 1876 року (В. з. д., № 128) [92] встановлені заходи щодо не допущення нещасних випадків через перевантаження паромів.

Передбачено, що це розпорядження видається для того «аби дати публиць перевозами пользующой ся возможность, границу допустимости наибольшего занурения парома съ легкостью постерегти еще передь вступлениемъ на оный, а также изъ парома самого, и темь въ разь potrzeby самь себе охоронити отъ опасностей (...) [92, с. 276]»¹².

Для цього даним нормативно-правовим актом визначено межі завантаження парома: «перевозный паромъ може на столько лише быти наладованъ, абы въ срединь своєї долготы николи глубше не занураль ся, якъ на 0.25 метра подь своимь бортомъ». Тому «крайна линія допустимого наибольшего занурения має зазначена быти на стыкъ парома при содъйствіи техничного органа власти или оуповноваженого цивильного инжинира (...)» [92, с. 277]. Тобто, владою видавалися законодавчі акти для захисту життя і

¹² Роспоряженіе министерства дель внутреннихъ въ порозумъніи съ министерствомъ торговли и министерствомъ земледелья зъ дня 16. Жолтня 1876, которымъ выдать ся мъри для запобъженія несчастіямъ черезъ наладованіе паромовъ перевозныхъ // Вьстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думь заступленыхъ. – Рочникъ 1876. – № 128. – Вьдень : Тискомъ цьсарско-королевской надворной и статской печатнь, 1876. – С. 276–277.

здоров'я людини при використанні водних об'єктів. Ці норми є складовими природоохоронних інститутів.

Розпорядженням міністерства торгівлі від 14 березня 1884 року (В. з. д., № 33) [99] встановлено поліційний порядок для морських пристаней. Визначено певні правила щодо захисту водних об'єктів і життя та здоров'я людини при використанні водних об'єктів. Передбачено, що торговельні судна зобов'язані в межах пристані зважати на телеграфні кабелі, газові і водопровідні труби (§ 11).

Також, з метою охорони вод, заборонялося дерев'яні колоди та інші предмети, якими завантажувалися судна, скидати у воду і обкладати ними пристані вздовж берегів (§ 14) [99, с. 63]. У великій кількості заборонялося скидати у воду попіл, залишки кам'яного вугілля. Їх потрібно складати в місцях, визначених або адміністрацією пристані, або місцевою владою (§ 29) [99, с. 65].

Під час вантажо-розвантажувальних робіт пожежонебезпечних предметів заборонялося куріння в безпосередній близькості до них (§ 21), а щодо пороху, вибухонебезпечних товарів необхідно дотримуватися встановлених правил (§ 24).

У випадку пожежі на кораблі, або якого іншого нещастя, що загрожує суспільній безпеці, охорона сусіднього судна зобов'язана подати голосовий сигнал у дзвін і повідомити адміністрацію пристані (§ 22) [99, с. 64]. Необхідно дотримуватися правил безпеки при смолінні бортів суден, варінні смол, дьогтю тощо. В нічний час без особливого дозволу адміністрації пристані такі роботи заборонялися (§ 32–33) [99, с. 66]. Заборонялося купання в морі в межах пристані в місцях, для цього не призначених (§ 41) [99, с. 67].

Даним розпорядженням встановлена й юридична відповідальність. Адже порушення вказаних приписів каралося штрафом в розмірі до 100 золотих або арештом від 6 годин до 14 днів (§ 47) [99, с. 68].

Також в імперії правовій охороні підлягали водні об'єкти оздоровчого та рекреаційного характеру. До прикладу, 28 лютого 1875 року (В. з. кр, № 35)

[64] Краківським Гірничим староством за погодженням з повітовим староством у Новому Сончі видано вказівки щодо заборони видачі гірничих дозволів «въ цѣли оубезпеченя жерель цѣлющихъ въ Крыницъ и Жегестовъ на територіи катастральныхъ громадъ Крыницъ и Слотвины яко же въ ихъ околь, котрого осередокъ становить жерело цѣлюще на полудневомъ збоку горы «Чершла» въ потоку «Щава» въ громаде Жегестовъ...»¹³ в діаметрі 500 сажень (міра довжини, що становить 7 англійських футів, або 2,1336 метрів – [202]) [64, с. 65].

Як уже згадувалося, негативно впливали на водні ресурси, забруднювали питну воду та завдавали шкоди життю і здоров'ю людей захоронення тварин, померлих від захворювань. Безумовно, така ситуація має місце не тільки в Австро-Угорщині, але й в сучасній Україні.

Вище зазначалося, що для Галичини в 1875 році ц. к. Намісництвом у Львові були видані вказівки про забезпечення заходів щодо уникнення (недопущення) зараженню тварин (худоби) (В. з. кр., № 17).

А в 1915 році була випущена Санітарна інструкція (*Instrukcyja sanitarna dla komitetow ratunkowuch powiatowuch*) [221]. Нею, зокрема, передбачено, що для приготування їжі, купання не можна вживати поверхневі води, тобто води з потоків, річок, ставків, адже вони часто можуть нести збудників тифу, дизентерії, тощо [221, с. 3].

Власне на підтвердження цьому в архіві знаходимо розпорядження львівського магістрату, видане ще у 1890 році, про проведення дезинфекції колодязів [ДАЛО, ф. 3, т. 3, спр. 3826].

Також згадувані нами Гірничо-поліційні приписи для копалень воску земного (озокериту) в Галичині, видані Краківським Гірничим староством 16 вересня 1897 року (В. з. кр., № 65) [75], містять норми щодо захисту вод при розробці та використанні родовищ корисних копалин.

Мова йде про § 20, який передбачає, що «задержуване води в баюрах як

¹³ Обвьщенье ц. к. горничого Староства въ Краковъ зъ дня 28. Лютого 1875 Ч. 288 възглядомъ отнятя гденекотрыхъ плосканій зъ подь горничой оуправы // Въстникъ законовъ и распорядженій красвыхъ для Королевства Галиціи и Володимеріи разомъ съ Великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1875. – № 35, часть XIII : выдано и розослано дня 20. Мая 1875. – Львовъ : Зъ печатнь Л. І. О. Рогоша, 1875. – С. 65.

також занечищуване потоків і рік відпадками копальняними і олійом земним (ропою) єсть недозволене і повинно також бути як найстислійше уникано» [75, с. 222].

За порушення встановлювалася адміністративна відповідальність у вигляді штрафу.

Отже, в імперії діяв державний Водний закон 1869 року (В. з. д., № 93), дія якого розповсюджувалася на всі землі, що належали цісарській короні. Його нормами (§ 27) передбачено, що видання подальших правових постанов щодо регулювання водних відносин покладено на крайове законодавство. На підставі цього для коронного краю Галичини був виданий крайовий Водний закон від 14 березня 1875 року (В. з. кр., № 38). Водні відносини регулювалися й іншими нормативно-правовими актами.

3.4 Правовий режим використання і охорони лісів та об'єктів рослинного світу

На початок ХХ століття ліси на всій поверхні земної кулі займали близько 1500 мільйонів гектарів, майже її четверту частину. В Європі – 300 млн га, в т. ч. в Австро-Угорщині 16 млн га [203, с. 45].

У Цислейтанії (Австрії без Угорщини) ліси займали 9 800 000 гектарів, тобто 1/3 території. Вартість тих лісів складала мільярди корон [ДАІФО, ф. 7, спр. 187, арк. 2].

Австрії властиві дубово-букові, а на висотах понад 500 м – змішані буково-смерекові ліси. На висоті понад 1 200 м переважає смерека, крім того, трапляються модрина і кедр. Сьогодні Австрія належить до найбільш заліснених країн Європи – частка гірського лісу складає понад 1/3 загальної площі. У передгір'ях Альп ліс часто поступається ріллі. Але в самих Альпах, особливо з північного боку, починаючи з 600 м височини, безроздільно панує дика рослинність. Типовими для рослинної зони є чагарники, змішаний листяний ліс і степові пустоші. На схід від Нойзідлерського озера (Бургенланд)

поширена специфічна флора соляних степів [150].

Відомий австрійський історик Е. Цьольнер пише, що «з погляду народного господарства [для Австрії] неабияке значення мають запаси лісу, переважно хвойного, а на незначних висотах і листяного. Навіть сьогодні після численних викорчовувань ліс ще вкриває третину австрійської землі» [633, с. 12].

В усі часи ліс вважався важливим ресурсом. Адже він відіграє значну роль в господарському, економічному житті держави, а також в екології.

Екологічна функція лісів виявляється в тому, що вони сприяють поліпшення клімату в регіонах і на планеті загалом, захищають ґрунти від вітрової і водної ерозії, є місцем перебування звірів і птахів.

Ліси використовуються в рекреаційних, естетичних та культурно-оздоровчих цілях.

Економічно-господарська роль полягає в тому, що ліс є основним джерелом деревини, технічної, лікарської сировини, що використовуються для різних галузей господарства, основою паперової, меблевої та інших галузей промисловості.

Правове регулювання лісових відносин в Австрії ґрунтувалося на нормах уже згаданого нами Лісового закону (Законъ о льсахъ), введеного в дію цісарським патентом від 3 грудня 1852 року (В. з. д., за 1852 р., № 250) (Kaiserliches Patent vom 3. December 1852, wodurch fur diese Kronlander ein neues Forstgesetz erlassen, und vom 1. Janner 1853 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird).

Власне він є одним з перших нормативно-правових актів, що регулювали природоохоронні відносини та діяли протягом австрійського періоду української історії. Його норми регулювали відносини з приводу охорони та використання лісів, та загалом лісове господарство Австрійської імперії.

Закон вступив в силу з 1 січня 1853 року. Він складався з декількох відділів та понад 70 параграфів.

В преамбулі закону вказано, що потреба забезпечення дровами

(деревиною) всіх сфер життя, вимагає від влади піклуватися охороною власності, зберіганням та використанням лісів шляхом прийняття законів. Бачимо, що на перше місце поставлена економічно-господарська роль лісу.

Але, вивчення змісту норм дає можливість дійти висновку, що екологічна функція лісу також достатньо врегульована. Тому вважаємо, що Лісовий закон 1852 року (або Закон про ліси, можемо вживати й таку назву) є нормативно-правовим актом, що врегульовує природоохоронні відносини. В ньому йдеться про охорону лісових насаджень від пожеж та інших пошкоджень, та про відшкодування шкоди, завданої лісам, й про раціональне використання лісових ресурсів.

Також зазначимо, що у преамбулі Закону вказується, що й до того часу діяли окремі місцеві закони й розпорядження про ліси, однак вони не відповідали загальнодержавним підходам до ведення лісового господарства. Внаслідок цього всі нормативні акти та лісово-поліційні приписи, що діяли на час підписання Закону, втрачали свою силу.

Насамперед нагадаємо, що суттєвим недоліком переважної більшості австрійських нормативно-правових актів ХІХ століття була відсутність визначення регульованого поняття.

Так і в Лісовому законі 1852 року не дано визначення поняття лісу (лісів) та поняття лісового фонду.

На відміну від Лісового кодексу України 1994 року (в редакції Закону 2015 року), де чітко вказано, що ліс – тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. До лісового фонду сучасної України належать лісові ділянки, в тому числі захисні насадження лінійного типу, площею не менше 0,1 гектара [54, ст. 4].

Австрійський закон визначив правовий режим лісів відповідно до форм власності (зокрема, в § 1 ліси поділено на три види: державні, громадські та

приватні), про що вказано в попередньому розділі.

Заборонялося використовувати землі лісового фонду («лісові ґрунти») для інших цілей без спеціального дозволу. Законом визначено, які органи могли видавати такий дозвіл, відповідно до того, як класифіковано ліси за формами власності.

Свіжозрубані лісові території державних та громадських лісів необхідно було засадити саджанцями дерев промислової групи протягом п'яти років. Щодо приватних лісів, то допускався довший час, який конкретно в законі не вказано.

Нагадаємо, що в імперських краях створювалися спеціальні комісії з питань заліснення. Вище охарактеризовано компетенцію Галицької комісії, що діяла на підставі розпорядження ц. к. Намісника Галичини. Уже в 1881 році така комісія працювала щодо засадження лісом Карста (сучасна територія Словенії – Л. К.) в області міста Терста. Законом від 6 червня 1882 року (В. з. д., № 71) передбачено, що способи засадження, допомога (очевидно – матеріальна від держави), умови відчуження земельних ділянок у власників, викуп права використання обумовлювалися в договорах. Вони укладалися між комісією і власниками земель. Питання засадження лісом Карста в Княжому окрузі Гориця і Градішка врегульовано Законом від 7 березня 1885 року (В з. д., № 29) [31] на виконання вимог крайового закону від 9 грудня 1883 року (В. з. кр. за 1884 р., № 13).

Охарактеризуємо норми Лісового закону 1852 року [124]. Закон складався з VII Відділів, що поділялися на 77 параграфів.

Відділ I: як уже було сказано, ліси поділяються на державні, громадські та приватні (згідно § 1).

Дозвіл для вирубки (§ 2 – Л. К.) державних лісів має право надавати міністерство, а громадських та приватних лісів – окружний уряд (староста) [124, с. 1054].

Свіжозрубані ділянки слід засаджувати впродовж п'яти років у державних лісах та у довший термін – у громадських та приватних лісах (§ 3).

«Жадень лъсь не вольно спостошити»¹⁴: якщо при рубці деревини було пошкоджено сусідні дерева, то це вважалося порушенням і за це потрібно було сплачувати штраф (§ 4). Для охорони від вітровалів краями лісосіки слід було залишати вітростійку стіну лісу (§ 5).

Параграф 6 регламентував вузьколісосічне вирубування деревини з обов'язковою очисткою ділянки і посадкою саджанців [124, с. 1055]. Берегами річок та водойм ведення рубок та корчування пнів можна проводити лише у тому випадку, коли це не загрожує зсувам ґрунту (§ 7) [124, с. 1056]. Пізніше, в міністерському розпорядженні 1873 року про виконання Лісового закону та ведення лісового кадастру (В. з. кр., № 251) [142] буде окремо наголошено на необхідності дотримання вимог §§ 6 та 7 [142, с. 253].

А параграф 10 Лісового закону 1852 року забороняв випасати худобу у посадках і молодняках та обмежував кількість випасання худоби у інших лісах, наскільки це дозволяла кормова база. Листя, мох дозволялося згрібати лише дерев'яними граблями і таким чином, щоб не здирати верхній шар ґрунту (§ 11) [124, с. 1056]. Дозволялося збирати також гілки та сучки зі вже зрубаних дерев та з третини нижніх частин стовбурів дерев, призначених для рубки (§ 12). Збір гілок на одному місці дозволявся лише кожного третього року (§ 13) [124, с. 1057].

Визначення, які дерева підлягають вирубці проводилося шляхом нанесення лісовим молотком фарбованої мітки на приземній частині стовбура (§ 15) [124, с. 1057].

Для збереження підросту вирубки деревини слід було здійснювати при наявності снігу, відразу очищати і стягувати з ділянки. При рубці у весняно-осінній період («подчась выпусканя соку») деревину слід було очистити від гілок та повністю або смугами окорувати, поспилувати або пообрубувати. Не

¹⁴ Цьсарській патентъ № 250 зъ дня 3. Грудня 1852, дъятелный для корунныхъ краевъ Ракуссъ выше и ниже Анизы, Сольнограда, Сиріи, Корутаніи, Краины, Горицы, Градиша, Истрии, Терста, Тироля и Форарльбергу, Чехъ, Моравы, Шлеска, Галиціи съ Краковомъ и Буковиною; котрымъ для тихъ корунныхъ краевъ выдае ся новый законъ о лъсахъ, и съ днемъ 1 Съчня 1853 вступае въ дъяство // Общій законъ державныхъ и Правительства вьстникъ для Цьсарства Аустріи. – Рочникъ 1852, втора часть обьимае XLI–LXXIX части (числа 134–265), выданіи въ мьсяцяхъ Липцо до Грудня 1852. – Вьдень : Зъ ц. к. надворной и статскои тискарнь, 1852. – С. 1053–1080.

дозволялося також залишати високих пнів (§ 16).

До слова, проблеми у використанні лісів існували між краями імперії, зокрема виникали непорозуміння з крайовою владою Боснії щодо відносин власності та вирубки дерева в Боснійських лісах. З цього приводу в 1910 році засідала спеціальна комісія закордонних справ [159, с. 3].

Якщо ліси знаходилися поблизу ареалів поширення лавин, кам'яних розсипів, навісних скель чи зсувів ґрунту (§ 19), вони вимагали особливого господарювання або заповідання, що полягало у виданні докладних приписів і найможливішому забезпеченні необхідного особливого лісового господарювання [124, с. 1058]. Заповідання могло здійснюватися за вимогою місцевої громади або за доповідною запискою урядника з подальшим комісійним обстеженням зі сторони окружного уряду (§ 20). Параграфами 21 та 23 закону заборонялося поділ громадських лісів та зобов'язувалося політичні уряди здійснювати контроль господарювання у лісових масивах усіх форм власності [124, с. 1059].

Пізніше, в 1872 році були видані для керівництва в роботі політичних повітових влад Розпорядження міністерства сільського господарства (землеробства) Австро-Угорщини від 16 березня (Dz. u. i r. kr. за 1873 р., № 262) [140] та від 2 серпня (Dz. u. i r. kr. за 1873 р., № 263) [141], якими роз'яснено порядок застосування §§ 22, 2, 21 Лісового закону 1852 року.

Відділ II Закону (§§ 24–43) регламентував питання під'їздів власників лісів до своїх володінь через землі інших користувачів, а також особливості транспортування деревини до сплавних ділянок річок.

Відділ III (§§ 44–51) стосувався питань, пов'язаних із захистом лісів від пожеж, лісових тварин, шкідників та хвороб. Зазначимо, що для захисту лісових насаджень, зокрема від шкідників, власникам лісових територій надавалася державна матеріальна допомога. Так, згідно Закону від 1 квітня 1875 року (В. з. д., № 53) [13], надавалася безвідсоткова урядова позика

«громадамъ и посѣдателямъ малыхъ грунтовъ въ Ческимъ льсѣ»¹⁵, точніше в тих частинах Чеського лісу, які зазнали навали хрущів, а з 1 січня 1877 року її розмір підвищено до 150 000 золотих [13, с. 130]. Допомогу могли одержати і приватні власники земель.

Австрійським Лісовим законом 1852 року врегульовані також й інші питання правового режиму лісів. Зокрема, порядок здійснення лісосплавної діяльності. Визначення цієї діяльності дано в 26 параграфі закону: «сплав дерева – це спровадження дерева водою в не зв'язаному стані і зв'язаного дерева за допомогою власних тратв і плотів» [124, с. 1060].

Здійснювати таку діяльність (власне сплав дерева, рівно як і побудову споруд для сплаву («будівель сплавних»)) можна було за наявності спеціального дозволу.

Видача дозволів належала до компетенції окружного уряду. В тих місцевостях, де не було окружного уряду – крайового уряду. Це за умови, якщо сплав здійснювався в межах округу. Дозвіл видавався на три роки.

Якщо сплав лісу мав здійснюватися в межах декількох округів, дозвіл видавався політичним земським (крайовим) урядом.

Що стосується управління окремими землями, то за ст. ст. 104, 106, 107 Конституції 1849 року для Галичини було затверджено ц. к. Намісництво [590, с. 37].

До компетенції Намісництва входили підтримання правопорядку, поліцейний нагляд, питання освіти, релігії, торгівлі, промисловості, сільського господарства, будівництва та ін.

При намірі сплавляти ліс через території декількох коронних країв, або строком більше, ніж три роки, за дозволом слід було звертатися в Міністерство внутрішніх справ. Ця норма встановлена Лісовим законом 1852 року. З 1868

¹⁵ Законъ зъ дня 1 Цвѣтня 1875, дотычно подвышенія совокупной квоты безнаростовыхъ передатковъ изъ статскихъ средствъ, громадамъ и приватникамъ въ овыхъ частяхъ Ческого льса, которіи страдаютъ отъ коровыхъ хрущей // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1875. – № 53, часть XVIII. – Вѣдень: Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. – С. 130.

року австрійським адміністративним законодавством було уточнено, що до компетенції Намісництва відносяться також усі ті справи, які у вищій інстанції входять до кола діяльності Міністерств внутрішніх справ, освіти, релігії, земельного, частково поліції, (...), торгівлі і фінансів [590, с. 38].

Законом (§ 24) врегульовані випадки користування чужими територіями для проходу, проїзду. Зокрема, кожен користувач ґрунту (землекористувач, лісокористувач) зобов'язаний надавати дозвіл на прохід, проїзд через свою територію, якщо інакше вивезти і даліше провезти з лісу результати використання лісових багатств (деревину тощо) неможливо без втрат повністю або частково [124, с. 1060].

Відповідно, при сплаві лісу могла виникнути потреба використання вод інших власників. У такому випадку діяла норма § 24 закону, якою передбачалося, що власник земельної ділянки зобов'язаний за відповідну винагороду дати дозвіл на переміщення лісу водою через свою територію, якщо інше неможливо, або для використання іншого шляху необхідні дуже значні кошти. Рішення про розмір відшкодування завданої шкоди приймалося з урахуванням побажань сторін [124, с. 1060]. Ці питання вирішувалися спільно ц. к. Намісництвом, Міністерством сільського господарства (землеробства) та органом місцевого самоврядування, що видав концесію на сплав лісу. Наприклад, в 1880 році до ц. к. Намісництва з цього приводу зверталася «Filia Towarzystwa akcyjnego dla wyrobu drzewa i tartakow parowych» [Див.: ЦДІАЛ, ф. 146, оп. 68, спр. 695, арк. 59].

На сьогодні в Україні Земельним кодексом 2001 року [48] врегульоване право земельного сервітуту, тобто право власника або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками). Власник земельної ділянки, щодо якої встановлений земельний сервітут, має право на відшкодування збитків, завданих встановленням земельного сервітуту.

Аналогічну норму містить Лісовий кодекс України 1994 року (в редакції Закону 2015 року): лісовий сервітут – право на обмежене платне або безоплатне

користування чужою земельною лісовою ділянкою [54, ст. 23]. В цьому нормативному акті міститься відсилка до положень Земельного кодексу України, які застосовуються до лісових сервітутів у частині, що не суперечить вимогам Лісового кодексу.

Австрійським Лісовим законом 1852 року чітко визначено правомочності осіб, що займаються лісосплавом.

Насамперед, зазначимо, що законом встановлено право осіб на свій розсуд (за власним бажанням) подавати прохання на отримання дозволу на здійснення сплаву і на утримання сплавних побудов (будівель). При цьому якщо дозвіл на здійснення сплаву на певній воді (очевидно, мається на увазі: на певному відтинку, або певній частині акваторії водного об'єкту – Л. К.) уже наданий, то без згоди користувача нікому іншому право на сплав на цій сплавній воді більше не надається.

Особа, яка одержала дозвіл на проведення лісосплаву зобов'язана не завдавати шкоди лісовому фонду при здійсненні цієї діяльності та при вирубці і підготовці дерев до сплаву (§ 27).

Статус особи, що могла здійснювати лісосплавну діяльність даним законом не вказаний. Можемо припустити, що мова йде як про фізичних, так і про юридичних осіб.

Адже, виходячи із змісту норм закону, лісосплав – це вид господарської (підприємницької) діяльності. А згідно інших австрійських законодавчих актів, зокрема, Промислового закону 1849 року та Торговельного закону 1862 року здійснювати господарську діяльність могли юридичні та фізичні особи. При цьому Промисловим законом в значенні юридичні особи вжито термін «особи правничі». Принаймні, § 3 встановлювалося, що виконувати промисел можуть правничі особи і поодинокі люди (тобто, фізичні особи) [71, с. 759].

Отже, основним нормативно-правовим актом, який регулював правовідносини в сфері охорони лісового фонду в Австрійській (Австро-Угорській з 1867 року) імперії був Лісовий закон 1852 року. Він діяв протягом другої половини XIX – на початку XX століття на всій австрійській території, в

т.ч. і на сучасних українських землях. Погоджуємося з О. І. Логвиненко та В. П. Непийводою, які вважають, що австрійський Лісовий закон від 3 грудня 1852 року був першим у світі нормативним актом, який на державному рівні безпосередньо регулював суспільні відносини, пов'язані з лісом і, таким чином, заклав основи лісового права. В Законі відбилися погляди передової на той час австрійської [та німецької] лісівничої науки. Для цього документа, як і для австрійського законодавства загалом, притаманний високий рівень юридичної техніки, тобто ясність, зрозумілість, логічність викладення [707; 572; 573].

Такої ж думки притримується й Б. В. Кіндюк, який стверджує, що австрійський Закон про ліси був більш прогресивним і досконалим з точки зору юридичної техніки [порівняно з лісовим законодавством Російської імперії] [722, с. 15].

В 1876 році міністерствами сільського господарства (землеробства), внутрішніх справ і торгівлі видано спільне розпорядження від 17 квітня (В. з. д., № 64) [87], яким роз'яснено, що змінено міри, які використовуються в Лісовому законі, наприклад, замість «двадцять сажнів» необхідно вживати «тридцять сім метрів» тощо [87, с. 134].

Прийняття такого нормативно-правового акта пов'язано із введенням в Австро-Угорщині метричної системи мір у 1876 році, про що уже сказано вище.

Також зазначимо, що в Лісовому законі 1852 року вперше в австрійському праві врегульовано порядок лісокористування: сплаву дерева. Зауважимо, що в Лісовому кодексі України 1994 року (в редакції Закону 2015 року) та Водному кодексі України 1995 року не знаходимо норм, які б регулювали лісосплавну діяльність. Це, на нашу думку, пов'язано з тим, що на даний час така діяльність як сплав лісу практично не здійснюється. Заготовлений ліс транспортується іншими видами транспорту: автомобільним, залізничним, зрідка, гужовим.

В. П. Непийвода вважає, що помилково було б вважати, що Лісовий закон 1852 року не мав недоліків, чи що його сучасники їх не помічали, а також, що на практиці завжди суворо дотримувалися його положень. Він, до прикладу,

зазначає, що на Галицькій крайовій виставці 1898 року (тобто більш ніж за сорок років після ухвалення закону) був оприлюднений статистичний звіт інспекторату ц. к. Намісництва, згідно даних якого впливано, що в Галичині лише щодо 1 018 830 га лісових земель опрацьовано «хоч якісь господарські плани» [572, с. 107].

А. Сабадир та В. Коржов вказують, що Австрія – лісова країна, для якої характерні суворі та постійні закони, спрямовані на збереження захисних і природоформуєчих функцій лісів в умовах інтенсивного лісокористування. Як бачимо, принцип сталого ведення лісового господарства застосовується понад століття. При цьому державні закони однаково суворі та обов'язкові до виконання як в приватних, так і в державних лісах, що покращує стан лісів і безперервне виконання ними таких основних чотирьох функцій: господарської, захисної, рекреаційної і природоформуєчої [608].

Як уже згадувалося, на австрійських землях проводився лісовий кадастр. Щодо Східної Галичини, то його ведення було регламентовано Розпорядженням ц. к. Намісництва від 1 грудня 1853 року (В. з. кр., № 25), Розпорядженням Міністерства сільського господарства (землеробства) від 3 липня 1873 року (В. з. кр., № 251) «...wzglądom energicznej i silnej obrony mienia i należytej ochrony lasow...» [142, с. 249].

В австро-угорський період були актуальними й питання (проблеми) охорони лісів. На їхньому вирішенні зосереджували свою увагу різні природоохоронні товариства, громадські організації.

Тогочасні публікації свідчать, що проблема нераціональних, неконтрольованих вирубок лісів існувала уже тоді: «...на жаль в нинішніх часах людська рука кермована захланністю і жадобою гроша, що раз то більше винищує ліси. А нищине се відбуваєть ся в застрашаючий спосіб, і наколи так дальше піде, то недалекий вже час, коли на світі остануть лишень малі нащадки і останки давних велитів – дубров, борів і т. д. (...)» [203, с. 45]. Варто зазначити, що лише протягом останнього півстоліття діяльність людства стала причиною знищення 70 % всіх лісових запасів на планеті. Більше 30 % лісів на

Землі залишилися роздробленими на частини, внаслідок чого вони просто деградують.

Використання лісових ресурсів вважаємо складовою природоохоронної діяльності.

В середині XIX століття завдяки виробництву паперу з целюлози, який користувався великим попитом, вдалося поставити паперову промисловість на розширену сировинну базу, запропоновану вітчизняним (мається на увазі: австрійським – Л. К.) лісовим господарством. У 1872 та 1876 роках запровадили відповідні технології на фабриці в Леопольдштайні поблизу Айзенерца та Ступпаху біля Гльогнітца. Завдяки переходу у виробництві паперу від шмаття до деревини став можливим масовий випуск продукції. Папір та целюлоза стали важливими статтями експорту Австрії [633, с. 435].

Передові технології дозволяли зменшувати шкоду довкіллю, а широке застосування деревини тягло за собою інтенсивну рекреаційну діяльність, що суттєво підвищували товарність лісу та його доглянутість.

Австрійським законодавством XIX століття передбачено необхідність вжиття заходів щодо охорони лісів і при здійсненні певних видів діяльності. Зокрема, уже згадуваний нами (в р. 3.3.) Закон від 30 червня 1884 року щодо безпечного відведення гірських вод (В. з. д., № 117) встановлює «сохранение самого льса»¹⁶, якщо до складу «поля роботи» входять лісові земельні ділянки [29, с. 375].

Правовій охороні в Австро-Угорщині підлягали й об'єкти рослинного світу. Разом з тим так і не було видано окремого нормативно-правового акта, закону про рослинний світ. Деякі моменти охорони лісової рослинності врегульовані Лісовим законом 1852 року.

До рослинного світу відносилась, окрім сукупності усіх видів рослин, також рослинність сільськогосподарського призначення. (Зазначимо, що в Україні також науковці схиляються до думки, що до основних видів

¹⁶ Законъ зъ дня 30. Червця 1884, дотычно меръ въ цѣли безвредного отведенія горскихъ водъ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1884. – № 117, часть XXXVI. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 374–380.

рослинного світу з позицій його правового регулювання слід віднести, крім інших, рослинність сільськогосподарського призначення).

В 1875 році міністерствами сільського господарства (землеробства), внутрішніх справ та фінансів було видане спільне Розпорядження про заборону ввезення з Північної Америки картоплі, ураженої колорадським жуком 1875 року (В. з. д., № 73) [83], яким заборонялося ввезення на територію Австро-Угорщини з держав Північної Америки картоплі та пакувальних матеріалів від картоплі.

Ці заходи пояснювалися небезпекою занесення та поширення «картофельной хвороби, производимой хрущом колорадо (*Doryphara detemlineata*)». Під заборону підпадали, крім картоплі, мішки, скрині (коробки), листя. Якщо на борту кораблів знаходилися вказані предмети, то вони не могли бути знесені на берег, і «въ особенности органы пристаней и морского здоровья мають при допущении кораблей изъ съверно-американскихъ пристаней до вольного оборота, дѣлати надлежащии дохоженія, и ведла того давати корабельнику отповеьднии приказы» [83, с. 175].

Велася боротьба зі шкідниками рослин та рослинних продуктів. Одним з найнебезпечніших шкідників в той час, та й посьогодні, вважається філоксера. Разом з саджанцями її було завезено з Америки до Європи. В кінці XIX століття епідемія цього шкідника охопила Австро-Угорщину. Тому захист навколишнього середовища від негативного впливу філоксери потребував міжнародного співробітництва. В листопаді 1881 року низкою європейських держав підписана Міжнародна конвенція про заходи проти філоксери (В. з. д. за 1882 р., № 105). На її характеристики зупинимось у наступних розділах.

Зауважимо, що Австро-Угорщина, підтримуючи торговельні відносини з Росією, активно ввозила льон, насіння технічних і кормових культур [605, с. 108], які теж вимагали певного захисту як об'єкти рослинного світу.

Правоохоронні заходи, окрім державних установ, здійснювали й усілякого роду громадські організації. Серед них – Татранське товариство, засноване в 1873 році. Про нього зупинимось нижче.

У другій половині XIX століття виникла необхідність в охороні рідкісних видів рослин, зокрема білотки альпійської (*Leontopodium alpinum*). У 1880 році Татранське товариство видало спеціальне звернення до відвідувачів Закопаного і Польських Татр. Ідею охорони рідкісних видів рослин пропагували також відомі в той час ботаніки – М. Раціборський, В. Шафер та ін. До списку таких видів було включено, окрім білотки, сосну кедрову (*Pinus cembra*), ломиніс альпійський (*Clematis alpina*), шафран спишський (*Crocus scerusiensis*) та інші рідкісні рослини [431].

Польський дослідник Контни[й] (П. Й. Контни – доктор природознавчих наук, народився 1895 року, брав активну участь в охороні природи Галичини уже в польський період, в 30-х роках XX століття – Л. К.) у 1937 році на підставі архівних матеріалів стверджував, що протягом XVII–XVIII століть в Галичині на Гуцульщині винищено понад 100 тисяч тисових дерев. Він знаходив на Гуцульщині тисові пні проміром 180 см. Уже як велику рідкість показували 1885 року на державній виставці в Будапешті тисовий пень проміром 120 см, привезений з урочища Чорний Грунь Богданського лісництва на Закарпатті [406, с. 247].

Громадські організації та окремі ентузіасти били на сполох, намагаючись захистити релікти від варварської господарської діяльності.

У другій половині XIX століття після побудови в Карпатах мережі залізниць широких масштабів стала набувати експлуатація гірських лісів. Ліси вирубували не лише для задоволення внутрішніх потреб, але й для експорту, що становив важливу складову частину національного прибутку країни. На польській території особливе невдоволення дослідників природи викликала масова вирубка лісів у Татрах та Пієнінах. Тому вже в 1889 році у журналі «Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego» було поставлене питання про охорону всієї території Татр [431].

Споріднено до об'єктів лісового фонду і рослинного світу, потребують правової охорони ландшафти, природні парки, заповідники, тобто об'єкти природно-заповідного фонду. Адже сьогодні природоохоронні відносини

охоплюють, з-поміж інших, відносини в галузі охорони окремих природних ресурсів і ландшафтів, в галузі охорони об'єктів і територій природно-заповідного фонду, в галузі охорони оздоровчих і рекреаційних зон і територій.

Власне однією з перших у часі форм охорони навколишнього природного середовища була заповідна (консервативна) форма, метою якої є збереження в первинному, природному стані особливих, унікальних чи типових за своїми характеристиками природних територій та об'єктів і максимальне обмеження господарського впливу на них.

Об'єкти природно-заповідного фонду на території Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії не були законодавчо врегульовані. Але, незважаючи на цю обставину, вони існували, в основному виконуючи естетичну та рекреаційну функції. Мова йде, насамперед, про штучно створені ландшафтні парки біля замків знатних вельмож, до природної краси яких докладали рук й люди.

Серед них, замок Шенборна (літня мисливська резиденція) на Закарпатті, ландшафтний парк навпроти замку Ференца Надашді на березі річки Раба в Угорській частині імперії тощо. Останній реконструйований з дендрарію в XIX столітті. Перші екзотичні дерева в ньому були висаджені ще в XVI столітті.

Вище зазначалося, що згідно §§ 19–20 Лісового закону 1852 року якщо захист осіб, державного та приватного майна вимагали особливого використання лісів з метою охорони від можливих лавин, кам'яних розсипів, навісних скель чи зсувів ґрунту, такі частини лісів могли бути заповідані за вимогою місцевої громади або за доповідною запискою урядника з подальшим комісійним обстеженням окружним урядом. Заповідання полягало у виданні докладних приписів і найможливішому забезпеченні необхідного особливого лісового господарювання [124, с. 1058]. Іншого законодавчого врегулювання заповідання, заповідних відносин в австрійському праві нами не виявлено. В усіх інших, досліджених та проаналізованих нами, законодавчих актах були відсутні норми про заповідники.

У світі заповідники почали з'являтися ще в XVI столітті. До слова,

важлива роль у розвитку заповідної справи на планеті належить видатному німецькому вченому-натуралісту і мандрівнику А. Гумбольту (1769–1859 рр.). Він перший з натуралістів поставив перед собою завдання вивчати природу як єдине ціле і зробив перші спроби класифікувати заповідні території. Ввів у наукову літературу поняття «пам'ятка природи» як першу науково обґрунтовану заповідну територію. Досить поширеною стає у ті часи ідея про взяття під охорону унікальних ландшафтів як національних реліквій, встановлення на таких територіях абсолютно заповідного режиму із заборонаю будь-якої діяльності. Така ідея почала практично реалізовуватися в другій половині XIX століття в США. У 1864 р. на Американському континенті вперше у світі був створений Йосемітський парк, а в 1872 р. – Єллоустонський національний парк на площі 899 104 га [165].

На початку XX століття ідея створення національних парків стала практично реалізовуватися і в Європі. Перші національні парки (НП) організовуються в Голландії (1905 р.), Швеції (1909 р.), Швейцарії (1914 р.) [165].

Одним з перших в Україні та в Європі був заповідник, що його створив 1886 року український природознавець Володимир Дідушицький. Цей природний резерват площею 22,4 га біля с. Пеняки на Львівщині так і назвали «Пам'ятка Пеняцька». На Станіславівщині першими резерватами до заповідання стали в 1907 році «Бубнище», а наступного року – урочище «Підлюте» в Долинському повіті [428, с. 6].

На території Східної Галичини уваги також заслуговує височина Розточчя (сучасна Львівська область). Природоохоронна справа на території Українського Розточчя розвивається з кінця XIX століття. Для початку становлення заповідної справи характерно заповідання переважно рідкісних та унікальних об'єктів, створення природних резерватів, тобто «створення територіально-розірваних вузько компонентних (ботанічні, геологічні) заповідних об'єктів дуже малої площі і низького рангу заповідності» [390, с. 21].

У 1904–1914 рр. на Розточчі було заповідано «Королівську скелю» в Янові, печеру в Страдчі, «Львівську Сахару», урочище «Ярина» біля Янова.

Загальна площа заповідних територій становила менше 1 % від площі Розточчя [390, с. 22].

У сучасному українському законодавстві (Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 1992 року з наступними змінами) об'єкти природно-заповідного фонду поділено на дві категорії:

- природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища;

- штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва [42, ст. 3].

Та встановлена кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду [53, ст. 252].

Австрійське законодавство XIX століття, як уже було сказано, такого поділу об'єктів природно-заповідного фонду на категорії не знало.

Додатково зауважимо, що в сусідній Російській імперії Постійна природоохоронна комісія Імператорського російського географічного товариства (центральна установа з охорони природи в імперії) в 1915 році підготувала проект «Положення про заповідники». А в 1916 році з ініціативи Геграфічного товариства був прийнятий перший в Росії закон, який передбачав державне право організації заповідників у наукових та культурних цілях [374, с. 4].

Сьогодні в Україні – в межах колишніх підавстрійських територій – створено Національний природний парк «Гуцульщина» (Указом президента від 14 травня 2002 року) та Карпатський національний природний парк (створений в 1980 році в географічному центрі Гуцульщини – на Чорногорі та Горганах; він став першим в Україні природним парком.

В його складі землі селищних та сільських рад – Яремча, Микуличина, Татарова, Ворохти, Яблуниці. Загальна площа парку – понад 50 тисяч гектарів).

Це сьогоднішня. Але неповторна природа східного схилу Українських

Карпат, його гірські і долинно-річкові ландшафти, рослинність на даній території, звичайно, були і в підавстрійські часи.

Отже, правове регулювання лісових відносин, в т.ч. охорони лісів, в тогочасній Австрії здійснювалося нормами Лісового закону (Законъ о льсахъ), введеного в дію цісарським патентом від 3 грудня 1852 року (В. з. д., за 1852 р., № 250). Нормами цього закону були частково врегульовані відносини заповідання. Мова йде про об'єкти природно-заповідного фонду. Окремого нормативно-правового акта по заповідниках прийнято не було.

Рослинний світ деякою мірою врегульований лісовим законодавством, здебільшого, лісова рослинність. А також окремими нормами нормативно-правових актів про охорону санітарно-епідеміологічного благополуччя, загальноімперських законів, розпоряджень міністерств.

3.5 Правовий режим використання та охорони тваринного світу

Тваринний світ є важливою частиною природних багатств держави. Відносини в галузі охорони і використання тваринного світу в Австрійській імперії в ХІХ столітті регулювалися низкою розрізнених нормативних актів. Однак базового закону про тваринний світ так і не було видано.

У наш час в Австрії переважає середньоевропейський тваринний світ: сарна, олень, заєць, фазан, куріпка, лисиця, борсук і білка. Типовими представниками альпійської фауни є косуля, байбак і гірська сова, кам'яний козел. Окрім того, характерною ознакою тваринного світу є справжній пташиний рай в очеретяній смузі єдиного степового озера в Центральній Європі – Нойзідлерського (пурпурова чапля, колонії колпиків і шилодзьобок) [151].

Колись широко розповсюджені в цій частині Європи хутрові звірі зараз стали рідкістю. Залишилися лише лисиці, дикі коти й куниці. Часто зустрічаються сарни, олені і бабаки. Вирубвання лісів, оранка відкритих просторів призвели до повного або часткового винищення деяких раніше поширених видів тваринного світу Австрії. У лісовій зоні, головним чином у

заповідниках (Високий Тауерн, Гросглокнер та ін.), збереглися рідкісні в Європі види тварин: благородний олень, лось, козуля, бурий ведмідь, кабан, гірський орел [151].

Взагалі тваринний світ, як і інші природні об'єкти, виконує екологічну, економічну та інші функції, зокрема, є джерелом духовного і естетичного збагачення і виховання людей, а також важливою базою для одержання промислової і лікарських сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей. Він виступає також об'єктом наукових досліджень.

В Україні базовий Закон «Про тваринний світ» було прийнято у 2001 році (у новій редакції 2015 року). Цікава деталь – нормативне визначення поняття тваринного світу в законодавстві України відсутнє. Така практика, як нами виявлено, мала місце власне в Австрії XIX – початку XX століття.

Закон України «Про тваринний світ» дає лише перелік об'єктів тваринного світу (ст. 3), які підпадають під правову охорону цього Закону, а саме:

- дикі тварини в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі;

- частини диких тварин (роги, шкіра тощо);

- продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо) [45].

Охороні також підлягають нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування та шляхами міграції [45].

До об'єктів тваринного світу, які підпадають під правову охорону сучасного українського закону не відносяться сільськогосподарські, свійські тварини. Об'єкт тваринного світу має перебувати в живому стані. Тварина, що загинула, чи добута (вбита) людиною, перестає бути частиною тваринного світу. Ці тварини мають бути складовою навколишнього природного середовища, знаходитись в стані природної волі, або утримуватись у

напіввільних умовах чи знаходитися в неволі.

Цивільне законодавство Австрійської монархії поділяло тварин та три головні категорії:

- 1). Дикі тварини, тобто, такі тварини, які за своєю природою не піддаються одомашненню;
- 2). Приручені тварини, тобто ті, які за своєю природою є дикими, але людині вдалося їх приручити;
- 3). Свійські – це тварини, яких людина приручила і ці тварини добровільно від людини не підуть [518, с. 260].

Предметом вільного привласнення були лише дикі, хижі тварини, якщо вони знаходились у природному середовищі. Приручені тварини могли бути привласнені лише тоді, якщо попередній власник не звернувся за ними протягом 42 днів. Отримати назад свою тварину можна було лише в тому випадку, якщо попередній власник сплатив кошти на її утримання і за шкоду (можливу – Л. К.), що спричинила тварина. До свійських тварин закон також зараховував бджіл [518, с. 260].

Дослідник лісового та мисливського господарства Галичини В. М. Клапчук стверджує, що свійські тварини взагалі не були предметом привласнення. Він вказує, що сюди зараховувалися тварини, на яких проводилось полювання. Право полювання за австрійською юриспруденцією було пов'язане з правом власності на землю, тобто, як побічний дохід, який приносить земля.

Цивільний закон (ст. 295) (розуміємо, що мова йде про Цивільний кодекс 1811 року – Л. К.) вважав дичину частиною землі або часткою нерухомості, яка належала власнику землі [518, с. 263]. Ст. (§) 383 Цивільного кодексу вказувала, що привласнення дичини могло відбуватися у випадках полювання та рибальства [518, с. 260].

Хижацьке винищення багатьох видів диких звірів спричинилося до збіднення їхнього видового складу. Тому вже у другій половині XIX ст. почали з'являтися перші заклики, наукові пропозиції щодо необхідності охорони диких

тварин.

У 1851 році професор Ягеллонського університету у Кракові Людвик Цейснер виступив з пропозицією видання спеціального указу про охорону гірської сарни (*Lupicapra rupicapra*), бабака (*Marmota marmota*) та інших зникаючих у високогір'ї Польських Карпат звірів. У 1868 році у Словаччині зоолог Даніель Лихард написав статтю «Слово про охорону бабаків і сарни», в якій звернув увагу на необхідність їх охорони [431].

Використання об'єктів тваринного світу регулює порядок експлуатації тварин та інших об'єктів тваринного світу на праві власності і на праві користування.

Сьогодні видами використання об'єктів тваринного світу за їх цільовим призначенням, відповідно до Закону України «Про тваринний світ», є:

- мисливство;
- рибальство, включаючи добування водних безхребетних тварин;
- використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях;
- використання корисних властивостей життєдіяльності тварин – природних санітарів середовища, запилювачів рослин;
- використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності;
- добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі [45].

Ці види використання можуть здійснюватись в порядку загального і спеціального використання. Основний вид використання диких тварин – мисливство.

В Австрійській імперії діяв державний закон «Про полювання» від 7 березня 1849 року (В. з. д., № 207). В 1876 році (В. з. д., № 66) міністерським розпорядженням було уточнено щодо використання одиниці міри (замість «двісті моргів» запроваджувалася інша міра «сто п'ятнадцять гектарів») [88, с. 135].

Для Галичини були прийняті крайові мисливські закони від 5 березня 1897 року (В. з. кр., № 71), та від 13 липня 1909 року (В. з. кр. за 1910 р., № 2). Перед тим, 21 грудня 1874 року (В. з. кр. за 1875 р., № 10) та 30 січня 1875 року (В. з. кр., № 16) видані Галицькі крайові закони про охорону тварин.

О. Р. Проців у своїх працях зазначає, що проблематику законодавчого забезпечення правових, економічних, соціальних відносин у сфері надання права полювання в Австро-Угорській імперії середини ХІХ – початку ХХ століття широко висвітлено в періодичній пресі Австро-Угорської імперії, а саме в журналах «Łowiec» («Мисливець»), який виходив у Львові як друкований орган Галицького мисливського товариства з 10 січня 1878 року, «Łowiec Polski» («Мисливець польський»), що виходив у Варшаві як орган цісарського товариства правильного полювання Польщі з 1899 року та «Przegląd myśliwski i łowiectwo polskie» («Мисливський огляд та полювання польське»), а також у нормативних актах, які врегульовували взаємовідносини в галузі мисливства [600, с. 50].

В Україні на сьогодні діє закон «Про мисливське господарство та полювання» 2002 року.

Відповідно до ст. 1 цього Закону, мисливство – вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь [46].

Виконувати право полювання відповідно до австрійського законодавства можна було лише при умові, що у власності була ділянка площею не менш 115 га. Цю вимогу визначав п. (§) 5 державного закону Про полювання від 7 березня 1849 року (В. з. д., № 207).

Власники менших наділів землі не мали права полювання і це право полювання передавалося гміні, яка здавала його в оренду, що передбачалося п. (§) 7 закону. Відповідно до п. (§) 8 чистий дохід, який отримувала гміна від здачі в оренду права полювання, розподілявся між власниками земельних ділянок пропорційно до їх площі.

В 1869 році в Австро-Угорщині виданий Галицький закон від 19 липня, № 26 [132], який забороняв полювання та продаж альпійських тварин, які водяться в Татрах, та диких кіз. За порушення його норм передбачалося покарання у вигляді штрафу від 5 до 100 золотих, а у разі неможливості сплатити дану суму – арешт від 1 до 20 діб [132, s. 83].

Цей закон продовжував діяти і після прийняття 5 березня 1897 року Галицького мисливського закону (В. з. кр., № 71) [35], який вступив в силу через три місяці після оприлюднення у Віснику крайових законів (26 грудня 1897 року), тобто з 26 березня 1898 року [35, с. 247].

В даному законі в § 1 чітко визначено, що таке полювання: «право полювання полягає на виключнім управленню до годованя, вишукуваня, стеженя, убиваня і присвоюваня собі ловної звїрини і дикого птаства, а також присвоюваня собі відділених з неї частий, ужиткових, як поскиданих рогів і т. и. Що до дикого птаства, то право польованя містить в собі також виключне управненє до присвоюваня собі знесених яєць» [35, с. 248].

Згідно § 3 право полювання надавалося власнику земельної ділянки, який міг його реалізувати самостійно або через здачу його в оренду.

В. М. Клапчук зазначає, що правове регулювання відлову птахів відносилось до права полювання і поставало лише в тому випадку, коли власник землі мав право полювати на своїй ділянці. Заборонявся самостійний відлов птахів без дозволу власника земельної ділянки. Це право регламентувалось у різних краях Австрійської імперії по різному. Так, у Чехії не було визначено, що відлов птахів вважається полюванням. А у Тиролі, навпаки, птахи складали предмет полювання [518, с. 263].

Закон встановлював, що право полювання прив'язане до власності на землю, площа якої не повинна бути, як уже сказано, меншою ніж 115 гектарів. Гмінні мисливські господарства створювала гміна (найменша адміністративна одиниця в Австро-Угорській імперії), їхня площа також не повинна була бути меншою ніж 115 га. Власники малих земельних ділянок об'єднувались для створення спільного мисливського господарства, площа якого мала бути також

не меншою ніж 115 га. На власній землі дозволяли будувати вольєри для розведення дичини. До права полювання належало право на догляд за дичиною, її переслідування, висліджування, добування і право привласнення мисливських тварин, а також їх частин, таких як роги, яйця диких птахів [671]. У законі (§ 33) були встановлені чіткі заборони на полювання в певний період часу. Наприклад, на оленів заборонялося полювання з 1 листопада до 31 липня [35, с. 259].

В Україні мисливські угіддя надаються в передбаченому Законом України «Про мисливське господарство та полювання» [46] порядку в користування користувачам мисливських угідь, якими є спеціалізовані мисливські господарства, інші підприємства, установи та організації, в яких створені спеціалізовані підрозділи для ведення мисливського господарства. В межах мисливських угідь здійснюється полювання, тобто дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування (відстріл, відлов) мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах (ст. 1).

Відповідно до цього закону («Про мисливське господарство та полювання») до полювання прирівнюється:

- перебування осіб у межах мисливських угідь, у тому числі на польових і лісових дорогах (крім доріг загального користування), з будь-якою стрілецькою зброєю або з капканами та іншими знаряддями добування звірів і птахів, або з собаками мисливських порід чи ловчими звірами і птахами, або з продукцією полювання;

- перебування осіб на дорогах загального користування з продукцією полювання або з будь-якою зібраною розчохленою стрілецькою зброєю.

В австрійський період такі дії не вважалися полюванням, про що зазначено вище (закон від 1897 року, § 1).

Під правову охорону мисливського законодавства в австрійський період (на відміну від сучасного) підпадали також свійські тварини.

Зокрема, згідно § 43 уже згадуваного нами Мисливського закону від 5

березня 1897 року (В. з. кр., № 71), який діяв на території королівства Галичини і Лодомерії та Краківського князівства, відстрілювати собак і котів дозволялось у випадку, коли вони перебували далі ніж 300 метрів від найближчого будинку.

Згідно даного закону, на власників права полювання покладался обов'язок знищення хижаків та шкідливої дичини (§ 44). При цьому, самого поняття шкідливої дичини не встановлено. Можливо, мова йде про диких тварин, які представляють загрозу для людської безпеки, і яких, відповідно до § 45, потрібно тримати у вольєрі (великих і дрібних, як-от здичавілі коти чи собаки, хижаків).

До хижаків не зараховувались дикі кабани, а тільки ведмеді, вовки, рисі, дикі коти і лисиці. Ці види тварин мав право відстрілювати і виловлювати та привласнювати кожен мисливець. Але при цьому закон визначав, що полювання на ці види хижаків дозволяється лише за дозволом власника або орендаря мисливських угідь.

Таких тварин як куниця, тхір, ласка, білка, хом'яки, видри, орли різних видів, яструби, сива чапля, крук, ворона можна було відстрілювати кожному бажаючому у присутності власника мисливських угідь (§ 46) [602, с. 73].

Одночасно, австрійське законодавство містило норми, якими дозволено, навіть зобов'язано знищувати об'єкти тваринного світу. Щоправда, за певних умов. Це добре видно з норм 47 параграфу Мисливського закону від 5 березня 1897 року, яким встановлено, що у місцевостях, де дикі кабани завдають великої шкоди сільському господарству, уповноважені до полювання зобов'язані їх відстрілювати. При недостатньому відстрілі відповідальність за завдану шкоду покладалась на власника права полювання. Повітова влада у таких випадках мала право сама видавати безкоштовні сертифікати на відстріл диких кабанів або інших шкідливих тварин, навіть без згоди власника полювань. Про видачу безплатних сертифікатів державна повітова влада зобов'язана проінформувати власника полювання, а також місцеву поліцію [602, с. 74]

В сучасній Україні великою проблемою для селян є дикі кабани з

спеціалізованих мисливських господарств, які знищують посіви сільськогосподарських культур, оскільки полювання на них кваліфікується як браконьєрство і жорстко переслідується «мисливцями».

16 липня 1909 року прийнято новий Галицький мисливський закон (В. з. кр. за 1910 р., № 2) [136], який вступив у силу через три місяці після оприлюднення у Віснику крайових законів (10 січня 1910 року), тобто з 10 квітня 1910 року [136, с. 3].

Він складався з IX розділів, 90 параграфів. Окремо зазначимо, що законом так само встановлена правова охорона тварин, що полягає в забороні полювання у певні періоди (§ 55): на зайців з 1 лютого до 1 вересня, на куріпок – з 1 грудня до 15 серпня тощо [136, с. 21].

Мисливський закон 1909 року визначав, що для самостійного ведення мисливського господарства необхідно було мати у власності мінімум 115 га земельної ділянки, як у законі 1897 року. За формою організації мисливські господарства (ревіри) поділялися на самостійний мисливський ревір (власник землі виконував вимоги щодо власності мінімальної площі, яка була необхідною для організації мисливського ревіру), спілковий (утворювався на землях кількох власників земельних ділянок, які були менші, ніж це було необхідно для організації самостійного мисливського ревіру, але в сумі разом складали необхідний мінімум площі мисливського ревіру) та гмінний (складався із земельних ділянок, які належали гміні). Відповідно до Мисливського закону 1909 року власник земельної ділянки не мав права відмовитися від того, щоб його землі не входили в жоден мисливський ревір [518, с. 265]. Головним нововведенням цього Мисливського закону 1909 року було утворення мисливських спілок, які склалися з дрібних землевласників на чолі з обраним керівництвом. Така мисливська спілка повинна була володіти 115 га безперервної земельної площі. Відповідно до вимог закону мисливська спілка реєструвалась у повітового старости і, таким чином, орендувала право полювання не менш, як на шість років. Полювати при цьому мали право всі члени спілки. До речі, такі норми у Чехії були запроваджені за сорок років до

цього (чеський Мисливський закон 1866 року). Були встановлені терміни полювання: від весни до закінчення збору урожаю на полях. Без дозволу господаря не дозволялося проводити полювання, а також було заборонено стріляти у дичину на відстані меншій ніж 150 м від забудов. Новизна закону 1909 року полягала в тому, що мисливська спілка мала право найняти уповноваженого мисливця, який би здійснював полювання на рахунок мисливської спілки. Право затвердження уповноваженого мисливця належало повітовому старості [518, с. 266].

Норми, якими в австрійському праві XIX століття здійснювалося регулювання об'єктів тваринного світу, містилися також і в підзаконних нормативно-правових актах.

Зокрема, в 1876 році видане Розпорядження міністерства фінансів від 21 листопада (В. з. д., № 134) про заборону вивезення коней з території імперії: «запрещає ся вивозъ коней на всьхъ границахъ общои австрійско-оугорскои, потомъ и далматинскои цловои области» [93, с. 280].

Враховуючи те, що для потреб міністерства оборони використовувалися коні та інші тяглові тварини, виникала потреба в правовому регулюванні порядку їх застосування та охорони. Зокрема, спеціальною державною комісією проводився своєрідний огляд та облік цих тварин – класифікація. Було видано Розпорядження міністерств сільського господарства (землеробства) та внутрішніх справ від 11 серпня 1876 року (В. з. д., № 110), яким передбачалося, що власники коней та інших тяглових тварин, які на момент проведення класифікації знаходяться поза місцем постійного перебування, можуть представляти тварин на огляд і класифікацію в комісії за місцем їхнього тимчасового перебування або найближче до такого місця [90, с. 257].

Зауважимо, що сьогодні в Україні діє закон «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин» від 4 червня 2009 року, яким врегульовані відносини з приводу ідентифікації, тобто ототожнення тварини шляхом присвоєння їй ідентифікаційного номера з використанням візуальних, електронних та

змішаних засобів, залежно від виду тварини, з подальшим внесенням ідентифікаційного номера до Єдиного державного реєстру тварин (реєстрації) [47, ст. 1].

Згідно ст. 4 даного закону об'єктом ідентифікації та реєстрації є сільськогосподарські тварини – велика рогата худоба, коні, свині, вівці, кози. Дія Закону поширюється на юридичних і фізичних осіб, що займаються розведенням та утриманням тварин, проводять їх продаж, забій, утилізацію, надають послуги зі штучного осіменіння та організують виставки тварин. Фізичні особи, які займаються розведенням тварин та їх утриманням для власного споживання продуктів харчування тваринного походження, не підпадають під дію даного закону [47, ст. 3].

Як бачимо, за більш, ніж 130 років облік тварин набув чіткішого системного характеру з врахуванням нових технічних можливостей людства.

Рибальство, включаючи добування водних безхребетних тварин, також є видом використання об'єктів тваринного світу.

Сучасною українською наукою (ст. 25 Закону України «Про тваринний світ») встановлено, що рибальством вважається добування риби та водних безхребетних [45]. Воно поділяється на промислове та любительське.

Законодавчому забезпеченню охорони та використання об'єктів тваринного світу у водному середовищі була приділена увага й в австрійському праві ще від другої половини XIX століття.

Спільним розпорядженням міністерств торгівлі, сільського господарства (землеробства) за погодженням з міністерством внутрішніх справ 5 грудня 1884 року врегульовано порядок здійснення морського рибальства (В. з. д., № 188) [103]. Цей досить об'ємний документ містить 7 розділів та 46 параграфів. Визначає межі морського рибальства, вимоги до здійснення рибальства різними засобами, певні заборони тощо. Параграфом 2 даного розпорядження підтверджено право рибальства для прибережних жителів в межах морської милі від берега відповідно до розпорядження про морське рибальство від 6 травня 1836 року.

Даним нормативно-правовим актом (№ 188) встановлена заборона на вилов і продаж ікри та мальків (§ 4) за винятком використання в наукових цілях, для зарибнення ставків і розмноження (§ 5) [103, с. 508].

До 15 квітня заборонений вилов риби на каналах, що з'єднують лагуни з морем і на віддалі 400 метрів від внутрішніх та зовнішніх отворів цих каналів. В жодному випадку заборонений такий вилов у нічний час (§ 6). Окремо заборонено: вилов і продаж молоді риби золотобровки (*Chrysophrys aurata*) з 1 вересня до 15 квітня наступного року (§ 7); вилов морських піскарів (*Gobius ophiocephalus*) вручну, вилками (*fossenin*) і рибними кошами (*nasse, cestelle o chebe*) в період з 15 березня до кінця червня (§ 10); вилов лангустів (*Palinurus vulgaris*) і морських раків (*Homarus marinus*) з 1 лютого до кінця квітня, водночас заборонено в будь-який час продавати лангусти і морські раки довжиною менше 20 см (§ 11); вибирати устриці з 1 квітня до кінця серпня, а мизові раковини (*cozze nere, pedoci, mussoli*) з 1 березня до кінця квітня, так само заборонено в будь-який час року продавати устриці менше 5 см і мизові раковини довжиною менше 3 см (§ 12) [103, с. 509].

Водночас заборонено ловити рибу сітями на всю глибину в місцях пролягання морських телеграфних кабелів, або кидати якір в цій території (§ 14), впоперек каналів не дозволено розставляти риболовні снасті, якщо вони цілком спинятимуть прохід риби (§ 16).

Також з метою охорони як навколишнього середовища, так і тваринного світу встановлена заборона на використання динаміту, інших вибухових засобів, засобів отруйної і паралізуючої дії для рибальства. Заборонено збирати рибу, вбиту з використанням вказаних засобів (§ 18) [103, с. 510]. Риболовля сітями двома парусними баркасами заборонена на глибині менше 8 метрів (§ 22) [103, с. 511]. Стационарні сіті не повинні використовуватися в такий спосіб, щоб завадити іншим видам рибальства (§ 29) [103, с. 512]. Рибальські судна повинні мати розпізнавальні знаки (§ 38) [103, с. 514].

За порушення встановлених вимог (якщо вони не підпадають під дію

кримінального закону) передбачена відповідальність у вигляді штрафу в розмірі до 100 золотих, або арешту від 6 год до 14 днів (§ 39) [103, с. 514].

Власне важливим кроком у розвитку правового захисту водного середовища та об'єктів тваринного світу в ньому, в Австро-Угорській імперії ще в кінці XIX століття було прийняття державного закону про впорядкування рибальства [у внутрішніх водах]. Закон виданий в 1885 році, 25 квітня (В. з. д., № 58) [30].

Щодо Галичини, то 19 листопада 1882 року тут вийшов крайовий закон (В. з. кр., № 57), яким передбачалися деякі заходи щодо піднесення (розвитку) рибальства у водному середовищі краю. Закон містив певні охоронні норми. Наприклад, § 6 заборонялося застосовувати при здійсненні рибальства динаміт [133, с. 154].

Охоронні норми містилися і в розпорядженні Намісника Галичини від 28 червня 1883 року (В. з. кр., № 58), яким заборонялося ловити рибу під час нересту, наприклад, судака – з 1 квітня по 30 червня [143, с. 158].

У 1887 році видано Галицький закон про рибальство ((Dz. u. i r. kr. za 1890 r., № 37 або В. з. кр. за 1890 р., № 37) [135], який діяв на території Королівства Галичини та Лодомерії. Закон залишався чинним в Галичині і за періоду Другої Речі Посполитої. Як відомо, Галичину поділяли на Західну (польську) та Східну (українську). В. М. Клапчук та О. Р. Проців вважають, що стан рибного господарства у Західній Галичині на зламі століть (з XIX – початку XX століття – Л. К.) був краще організований, ніж у Східній [518, с. 407].

Згадані австрійські рибальські законодавчі акти врегульовували природоохоронні відносини держави. Вони спрямовувалися на забезпечення раціонального та ефективного використання об'єктів тваринного світу у водному середовища в межах держави.

Правова охорона вод і об'єктів тваринного світу в них, була врегульована не тільки австрійським національним законодавством, але й міждержавними угодами. Тобто, питання охорони природних об'єктів піднімалися в

європейському праві ще в ХІХ ст. Як приклад, наведемо угоду, укладену між Австро-Угорщиною та Італією 9 серпня 1883 року про впорядкування рибальства на озері Гарда [123].

Угода містила достатньо заборонних норм щодо погіршення стану водного середовища, забруднення вод шкідливими речовинами, та щодо способів вилову риби.

На виконання даної угоди австрійською владою були видані необхідні підзаконні нормативні акти.

Серед них, розпорядження міністерств сільського господарства (землеробства), внутрішніх справ та фінансів від 7 квітня 1885 року, № 38, яким визначені деякі питання компетенції органів влади відповідно до артикула 18 угоди 1883 року [105, с. 116]. На питаннях міжнародно-правового захисту природних об'єктів, можливої участі в них Австро-Угорщини зупинимось докладніше в наступних розділах. Наразі зазначимо, що міждержавні угоди в галузі природокористування підписані Австрією (Австро-Угорщиною) з іншими європейськими країнами, мали свій позитивний вплив на розвиток національного природоохоронного законодавства.

Державний закон про рибальство від 25 квітня 1885 року (В. з. д., № 58) [30] параграфом 1 встановив, що здійснювати рибальство можуть:

- 1) на штучних водоймах та водотоках власники цих об'єктів;
- 2) в природних водах – особи, яким дозволено рибальство крайовим законодавством [30, с. 164].

Нормами цього закону (§ 5) рибалкам та їхнім помічникам дозволялося при виконанні рибальства входити на чужі прибережні території (за винятком прибудинкових територій, територій промислових підприємств та загорожених об'єктів), прикріплювати на них рибальські знаряддя за умови дотримання правил обережності, щоб не спричинити цими діями шкоди [30, с. 165]. Також не дозволялося засмічення вод, на яких здійснювалося рибальство, висушення водостоків у спосіб, шкідливий для рибальства тощо.

Зазначалося, що особливі приписи щодо рибальства будуть видані

крайовим законодавством [30, с. 166].

Власне для Галичини, як уже вказувалося, діяв крайовий закон про рибальство від 31 жовтня 1887 року (В. з. кр. за 1890 р., № 37). Досить жорстко його нормами були врегульовані питання охорони довкілля, тваринного світу та життя і здоров'я людей.

Зокрема, заборонено при здійсненні рибальства застосовувати вибухові засоби, особливо динаміт (як пам'ятаємо, така заборона перед тим була встановлена законом від 1882 року, розпорядженням 1884 року – Л. К.) та інші засоби отруйної та задушливої дії тощо [570, с. 672]. Диких звірів, які вважалися шкідливими для рибного господарства, рибалкам дозволялося ловити та вбивати.

При цьому заборонялося використовувати зброю та отруйні речовини.

Враховуючи сучасні підходи, правове закріплення того, що охорона тваринного світу забезпечується шляхом: встановлення заборони та обмежень при використанні об'єктів тваринного світу; охорони від самовільного використання об'єктів тваринного світу; охорони середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин; запобігання загибелі тварин під час здійснення виробничих процесів тощо (ст. 37 Закону України «Про тваринний світ») [45], бачимо, що ці ж принципи простежуються і в австрійському законодавстві XIX століття.

З 1869 року питання, пов'язані із здійсненням рибальства в Австро-Угорській імперії, відносились до компетенції міністерства сільського господарства (землеробства). Але рішення щодо притягнення винних в порушенні законодавства до кримінальної відповідальності, залишалися у віданні міністерства внутрішніх справ.

Такий порядок зафіксований у Повідомленні міністерства сільського господарства (землеробства) від 14 лютого 1869 року (В. з. д., № 22, або В. з. кр., № 23) [60, с. 155].

В цьому ж 1869 році в Австро-Угорщині цісарем Францом-Йосифом видано Водний закон (В. з. д., № 93). Параграфом 19 встановлено, що при

здійсненні рибальства заборонено порушувати права інших осіб щодо використання вод. У разі спричинення шкоди, розмір відшкодування визначають органи адміністративної влади, а в разі виникнення спору – вирішує суд [7, с. 617].

Професор Львівського університету, фахівець у галузі австрійського цивільного права О. Огоновський в кінці XIX століття писав, що власникам прибережних земельних ділянок заборонено будувати загорожі, які би перешкоджали здійсненню рибальства: «не сміє нічо такого ставити, що (...) було шкідливе риболовлі ...» [577, с. 210].

О. Огоновський зазначав, що рибалки та їхні помічники при здійсненні рибальства можуть користуватися береговими ділянками, прив'язувати на березі свої рибальські приладдя. При цьому зобов'язані не завдавати шкоди, а в іншому випадку – відшкодувати її. Але їм заборонено користування всіма обгородженими земельними ділянками, в т. ч. приватними та ділянками, що належать промисловим підприємствам.

Як вказано вище (в р. 2.1), води перебували у державній та приватній власності, відповідно до Цивільного кодексу 1811 року. Власникам приватних водних об'єктів належали також риби та право рибальства (§ 407, § 409) [577, с. 210].

То ж відносини власності на водні об'єкти та об'єкти тваринного світу, в т. ч. на об'єкти тваринного світу у водному середовищі, регулювалися тогочасним цивільним законодавством.

Австрійським державним та крайовим законодавством про рибальство дозволявся вилов риби на чужих територіях (землях) після того як спаде вода під час повеней (§ 5, § 6 державного закону та § 42, § 43 крайового закону). Одночасно застережено вчиняти шкоду власникам цих земель та водних об'єктів.

Сьогодні на території України, відповідно до законодавства, може здійснюватися промислове, любительське та спортивне рибальство.

Промислове рибальство – вид спеціального використання водних живих

ресурсів, які перебувають у стані природної волі, шляхом їх вилову (вилову, добування, збирання) із природного середовища з метою задоволення потреб населення і народного господарства [73, п. 3].

У порядку спеціального використання об'єктів тваринного світу може здійснюватись любительське та спортивне рибальство.

У разі, коли водні живі ресурси зосереджуються у певних місцях на рибогосподарських водоймах протягом тривалого часу, любительське і спортивне рибальство здійснюється за плату та за наявності дозволу на спеціальне використання водних живих ресурсів із застосуванням певних знарядь їх вилову (добування) на окремих ділянках рибогосподарських водойм у визначені терміни та з обов'язковим дотриманням правил рибальства і норм вилову [74, п. 3].

Дозволи на право здійснення любительського рибальства на засадах спеціального використання водних живих ресурсів видаються органами рибоохорони (Наказ Державного комітету рибного господарства України «Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства» від 15 лютого 1999 р., № 19) [57, п. 3.5].

Якщо провести паралель між австрійським законодавством ХІХ століття та законодавством незалежної України, то бачимо, що в цих двох державах досить ґрунтовно законодавчо врегульовано порядок здійснення рибальства. Сучасне українське водне законодавство має спільні риси з австрійським.

Отже, основним нормативно-правовим актом, який регулював порядок здійснення рибальства на території Австро-Угорської імперії був австрійський державний закон від 25 квітня 1885 року.

Цим законодавчим актом встановлені певні правила та заборони щодо здійснення використання об'єктів тваринного світу у водному середовищі на всій території Австро-Угорщини. На території Східної Галичини окремо діяв Галицький крайовий закон про рибальство від 31 жовтня 1887 року, виданий відповідно до державного закону. Ним врегульовано порядок використання об'єктів тваринного світу у водному середовищі на території Східної Галичини.

Встановлено заборони щодо погіршення водного середовища, щодо способів вилову риби.

В імперії гостро стояло питання захисту тваринного світу та життя і здоров'я людини в процесі використання об'єктів тваринного світу. Були навіть видані законодавчі акти: Закони від 29 лютого 1880 року (В. з. д., № 35 та В. з. д., № 37), якими врегульовано питання захисту тварин від зараження хворобами та конкретно чуми рогатої худоби.

В 1882 році уже згадуваним нами (в р. 2.3) Законом від 24 травня (В. з. д., № 51) збільшено міру відповідальності за недотримання вимог, незабезпечення захисту тварин і людей: винні особи підлягають арешту на строк до 6-ти місяців або штрафу до 500 золотих [22, с. 201]. Якщо ж мали місце масова загибель та зараження тварин і при цьому спричинено тілесні ушкодження або смерть людей, то строк арешту збільшено до 2-х років (або штраф до 2 000 золотих). У випадку смерті людини: «строгий арестъ отъ одного мѣсяця ажъ до 3 лѣтъ» [22, с. 202].

В 1885 році додатково видано Розпорядження міністерств внутрішніх справ, юстиції, торгівлі і сільського господарства (землеробства) від 10 квітня (В. з. д., № 54) [106] щодо охорони від поширення заразних хвороб серед рогатої худоби та свиней. Передбачено певні заходи щодо захисту як довкілля, так життя і здоров'я людини від негативних впливів. Зокрема, встановлена заборона на споживання м'яса хворих тварин та вимоги до захоронення: скотомогильники повинні бути глибокими (конкретної висоти не вказано – Л. К.), трупи тварин попередньо оброблені гашеним вапном або попелом і присипані землею. А також проведена дезинфекція заражених приміщень і територій [106, с. 156].

Мова йде також про убезпечення від занесення заразних хвороб тварин на територію держави – запобігання епізоотій. З цією метою укладалися й міждержавні угоди. Серед них: Угода між Австро-Угорщиною та Сербією про недопущення розповсюдження інфекційних хвороб серед тварин від 6 травня 1881 року (В. з. д. за 1882 р., № 86) [122], яку охарактеризуємо в наступних

розділах. Лише зазначимо, що V артикулом передбачено, що органи санітарного контролю обидвох сторін зобов'язані заборонити перевезення через кордон окрім заражених, також тварин, щодо яких виникає підозра в зараженні [122, с. 350].

Встановлювалися заборони (які потім, при потребі, скасовувалися) на ввезення та провіз через державну територію певних видів тварин. Міністерство сільського господарства (землеробства) в 1910 році за поданням Союзу торговців худоби дозволило ввезення без спеціального дозволу у Відень на ризок («на віденський торг») тварин з населених пунктів, що межують з місцевостями «навіщеними заразою» [174, с. 6].

Зауважимо, що й сусідні держави з цією ж метою вживали заходів заборонного характеру. Баварське міністерство внутрішніх справ заборонило імпорту до Баварії та переміщення її територією «рогатої худоби, овець і свиний з галицьких повітів Старий Самбір, Самбір, Рава Руська, Дрогобич, Жидачів, Турка, Стрий і Долина» [172, с. 6].

При цьому в Австро-Угорщині існував стійкий попит на ввезення коней та інших тварин з Росії. Сучасний російський історик А. М. Птіцин наводить дані, що протягом 1885–1900 рр. в Австро-Угорщину ввозилися щорічно по 2 440 голів, в 1901–1910 рр. – по 3 260 голів. А у 1906 році – аж 12 587 голів. Але, одночасно, починаючи з 1880-х рр. австрійська влада стала запроваджувати певні обмеження на ввіз рогатої худоби з Росії з мотивів захисту від епізоотії. Також з Російської імперії ввозилася жива птиця (гуси) і пташиний пух та пера [605, с. 108]. Тут беремо до уваги ту обставину, що хвороби, якими страждають свійські тварини, легко передаються диким (наприклад, при відгінному випасі) і навпаки.

То ж турбота про здоров'я свійських тварин, зокрема, заходи карантину, позитивно позначалися на здоров'ї дикої фауни.

Отже, питання життєдіяльності тваринного світу в Австрії досліджуваного періоду були врегульовані загальноімперським та крайовим законодавством.

Серед загальноімперських йдеться про Закон про полювання 1849 року (В. з. д., № 207) та Закон про рибальство 1885 року (В. з. д., № 58).

Для Галичини були прийняті крайові мисливські закони від 5 березня 1897 року (В. з. кр., № 71), та від 13 липня 1909 року (В. з. кр. за 1910 р., № 2). Перед тим, 21 грудня 1974 року (В. з. кр. за 1875 р., № 10) та 30 січня 1875 року (В. з. кр., № 16) видані Галицькі крайові закони про охорону тварин.

3.6 Правовий режим захисту чистоти атмосферного повітря, життя та здоров'я людини від шкідливих і небезпечних впливів

Атмосферне повітря є одним з основних життєво важливих компонентів навколишнього природного середовища.

Виконує ряд функцій: здійснює захист від шкідливих космічних випромінювань, визначає клімат конкретної місцевості і всієї планети, впливає на здоров'я людини та її працездатність, на життєдіяльність як рослинного, так і тваринного світу. Окрім екологічних, атмосферне повітря виконує також терморегулюючі, енергоресурсові, господарські та інші функції.

На стан атмосферного повітря негативно впливають різного роду шкідливі речовини (хімічні, біологічні, а сьогодні – ще й радіоактивні), які потрапляють в нього в результаті господарської діяльності людини.

Ця обставина знайшла своє відображення в австрійському законодавстві другої половини XIX століття. Зокрема, відповідно до Розпорядження Міністерств внутрішніх справ, торгівлі та фінансів від 1 липня 1884 року (В. з. д., № 107) [100] діяла заборона на ввезення та переміщення (провезення) з метою торгівлі територією Австро-Угорщини старих канатів, старого одягу, вживаної білизни та вживаних постільних принадлежностей з Франції, Алжиру і Туніса.

Попередньо з 14 липня 1883 року така заборона діяла щодо речей з Єгипту (В. з. д., № 129).

Цього ж 1884 року, з 11 вересня спільним розпорядженням Міністерств

внутрішніх справ, торгівлі та фінансів (В. з. д., № 152) заборонялося ввезення та переміщення (провезення) територією Австро-Угорщини старих канатів, старого одягу, вживаної білизни та вживаних постільних принадлежностей з Іспанії.

Заборона діяла на торгівлю цими речами «сь поводу опасности занесенія заразливыхъ хоробъ» [102, с. 446].

А в 1885 році видано спільне розпорядження цих же Міністерств про заборону провезення Гібралтаром вживаних речей з огляду на можливість занесення холери (В. з. д., № 130) [108].

Власне проблема захисту як всього довкілля, так і життя та здоров'я людей від шкідливих і небезпечних впливів, стояла гостро в імперії та її коронних землях й на початку ХХ століття. Про це свідчать, в першу чергу, правозастосовні акти, що зберігаються в архівах та опрацьовані дисертантом. Наприклад, 8 листопада 1908 року ц. к. Намісництвом направлено розпорядження до Дирекції поліції у Львові про необхідність вжиття заходів до захисту населення в зв'язку з епідемією холери в Росії [Див.: ДАЛО, ф. 350, оп. 1, т. 3, спр. 2871, арк. 34].

В 1918 році до цієї Дирекції направлено повідомлення за підписом заступника урядового комісара у Львові про те, що станом на 30 серпня в Галичині зареєстровано 7 випадків «азіатської» холери, ймовірно занесеної з Росії: 2 – в Радехові, 3 – в Бродах, 2 – в Старих Бродах [Див.: ДАЛО, ф. 350, оп. 1, т. 6, спр. 4798, арк. 4].

Ще в 1902 році заборонено ввозити та провозити територією монархії білизну, постільні принадлежності, старий та вживаний одяг та інші предмети з Одеси, адже в той час на Півдні Росії була епідемія чуми. Розпорядженням міністерств внутрішніх справ, торгівлі та фінансів від 7 жовтня 1902 року (В. з. д., № 192) [113] було передбачено, що, якщо вживаний одяг провозиться як ручна кладь, або в зв'язку із переїздом людей на інше місце проживання, то ці речі підлягають окремим постановам «щодо здоровельно-поліційної ревізії» [113, с. 689]. Заборона стосувалася також «шмаття і лахміття», вживаних

мішків, килимів, мережива, шкіри вогкої, свіжої, сирого шовку та вовни, свіжих ратиць, копит, гриви тварин, людського волосся. Але, якщо ці речі були ретельно запакованими, що унеможливило доступ до них, то їх дозволялося ввозити та провозити [113, с. 689].

Уже в 1910 році «з огляду на користні вісти про стан холери в сусідних губерніях в Росії»¹⁷ була скасована вимога на проведення санітарного контролю осіб на кордоні з Російською імперією в прикордонній місцевості в Гусятині [173, с. 5].

Певні вимоги ставилися до переміщення горючих (легкозаймистих) вантажів.

Розпорядженням міністерства фінансів від 1 вересня 1885 року (В. з. д., № 126) встановлено вимоги, що легкозаймісті рідини мають перевозитися в спеціальних бочках, що пройшли урядову перевірку. Переливатися вони мали в резервуари, що опломбовуються під урядовим наглядом [107, с. 293].

Враховуючи те, що в другій половині XIX століття набуває широкого використання населенням виробів з целулоїду (пластмаси на основі целюлози – Л. К.), «вещества, произведенного изъ нитрованного волокна рослинного или изъ подобныхъ ему химичныхъ предметовъ, которое подъ различными названіями яко: целюлоидъ, паркесинъ, ебозинъ, цералитъ, цельгорнь, горнить, дирить и т. д. оуживае ся для виробленія различныхъ артикуловъ торговли, и великое сихъ последнихъ распространеніе вимагае, абы публику въ цѣли отповѣдной осторожности при оуживаньи такихъ артикуловъ оуважною оучинити (...)» [95, с. 53], міністерством внутрішніх справ за погодженням з міністерством торгівлі 28 лютого 1882 року видане спільне розпорядження (В. з. д., № 28) [95], яким регулювався порядок роздрібної торгівлі виробами з целулоїду, та їх транспортування.

Оскільки, такі предмети легкозаймісті, а при виникненні пожежі її важко

¹⁷ Новинки. В справі холери // Діло. – Рік XXXI. – Ч. 242 від 29 жовтня 1910 р. – С. 5.

ліквідувати, заборонявся продаж білизни, дитячих іграшок, гребінців виготовлених з целулоїду та його похідних тощо, а інші товари повинні обов'язково мати надпис: предмети целулоїдні.

Цим нормативно-правовим актом встановлена пряма заборона використання целулоїду в місцях масового скупчення людей, для прикрашення «публичныхъ мѣстностей».

Дане розпорядження направлене на запобігання можливої шкоди як життю і здоров'ю людини, так і атмосферному повітрю. Адже, ним встановлене застереження при виробництві та транспортуванні виробів з целулоїда, дотримуватися заходів безпеки як при легкозаймистих, вогнебезпечних речовинах.

Так само, як і Розпорядження міністерств фінансів і торгівлі від 7 серпня 1882 року, № 114 [97] щодо купівлі тютюнової заправки (тютюнової поливки), гнійних солей, хлоркалію та хлормагnezії.

Цим актом передбачено, що гнійні солі, тобто солі із сміття та відходів з фабрик та солеварень, можуть використовуватися при необхідності в господарській діяльності товариствами та спілками тільки за спеціальним дозволом [97, с. 459]. Солі із сміття та фабричних і солеварних відходів, хлоркалій («солекислый калий») і хлормагnezія можуть перевозитися для підприємств хімічної промисловості («химическихъ фабрикъ») для їхніх цілей без отримання спеціального дозволу, але за умови нагляду з боку урядових органів [97, с. 460].

Розпорядженням міністерств внутрішніх справ і торгівлі від 3 липня 1884 року (В. з. д., № 111) [101] заборонено використання хлоркалію при виробництві запалювальних сумішей з фосфору, тільки з дозволу органів крайової влади для підприємств, «которіи фатрично занимають ся производствомъ...тручихъ запалокъ...»¹⁸, за умови надання доказів, що

¹⁸ Розпорядженіє министерствъ дѣль внутреннихъ и торговли зъ дня 3. Липця 1884, которымъ перемѣняе ся министеріальное распоряженіє зъ дня 4. Лютого 1859 (В. з. д. №г. 30), дотычно уживанія хлоркалія при производствѣ тручихъ запалокъ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1884. – № 111, часть XXXII. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 271

виробництво доручено відповідальному і фаховому керівнику [101, с. 271].

Зауважимо також, що австрійським законодавством була встановлена норма щодо необхідності висадження дерев вздовж загальнодержавних доріг та доріг місцевого значення («автономичных»), але, як не дивно, зустрічаються публікації із твердженнями, що вона не всюди виконувалася на території Галичини [183, с. 275].

Вимоги щодо охорони атмосферного повітря і разом з цим життя і здоров'я людини від антропогенних впливів певною мірою містять Гірничо-поліційні приписи для копалень воску земного (озокериту) в Галичині, видані Краківським Гірничим староством 16 вересня 1897 року (В. з. кр., № 65). Приписами визначена необхідність встановлення вентиляції в копальнях, щоб захистити здоров'я працівників та інших осіб і повітря загалом. Зокрема, § 25 передбачено, що «вентиляция каждой копаньні має бути урядженою відповідно до кількості шкідливих газів, розмірів просторони в котрій має ділати і в кінці до числа людей занятих в підземю» [75, с. 223].

Повітряний простір використовувався також як для господарських цілей, так і, на жаль, з військовою метою – військовими літальними апаратами на початку ХХ століття. Про один з таких випадків, що мав місце у червні 1904 року в Східній Галичині, свідчить повідомлення ц. к. Комісаріату поліції в Бродах до президії ц. к. Дирекції поліції у Львові [ДАЛО, ф. 350, оп. 1, т. 3, спр. 2607, арк. 9].

Безумовно, така ситуація не сприяла захисту атмосферного повітря в той час, тим більше зараз в ХХІ столітті, коли кожного року світова хімічна галузь випускає понад 100 мільйонів тонн 70 тисяч видів органічних сполук. При цьому лише менша частина цих хімікатів проходить відповідну перевірку на нешкідливість для навколишнього середовища і людини зокрема [212]. Згідно доповіді Єврокомісії забруднення атмосфери стало головною екологічною причиною передчасної смерті людей у країнах ЄС (куди сьогодні входить Австрія і прагне Україна). Через хвороби, пов'язані із забрудненням повітря, помирає в 10 разів більше, аніж у ДТП – понад 400 тисяч осіб за рік.

Тому сучасні держави змушені вводити в кримінальне законодавство норми щодо захисту атмосферного повітря, що власне й зроблено в Україні: забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого [53, ст. 241].

Якщо такі діяння спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [53, ст. 241].

На території імперії в населених пунктах проводились роботи з прибирання місцевості; до порушників санітарних правил застосовувалась відповідальність. Про це свідчать, наприклад, дані львівського магістрату за 1895–1910 рр. [Див.: ДАЛО, ф. 3, оп. 1, т. 3, спр. 4142].

З початком Першої світової війни на території Східної Галичини було створено Тимчасове військове генерал-губернаторство Галичини, яке у адміністративному аспекті до червня 1915 року поділялося на Львівську, Тернопільську, Чернівецьку та Перемишльську губернії [376, с. 11].

Цікавим, на наш погляд, є розпорядження Тернопільського губернатора від 8 листопада 1914 року про дотримання санітарних норм на території губернії.

Ним, зокрема, передбачено: утримання в чистоті вулиць, площ і установ, приватних садиб; дотримання санітарних норм біля криниць, спеціальних вимог до забою худоби, чистоти в лазнях...; заборону миття льону і конопель у річках, спуску у воду фекальних відходів, жирів, гарячої води і т. д. Порушники

могли понести покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох місяців або штрафу в сумі до трьох тисяч рублів [376, с. 18].

З поверненням у 1915 році на ці землі австрійської адміністрації було продовжено вжиття заходів природоохоронного характеру. Санітарна інструкція для повітових комітетів порятунку (*Instrukcja sanitarna dla komitetow ratunkowych powiatowych*) [221], видана в 1915 році, передбачала, що такі комітети створювалися в повітах з метою захисту громадського здоров'я від епідемій заразних хвороб. А у разі початку (вибуху) епідемії, комітети надавали допомогу населенню разом з органами влади та громадськими організаціями [221, с. 2].

Інструкція містила докладні вказівки щодо захисту та забезпечення негативного (шкідливого) впливу вод, нечистот, тифу, холери, щодо проведення дезинфекції житлових приміщень. Мова йде про захист життя та здоров'я людини від небезпечних впливів довкілля, забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя.

З питань порядку дезинфекції приміщень велася переписка у Східній Галичині між львівським магістратом та поліцейським комісаріатом [Див.: ДАЛО, ф. 3, т. 2, спр. 3181]. Питання проведення певних санітарно-профілактичних заходів у зв'язку з епідемічною обстановкою піднімалися досить часто, особливо в передвоєнний (1905–1910 рр.) [Див.: ДАЛО, ф. 350, т. 3, спр. 2871] та у воєнний (1917–1918 рр.) період [Див.: ДАЛО, ф. 350, т. 4, спр. 4798].

До слова, в Україні за порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм передбачена адміністративна відповідальність згідно ст. 42 КУАП.

Отже, австрійським законодавством захист атмосферного повітря здійснювався тільки в сфері запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище шляхом забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя та охорони від біологічних шкідливих речовин в процесі господарської діяльності людини.

Через низький рівень техногенної діяльності людства в XIX – початку XX століття не було потреби у правовому захисті верхніх шарів атмосфери (зовнішньої газової оболонки Землі, що сягає від її поверхні в космічний простір приблизно на 30 тис. км.), тобто озонового шару.

Не тільки австрійська чи європейська, а й уся тогочасна світова промисловість не здійснювала глобальних, великих шкідливих викидів у атмосферу. Та й космічний простір не був освоєний.

Питання радіаційного забруднення середовища, охорони озонового шару, культивування ГМО-продукції тощо також не потребували правового регулювання в XIX – на початку XX століття. Тому, очевидно, австрійською владою й не було видано окремого закону про захист атмосферного повітря.

Сучасний український Основний Закон встановлює обов'язок держави захищати життя людини. Кожному громадянину в Україні гарантується право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (екологічну безпеку) та відшкодування збитків, заподіяних порушенням цього права [52, ч. 1 ст. 50].

Крім того, Конституція України передбачає право громадян на вільний доступ до екологічної інформації, в тому числі про якість харчових продуктів [52, ст. 50].

Під впливом науково-технічного прогресу відбувається зміна та доповнення змісту багатьох прав людини [565, с. 162]. В тому числі, звичайно, і екологічних прав. В Україні, в період розбудови державності, в XXI столітті вони посідають одне з провідних місць серед прав людини. Формування цієї категорії на сьогодні ще не остаточно завершено [569, с. 173].

А в період австрійської державності на українських землях (Східної Галичини, про які йде мова в нашому дослідженні – Л. К.) екологічні права лише починали формуватися в XIX – на початку XX століття, з подальшим розвитком протягом польської (Другої Речі Посполитої 1919–1939 рр.) та радянської (1939–1991 рр.) державності XX століття, аж до проголошення Незалежності в 1991 році.

Висновки до Розділу 3

Законодавчими нормами Австрії та коронного краю Галичини Людомерії і Краківського Королівства було врегульовано порядок охорони та використання природних об'єктів. Аналіз норм окремих актів дає підстави стверджувати, що австрійським правом в ХІХ столітті закладений порядок раціонального, тобто нешкідливого, ефективного використання природних ресурсів. А порядок раціонального використання природних ресурсів є одним із складових природоохоронних інститутів. Можемо вважати, що природоохоронні відносини в Австрії набули свого розвитку в другій половині ХІХ століття.

Становлення австрійського природоохоронного законодавства (відповідно, природоохоронних інститутів) почалося з середини ХІХ століття. Розвиток відбувався протягом другої половини ХІХ століття і до Першої світової війни. Діяли ці норми на території українських земель Східної Галичини аж до розвалу Австро-Угорщини в 1918 році. Деякі законодавчі акти продовжували діяти на українських територіях і в міжвоєнний період (в складі Другої Речі Посполитої).

Окремі природні об'єкти (ліси, води, надра) були врегульовані комплексними нормативними актами: Лісовим законом 1852 року (В. з. д., № 250), Гірничим законом 1854 року (В. з. д., № 146), Водним законом 1869 року (В. з. д., № 93). Це кодифіковані акти. До їх прийняття відносини врегульовувалися частково, розрізнено для окремих частин імперії, переважно підзаконними нормативно-правовими актами. Назривала нагальна потреба (і на це вказувалося в опрацьованих нами міністерських розпорядженнях) у прийнятті єдиних систематизованих державних законів, які би діяли для всіх коронних країв.

Діяло й крайове законодавство, яке врегульовувало окремі аспекти охорони та використання природних ресурсів на території країв (коронних земель) імперії. В т. ч. й у Галичині. Воно відіграло вагомий роль в правовій системі Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії.

Початок ґрунтового правового регулювання охорони надр та загалом гірничовидобувної справи в Австрійській (а потім і в Австро-Угорській) імперії поклав державний Гірничий закон 1854 року (В. з. д., № 146). До його прийняття діяла низка міністерських розпоряджень. Ними були встановлені певні правила користування надрами на всій австрійській території, в т. ч. в Східній Галичині. Пізніше почало видаватися крайове законодавство. Для Східної Галичини діяв Галицький крайовий закон 1884 року (В. з. кр. за 1886 р., № 35), виданий відповідно до загальнодержавного закону. Щодо природоохоронних питань, то, наприклад, нормами державного Гірничого закону 1854 року безпосередньо врегульована охорона надр, земель та інших природних ресурсів. Зокрема, § 222 встановлена необхідність вжиття заходів щодо забезпечення органами гірничої та політичної влади захисту осіб, будівель, земель, цілющих джерел, колодязів тощо при проведенні гірничовидобувних робіт.

У 1869 році в імперії прийнятий державний Водний закон (В. з. д., № 93), дія якого розповсюджувалася на всі землі, що належали цісарській короні. Його нормами (§ 27) передбачено, що видання подальших правових постанов щодо регулювання водних відносин покладено на крайове законодавство. Для коронного краю Галичини був виданий крайовий Водний закон від 14 березня 1875 року (В. з. кр., № 38).

В Австрії був відсутній комплексний нормативний акт, який би врегульовував земельні відносини на території імперії. Тому такі відносини регулювалися Цивільним кодексом 1811 року. Частково цю прогалину заповнив Закон про ґрунтови (поземельні) книги 1871 року (В. з. д., № 95). В Галичині діяв Закон про охорону «пільної власності» (земельних ділянок) від 17 липня 1876 року.

Австрійським законодавством також не були врегульовані об'єкти природно-заповідного фонду, хоча мова про створення заповідників (резерватів) велася.

Питання життєдіяльності тваринного світу врегульовані Законом про

полювання 1849 року (В. з. д., № 207), Законом про рибальство 1885 року (В. з. д., № 58). Для Галичини були прийняті крайові мисливські закони від 5 березня 1897 року (В. з. кр., № 71), та від 13 липня 1909 року (В. з. кр. за 1910 р., № 2). Перед тим, 21 грудня 1974 року (В. з. кр. за 1875 р., № 10) та 30 січня 1875 року (В. з. кр., № 16) видані Галицькі крайові закони про охорону тварин.

Цивільне законодавство Австрійської монархії поділяло тварин та три головні категорії: дикі тварини, тобто, такі тварини, які за своєю природою не піддаються одомашненню; приручені тварини, такі тварини, які за своєю природою є дикими, але людині вдалося їх приручити; свійські – це тварини, яких людина приручила і ці тварини добровільно від людини не підуть. Відносини власності на водні об'єкти та об'єкти тваринного світу, в т. ч. на об'єкти тваринного світу у водному середовищі, також регулювалися тогочасним цивільним законодавством. Під правову охорону фауністичного законодавства, зокрема мисливського, підпадали дикі та свійські тварини.

Одночасно, австрійське законодавство містило норми, якими дозволено, навіть зобов'язано знищувати об'єкти тваринного світу: 47 параграфом Галицького мисливського закону 1897 року (В. з. кр., № 71), встановлено, що у місцевостях, де дикі кабани завдають великої шкоди сільському господарству, уповноважені до полювання зобов'язані їх відстрілювати. При недостатньому відстрілі відповідальність за завдану шкоду покладалась на власника права полювання.

Основним нормативно-правовим актом, який регулював порядок здійснення рибальства на території Австро-Угорської імперії (в т. ч. українських земель Східної Галичини) нами названий австрійський державний закон від 25 квітня 1885 року (В. з. д., № 58). Його нормами встановлені певні правила та заборони щодо здійснення використання об'єктів тваринного світу у водному середовищі на всій території Австро-Угорщини. На території Східної Галичини окремо діяв Галицький крайовий закон про рибальство від 31 жовтня 1887 року (Dz. u. i r. kr. za 1890 r., № 37), який був виданий відповідно до загальнодержавного закону. Перед тим, 19 листопада 1882 року виданий

крайовий закон (В. з. кр., № 57), яким передбачалися деякі заходи щодо піднесення рибальства у водному середовищі краю. Закон містив певні охоронні норми, наприклад, забороняв застосування динаміту та отруйних речовин при здійсненні рибальства. Охоронні норми містилися і в розпорядженні Галицького ц. к. Намісництва від 28 червня 1883 року (В. з. кр., № 58), яким заборонялося ловити рибу під час нересту.

Щодо рослинного світу, атмосферного повітря, то в системі австрійського законодавства XIX ст. не знаходимо окремих актів. Їх регулювання здійснювалося окремими нормами нормативних актів про охорону санітарно-епідеміологічного благополуччя. Наприклад, Закон про запобігання розповсюдження виноградних шкідників (*Phylloxera vastatrix*) 1875 року (В. з. д., № 61), Міністерські розпорядження про заборону ввезення з Північної Америки картоплі, ураженої колорадським жуком 1875 року (В. з. д., № 73), розпорядження про заходи щодо охорони свійських тварин від заразних хвороб 1885 року (В. з. д., № 54), розпорядження про заборону ввезення з Гібралтару вживаних речей 1885 року (В. з. д., № 130) тощо.

Відмітимо, що в імперії проводився кадастр природних об'єктів: земель, вод, лісів, надр, що врегульовано відповідними нормативно-правовими актами. А також – кадастр сільськогосподарських тварин, зокрема, коней та інших тяглових тварин.

Окремо зазначимо, що погоджуємось з дослідниками (О. І. Логвиненко, В. П. Непийводою, Б. В. Кіндюком [707; 572; 573; 722]), які вказують, що австрійський Лісовий закон від 3 грудня 1852 року (В. з. д., № 250) був першим у світі нормативним актом, який на державному рівні безпосередньо регулював суспільні відносини, пов'язані з лісом і, таким чином, заклав основи лісового права. В Законі відбилися погляди передової на той час австрійської [та німецької] лісівничої науки. Для цього документа, як і для австрійського законодавства загалом, притаманний високий рівень юридичної техніки, тобто ясність, зрозумілість, логічність викладення.

Австрійським законодавством захист атмосферного повітря здійснювався

тільки в сфері запобігання його шкідливому впливу на здоров'я людей та навколишнє природне середовище – шляхом забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя та охорони від біологічних шкідливих речовин в процесі господарської діяльності людини. При цьому не врегульовано захист атмосфери (зовнішньої газової оболонки Землі, що сягає від її поверхні в космічний простір приблизно на 30 тис. км.), що обумовлено низьким рівнем техногенної діяльності людства в ХІХ – початку ХХ століття.

Порівнюючи з сьогоднішнім, можемо напевно стверджувати, що нормами екологічного права України в ХХІ столітті повніше та ґрунтовніше врегульовані природні об'єкти: визначено правовий режим використання та охорони земель, лісів, вод, тваринного та рослинного світу, атмосферного повітря, об'єктів природно-заповідного фонду.

В Австрії в середині ХІХ століття – на початку ХХ століття рослинний світ, атмосферне повітря та природно-заповідний фонд окремими нормативними актами не регулювалися. Ці питання розглядалися лише опосередковано – нормативними актами інших галузей, в основному цивільними та кримінальними, а також природоохоронними, що визначали правовий режим інших природних об'єктів (наприклад: рослинний світ деякою мірою врегульований лісовим законодавством, здебільшого, лісова рослинність). Бачимо, що тваринний і рослинний світ підлягали правовій охороні відповідно до умов суспільного розвитку держави і міжнародної ситуації, адже МСОП, Червона книга, інші інституції створені лише в другій половині ХХ століття.

Проведений ґрунтовний аналіз австрійського законодавства ХІХ – початку ХХ століття дає підстави зробити висновок, що природоохоронні відносини охоплюють відносини в галузі охорони окремих природних об'єктів та їх ресурсів, в галузі охорони оздоровчих і рекреаційних територій та територій природно-заповідного фонду (резерватів), з приводу охорони життя і здоров'я людини від небезпечних та негативних впливів стихійних лих природи та природних явищ і господарської діяльності самої людини. Тобто,

природоохоронні відносини охоплюють відносини по охороні довкілля в цілому.

Вважаємо, що природоохоронні відносини в Австро-Угорській імперії історично склалися протягом кінця XIX – початку XX століття з приводу охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, тобто охорони життя і здоров'я людини від небезпечних антропогенних впливів, негативного впливу стихійних лих природи та природних явищ. Натомість питання радіаційного забруднення середовища, охорони озонового шару, культивування ГМО-продукції тощо – зі зрозумілих причин – потрапили в поле зору законодавців набагато пізніше.

Природоохоронні відносини є групою однорідних суспільних відносин, які як система юридичних норм складають природоохоронні інститути. Їх власне й досліджуємо.

РОЗДІЛ 4

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1867-1918 РР.)

4.1 Правове становище українських земель Східної Галичини у складі Австро-Угорської імперії. Компетенція крайового сейму та уряду

Враховуючи те, що до складу Австро-Угорської імперії в досліджуваний період входили українські землі Східної Галичини, вважаємо доцільним зупинитися на вивченні вирішення природоохоронних проблем на цих землях. Галичина (без Кракова) ще в 1772 році в результаті першого поділу Речі Посполитої опинилася під владою Австрії, та одержала титул – королівство Галіції (також вживають термін Галичина – Л. К.) і Лодомерії (Володимирії) з великим князівством Краківським і князівствами Освенцімським та Заторським [521, с. 9].

В науковій літературі також прижилися терміни «коронний край Галичини і Лодомерії з Краківським королівством», «королівство Галичини і Лодомерії з Краковом», «коронний край Галичини і Володимирії (Лодомерії) з Великим Князівством Краківським». На її територію поширювалася дія органів влади й управління цієї держави (Австрії). Як відомо, в роки австрійського панування цей край умовно поділявся на Східну (українську) і Західну (польську) Галичину.

Вся Галичина займала 78,5 тис. кв. км. З цього на українську частину припадало 55,7 тис. кв. км. За першим австрійським переписом 1773 року у східній частині коронного краю проживало 1 820 тис. чол., українці становили 71 %, поляки – 22 %, євреї – 7 % [521, с. 9].

В 1900 році населення Галичини складало 7 296 000 чол, а у Львові 160 000 чол. Загалом українців в Австро-Угорщині проживало 3 910 000 осіб [195, с. 59].

Площа Галичини становила 26,17 % всієї території Австро-Угорщини. На 1 грудня 1910 року тут проживало 8 025 675 чол., а у Східній Галичині – 5 317 158 чол. [582, с. 14].

Тобто, Галичина охоплювала майже четверту частину території й населення імперії і була найбільшою австрійською провінцією [415, с. 23]. На думку М. Вітенка Галичина була важливим політичним та економічним регіоном Австро-Угорщини. У ній домінуючі позиції зберігали великі землевласники, що відігравали значну роль у тогочасних глобальних суспільних перетвореннях [397, с. 72].

Вказаний дослідник вважає, що створення в 70-80-х рр. XIX століття законодавчої бази приватної власності поряд з поширенням ринкових відносин зробило можливою реалізацію шляхів по економічному збагаченню власників сервітутів за рахунок відходу від морально-звичаєвих норм. Такі зміни були довготривалим процесом, а не одноразовим актом. В результаті його реалізації поміщики все частіше звертали увагу на «самовільний» випас селянами худоби на своїх землях, на вирубку деревини та збирання хмизу у своїх лісах; намагалися відстояти своє майно використовуючи силу та сприяння влади. Поміщики, які намагалися утвердити своє право приватної власності на сервітути, наштовхувалися на абсолютне неприйняття і ворожість селян. Натомість ті, які дозволяли громадам безкоштовно чи дешево користуватися сервітутами одержували схвалення не лише звичайних селян, але й української періодики [396].

На українських землях Австрія зберегла панівне становище польської шляхти, яка продовжувала користуватися соціальними привілеями, володіти землею, експлуатувати селян на панщині, здійснювати пропінацію тощо. Закони в імперії видавав цісар. Він призначав і змінював виконавчий уряд, суддів, губернаторів.

Галичиною керував намісник австрійського імператора, в руках якого була зосереджена вся адміністративна влада [730]. Як було сказано в попередніх розділах, ц.(ісарсько) к.(оролівське) Намісництво [ЦДІАЛ, ф. 146]

було найвищим органом влади коронного краю Галичини. Намісником, як правило, призначався хтось із великих польських поміщиків. Серед повноважень ц. к. Намісництва було й встановлення в межах краю зборів на користь жителів, потерпілих внаслідок стихійних лих. Влада Намісника не поширювалася на державні ліси і маєтки, нагляд за якими здійснювався безпосередньо з Відня міністерством сільського господарства (землеробства).

Відтак системою управління Галичини керував намісник австрійського імператора і зосереджував у своїх руках всю адміністративну владу. Йому підпорядковувалися старости, що очолювали повіти.

В структурі ц. к. Намісництва, до прикладу в 1910 році, були «Департамент ветеринарний», «Краєва комісія аграрна», «Дирекція галицького фонду пропінацийного» [209, с. 51].

Органи місцевого самоврядування вирішували господарські питання, питання освіти, санітарії та ін.

Цісарським патентом від 29 червня 1850 року ухвалено крайову конституцію для Галичини. Її нормами (ст. 60) встановлено «що відповідно до ст. ст. 35, 36 державної конституції (мається на увазі Оломунецька Конституція Австрійської держави від 3 березня 1849 року – Л. К.) та в межах державних постанов до сеймової курії відносяться справи крайової культури, освіти, релігії, опіка над убогими, добродійні та гуманітарні справи, постанов примирення та залагодження рахунків у предметі доходів і видатків урядової округи, призначених тільки на крайові цілі, майно, що належить до урядової округи, транспорт, ремонт і будівництво доріг, водних та водопровідних каналів, забезпечення усім необхідним війська тощо» [586, с. 62].

На підставі Крайового статуту від 26 лютого 1861 року в Галичині був узаконений Крайовий сейм, що складався із 161 члена на чолі з крайовим маршалком, що його призначав імператор із числа депутатів. Сейм спрямовував роботу уряду за вказівками австрійського уряду. Адже рішення крайового сейму набували чинності тільки після їх затвердження відповідними австрійськими міністерствами або імператором. Внаслідок низки причин:

недосконалого виборчого законодавства та виборчих махінацій, в Галицькому крайовому сеймі переважали поляки.

Адміністративним і виконавчим органом Крайового сейму був Крайовий комітет («Виділ крайовий» – Л. К.) [ЦДІАЛ, ф. 165]. Він керував державним і крайовим майном, виконував адміністративно-контрольну функцію щодо нижчих органів місцевого самоврядування повітів і громад. У 1861 році Крайовий комітет складався з президії та шести департаментів. Серед них другий департамент розглядав питання сільського господарства, промислів та промисловості, крайового рибальства, лісових навчальних закладів, меліорації земель, регулювання річок. Четвертий департамент займався будівництвом доріг, мостів та ін. [590, с. 41].

З 1866 року засновувалися повітові громади (гміни), які територіально збігалися з адміністративним повітами. До компетенції повітових органів самоврядування входили: управління повітовим майном і установами, нагляд за господарством і майном місцевих громад, точніше – низових самоврядних одиниць, затвердження важливих постанов місцевої громади, опротестування рішень місцевих громад. Органи повітового самоврядування перебували під безпосереднім керівництвом і контролем Крайового комітету [590, с. 42].

Після створення в 1867 році дуалістичної Австро-Угорської монархії Австрійська імперія мала приблизно таку саму територію (676 тис кв. км) як сучасна Україна (603 тис кв. км). Країна складалася з двох окремих держав, поділених кордоном по річці Лейті: Цислейтанії (землі Австрійської корони) і Транслейтанії (землі Угорської корони) [532, с. 7]. Цислейтанія об'єднувала Австрію, Чехію, Моравію, Сілезію, Істрію, Трієст, Далмацію, Буковину, Галичину, Крайну; Транслейтанія – Угорщину, Трансільванію і Хорватію, Словенію. Ці дві держави, що увійшли до складу Австро-Угорщини, мали свій уряд і двопалатний парламент.

Одночасно з угодою 1867 року австрійський Рейхсрат прийняв 12 грудня 1867 року Спільну Австро-Угорську Конституцію, про яку уже згадувалося.

Її нормами, з-поміж інших, передбачалося, що «усі справи формуються на правовій основі спільного адміністрування та періодичного укладання правових засад: (...) 4) законодавство стосовно залізної дороги, яке охоплює інтереси двох сторін». А «правовим законодавством займається репрезентація обох частин монархії (Рада державна і Сейм угорський)» [586, с. 47].

Адміністративний поділ імперії наступний. Цислейтанія (землі австрійської корони): Королівство Богемія, Королівство Далмація, Королівство Галичина і Лодомерія, Герцогство Буковина, Ерцгерцогства Нижня Австрія та Верхня Австрія, Герцогство Карінтія, Герцогство Крайна, Герцогство Зальцбург, Герцогство Верхня і Нижня Сілезія (Австрійська Сілезія), Герцогство Штирія, Маркграфство Моравія, Княжий округ Тіроль, Земля Форарльберг, Австрійське примор'я, Княжий округ Гориця і Градішка, Місто Трієст, Маркграфство Істрія. Транслейтанія (землі угорської корони): Королівство Угорщина, Королівство Хорватія і Славонія, Місто Фіуме. Боснія і Герцеговина (з 1908 року) [152].

Австро-Угорщина була однією з найбільших держав Європи. За територією та кількістю населення вона переважала Великобританію, Італію і Францію, разом узяті. В Австро-Угорщині проживали представники понад десяти різних національностей, жодна з яких не становила більшості. Найчисельнішими були австрійці та угорці (разом – понад 40 %), чехи і словаки становили 16,5 %, серби і хорвати – 16,5 %, поляки – 10 %, українці – 8 %, румуни, словенці, італійці та інші – 10 % [392, с. 10].

Щодо Галичини, то у лютому 1867 року було запроваджено новий поділ Галичини згідно з яким вона була безпосередньо поділена на 74 округи (Bezirkshauptmanschaft), що мали кожний особливе значення [515, с. 154]. В Галичині, переважно заселеній українцями, і після утворення Австро-Угорщини (в 1867 році) та створення окремого Галицького сейму (в 1869 році), було надано повну політичну, економічну і культурну перевагу польським поміщикам та буржуазії. Справами краю керували комісії галицького сейму. Права сейму були відносно невеликі.

При Крайовому сеймі діяли комісії у справах промисловості, землеробства, залізнична та гірнична ради, комісія рентних волостей та ін. На чолі кожної комісії стояв маршалок сейму. Ця посада була елементом колоніального апарату Австро-угорської монархії. Його постанови фактично становили собою акти імператорської волі, які підлягали обов'язковому санкціонуванню імператором.

На думку львівської дослідниці Т. Мікули права Галицького крайового сейму в економіко-господарських питаннях були обмежені вже самим крайовим статутом, за яким до відання сейму належало передусім виконання різних загальнодержавних завдань господарського характеру коштом місцевого населення. До компетенції сейму входили питання: побудови і підтримування місцевих доріг, будівництва приміщень для державних установ, будівництва і підтримування казарм, в'язниць тощо за рахунок крайового фонду. Для покриття цих витрат за сеймом було збережене право схвалювання крайового бюджету, який набував чинності тільки після затвердження його центральним урядом і одержання імператорської санкції. Адже, ще Австрійською державною Конституцією 1849 року (така норма була закладена в ст. 117, в Кромериській конституції від 13 січня 1849 року – Л. К.) передбачалося, що сеймові ухвали набирають чинності після санкцій цісаря (ст. 117). Галицький сейм стягував у два рази більший крайовий податок на пиво, ніж інші австрійські області (коронні краї – Л. К.), встановив крайовий податок на спирт у розмірі 30–40 гелерів з літра (такого податку зовсім не було в інших частинах Австро-Угорщини) і накладав на населення крайові податки в два-три, а іноді навіть у чотири і п'ять разів більші, ніж у Нижній Австрії [555, с. 132].

Крайовий закон Про заходи з приводу припинення дії права пропінації від 20 грудня 1905 року (В. з. кр., № 11) встановлював для Галичини щорічну плату в розмірі 7 000 000 корон за рахунок зборів з підприємців, що надавали послуги в сфері громадського харчування з правом реалізації алкогольних та слабоалкогольних напоїв. Додаткова плата передбачалася за реалізацію пива до 1912 року.

Як уже сказано, 26 лютого 1861 року цісарським патентом оголошений Крайовий статут Королівства Галичини і Лодомерії (Володимирії) з Великим Князівством Краківським (В. з. д., № 20).

У наступні роки до цього правового акта вносилися часткові зміни та доповнення. Зокрема, в 1909 році державним Законом від 23 квітня (В. з. кр., № 42) [37] в Статут внесені доповнення (окремий § 18 а), що стосуються теми нашого дослідження, тому вважаємо необхідним зачитувати: «Яко справи краєвої культури признає ся всі справи, котрих предметом єсть продукція рільнича і лісна та управлюванє назначених для неї просторів краю як ось: лісництво, польованє, риболівля, годівля худоби, охорона піль, зарядженє в ціли нищення шкідників рільних і лісних, уживанє вод, відпроваджуванє їх і охорона перед ними, меліорация, забудованє гірських потоків, регуляция і викупленє прав уживаня лісів і пасовиск. Дальше належать до справ краєвої культури всякі справи аграрного ладу, особливо: приписи про вільну подільність ґрунтів або про єї обмеженє, о рентових оселях, спеціальні приписи о діленю спадків для селянських посіlostий і приписи о аграрних операциях, як рівнож уділ в урядженю рільничого кредиту, уділ в організації заводів рільничого і лісного та в урядженю робітничих відносин і челяді в рільництві і лісництві» [37, с. 96].

Зауважимо, що справи крайової культури державна конституція [від 3 березня 1849 року] визнавала як справи крайові (ст. 9) [586, с. 54].

Структура Львівського магістрату з 1858 року складала 21 підрозділ, серед них: ... 14) відділення охорони здоров'я, ... 18) лісове відділення, 19) санітарна поліція, ... 21) пожежна команда [590, с. 48].

У 1862 році в складі магістрату (який був нижчим органом державної виконавчої влади і вищим органом міської влади, підпорядковуючись безпосередньо Намісництву) була президія, а замість відділень і бюро були організовані департаменти. Департаменти, що мали безпосереднє або дотичне відношення до регулювання екологічних питань, точніше використання природних ресурсів, охорони довкілля, забезпечення санітарно-

епідеміологічного благополуччя:

Департамент III-а вів юридичні справи гміни, вів описи міського майна, завідував складом палива для міста, керував міським синдикатом, керував лісовими справами та міськими касами тощо.

Департамент IV-б займався санітарною інспекцією, справами лікарень, аптек, лікарів, утриманням хворих у лікарнях, домами для підкинутих дітей, цвинтарями тощо.

Департамент IV-в займався промисловими і торговельними справами, видачею концесій на аптеки і ресторани, веденням кореспонденцій у справах концесій для експлуатації корисних копалин, видачею книжок підмайстрів, дозволом на торгівлю на базарі, дозволом на полювання; він вирішував питання про прийняття до гміни і представлення до міського й австрійського громадянства [590, с. 49].

14 жовтня 1870 року схвалений новий статут для Львова, згідно з яким міську владу створювали міська рада і магістрат. У 1871 році була створена президія ради.

Станом на 1900 рік у Східній Галичині було 49 повітів, 19 міст з населенням понад 10 тис. чоловік у кожному, 83 містечка, 3 689 сіл [629, с. 22].

Основна маса українського населення Галичини була скупчена в селах. Сільське населення становило 82 % загальної чисельності. Польська шляхта прагнула полонізувати українські землі, тому ускладнювала доступ до галицьких міст українського населення.

Щодо економіки, то в Галичині багаті природні ресурси не використовувались повною мірою, родючі землі часто пустували, населення було доведене до крайнього зубожіння [437, с. 31]. Львівський історик Я. Й. Грицак вважає, що українські землі у австрійській імперії були здебільшого відсталими аграрними регіонами. Традиційна сільськогосподарська орієнтація перетворювала їх на економічно відсталі провінції не лише імперії, але й усієї Європи. Українські землі постачали продукти харчування та сировинні матеріали для промислових районів імперії,

споживаючи, в свою чергу, готові промислові товари з Заходу [415, с. 23].

Загальновідомо, що в другій половині XIX століття відбулися значні зрушення в соціально-економічному розвитку західноукраїнських земель, адже австрійська влада скасувала панщину: 17 квітня 1848 року імператор Фердинанд I видав Закон про скасування феодальних повинностей селян у Галичині (з 15 травня 1848 року). Селяни отримали сервітутні права випасання худоби на толоці й стерні й збору квітів у лісах, всі інші сервітути були оплатними на користь поміщиків [627, с. 115].

7 вересня 1848 року панщина була заборонена в інших частинах імперії, селянам надавалися додаткові права у відносинах із поміщиками – вони ставали громадянами держави і виходили з-під влади поміщиків, отримали у власність земельні наділи, що знаходилися в їхньому користуванні. Було скасоване, щоправда, лише формально, право пропінації – примусового продажу панами селянам алкогольних напоїв.

У Галичині, [як і на Буковині та Закарпатті], була поширена оренда земель великих землевласників. Наприклад, з 3 483 маєтків у 1908 році 1 620 перебували в оренді [181].

Навіть після скасування панщини, користуючись малоземеллям селян, поміщики примушували їх складати договори на оренду земель. Історик В. К. Осечинський наводить факти використання праці селян на території Галичини, що мали б свідчити про напівкріпацький характер відносин: за право випасу своєї худоби на поміщицькій землі селяни в Бродівському повіті зобов'язувалися виорати відведені під пасовище лани і зібрати з них урожай на користь поміщика. В Рава-Руському повіті за право випасу худоби на панській землі селяни мали вижати і зв'язати хліб з трьох моргів або виорати 2 морги землі за кожну голову худоби. В Тернопільському повіті за випас однієї голови худоби селянин мусив відробити поміщикові 12 робочих днів улітку [582, с. 33].

Скасування панщини не надто покращило соціальне і економічне становище селян. Вони все частіше стали втрачати землю з різних причин. У

Галичині до ліквідації панщини селянин мав у середньому 15 моргів землі, в 1859 році – 9,5 моргів, у 1880 – 5,5 моргів, у 1900 – 4,5 морги. Тому селяни йшли в найми до поміщиків, і, таким чином, знову ставали залежні від них [441, с. 89].

Великим тягарем для селян і в той же час джерелом величезних прибутків для поміщиків були монопольне право на володіння і експлуатацію млинів (згідно з яким, за помел на панському млині, або ж на своїх власних жорнах, селяни повинні були платити певні суми), а також право пропінатії, за яким поміщики примушували селян брати вироблену в їх маєтках горілку за гроші або відробіток. Всупереч формальній відміні в Галичині воно де-факто зберігалося до початку ХХ століття. Тобто, скасування панщини суттєво не відбулося на становищі великих землевласників – дідичів. Адже, за ними залишилося виключне право виробництва і продажу горілки, що давало їм значні прибутки, за ними залишилась значна частина пасовиськ і лісів, яких у селян було мало, за ними залишились найурожайніші землі [583, с. 12]. При цьому, патентом ще від 7 вересня 1848 року була заборонена примусова купівля селянами горілки в поміщиків [510, с. 22]. На практиці його не дотримувалися.

Згідно даних, наведених в роботі Є. М. Косачевської, сільськогосподарська площа Галичини і Буковини на середину ХІХ століття складала 13 452 274 морги (морг – 0,58 га; 1 га – 1,7 морга), з них 42,6 % – орні землі, 31,3 % – ліси, 15,4 % – городи і луки, 10 % – пасовища, 0,7 % – пруди та озера [510, с. 17].

Перші поземельні кадастри на Галичині відомі в історичній літературі як Йосифін[кан]ська (1785–1788 рр.) і Францисканська (1819–1820 рр.) метрики, про них згадувалося в попередніх розділах. Після скасування панщини 70 % ріллі було розділено між селянами, а 30 % залишилось землевласникам. Селянські господарства їхнім власникам дозволялося ділити, продавати, віддавати в заставу. На Галичині у 1902 році селянські господарства площею менше ніж 2 га землі становили 42,3 %, 2-5 га – 37,3 %, 5-10 га – 14,9 %, понад 10 га – 5,5 % [533].

При цьому польський дослідник Я. Борковський (J. Borkowski) з'ясував, що за того рівня розвитку знарядь та технології праці, котрі панували в аграрному господарстві Галичини на зламі XIX–XX століть, середній селянській родині з 5 осіб (двоє батьків та троє дітей) для самозабезпечення і прожиття було необхідно володіти не менше ніж 5 га землі [642, s. 62]. Як бачимо, близько 80 % селянських господарств краю мали у своєму користуванні наділи розміром до 5 га (тобто були за межею бідності). З них більше половини мали до 2 га і потерпали від малоземелля, котре з кожним роком зростало відповідно до збільшення чисельності населення. Решта господарств посідали дещо краще становище.

Протягом XVIII–XIX століть сільське господарство становило основу крайової економіки. Розміри Галичини різко протиставлялися тій незначній політичній, господарській та культурній ролі, яку названий регіон відігравав в житті імперії [561, с. 32].

Вся земельна площа Галичини, за переписом 1902 року, складалася з 5 183 623 гектарів землі. З цієї кількості на долю поміщицької власності, так званого табулярного землеволодіння, припадало 2 089 тис. гектарів, що становило 40,3 % всієї землі в Галичині. Шляхетські маєтки, занесені в 1870 році в крайовий табель у Львові, а пізніше в спеціальний реєстр при окружних судах. Поміщикам належало й 76 % всієї площі лісів.

Таким чином, поміщики тримали в своїх руках як родючі землі чорноземної смуги, так і лісову площу краю. Земля чорноземної смуги в руках поміщиків була засобом напівкріпосницької експлуатації селян у сільському господарстві. Володіння ж лісами також дозволяло їм використовувати для своїх потреб і на свій розсуд безземельне селянство Галичини, чи не головним заняттям якого була заготівля і обробка дерева.

У 1891 році уже понад 90 відсотків лісів у Галичині перебували у табулярній власності [699, s. 28]. Так само, як і стави та мочари [699, s. 27].

Великі польські землевласники економічно були найбільш впливовими серед володарів доміній. Контролюючи державні установи Галичини

(намісництво, сейм, більшість повітових староств, органи поліції й т. д.), вони охоплювали своїм впливом не лише малозаможні верстви населення, але й великих землевласників польської національності [397, с. 73].

Н. Полонська-Василенко вказує, що земля в Галичині переважно належала польським поміщикам.

Вона наводить дані, що на початку ХХ століття барон Лібіх мав у власності 66 700 га, граф Р. Потоцький – 49 800 га, а граф Я. Потоцький – 23 500 га. Поряд з поміщицькими існували дрібні селянські господарства, які не забезпечували прожитку своїм власникам. Зростала заборгованість галицьких селян: в 1910–1912 роках в Галичині було продано за борги 9 303 селянських господарств [593, с. 432].

Магнати Галичини володіли значними земельними ресурсами. Їм належало 2 млн. 227 тис. моргів лісів і 2 млн. 257 тис. моргів орних земель. Сільськогосподарські угіддя переважали в 4 118 власників (96,5 %). Лише в 147 (3,5 %) поміщиків більшість земель становили ліси. Однак у сукупності до світської табулярної власності відносилось 76 % лісів Галичини. Більше половини поміщицьких угідь зосереджувалося в східній частині краю, де серед сільського населення переважали українці [397, с. 73].

Великих землевласників, до прикладу, в 1902 році налічувалось близько 3 895 осіб. Історик В. К. Осечинський вважає, що в Галичині поряд з великим польським землеволодінням займало значне місце і землеволодіння українських поміщиків, серед яких були й великі магнати, такі, як Федак, Соловій, Хомин, Терлецький, Фасик та інші [582, с. 32].

В той же час І. С. Монолатій вказує, що у другій половині ХІХ століття у Галичині розпочалася соціальна диференціація власників земельних наділів. Частка великих землевласників в 1876–1902 рр. зменшилася з 44 % до 40,3 %, або з 3 833 610 до 2 229 466 га. Особливо ці процеси проявилися в східній частині краю [562, с. 139]. Він висловлює думку, що в цей час велике землеволодіння зосереджувалося в руках польської аристократії, а відсоток українських землевласників не перевищував 1,7 % [562, с. 140].

Сприятливу економічну політику для великих землевласників проводив Галицький сейм. Згідно з його рішеннями в провінції (коронному краї) планувалося створення густої мережі судноплавних каналів. Через них сільськогосподарська продукція й деревина мали б надходити до Німеччини й центральних австрійських провінцій. На будівництво каналів виділялося майже 50 % коштів крайового бюджету. Економічну вигоду від нього одержували виключно земельні магнати – головні експортери Галичини. Лише стрімкий розвиток залізничного будівництва та початок Першої світової війни завадили втіленню цих планів у життя [397, с. 74]. Обезземелення галицьких селян змінювало етнічний характер краю – через механізми економічної (на відміну від післявоєнної) еміграції.

У 1899 році в Дрогобичі відбулося віче, де виступив депутат сейму Йосип Гурик, який висунув такі причини еміграції галичан в Бразилію і Канаду:

«1) У нашого селянина за виключенням землеробства, нема інших джерел доходів; (...)

4) У нашого народу немає дійсних заступників в Сеймі і Державній Думі;

5) Влада не старається запобігти нужді селянина, не даючи йому можливості заробити (...)» [418, с. 28].

Селянство вело постійну боротьбу за задоволення своїх економічних вимог, що відбивали соціально-економічні процеси і зміни в структурі сільського населення, які сталися під впливом розвитку капіталізму. Якщо в перші десятиліття після скасування панщини селяни боролися головним чином за ліси і пасовиська, то пізніше, і особливо на початку ХХ століття, можна виділити три основні групи економічних селянських вимог:

по-перше, вимоги врегулювання проблеми лісів і пасовиськ,

по-друге, вимоги, спрямовані на поліпшення умов найманої праці в поміщицькому господарстві,

по-третє, вимоги розподілу магнатського землеволодіння і повної ліквідації маєтків поміщиків-кріпосників [437, с. 30].

Тому з 1906–1907 рр. великого розмаху набрали аграрні страйки.

Першими виступили в лютому 1906 року наймити в Сокальському повіті. Весною і влітку 1906 року піднялися на боротьбу селяни 22 повітів Східної Галичини. В 1907 році страйковим рухом був знову охоплений ряд східногалицьких повітів.

При цьому, зазначимо, що після революції 1848–1849 рр. і скасування кріпацтва продуктивні сили країни стали розвиватися швидше. Це був результат ширшого розвитку товарного виробництва і товарно-грошових відносин. Виникали нові капіталістичні підприємства. Частина купців, поміщиків і навіть окремі заможні селяни почали вкладати капітал у промислові підприємства, у Галичині зросла чисельність нафтопромисловців, торговців лісом і борошном, постачальників різної сировини [629, с. 24]. Видобуток вугілля за 30 років (1860–1890 рр.) збільшився майже в 6 разів (з 2 200 тис. т до 13 055 тис. т). Виплавка чавуну – з 323 тис. т до 1,5 млн. т. Виникали нові галузі промисловості (хімічна, машинобудівна, нафтопереробна), будувалися нові підприємства [629, с. 23].

Спрямовуючи промисловість Східної Галичини у правове русло розвитку, австрійський уряд ще в 1819 році (декретом від 6 квітня 1819 року) організував у Львові крайову генеральну дирекцію галузевопромислових груп:

А – деревообробну, металообробну, машинобудівну, керамічно-фаянсову, кам'яно-мармурово-цегельну;

Б – ювелірну, хімічну, нафтову, вугільну;

В – шкіряну, хутряну, текстильну;

Г – цукрову, харчову, спиртову, пивоварну;

Д – архітектурно-будівельну цивільного та військового будівництва, а також крайове водопровідне управління з його відділеннями у великих і середніх містах та у містах, де працювали фабрики, заводи, які використовували воду [590, с. 57].

Цим було закладено підвалини для розвитку цих галузей промисловості, використання у народному господарстві окремих видів природних ресурсів (лісових, водних ресурсів, корисних копалин) та ефективне управління ними на

території коронного краю.

Наприкінці XIX століття на півавстрійських українських землях провідними галузями промисловості були нафтодобувна промисловість (зосереджувалась в районі Дрогобича та Борислава, на початок XX століття давала 5 % світового видобутку нафти), деревообробна галузь (давалася взнаки наявності великих масивів лісу) та харчова промисловість. Статистичні дані свідчать, що в Галичині (Західній та Східній) у 1899 році було видобуто 776 вагонів озокериту. З них 670 вагонів у 1899 році було експортовано в райони Австрії Долішньої, Чехії, та за кордон – в Німеччину, Росію, Італію, Францію, Америку [220, s. 94]. Галичина посідала третє місце в світовому видобутку нафти (після Америки та Росії), з 1857 по 1910 роки видобуто 13 879 902 тонни загалом [247, s. 312].

Така ситуація сприяла можливостям щодо забезпечення зайнятості місцевого населення. Адже, згідно даних історика О. С. Жерноклеєва, питома вага українських робітників на підприємствах була доволі значною. Українці помітно переважали серед робітників нафтової, озокеритної, лісової, деревообробної, соледобувної і солеварної промисловості. Зокрема, в озокеритній промисловості в кінці XIX століття українці складали 45 %, поляки – 30 %, євреї – 25 %, а на соледобувних і солеварних підприємствах в Дрогобичі, Стебнику, Болехові, Долині, Калуші, Косові та Ланчині у 1918 році працювали майже виключно українські робітники [427, с. 22].

Землі коронного краю підтримували торгівлю з великими європейськими містами. Галичина поглиблювала традиційну торгівлю з Польщею, торговельні зв'язки із Чехією, Моравією, Угорщиною, Сілезією, західними австрійськими провінціями. Сухопутними і водними шляхами вивозили на європейські ринки (...) лісоматеріали (...). Постійними покупцями (...) лісу і деревини були середземноморські міста. На західноукраїнські землі надходили промислові вироби з більш економічно розвинутих австрійських провінцій і європейських країн [429, с. 147].

Першим, хто почав займатися питаннями охорони природи на території

галицьких коронних земель імперії, творцем ідеї охорони природи, став професор Ягеллонського університету в Кракові зоолог А. Новіцький (мова йде, очевидно, про М. Сила-Новицького, про якого вкажемо нижче – Л. К.), який запропонував проект відповідного Статуту від 11 липня 1869 року (точніше, закону від 19 липня 1869 року) [165].

Упродовж 1870–1900 рр. у Галичині природоохоронна робота велася силами членів фізіографічної Комісії Академії наук і Польського Татранського товариства у Кракові та Товариства природознавців (натуралістів) імені Коперніка у Львові. Ентузіасти з Товариства природознавців розробили план природоохоронної діяльності, прийнятий Десятим з'їздом лікарів і природознавців Галичини 22 липня 1907 року [165].

Дослідник історії лісового господарства В. М. Клапчук вказує, що починаючи з 1870-х рр. питанням охорони рідкісної фауни належну увагу приділяло Угорське карпатське товариство. Поряд з цим, відбувалися перші спроби налагодити охорону окремих видів тварин та рослин, що зникають, а також рідкісних об'єктів живої та неживої природи.

Таким чином, центрами природоохоронної роботи в Галичині були Краків (у західній) і Львів (у східній).

Цьому сприяли як цінні лісові масиви, чудові пейзажі, величні водоспади, скелі, так і значний науковий потенціал, що ґрунтувався на активній діяльності вчених Ягеллонського та Львівського університетів. Як зазначено вище, в Кракові природоохоронною діяльністю займалася Фізіографічна комісія і Татранське товариство, а у Львові – Товариство природознавців (натуралістів) імені Коперніка і Природни(чи)й Музей імені Дідушицьких [518, с. 136]. Дослідники вважають, що на початку ХХ століття Галичина могла проявляти більше ініціативи, ніж інші регіони Австро-Угорщини, в галузі охорони природи. Однак, у результаті консервативності австрійської влади та фінансових інтересів підприємців щодо експлуатації лісових ресурсів, природоохоронні заходи часто не реалізовувалися.

На початку ХХ століття природоохоронна робота зрештою почала

певною мірою налагоджуватися. Міністерство освіти рескриптом (розпорядженням) від 30 листопада 1903 року доручило зайнятися питаннями охорони природи урядовим чиновникам. З 1910 року ними почали займатися й науковці (наприклад, виступ у крайовому сеймі Ю. Бруніцького, який пропонував створити на Галичині низку резерватів і парків природи) [517, с. 209].

На це звернення першим відгукнулося Товариство природознавців (натуралістів) імені Коперніка, пропонуючи утворення великих гірських резерватів, зокрема лісових у Східних Карпатах і степових на Поділлі в околицях Борщева. На жаль, такі ініціативи виявилися марними.

Однак завдяки цій ініціативі Товариства природознавців (натуралістів) імені Коперніка і проф. М. Раціборського (M. Raciborski) розпочато роботи над «Інвентаризацією пам'яток природи».

М. Раціборський у 1907–1912 рр був керівником осередку ботанічних досліджень у Львівському університеті – Біолого-ботанічного інституту. Значну частину зібраної інформації, яка стосувалася локалізації і характеристики рослинних угруповань, що заслуговували на охорону, М. Раціборський опублікував у 1910 році. Він, зокрема зазначав, що слід охороняти наступні ділянки:

- вапнякові скелі Медоборів у селі Вікно, де знаходилося єдине місце зростання в Галичині смаглиці подільської та вівсяниці Бестера;

- урочище «Плоска» в Малому Любині під Львовом, де в озерцях, що заростають торфом, було знайдено релікти льодовикового періоду: вербу міртолисту, журавлину дрібноплідну тощо [681, s. 366].

М. Раціборський стверджував, що в нижньому лісовому поясі Східних Карпат слід охороняти ще збережені первісні ліси. Найбільшу увагу слід було уділити й єдиному в Європі природному місцезростанню тиса ягідного у Княждворі, на що звертали увагу свого часу й інші науковці.

Лісівники також займалися природоохоронною справою, беручи активну участь у діяльності Галицького лісового товариства, створеного при підтримці

сейму в 1882 році. Учасники природничого гуртка Вищої лісової школи у Львові збирали цікаві матеріали щодо первинних лісових угруповань. Часопис «Сильван» (друкований орган цього товариства – Л. К.) часто пропонував статті та замітки про пам'ятки природи. Завдяки діяльності природознавців і лісівників прийнято ухвалу про утворення значних за площею резерватів у державних лісах, однак здійсненню планів завадила Перша світова війна [518, с. 137].

На територію Східної Галичини розповсюджувала свою діяльність низка громадських організацій-товариств. Засновницькі документи свідчать і про природоохоронну складову їхньої діяльності.

Йдеться про Галицьке лісове товариство, Мисливське товариство імені Святого Губерта, Татранське товариство, Крайове рибальське товариство, тощо [Див.: ЦДІАЛ, ф. 844, спр. 2, 9, 10, 11]. Також здійснювало свою діяльність Галицьке товариство охорони тварин.

Галицьке мисливське товариство було засноване ще в 1876 році, натхненником та головою якого був уже згадуваний нами (в р. 3.4) відомий меценат Володимир Дідушицький. При костелі Святої Ельжбети у Львові це мисливське товариство спонсорувало побудову каплиці святого Губерта з його образом [601].

Тут відмітимо, що польський граф українського походження, меценат, колекціонер, природознавець, політичний діяч Володимир Дідушицький (1825–1899) був членом різних наукових товариств світу, належав до ініціаторів створення Вищої рільничої школи в Дублянах (тепер – Львівський національний аграрний університет) і Галицького мисливського товариства, неодноразово представляв Галичину на світових господарських виставках, зокрема у Відні та Парижі, а за активну участь в організації виставки 1877 року у Львові дістав почесне громадянство міста. З 1881 року він член-кореспондент математично-природничого відділу Краківської академії, а з 1884 року – член товариства гірництва і нафтового промислу Галичини [156].

Іншим натхненником природоохоронної справи в Галичині був

науковець-натураліст, поляк за національністю Максиміліан Сила-Новицький (1826–1890). Опублікував низку праць, з яких найвизначнішими є Каталог метеликів Галичини (1868 року), Атлас риб галицьких річок (1889 року). Він був членом Краківського Наукового Товариства, яке пізніше (1872 року) перетворилося в Академію Наук і Письма. Активно пропагував охорону природи, у зв'язку з чим виступив зі зверненням до Галицького Сейму (в 1868 році) про охорону бабаків і косуль у Татрах. Сейм підтримав М. Новицького і видав перший у світі акт про охорону тварин, що вступив у дію із середини 1869 року. (Очевидно, мова йде про Галицький закон від 19 липня 1869 року, № 26, який забороняв полювання та продаж альпійських тварин, які водяться в Татрах, та диких кіз – В. з. кр., № 26 – Л. К.). М. Сила-Новицький в 1873 році разом зі сподвижниками розпочав роботу над статутом Галицького Татранського Товариства, яке згодом було перейменоване у Татранське Товариство (про яке уже згадувалося вище) [179].

З його ініціативи й під патронатом Татранського Товариства заснований Природничий музей у Кузніцах в польській західній частині Галичини. З 1875 року розпочав активно цікавитись іхтіологією, окрім описів фауни риб, розробив методи розведення, організації рибних господарств та зарибнення водойм. Зокрема, до його розробок належить й інкубатор для запліднення і виведення ікри. Завдяки цій розробці він зумів виростити лосося й навесні 1879 року зарибнити ним Віслу біля Кракова, а пізніше й ріку Білу під Тернополем. А 13 липня 1879 року взяв участь у з'їзді рибалок і став співзасновником Крайового рибальського товариства, президентом якого й був обраний одногосно. Товариство проіснувало до 1950 року [179].

У 1880 році опублікував працю, присвячену риbam Вісли і Галичини, з погляду рибальства. У 1887 за його клопотання прийнято нове рибальське законодавство (очевидно, мова йде про Галицький рибальський закон від 31 жовтня 1887 року, Dz. u. i r. kr. za 1890 r, № 37 – Л. К.), у 1888 році провів картографування розповсюдження риб в Галичині, а у 1889 році видав атлас риб Галицьких річок: Вісли, Стиру, Дністра і Пруту [179].

Як бачимо, природоохоронну діяльність в Галичині проводила низка громадських організацій за активної участі науковців.

Серед них – мисливські товариства, які сприяли дотриманню мисливського законодавства та охороні тваринного світу; лісові товариства – ставили за мету збереження лісових насаджень та їх раціональне використання; рибальські та інші товариства.

Справу охорони природи підтримували і часописи, в чиїх публікаціях пропагувалися здоровий спосіб життя, раціональне використання природних ресурсів [182, с. 60], необхідність охорони деяких об'єктів тваринного світу (наприклад, сов, кажанів, їжаків, кротів тощо), які, на думку авторів статей, є дуже корисними і заслуговують не на винищення, а на особливу охорону [524, с. 167; 523, с. 168; 522, с. 185].

Незважаючи на те, що Перша світова війна призупинила діяльність багатьох товариств, історик, проф. С. Адамович наводить факт, що хоча в Товаристві мисливців у Станиславові під час війни залишилося лише четверо членів, вони використовували весь свій вплив на магістрат і Червоний Хрест і таки домоглися заборони полювання для військовиків в околицях міста [376, с. 10].

Принагідно зазначимо, що 150-річна спільна історія Австрії та Галичини не повинна залишатися лише історико-архівним надбанням.

Нині між Україною та Австрією встановилися добрі і дружні стосунки; Австрійська Республіка сприяє утвердженню України на міжнародній арені.

У 1992 році Австрія в числі перших визнала незалежну Україну, відновила дипломатичні відносини з нею та по сьогодні підтримує Україну в усіх починаннях стосовно вступу в ЄС [208, с. 8].

4.2. Співвідношення австрійського державного та галицького крайового природоохоронного законодавства

У наукових працях сучасних істориків права знаходимо твердження, що на другу половину XIX століття в Австрії (Австро-Угорщині) сформувалася

система права, яка складалася з таких галузей, як конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне право, цивільний та кримінальний процес. Норми, які регулювали природоохоронні відносини, тобто відносини з приводу охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки, життя і здоров'я людини, містилися в багатьох державних та крайових нормативно-правових актах.

В австрійському праві досліджуваного періоду природоохоронні відносини, (зокрема, водні, лісові, земельні, з приводу полювання та рибальства, гірничі) регулювалися в основному нормами цивільного та адміністративного права.

Австрія на той час була за формою державного устрою складною державою – імперією. Як відомо, імперії – це такі складні й великі держави, які об'єднують інші держави або народи внаслідок завоювань, колонізації, які складаються з головної держави (метрополії) та колоній. Імперії тримаються на державному примусі з боку метрополії. Як ми уже згадували. в адміністративному відношенні Австро-Угорщина (з 1867 року) ділилася на складові частини (коронні землі, краї, провінції).

Конституція Австрії 1867 року відносила до відання крайових сеймів розгляд справ місцевого значення, причому значення другорядного. (...) імперським законодавством було передбачено досить широкі права імператора відносно крайових сеймів. Так, постанови сеймів набували чинності за умови затвердження їх відповідним міністром і санкціонування документів імператором, тобто рішення крайових сеймів ставали фактично правовими актами імераторської волі. (...) імператор міг у будь-який час розпустити крайовий сейм [405, с. 59].

Оскільки дія нормативно-правових актів у просторі і часі розповсюджується на всю територію держави, то відповідно, ці норми діяли і в Східній Галичині, яка входила до складу Австро-Угорської імперії.

Серед загальнодержавних (або загальноімперських) природоохоронних законів основними вважаються

- Лісовий закон 1852 року,
- Гірничий закон 1854 року,
- Водний закон 1869 року.

Деякі природні об'єкти одночасно були врегульовані й крайовим законодавством – з урахуванням специфіки розташування цих об'єктів, потреб їх використання в народному господарстві. Прийняттю крайового природоохоронного законодавства сприяли також ряд інших чинників. Власне в попередніх розділах проаналізовано норми деяких галицьких крайових нормативно-правових актів. Це зумовлено, в першу чергу тим, що наше дослідження базується на матеріалах Східної Галичини, яка входила до Австро-Угорщини в складі коронного краю Галичини і Володимирії (Лодомерії) з Великим Князівством Краківським.

Зробимо спробу порівняти деякі державні та галицькі крайові нормативно-правові акти. Принагідно зауважимо, що не всі природні об'єкти були одночасно врегульовані державними та крайовими нормами.

Зауважимо, що в австрійському праві були розбіжності щодо визначення правового становища речі (об'єкта) відносно власності. Австрійським державним Цивільним кодексом 1811 року [146] (який продовжував діяти з деякими змінами на західноукраїнських землях і після їх входження, за Ризьким мирним договором 1921 року, до складу Польщі [632, с. 296]), встановлено такі форми власності: державна, гмінна, приватна та власність монарха, яка проголошувалась як неподільна та недоторканна.

А от дороги (і, вочевидь, земельні ділянки, якими вони прокладені) в Австрії поділялися на приватні та громадські. Громадські, в свою чергу, поділялися на дороги державного значення, крайові, повітові та гмінні. Такий порядок встановлений, як уже згадувалося, австрійським крайовим адміністративним законодавством 1867 року щодо управління публічними дорогами [131, с. 28].

В системі права Австрійської імперії правова охорона та використання об'єктів тваринного світу здійснювалася державними законами:

- Законом про полювання 1849 року (В. з. д., № 207),
- Законом про рибальство від 25 квітня 1885 року (В. з. д., № 58).

Серйозно галицьким крайовим законодавством врегульована охорона об'єктів тваринного світу, в т. ч. мисливство і рибальство.

Як згадувалося в попередніх розділах (р. 3.5), у 1869 році видано Галицький закон від 19 липня, № 26, який забороняв полювання та продаж альпійських тварин, які водяться в Татрах, та диких кіз [132, s. 83].

У 1874 році був прийнятий крайовий Закон про охорону деяких видів тварин від 21 грудня 1874 року (В. з. кр. за 1875 р., № 10), під правову охорону якого підпадали птахи, кажани та їжаки.

В тогочасній літературі особливо наголошувалося на виконанні норм даного закону. Зокрема, в 1882 році К. Кузик пише, що в законі визначено шкідливих птахів, яких можна знищувати та вбивати; птахів та звірів, яких не можна вбивати та дичину, на яку тільки в певні пори року можна полювати. Він зазначає, що порушники даних норм повинні бути покарані. Якщо батьки не звертають увагу на власних дітей, що знищують звірів, то громадськість та місцеві органи влади повинні за цим строго слідкувати та виконувати вимоги закону [525, с. 106].

Через місяць за згодою Галицького сейму був виданий місцевий Закон про охорону тварин від 30 січня 1875 року (В. з. кр., № 16). Його нормами заборонялося здійснювати полювання, вилов та забій тварин, птахів у певні періоди року [62, с. 24].

Як зазначено в попередніх розділах, 5 березня 1897 року прийнято за згодою Галицького сейму регіональний (тобто крайовий) Мисливський закон для Королівства Галичини і Володимирії (Лодомерії) з великим князівством Краківським, тому, всі попередні мисливські закони скасовувалися, крім закону від 19 липня 1869 року.

Цей закон підписаний цісарем Австро-Угорської імперії у Кап Мартіні (Франція), він вступив в дію через три місяці з часу його публікації в Віснику законів крайових. Його виконання покладалося на міністрів сільського

господарства (землеробства) та внутрішніх справ. Даний закон складався з шести розділів та 86 статей.

Перший розділ «Право польованя і єго виконанє» (Право полювання та його виконання) містить 29 параграфів, що розподілені на 3 підрозділи:

А) «Загальні постанови» (Загальні положення), що складається з 3-х параграфів, що роз'яснюють визначення, поняття, пов'язані з полюванням, перелік видів мисливських тварин, юридичні аспекти права полювання та організації мисливських угідь;

В) «Установленє округів польованя» (Організація мисливського господарства), складається з 8-ти параграфів (§§ 5–12), визначає правові засади та спосіб організації мисливських угідь, можливість оренди, мінімальну площу мисливського господарства;

С) «Виарендовуванє польовань громадських» (Оренда права полювання громади, або гміни), складається з 14 параграфів, з 13 по 29, регламентує спосіб проведення аукціонів на право полювання, оплату за оренду, повноваження органів влади (повітової та гмінної) при наданні права полювання. Оренду гмінних полювань проводила державна повітова влада. У містах, які керувалися власними статутами, оренду проводив магістрат через публічний аукціон. При проведенні аукціону оформлявся типовий акт, встановлений ц. к. Намісництвом.

Слід зауважити, що, згідно § 15, до аукціону на право оренди гмінного полювання допускалися фізичні особи, державні організації, товариства мисливців, які діяли відповідно до затверджених владою статутів. Не мали права орендувати право полювання малолітні, наймані працівники, які не працювали на постійній основі, бідні, які утримувалися за рахунок соціальної допомоги добродійних організацій або за рахунок фондів гміни, душевнохворі та залежні від алкоголю, особи, які відбули покарання три роки тому за злочини проти особи та майна, особи, які три роки тому відбули покарання за неправильне поводження з вогнепальною зброєю або були визнані винними у злочинстві, або брали участь у крадіжці, особи, які були визнані у повторному

порушенні норм мисливського закону на протязі двох років від останнього порушення [518, с 264].

Другий розділ «Приписи ловецької поліції» (Вимоги мисливської поліції» (§§ 30–50) складався з таких підрозділів:

А) «Надзір над польованєм» (Нагляд за полюванням) – §§ 30–32, у якому визначається обов'язок власника та орендаря права полювання щодо утримання мисливської охорони;

В) «Приписи о охороні» (Вимоги щодо охорони) – §§ 33–37, у якому визначається час полювання конкретно на кожен вид дичини, тобто в який період року заборонено полювати. Визначався порядок торгівлі продукцією мисливства;

С) «Дальші приписи ловецької поліції» (Наступні вимоги мисливської охорони) – §§ 38–50, тут визначається порядок проведення полювання, а саме: дні та час полювання, необхідні документи для проведення полювання, спосіб відстрілу хижаків, повноваження органів влади щодо організації відстрілу хижаків. Зокрема, § 45 визначав, що диких тварин, які представляють загрозу для безпеки людей, в разі їх утримання в неволі, потрібно тримати у вольєрі. А параграфом 50 встановлювалося, що для добування шкідників, власник полювання мав право використовувати капкани, сильця, та інші приспособлення, але при цьому потрібно вжити заходів для безпеки людей, а саме поставити відповідні інформаційні знаки. У випадках, коли повітова влада визнавала, що дикі кабани і ведмеді завдавали великої шкоди, власники землі мали право також виставляти різного роду капкани для відлову кабанів та ведмедів [602, с. 73–79].

Третій розділ «О шкодах, зроблених через польованє і через зьвірину» (Про збитки, спричинені полюванням і тваринами) (§§ 51–66) містить три підрозділи:

А) «Обов'язках відшкодування» (Про обов'язок відшкодування) – §§ 51–55, де визначався порядок відшкодування власником або орендарем права полювання збитків, завданих тваринами або мисливцями під час полювання.

Визначалися дозволені методи запобігання збиткам, які заподіюють мисливські тварини, порядок оцінки заподіяних збитків;

В) «Поступованє» (Процедура відшкодування збитків) – §§ 57–65. У розділі визначались права та обов'язки органів повітової влади щодо визначення факту завдання збитків та порядок їх оцінки, порядок складання заяви потерпілими особами, утворення комісії з оцінки завданих збитків, порядок оскарження дій влади;

С) «Угодове унормованє винагородження шкід» (Порядок укладення мирової угоди) містив § 66, в якому розглядався порядок укладання мирової угоди між власником (орендарем) права полювання та потерпілим власником сільськогосподарських угідь.

Четвертий розділ «Загальні постанови о властях і поступованю некарнім» (Повноваження органів влади і їх адміністративна процедура) – §§ 67–71 визначав повноваження виконавчих органів повітової влади та Галицького намісництва, а також органів місцевого самоврядування (гмін) щодо нагляду та адміністрування закону.

П'ятий розділ «Переступства і кари» (Порушення та покарання) – §§ 72–79 встановлював повноваження мисливських охоронців, які склали відповідну присягу в межах своєї компетенції та боротьби з браконьєрством. Визначався розмір покарання за порушення норм цього мисливського закону, за кожен конкретний вид порушення з посиланням на статті закону.

Шостий розділ «Карти ловецкі» (Мисливські посвідчення) – §§ 80–86 визначав порядок видачі посвідчення мисливця, його вартість, термін дії посвідчення. Було встановлено категорії осіб, які не могли отримати посвідчення мисливця.

16 липня 1909 року було прийнято новий Галицький мисливський закон (В. з. кр. за 1910 р., № 2), про який теж уже згадувалося в попередніх розділах.

Суттєвою відмінністю закону 1909 року від попереднього було те, що під тиском селян проведення аукціону на право полювання визначалося законодавчо. Аукціон по наданню в оренду спільного мисливського ревіру

проводила гмінна влада, тоді як законом 1897 року ці повноваження належали державній повітовій владі. Термін надання права полювання становив не менш як шість років.

В. М. Клапчук зауважує, що дуже великим поступом, який захищав права селян у законі 1909 року, було те, що організація аукціону про здачу в оренду права полювання у збірному мисливському ревірі повинна була організовуватись у гміні. Організатором аукціону був керівник гміни, який завжди прихильніше ставився до селян, які його вибирали, ніж староста, який був представником державної виконавчої влади. Відповідно до вимог закону, відмовити у здачі в оренду права полювання можна було лише особі, яка не мала права отримати дозвіл на зброю, тоді як в попередньому мисливському законі (1897 року) ставився цілий ряд вимог щодо права оренди мисливських угідь. Старостам, тобто, державній виконавчій владі Мисливський закон 1909 року надавав великі повноваження та контроль над мисливськими спілками. Вони повинні були змусити власників до оренди землі, якщо це було необхідно для ефективного ведення мисливського господарства [518, с. 266].

Серед крайового законодавства знаходимо й Галицький крайовий закон про рибальство від 31 жовтня 1887 року ((Dz. u. i r. kr. za 1890 r., № 37 або В. з. кр. за 1890 р., № 37), а також, перед тим, 19 листопада 1882 року виданий крайовий закон (В. з. кр., № 57), яким передбачалися деякі заходи щодо піднесення (розвитку) рибальства у водному середовищі краю.

Отже, основними нормативно-правовими актами, які регулювали охорону тваринного світу на українських землях Східної Галичини, були австрійські державні закони від 1849 року (полювання) і від 1885 року (рибальство) та крайові закони від 1869, 1874, 1875, 1882, 1887, 1897, 1909 років.

Цими законодавчими актами встановлено певні правила та заборони щодо здійснення використання об'єктів тваринного світу на всій території Австро-Угорщини (державні закони 1849 року і 1885 року, норми яких тут не аналізувалися) та на території Східної Галичини.

На всій території імперії діяв також Водний закон 1869 року (В. з. д.,

№ 93). Державним Водним законом (§ 27) передбачено, що видання подальших правових постанов щодо регулювання водних відносин покладено на крайове законодавство. Тому, як уже зазначалося в попередніх розділах, для коронного краю Галичини був виданий крайовий Водний закон від 14 березня 1875 року (В. з. кр., № 38).

В державному Водному законі 1869 року охорона тваринного світу врегульована нормами IV Відділу «О рыболовномъ оуправненіи», що складається з § 19, яким передбачено, що право рибальства не повинно суперечити іншим правам використання вод [7, с. 617]. Ця норма простежується і в Галицькому крайовому законодавстві: § 39 крайового Водного закону 1875 року встановлено, що «оуправнени до рыболовства не мають права супротивляти ся виконуваню иныхъ правъ до оуживаня воды»¹⁹, але можуть вимагати відшкодування понесеної шкоди за рішенням адміністративних органів влади або суду [65, с. 86].

У Галицький крайовий Водний закон 1875 року в 1909 році (закон від 16 вересня 1909 року, В. з. кр., № 135) були внесені зміни, які стосувалися дозволів на спорудження будівель на водах, певних загорож.

Для цих цілей необхідно було одержати дозвіл «властивої влади політичної». Щодо таких будівель у приватних водах, то, одержання дозволів було необхідним лише тоді, якщо будівлі чи споруди впливають на «чужі права або на якість, біг чи висоту води в публічних (державних – Л. К.) водах» [39, с. 218].

Відповідно до Розпорядження міністерства сільського господарства (землеробства) за погодженням з міністерствами внутрішніх справ, юстиції і торгівлі від 9 липня 1875 року (В. з. кр., № 70), виданого для Галичини, Володимирії та Краківського королівства, проводився водний кадастр. Усі водні об'єкти підлягали обліку у спеціальних водних книгах.

¹⁹ Оустава водна зъ дня 14. Марта 1875, обовязуюча для Королевства Галиціи и Володимиріи вразъ зъ Великимъ Княжествомъ Краковскимъ // Вѣстникъ законовъ и распорядженій краевыхъ для Королевствъ Галиціи и Володимиріи разомъ съ великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1875. – № 38, часть XV : выдано и розослано дня 10. Юнія 1875. – Львовъ : Зъ печатнѣ Л. І. О. Рогоша, 1875. – С. 75–104.

Розпорядженням міністерства сільського господарства (землеробства) за погодженням з міністерствами внутрішніх справ і торгівлі від 9 липня 1875 року (В. з. кр., № 69) для Галичини, Володимирії та Краківського королівства, встановлено види знаків для визначення рівня води. Розпорядження видано на виконання § 24 Галицького крайового Водного закону 1875 року.

Гірничі відносини в Австрійській (Австро-Угорській з 1867 року) імперії були врегульовані нормами державного Гірничого закону від 23 травня 1854 року (В. з. д., № 146, або В. з. кр., № 242).

11 травня 1884 року виданий Закон для Галичини і Володимирії з Великим Королівством (воєводством) Краківським, яким врегульовано право видобутку мінералів, які використовуються заради гірничих смол (бітумів), що їх вміщують (В. з. д., № 71) [26].

Закон містить всього 15 параграфів. Нормами § 13 визначено, що подальші законні вимоги щодо врегулювання права видобутку вказаних корисних копалин (мінералів) будуть встановлюватися крайовим законодавством. Особливо це стосується управлінських питань, повноважень гірничої влади та поліції, гірничих урядів [26, с. 193]. Законом докладно врегульований порядок надання гірничого відводу «нафтового поля», можливість об'єднання двох і більше земельних ділянок, наданих для видобування цих корисних копалин в одне «нафтове поле» за судово або нотаріально засвідченими заявами їхніх власників (§ 5) [26, с. 193].

Власне на виконання приписів цього закону 17 грудня 1884 року був прийнятий крайовий Гірничий закон (В. з. кр. за 1886 р., № 35).

Даний Закон налічує X Розділів, поділених на 52 параграфи:

Розділ I «Загальні положення» (§ 1),

Розділ II «Про нафтове поле (гірничий відвід)» (§§ 2–9),

Розділ III «Про допоміжні споруди [для видобування корисних копалин]» (§§ 10–13),

Розділ IV «Про управління (керівництво) [гірничими, видобувними] роботами» (§§ 14–28),

Розділ V «Про відносини гірничих підприємців між собою» (§ 29),

Розділ VI «Про відносини гірничих підприємців з власниками ґрунтів (земельних ділянок)» (§§ 30–31): тут доречно відмітити, що § 30 передбачена можливість відшкодування збитків за спричинення шкоди чужій земельній власності [134, с. 95],

Розділ VII «Про відносини гірничих підприємців із своїми фахівцями (управлінцями), наглядачами і робітниками та про каси взаємодопомоги» (§ 32),

Розділ VIII «Про гірничу поліцію (гірничий нагляд)» (§§ 33–42),

Розділ IX «Карні постанови» (§§ 43–49), Розділ X «Перехідні положення» (§§ 50–52) [134].

Структура державного Гірничого закону 1854 року подана в попередніх розділах. Бачимо, що деякі питання були додатково конкретизовані крайовим законом з урахуванням специфіки та потреб Галичини.

Зокрема, згідно § 14 Закону від 11 травня 1884 року № 71, на всі корисні копалини (мінерали), які використовують заради гірничих смол, що їх вміщують не поширювався § 3 державного Гірничого закону 1854 року [26, с. 193]. Тобто, фактично були внесені зміни в Закон № 146 щодо певних видів корисних копалин на території конкретного коронного краю. Адже, нормою § 3 державного закону 1854 року встановлено виключне право «Всевысочайшого Владѣтеля»²⁰ (монарха) розпоряджатися надрами [125, с. 705].

Законами 1884 року (як державним № 71, так і крайовим № 35) встановлено право розпорядження вищевказаними корисними копалинами для власника ґрунту (землевласника).

Р. С. Кірін роз'яснює, що корисні копалини (нафта і озокерит)

²⁰ Цьсарській патентъ зъ дня 23. Мая 1854, (въ Вѣстнику державныхъ законовъ, числ. 146, части LIII., изданной д. 22. Червца 1854), котрымъ выдае ся для цього объема Державы общій горничій законъ // Вѣстникъ краєвого Правительства для оуправительственной области Намѣстничества въ Львовѣ. – Рокъ 1854. – № 242, отделъ первый, часть XLII : выдана и розослана дня 6. Грудня 1854. – Львовъ : Въ ц. к. Галиційской скарбово-державной типографіи, 1854. – С. 702–766.

залишались приналежністю землеволодіння, але право їх видобутку можна було за рішенням власника відділити від права власності на поверхню землі та розглядати як самостійне право [450, с. 74]. На цьому ми вже зупинялися докладніше в попередніх розділах (р. 2.1).

Отже, в імперії відносини з приводу охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки, життя і здоров'я людини, регулювалися нормами державного та крайового законодавства.

Серед державних природоохоронних законів основними вважаємо Лісовий закон 1852 року, Гірничий закон 1854 року, Водний закон 1869 року. Закон про полювання 1849 року, Закон про рибальство 1885 року.

Деякі природні об'єкти в Галичині одночасно регулювалися загальнодержавним і крайовим законодавством з урахуванням специфіки розташування цих об'єктів, потреб їх використання в народному господарстві.

Висновки до Розділу 4

Східна Галичина в складі Королівства Галичини і Лодомерії відносилася до Цислейтанії (земель австрійської корони). Галичиною керував намісник австрійського імператора, в руках якого була зосереджена вища адміністративна влада. На підставі Крайового статуту від 26 лютого 1861 року в Галичині був узаконений Крайовий сейм, рішення якого набували чинності після затвердження відповідними австрійськими міністерствами або імператором. Внаслідок низки причин у Галицькому крайовому сеймі переважали поляки у національному відношенні.

Адміністративним і виконавчим органом Крайового сейму був Крайовий комітет, який керував державним і крайовим майном, виконував адміністративно-контрольну функцію щодо нижчих органів місцевого самоврядування повітів і громад.

Українські землі у австрійській імперії були здебільшого відсталими

аграрними регіонами, постачали продукти харчування та сировинні матеріали для промислових районів імперії, споживаючи, в свою чергу, готові промислові вироби з інших коронних країв. При цьому, загальновідомо, наприкінці XIX століття на західноукраїнських землях провідними галузями були нафтодобувна промисловість (зосереджувалась в районі Дрогобича та Борислава, на початку XX століття давала 5 % світового видобутку нафти), деревообробна галузь та харчова промисловість.

Починаючи з 1870-х рр. в Галичині відбувалися перші спроби налагодити охорону окремих видів тварин та рослин, що зникають, а також рідкісних об'єктів живої та неживої природи. Центрами природоохоронної роботи були Краків (у західній) і Львів (у східній) частинах коронного краю. Цьому сприяв і значний науковий потенціал, репрезентований вченими Ягеллонського та Львівського університетів.

Природоохоронну діяльність проводила й низка громадських організацій. Серед них мисливські товариства, які сприяли дотриманню мисливського законодавства та охороні тваринного світу; лісові товариства, що ставили за мету збереження лісових насаджень та їх раціональне використання. У Кракові природоохоронною діяльністю займалася Фізіографічна комісія і Татранське Товариство, а в Львові – Товариство Природознавців імені Коперніка і Природничий Музей імені Дідушицьких. Уже на кінець XIX століття в Австро-Угорщині доволі широкого розвитку набув природоохоронний рух, в т. ч. на теренах Східної Галичини.

В імперії відносини з приводу охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки, життя і здоров'я людини, регулювалися нормами державного та крайового законодавства.

Серед державних природоохоронних законів основними назвемо Лісовий закон 1852 року, Гірничий закон 1854 року, Водний закон 1869 року. Закон про полювання 1849 року, Закон про рибальство 1885 року.

Деякі природні об'єкти в Галичині одночасно регулювалися

загальнодержавним і крайовим законодавством з урахуванням специфіки розташування цих об'єктів, потреб їх використання в народному господарстві. Прийняттю крайового природоохоронного законодавства сприяли різноманітні чинники.

Основними нормативно-правовими актами, які регулювали охорону тваринного світу на українських землях Східної Галичини, були австрійські державні закони від 1849 року (полювання) і від 1885 року (рибальство) та крайові закони від 1869, 1874, 1875, 1882, 1887, 1897, 1909 років. Вони видавалися в міру потреби врегулювати охорону тих об'єктів тваринного світу, що не були врегульовані попередньо. Цими законодавчими актами були встановлені певні правила та заборони щодо здійснення використання об'єктів тваринного світу на території Східної Галичини.

Водні відносини регулювалися державним Водним законом 1869 року. Для Галичини видано крайовий Водний закон 1875 року, розпорядження міністерств сільського господарства (землеробства) за погодженням з міністерствами внутрішніх справ, торгівлі, юстиції 1875 року, якими впорядковано ведення водного кадастру, встановлення знаків для визначення рівня води.

В імперії діяв державний Гірничий закон 1854 року. Пізніше почало видаватися крайове законодавство. На території Східної Галичини до нього додався Галицький крайовий закон 1884 року, виданий, відповідно до державного закону. Ним врегульовано порядок користування надрами, видобутку корисних копалин, мінералів на території коронного краю Галичини та Володимирії (Лодомерії). На виконання та конкретизацію цього закону також видавалися міністерські розпорядження.

РОЗДІЛ 5

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ – КОНКРЕТНО-ІСТОРИЧНА ПРАКТИКА

5.1 Техногенна діяльність на території об'єктів лісового і земельного фондів у Східній Галичині та її правове регулювання

На кінець XIX – початок XX століття у власності поміщиків перебувало 40,3 відсотків всієї землі в Галичині (2 089 тис. гектарів). Основна маса землі в Галичині належала великим поміщикам, латифундії яких мали понад 2 000 га землі. В їхньому розпорядженні було 58,6 відсотків всієї поміщицької земельної власності.

Поміщикам належало 76 відсотків всієї площі лісів. На той час ліси займали 25,79 % всієї площі краю, тобто 3 516 683 моргів [Див.: ДАІФО, ф.7, спр. 187, арк. 2]. (Один морг складає 0,58 га; 1 га – 1,7 морга).

В користуванні церков також були великі ділянки земель та інша нерухомість.

В Центральному державному історичному архіві у Львові весь 9 опис фонду 159 «Галицька фінансова прокуратура», (а це – сотні документів), містить описи нерухомого майна, відомості про прибутки церков у населених пунктах Східної Галичини [Див.: ЦДАЛ, ф. 159, оп. 9].

Зазначимо, що 38 церковних парафій мали від 100 до 300 га землі, 381 – від 50 до 75 га, 363 – від 35 до 50 га, 355 – від 25 до 35 га, 322 – від 12 до 25 га, а 80 – від 5 до 12 га. В руках священників ця земля була додатковим засобом експлуатації селян. Крім того, 129 028 га землі належали єпископам. З цієї кількості землі лише одна Львівська греко-католицька митрополія, якою керував Андрей Шептицький, володіла 30 991 га землі [582, с. 33].

Архівні джерела підтверджують і те, що на користь Церкви своє майно жертвували окремі особи [Див., наприклад,: ЦДАЛ, ф. 159, оп. 2, спр. 416].

Використання земель для сільськогосподарського виробництва в усі часи створює проблеми. В австрійській період воно, як звично, здійснювалося фізичними (селянами) та юридичними (різноманітними товариствами, спілками, іншими підприємствами) особами. Щодо сільськогосподарських підприємств, то про них писав ще І. Я. Франко, який усвідомлював переваги великого сільськогосподарського виробництва. В той час найбільш ефективними були поміщицькі господарства (фільварки), де на значних площах застосовувалися кращі з відомих тоді методів і засобів. Тому І. Франко ставив селянам за приклад саме фільварок, а також американські ферми, проте «з відломанням капіталістичного вістря – найманої праці». Розумів Франко і роль техніки для полегшення селянської праці: адже машини «роблять рільничу роботу швидше, ліпше і дешевше» [419, с. 60].

І. Я. Франко вважав, що низьку ефективність вітчизняного сільськогосподарського виробництва подолати допоможе тільки його інтенсифікація. Не можна господарювати по-старому, твердив він, слід «рахуватися з видатками, братися до научної господарки»²¹. У громадському фільварку мають бути організовані різні виробництва – і сільськогосподарські, і промислові, що дозволить плоди землі переробляти на місці і кінцевий продукт продавати за вищими цінами, а для кращої його реалізації треба об'єднуватися у торговельні товариства [419, с. 60].

Іншим перспективним напрямом підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва було укрупнення земельних ділянок шляхом їх об'єднання.

Парцеляція дозволяла скоротити непродуктивні втрати від перевезень сільськогосподарського реманенту, добрив, готової продукції що суттєво економило час і засоби сільськогосподарського виробництва.

З ініціативи українських громадських діячів о. Тита Войнаровського, проф. Романа Залозецького і д-ра Альфреда Говиковича в 1908 році у Львові

²¹ Дієсперов В. Іван Франко й аграрна економіка (До 150-річчя від дня народження Великого Каменяря) / В. Дієсперов // Економіка України. – 2006. – № 5 (534). – С. 56–62..

було засновано парцеляційне товариство «Земля» (це була економічна, господарська організація зареєстрована у формі товариства з обмеженою відповідальністю – Л. К.) з метою, «(...) щоби вказувати тим, що наміряють набути землю, відповідні ґрунти і майна до купна; посередничити в інтересах парцеляційних між купуючими і продаючими; уділювати правної і технічної помочі; уділювати кредиту і помагати до узискання кредиту в інших фінансових інституціях на купно землі або на сплату довгів гіпотечних, та взагалі переводити ділання, котрі входять в об'єм парцеляції» [539, с. 493].

Помітний внесок у розвиток сільського господарства Галичини зробили німецькі колоністи: освоєння значних невживаних земельних угідь, підвищення культури землеробства (запровадження вирощування ріпака, хмелю, ревеню, різних видів конюшини), садівництва, упорядкування лісового господарства, поліпшення годівлі худоби [561, с. 39]. Їхні передові технології запозичали місцеві сільськогосподарські виробники. Зазначалося, що землеробство як засіб для забезпечення власних потреб є складовою трьох компонентів: природи, капіталу та праці [407, с. 364].

Значний вплив на використання лісів та земель мали кліматичні умови, зокрема, атмосферні опади. В окремі роки опади були досить значними. Так у 1893 році у Львові випало 1 320 мм за рік, з них тільки у липні – 301 мм, у 1904 році у Львові за рік випало 369 мм. Були роки, коли місячна сума опадів становила 1–5 мм (березень 1901, 1903 рр. [442, с. 31]. Це, своєю чергою, впливало на урожай земельних культур [Див.: ЦДІАЛ, ф. 165, оп. 1-а, спр. 38]. Найдовший бездощовий період у Львові був у 1907 році, коли з 9 вересня по 31 жовтня, тобто протягом 53 днів, не випало ні краплі дощу [442, с. 33]. Такі періоди тривалого бездощів'я заставляли, принаймні, крупних виробників сільськогосподарської продукції задумуватися над питаннями меліорації, а також запровадження посухостійких культур.

Сьогодні важливою категорією такого природного об'єкту, як земля, є землі оздоровчого призначення. Згідно українського законодавства, до земель оздоровчого призначення належать землі, що мають природні лікувальні

властивості, які використовуються або можуть використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей [48, ст. 47].

В австро-угорський період для таких цілей також використовувалися природні об'єкти. До прикладу, в 1878 році львівський купець Боніфацій Штіллер придбав село Моршин разом з околицями в Східній Галичині. Запросивши європейських хіміків та лікарів проаналізувати властивості місцевих солоно-гіркуватих джерел та клімату, він отримав захоплені висновки: «унікальні», «цілющі» тощо. 1878 року курорт відкрився зі спеціалізацією на лікуванні грудних (легеневих) захворювань, але вже через рік було впорядковано джерела № 1 та № 2, які назвали на честь подружжя Штіллерів «Боніфацій» та «Магдалина». Лікували тут і грязями, які, як і цілющу солону ропу, тоннами вивозили за кордон. До Другої світової війни Моршин здобув світову славу – його називали «Галицьким Карлсбадом» і ставили в один ряд із чеськими Карловими Варами [637, с. 11].

В 1891 році в Сподній Косівського повіту Аполлінарій Тарнавський заснував санаторій для лікування від ожиріння. На території оздоровниці зберігся до сьогодні дендропарк, закладений колишнім власником: він тут висадив магнолію, кипарис, тюльпанове дерево, плющ та гінкго білоба тощо [624, с. 5].

У Карпатах ялинові (смерекові) ліси утворюють верхній лісовий пояс. Деревина ялини має велике значення в народному господарстві. Вона є важливим будівельним матеріалом, сировиною для целюлозно-паперової промисловості. З другої половини XIX століття інтенсивно експлуатуються ялинові ліси Галичини. Мільйони кубометрів цінної ялинової породи в круглому або малообробленому вигляді вивозились в Німеччину, Англію, Францію [442, с. 58].

Календар «Просвіти» у 1913 році помістив статтю такого змісту: «(...) Особливо в нашій країні нищать безпощадно велитенські обшари лісів, з чого користає однак не наш край, не наші люди, а заграниця. Та мимо варварського нищення лісів, – їх під нинішню пору є ще доволі багато, та пожаданим булоб,

щоби бодай сесї останки могли бути збережені для нас і наших наслідників ...» [203, с. 45]. У тогочасних часописах зазначалося також, що знищення лісів призводить до зменшення риби в краї: «доведено и досвьдомъ справджено, що черезъ вырубованье и нишенье льсовъ значне менше дощу опадає»²², а той, що випадає, швидше випаровується, відтак на річках і потоках постійно менше води буває, тільки в зливу річки переповнені [187, с. 261].

Приватні ліси залишалися у всіх без винятку повітах Галичини (Східної та Західної – Л. К.), хоча простежується певна тенденція щодо їх географії за площами. Так, найбільші площі приватних лісів були зосереджені у Надвірнянському – 92 тис. га, Долинському – 73 тис. га, Стрийському – 62,5 тис. га (всі – Станіславівське воєводство (округ, тут і далі залишаємо авторський текст – Л. К.), Ліському – 62,1 тис. га (Краківське воєводство), Бродівському – 58,3 тис. га та Жовківському – 56,1 тис. га (обидва – Львівське воєводство) повітах. Загалом, у 12 повітах (Броди, Долина, Жовква, Золочів, Кам'янка Струмилова, Ліско, Надвірна, Ніско, Сянок, Стрий, Тарнобжег, Турка), кожен з яких володів понад 2 % приватних лісів Галичини, знаходилося понад 37 % всіх лісів цієї власності краю [518, с. 64].

Лише 11,3 % лісів належали державі. Розташовувалися вони у п'ятій частині повітів, насамперед у Станіславівському воєводстві. Зовсім не було державних лісів на Тернопіллі.

Абсолютну першість за площами лісів цієї форми власності мали повіти Станіславівського воєводства: Долинський (71 336 га), Косівський (44 800 га), Калуський (27 980 га) та Надвірнянський (17 017 га), які володіли 72 % усіх державних лісів Галичини. Загалом, у межах Галичини було лише шість повітів, кожен з яких мав понад 3 % всіх лісів краю: Долинський (7,4 %), Надвірнянський (5,7 %), Косівський (3,9 %), Ліський (3,6 %), Стрийський (3,5%) та Бродівський (3,0 %) [518, с. 64].

Як уже згадувалося, з 1865 по 1890 роки частина лісів у районі Надвірної

²² О штучной годовли рыбъ (Продолженье) // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстроване. – 1881. – Ч. 17. – С. 260–261.

та Делятина належала «Консорціуму віденських банків». Адміністрація банків започаткувала експлуатацію лісів на Пруті і Бистриці Надвірнянській. Потреби місцевого населення були мінімальними, тому ліси були «майже незаторкнені сокирою» [638, с. 231].

В обох котловинах річок в той час не було битих (прокладених) доріг, лісових залізниць. Перевезення здійснювалися в літню пору гужовим транспортом вузькими стежками, пляями. Зимою – на санях замерзлими річками Прут та Бистриця. Відтак єдиним можливим засобом транспортування лісоматеріалів до місць збуту був сплав вниз річками. Але, для цього потрібна була значна кількість води, і то незалежно від атмосферних опадів. Щоб нагромадити необхідну кількість води, на сплавних річках будували водні запори, загати (їх називали «клявзами» [638, с. 231]). Це були штучні водосховища зі шлюзами. При відкритті запорів піднімався рівень, і можна було проводити сплав. Будівництво запорів-«клявз» (чи інакше – кляуз) здійснювали спеціальні майстри. На річці Прут будували майстри, які вже мали досвід такого будівництва на Черемоші. Банки побудували парові тартаки в Надвірній і Ворохті і до них сплавливали сировину. Щодо Черемоша, то в 1879 році в Перкалабі була збудована перша загата («кляуза») для збирання та спуску води під час сплавлення лісу «Шлюз Кронпринца Рудольфа» [592, с. 4].

На кінець XIX століття у Карпатах на землях Долинського повіту функціонувала найбільша в Галичині лісопильня австрійського лісопромисловця барона Леопольда Поппера фон Подгарі «Евеліна». Спочатку сировину на лісопильний завод у Вигоді та на тартак у Старому Мізуні доставляли по воді – плотогони сплавливали колоди річкою.

Щоб налагодити сплав лісу барон розпорядився підірвати шестиметровий водоспад в урочищі «Дубовий кут». Поза тим річка Мізунька в цьому місці й надалі залишилася труднопрохідною для плотогонів. Тому річка часто була захарашена деревиною, а це провокувало руйнівні повені, на які нарікали місцеві селяни. Щоб не платити щоразу великі суми для відшкодування збитків, барон Поппер вирішив збудувати залізницю для перевезення заготовленого в

горах лісу [612, с. 13].

Зазначимо, що, згідно австрійського законодавства (Промислового закону 1849 року, нова редакція 1907 року), деякі види діяльності вимагали одержання певного дозволу (концесії). Серед них власне і здійснення сплаву лісу. Дозвіл видавався органами політичної влади – повітовими староствами. Загалом, ці питання перебували в компетенції міністерства торгівлі, в деяких випадках вимагали погодження з міністерством внутрішніх справ та з іншими міністерствами.

Наприклад, у 1880 році повітовим староством у Косові надавалася концесія як юридичним, так і фізичним особам на сплав лісу річкою Черемош. Документація з цієї справи зберігається в архіві у Львові [Див.: ЦДІАЛ, ф. 146, оп. 68, спр. 695]. До речі, сплав лісу на Черемоші остаточно припинили аж в 1979 році [592, с. 4].

Як писав Р. Юркевич, головною засадою лісового господарювання було вирубування тільки такої кількості стиглих дерев («нормальний рубний етат»²³), маса яких не перевищувала пересічного річного приросту в даній адміністративно-господарській одиниці. У такому разі запаси деревини не зменшуються. Раціональне господарювання в державних лісах Карпат, зокрема в долинах Бистриці Надвірнянської і Пруту, тривало протягом усього австрійського періоду. Департамент лісівництва у міністерстві сільського господарства (землеробства) суворо дотримувався засад раціонального господарювання в лісах – траплялися випадки, коли плани вирубок, підготовлені підлеглою йому львівською дирекцією лісів, зменшувалися. Наприклад, міністерством було зменшено майже наполовину «рубний етат» для надвірнянського тартака в долині Бистриці Надвірнянської [638, с. 232]. Власне, в тогочасних письмових джерелах поняття «рубний етат», судячи із змісту, не означало певний дозвіл на вирубку або ліміт вирубки. В українському законодавстві (ст. 71 Лісового кодексу України) визначено такий

²³ Юркевич Р. Лісівництво Станиславівщини / Альманах Станиславівської землі / Р. Юркевич. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен : НТШ, Український архів, Т. XXVIII, 1975. – С. 228–243.

термін як «ліміт заготівлі деревини в порядку рубок головного користування»²⁴. Відповідно, лімітом заготівлі деревини в зазначеному порядку є затверджена в установленому порядку розрахункова лісосіка.

У фахових наукових публікаціях (візьмемо для прикладу за 1906 рік) велика увага приділялася проблемам відтворення природних ресурсів. Наприклад, в 1885 році ц. к. Намісництво видало розпорядження від 14 лютого та 15 березня, спричинене швидким зникненням ялиці в низинах Карпат [651, s. 201].

На території Східної Галичини розташовувався певною мірою зразковий господарський округ (угіддя) «Рахія» на висоті 400 м на рівнем моря. Його площа складала 5 133 га, в т. ч. ліси займали 4 967 га, решту – луки, пасовища, ґрунти економічні (очевидно з господарськими будівлями – Л. К.). Головна водна артерія – це річка Сівка з можливістю сплаву дерева (лісосплаву) аж до Лімниці та Дністра [260, s. 461].

Це угіддя створено (zareєстроване) в 1885 році, а в 1895 та 1905 роках остаточно визначено його територію, що складалася з головного комплексу та трьох менших лісових комплексів. Господарський округ мав дев'ять кордонів для охорони власності (території) [461, s. 462].

Набагато більшу площу займав ще один господарський округ – «Княждвір» – аж 3470, 336 га відповідно до замірів 1886 року. З них на ліси припадало 58,592 га; на лісові ґрунти – 2720, 05 га; ріллю – 5,736 га; луки – 80,632 га; городи (огорожі) – 0,921 га; пасовища – 449,926 га та 9,768 га. тощо. Ці угіддя перебували у державній власності на території частинами від Печеніжина до Делятина з 1787 року [349, арк. 1, 4].

На території цього угіддя було встановлено чотири видів прав:

- 1) право пропінації;
- 2) право патронату в гміні Княждвір;
- 3) право полювання на державній власності;

²⁴ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852–ХІІ в редакції закону від 8 лютого 2006 р. № 3404–ІV [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 21. – Ст. 170 (з наст. змінами).

4) право дикого рибальства в річці Прут [349, арк. 5].

Право пропінації полягало в можливості виробництва та реалізації горілки та пива в господарствах, що відносилися до цього округу і належали до гміни Княждвір. Крайовими законами від 30 грудня 1875 року (В. з. кр., № 55) та від 8 грудня 1877 року (В. з. кр., № 56) в Галичині право пропінації скасовувалось з 29 грудня 1877 року. А взагалі, це право було повністю відмінено з 1910 року.

Наступне право передбачало патрунування цієї території парафією Княждвір.

Право полювання дозволялося в спосіб, передбачений законом від 15 грудня 1852 року, на державній території, що належить до господарського округу Княждвір.

Право рибальства дозволялося у водах річки Прут в гмінах Княждвір, Саджавка, Шепаровичі. Причому в гміні Шепаровичі тільки у водах, що прилягають до казначейської власності (скарбової) і спільно з сусідами [349, арк. 6].

За часів Австрії на полювання в Карпати почав приїжджати цісар. Але ці лови не мали нічого спільного з браконьєрством. Вони були цілком узаконені. Цісар любляв відстрілювати дичину в Гуті, Дзимброні, поблизу Жаб'є [420, с. 4]. О. Р. Проців зазначив, що згідно тогочасного крайового мисливського законодавства, при організації полювань на хижаків не дозволялось відстрілювати іншу дичину, окрім тієї, що становили мету полювання [602, с. 74]. Для стимулювання роботи мисливської охорони мисливські товариства оголошували різноманітні конкурси. Дослідник наводить приклад, коли Галицьким мисливським товариством у 1904 році проводився конкурс імені графа Йозефа Потоцького для нагороди мисливської охорони. Переможці конкурсу визначались серед числа мисливських охоронців, які відзначились самовіданністю у справі охорони дичини, відстрілі хижаків та боротьбою з браконьєрством. Визначалось шість нагород, а саме: дві – по 30 корон, дві – по 20 корон, і дві – по 10 корон [603, с. 26].

Лісові багатства Східної Галичини використовувалися людьми також і в господарській діяльності. Наприклад, залізничне будівництво з 1872 року сприяло розвитку лісопильних заводів поблизу Стрия [442, с. 121], в 1910 році на території Станіславівщини діяло 16 підприємств. Серед них тартаки в Надвірній та Вигоді, паркетний завод біля Надвірної, завод з виробництва дерев'яних виробів у Делятинському повіті тощо [568, с. 51]. Також діяли підприємства, які використовували відходи від деревини. Одним з них була сірникова фабрика М.(енделя) Адлерсберга, що знаходилась в с. Довжку в районі м. Болехова Долинського повіту. Відомо, що фабрика діяла з 1886 року, а в 1905 році перейшла у спадок дочці власника Сімі Адлерсберг [Див.: ДАІФО, ф. 538, оп. 1, спр. 1].

Президент спілки австро-угорських виробників, промисловців та торговців деревиною Ю. Сінгер виступаючи у Відні в грудні 1900 року вказав, що в 1899 році монархія експортувала 397,000 вагонів дерева вартістю 231 мільйон корон, виробів з деревини на 52 мільйони корон, загалом на суму 283 мільйони корон [316, арк. 2].

Як відомо, в Європі активне будівництво залізниць почалося в 60-х роках ХІХ століття.

Вони швидко завойовували першість у перевезенні пасажирів, сировини, готової промислової та сільськогосподарської продукції, військової амуніції. А паралельно з будівництвом стандартної залізниці (завширшки 1 668 мм) велося з останньої чверті століття в передгірських й гірських зонах й будівництво лісових вузькоколієк завширшки 700–760 мм. Рух по них здійснювався за допомогою коней, локомотивної та моторної тяги. Початкове призначення – доставка зрубаних стовбурів дерев із карпатських лісів безпосередньо на лісопильні та лісохімічні заводи, транспортування робочої сили [426].

З початком Першої світової війни територія Східної Галичини зазнала певних втрат, в тому числі матеріальних і природних ресурсів. Зокрема в серпні-вересні 1914 року російська армія з боями вступила на ці землі. Було зруйновано деревообробний завод у Брошневі, спалено лісопильню в Болехові

тощо [385, с. 47].

До природних об'єктів, які потребують правової охорони, відносять території та об'єкти природно-заповідного фонду.

Нами не виявлено законодавчих актів, які б регулювали правовий режим таких об'єктів. Тим не менше, в науковій літературі зустрічаємо інформацію про них (об'єкти).

Зокрема, В. М. Клапчук зазначає, що в 1886 році в околицях Золочева (урочище Пеняки) В. Дідушицький заклав резерват букового лісу на території 20,02 га, та назвав його «Пам'ятка Пеняцька» [518, с. 138].

Г. Гордієнко, описуючи найбільший в Україні Княздвірський тисовий заповідник, який знаходиться за 20 км від Коломиї, вказує, що в 1914 році австрійська влада оголосила тисовий ліс «Княздвір» (цей природний об'єкт уже неодноразово згадувався – Л. К.) заповідником. На той час він мав площі 20 га та налічував 30 тисяч дерев. Під час Першої світової війни багато дерев було зрубано, залишилося близько 10 тисяч дерев [406, с. 248]. Але, уже в радянські часи (1978 рік) його площа становила понад 100 га [348, арк. 5]. Заказник «Княздвір», створений для охорони тиса ягідного, в 1963 році мав площу 206 га [547, с. 148]. На час створення він був одним з найбільших в колишньому СРСР та в Європі. В заказнику росли дерева висотою 10 м і діаметром 24 см, яким було по 100–120 років, тобто ще з австрійської доби.

Враховуючи архівні дані [349, арк. 1], що все угіддя «Княздвір» займало площу більше 3 470 га в 1886 році, вважаємо, що тисовий ліс був тільки частиною цього угіддя.

Побіжно зауважимо, що на початку ХХ століття вчені-природознавці Шафер у 1913 році та Гайек у 1916 році описали та визначили наукову цінність тису в урочищі «Княздвір» [626, с. 105].

Відомий польський ботанік, природоохоронець проф. Владислав Шафер у 1910 році відвідав частину лісів Ворохтянського лісництва з метою вивчення можливостей створення в Чорногорі резервату.

Але, це питання було вирішено уже в міжвоєнний період після розпаду

Австро-Угорщини.

В описах наукових праць професора Торонтського (Канада) університету біолога д-ра В. Бригіндера (дослідження він проводив на початку 30-х років ХХ століття) про його наукову розвідку «Липова алея в Станіславові в її сучасному й минулому, як гідна охорони пам'ятка природи». Він писав про Станіславівський Бельведер, що був знищений разом з приналежним до нього парком, де після 1809 року зрізано дерева. Також згадувалося про Липову алею, в 1895 році долучену до міського парку, що уберегло її від вирубки. На думку науковця, алея постала ще близько 1662 року.

Проф. В. Бригіндер у своїх наукових працях торкався питань охорони природи на Станіславщині, та вже в польський період був членом Державної Ради Охорони Природи Польщі, заснованої в 1934 році [581, с. 206]. Власне 1895 рік вважають роком закладення міського парку у Станіславові як регіонального ландшафтної парку місцевого значення.

Сучасним українським законодавством визначено регіональні ландшафтні парки як природоохоронні рекреаційні установи місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення (ст. 23 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Вони мають природоохоронне, рекреаційне та культурно-освітнє призначення.

Отже, в Австро-Угорщині здійснювалося використання корисних властивостей лісів та інших природних об'єктів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення, науково-дослідних робіт.

Починаючи з середини ХІХ століття важливим центром активного відпочинку та лікування на сході Австро-Угорщини стала Чорногора. Цьому сприяли створення у 1869 році Австрійського Альпійського союзу (Oesterreichischer Alpenverein) та Австрійського Туристичного клубу

(Oesterreichischer Tovristenclub) і згадуваного нами в попередніх розділах (р. 3.4; р. 4.1) Польського Татранського товариства (Polske Towarzystwo Tatranskie) – у 1873 році [166].

На території лісів в урочищі Різарня з ХІХ століття існував туристичний притулок Польського Татранського товариства.

Розвитком туризму, з-поміж інших, в Східних Карпатах займалося Станіславівське відділення Польського Татранського товариства, організоване в 1876 році.

Відділення було громадською організацією. Мало структурні підрозділи – гуртки в Долині, Надвірній, Яремчі, Микуличині. Підпорядковувалося головному правлінню в Кракові [Див.: ДАІФО, ф. 368, оп. 1].

В 1878 році було створено Чорногорське відділення Татранського товариства у м. Коломиї. У виданому в 1898 році Путівнику Чорногорою та Східними Besкидами секретар цього Товариства Генрік Хофбауер описав піші туристичні маршрути в районі Надвірної, Делятина, Яремчі. Зокрема, пам'ятки природи, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне і пізнавальне значення, як Камінь Довбуша [337, арк. 11] та Скелі Довбуша [337, арк. 12].

Г. Хофбауер також вказав цілі даного Товариства: вивчення Карпат в межах Коломийського, Косівського, Снятинського, Надвірнянського, Станіславівського, Калуського, Долинського та Богородчанського повітів в тому числі з науковою та артистичною метою; охорона зникаючих альпійських рослин; рекламування гірських промислів [337, арк. 2]. Для нашого дослідження цінною є інформація про те, що охорона зникаючих альпійських рослин ставилася одним з основних завдань членів Товариства. Відтак дана громадська організація здійснювала одне з основних екологічних завдань щодо охорони природи в Австро-Угорській імперії в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Адже охорона навколишнього природного середовища (куди входить і рослинний світ як природний об'єкт) є важливою складовою діяльності держави (однією з її функцій) та громадських організацій в усі

історичні часи.

У 1880 році Генріх Гофбауер і Костянтин Сівіцький обладнали та промаркували першу туристичну стежку в Українських Карпатах (це перша екостежка в усій Україні). Маркування туристичних шляхів кольоровими смугами Чорногорське відділення розпочало в 1904 році. Найперше було промарковано маршрут у туристичний притулок в урочищі Заросляк. У 1906 році встановлено туристичний дороговказ у долині Прута, де розходяться стежки на г. Говерлу та г. Шпиці. У наступні роки збудовано притулки для туристів в урочищі Завоєля (долина Прута), на полонині Гропа (у південно-східному напрямку від г. Піп Іван, (1883 рік), під горою Смотрич (1900 рік), в урочищі Заросляк під г. Говерлою (1879 рік, пізніші реконструкції у 1911 році та вже за Речі Посполитої у 1927 році) [166].

У 1895 році зі Львова вирушив перший туристичний поїзд. Рух потяга здійснювався за маршрутом «Львів–Сколе», потяг доставляв групи галицьких мандрівників в Українські Карпати на короткочасний відпочинок [166].

У 1905 році в магістрат міста Станіславова надійшло запрошення на участь у конференції з нагоди створення Галицького туристичного товариства («Galiczyjskiego Towarzystwa turystycznego») [317, арк. 3]. В цьому ж році редакція краківського видання «Przewodnik po Galicyi» повідомляла Станіславівський магістрат, що з метою розвитку туристичного руху за дорученням ц. к. міністерства транспорту буде виданий путівник по Галичині та Буковині. І, відповідно, для цього магістрату необхідно було надати необхідну інформацію про край [317, арк. 29].

29 січня 1907 року у Львові створено перше на території Галичини карпатське товариство – Карпатський Лещатарський Клуб (КЛК), що почав організовувати регулярні лещатарські (лижні) походи в Карпати. У 1908 році великої активності набув осередок КЛК у селі Татарові, яким керували Мирон Малатинський та Юзеф Снайдер [166].

Туристично-рекреаційна справа стрімко розвивалася в гірських районах Східної Галичини, зокрема, в Яремче. 25 серпня 1896 року польське населення

з метою створення умов для відпочинку заснувало «Клуб яремчанський». Для відпочиваючих побудували стежку вздовж річки Прут, сходи до водоспаду, взяли в оренду в лісництві ділянку лісу для туристів. Для рибалок клубом орендована на Пруті ділянка для рибної ловлі [516, с. 58]. В тогочасних часописах активно пропагувалася думка, що «гігієнічне значінє ліса підносить надзвичайна чистота воздуха, свобідного від диму, саджі, випарів і інших шкідливих газів затроюючих воздух міст» [168, с. 46].

Протягом 1905–1906 років в Яремче відпочивало за сезон близько 1 500 осіб. Прогулянка лісовими стежками над водоспадом коштувала 2 корони, відпочинок в пансіонатах – 6 корон на добу. За організацію «Клуб яремчанський» щорічно одержував 2 000 корон прибутку, а власники вілл, яких на цей час було близько 70, – до 200 000 корон.

У 1912 році в Яремче відпочивало 2 403 чол. На Галичині популярними були пансіони «Олена», «Теренія», вілли Рома та Юри, що діяли в селі Дора. На Яблунецькому перевалі та біля вершини гори Хом'як для туристів було відкрито притулки [516, с. 59].

Популярним видом транспорту серед туристів на початку ХХ століття стала вузькоколійна залізниця (ВЗ). Більшість дослідників, зокрема, М. Габрель, І. Чудійович, А. Басараб пов'язують будівництво вузькоколіюк у Східній Галичині з інтенсивним розвитком лісової галузі (заготівля та первинна переробка сировини). Перша вузькоколійка на території Східної Галичини була побудована у 1873 році фірмою вже згаданого тут австрійського лісопромисловця Леопольда Поппера фон Подгарі між містечками Долиною і Вигодою, довжиною 8,6 км. Спершу це були невеликі ділянки колії, якими їздили «конки» – платформи з лісом тягнули запряжені замість паровоза коні. А вже у 1913–1914 роках почалося будівництво справжньої вузькоколіїної залізниці німецькою компанією «Orenstein&Koppel». Коли почалася Перша світова війна, було частково прокладено 21 км колії з Вигоди до Людвиківки [612, с. 13].

Наступним регіоном Карпат, де активно розвивалося будівництво лісових

залізниць, стали Бескиди. Зокрема, у 1888 році введена в дію кінна вузькоколія на Кобилець (6,7 км), яка була закрита у 1918 році. У 1892 році споруджено перший відтинок вузькоколія в Гредльово (Демні), промисловій частині Сколе, довжиною 3 км. Протяжність вузькоколія залізниць становила спочатку 41 км, пізніше їх довжина сягнула 75 км [164].

Тож перші туристичні маршрути в Карпатах проклали лісопромисловці ще наприкінці XIX століття. Саме тоді в горах побудована вузькоколія залізниця. До слова, І. Шевальова стверджує, що колись в Україні були понад тисячу кілометрів вузькоколія залізниць, тепер їх залишилося близько сотні кілометрів. Промислові вузькоколія будували і на сході України. У Карпатах (як зазначено вище – Л. К.) вузькоколіями колись, зокрема, звозили ліс із гір [636].

На Сколівщині за цю справу тоді взялися підприємці Гределі, які заснували у Сколе фірму «Брати Барони Гределі», що швидко збудувала різногалузевий промисловий комплекс, до якого входили лісові промисли (тартаки), каменоломня, механічні майстерні та гідроелектростанція. Загальна площа володінь баронів Гределів на Сколівщині становила понад 36 000 гектарів [164].

Як і тепер, головними принадами, що спокушали туристів, були водні джерела і санаторно-пансіонатна база.

Уже в 1912 році вищу австрійську еліту, урядовців, підприємців, інтелігенцію та хворих простолюдинів у Сколівських Бескидах приймали понад 20 курортних центрів [164].

Отже, активно розроблялися лісові багатства Галичини, залізничне будівництво сприяло розвитку лісопильних заводів. Водночас, мільйони кубометрів цінної породи вивозились в Німеччину, Англію, Францію. При цьому, у пресі звучали заклики до мінімізації вирубок, збереження лісових багатств для нащадків.

5.2 Гірничовидобувна справа

Як свідчать історичні джерела, на території Східної Галичини з Середньовіччя проводився видобуток нафти, калійних солей, бурого вугілля та інших корисних копалин.

У кінці XIX століття (1898 році) дослідники прийшли висновку, що запасів галицької нафти вистачить на 50, а то й на 100 років [217, s. 89]. У 1911 році Галичина посідала третє місце після Америки (61,24 %) та Росії (22,19 %) з видобутку нафти в світі – 5,02 % [213, s. 180].

В історії розвитку нафтової і газової промисловості України особливе значення належить Карпатському регіону, що включає три райони: Бориславський, Надвірнянський та Долинський (які відповідно, входили до складу Австро-Угорщини як землі Східної Галичини). Бориславський нафтопромисловий район – один з найстаріших у Європі. За півторастолітню історію розробки тут видобуто 40 млн. тонн нафти і 15 млрд. метрів куб. газу. Наприклад, в період з 1874 по 1924 рік сумарний видобуток нафти становив близько 85 % усієї продукції, видобутої з нафтових родовищ Галичини (Східної та Західної – Л. К.) [519].

Бориславське нафтове родовище розташоване на території сучасної Львівської області в межах м. Борислав та його околиць. З другої половини дев'ятнадцятого століття і до 1945 року родовище розроблялося приватними фірмами [519].

До прикладу, в 1916 році права на експлуатацію частини нафтоносних ділянок викупив якийсь Д. Шрайбер. Ця подія зафіксована в архівних джерелах [Див.: ЦДАЛ, Ф. 242, оп. 1, спр. 147]. Уже в 1919 році Б. Кропачек (В. Kropaczek) видав спеціальний атлас Борислава, який надрукував для ознайомлення та використання зацікавленими особами К. Катц (K. Katz) [656, s. 53].

Для задоволення зростаючих потреб у нафті в місцях її природних витоків спочатку почали копати ями, рови і неглибокі колодязі. Такий

примітивний спосіб видобування нафти тривав упродовж століть і зберігався до XIX століття. Що, звичайно, завдавало певної шкоди як надрам, так і довкіллю загалом [394, с. 5].

Суттєве поживлення в нафтовому промислі сучасного Прикарпаття настало після спорудження першого нафтоперегінного куба в селі Модричі біля Борислава й одержання продукту, котрий було використано для освітлення вулиць Дрогобича, військових казарм у Самборі, ринкових площ у Відні і Празі. Попит на нафту зростав, і це обумовило збільшення кількості та глибини нафтових ям і колодязів. Разом з тим велися роботи щодо вдосконалення технології перегонки нафти. В 1853 році львівським фармацевтам Янові Зегу та Гнатові Лукасевичу вдалося винайти вдосконалений метод фракціонування нафти, в результаті якого одержано бензинові фракції, світильний гас, мастильні матеріали, парафін та ін. Бляхар Адам Братковський виготовив безпечну і придатну для освітлення гасом лампу, яка відразу знайшла широке застосування в Європі й поза її межами. Цю дату вважають початком розвитку нафтовидобувної промисловості на території сучасного Прикарпаття [394, с. 5].

Архіви свідчать, що, наприклад, у Станіславівському гірничому окрузі проводились геологорозвідувальні роботи та видобуток корисних копалин майже в усіх повітах.

Зокрема, Львівським Окружним Гірничим управлінням надавалися дозволи на пошукові та геологорозвідувальні роботи юридичним і фізичним особам в Тлумацькому, Калуському, Коломийському, Богородчанському, Долинському, Снятинському, Косівському повітах [Див.: ДАІФО, Ф. 47, оп. 2, спр. 1–55, 60–61].

Одночасно управлінським органам надавалися річні звіти про видобуток корисних копалин [Див.: ДАІФО, Ф. 47, оп. 2, спр. 110], про роботу підприємств гірничої промисловості на території зокрема Станіславівського гірничого округу [Див.: ДАІФО, Ф. 47, оп. 2, спр. 113, 117]. Статистичну інформацію про видобуток нафти в Східній Галичині збирало та опрацьовувало й уже згадуване нами Львівське Крайове нафтове товариство [Див.: ЦДІАЛ, Ф.

207, оп. 1, спр. 38, 44]. Дана господарсько-управлінська структура заснована у 1879 році згідно цісарського розпорядження. Розпочала свою діяльність у 1882 році. Членами товариства були власники нафтовидобувних та нафтопереробних підприємств Східної Галичини. Це товариство видавало з 1882 року журнал «Gornik», газету «Nafta», а також складало проекти нормативних актів щодо експлуатації нафтових родовищ.

У 60-тих роках XIX століття на території Східної Галичини діяли нафтові родовища в Слободі Рунгурській (сьогодні с. Слобода Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. – Л. К.), Биткові, Ріпному, Пасічній. З 1899 року – в Космачі. У 1909 році видобуток нафти склав 20 053 тис тонн. Нафтоперегінні заводи були в Надвірній, Коломиї, Княгинині біля Станіслава [568, с. 52].

Промислові нафтові розвідки поблизу старих нафтових розробок у Слободі Рунгурській, що неподалік Печеніжина, почалися 1862 року, а перша свердловина («шиба») з'явилася тут в 1872 році. З 1870 року як в селі почався промисловий видобуток нафти, для її вивозу сюди проклали залізничну колію.

У 80-ті роки XIX століття Слобода Рунгурська, Печеніжин і Коломия стали центрами потужного промислу й торгівлі нафтою. Із застосуванням глибинного буріння у 1880-х роках різко збільшився видобуток нафти. Відомо, що у 1881 році в Слободі Рунгурській розвивали власний нафтовий бізнес Ч. Торосевич, Ст. Щепановський (початківець промислового нафтовидобутку в цих краях) внаслідок чого у Дрогобич та Відень постачалися великі партії сирової недистильованої нафти. Зростав попит на земельні ділянки в цьому населеному пункті. В пресі звучали заклики до українців («наших господарів») не спішити з їх продажем, або, на крайній випадок, обумовлювати певний відсоток від реалізації нафти у разі продажі землі [160, с. 108]. Водночас активно укладалися орендні угоди із власниками земельних нафтоносних ділянок [Див.: ЦДІАЛ, ф. 242, оп. 1, спр. 90].

У 1867 році нафту знайшли в Биткові на Надвірнянщині. Спочатку копальня була невелика, але з часом розбудовувалася і стала другою після Борислава. Селяни продавали свої поля (земельні ділянки) під копальні; такий

продаж називався контрактуванням на 25 років [618, с. 501]. Дрібні підприємці почали викупувати в селян землю і ставити дерев'яні нафтові вежі. Згодом сюди прийшов великий австрійський та німецький капітал, з'явилися американські та французькі промисловці. Тут збудували одну з перших (на території сучасного Прикарпаття – Л. К.) електростанцій, яка давала струм для освітлення житлових будинків і технічних потреб, пов'язаних із видобутком нафти і газу [513, с. 11].

Не обійшлося без проблем з охороною довкілля, пов'язаних із забрудненням атмосферного повітря.

Адже на початках переробка нафти здійснювалася примітивним способом: перевозилася в бочках в Надвірну, де «в кустарних дистилярнях діставали з неї гас (керосину)»²⁵, а легший бензин випускали в повітря. Керосин користувався попитом на ринку освітлювальних матеріалів. Пізніше, бензин став основним продуктом як пальне в моторах внутрішнього згоряння. Були засновані нафтоперегінні заводи в Надвірній та Станіславові, проведений трубопровід від Биткова до Надвірної. Там перекачували нафту до залізничних цистерн і вивозили на захід [400, с. 220]. Слід зауважити, що згідно даних 1928 року, в Биткові зменшився видобуток нафти порівняно з 1913 роком. З цим пов'язує загальне зниження видобутку нафти в Станіславівському Окрузі з 4 500 цистерн (по 10 тонн) до 4 074 в 1927 році В. Бобр (W. Bobr) [641, s. 107].

Щодо Долинського повіту, то перші відомості з геології цієї території знаходимо в праці Є. Дуніковського, яка була надрукована в 1891 році. В той час фірма «Карпатія» на околиці Долини в Підлівче вела пошуки нафти, одна з свердловин була пробурена до глибини 750 метрів: на глибинах 100 і 500 метрів виявлено нафтоносні пласти. Однак налагодити промисловий видобуток нафти «Карпатії» не вдалося через те, що вибухнула Перша світова війна, яка призвела тоді до занепаду нафтовидобутку на землях сучасного Прикарпаття [388, с. 3].

²⁵ Гайний А. Битківський нафтовий басейн / Альманах Станіславівської землі / А. Гайний. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен : НТШ, Український архів, Т. XXVIII, 1975. – С. 219–227.

У 1900 році засновано Станіславівський нафтоперегінний завод фірми «Габер і Ко». До 21 липня 1914 року належав братам Олександру і Бернарду Габерам. З 1914 року – акціонерному товариству [Див.: ДАІФО, ф. 313, од. зб. 2].

В ДАІФО [ф. 47, спр. 2; 27; 32] зберігаються матеріали переписки з Краківським Гірничим староством про стан гірничої промисловості на території Станіславщини. Йдеться, зокрема, про місцезнаходження копалень, їх найменування, потенційні обсяги видобутку та дату початку роботи. В справі 32, опис 1 згадується про копальні «Bitkow», «Norbert Gold», «Ropex», «Teraz», Zakład kopalni węgla brunatnego (Glinsko-Potylicz-Dabrowka), Zakład kopalni Towarzystwa akcyjnego eksploatacyi soli potasowych w Kaluszu, Grubenverwaltung der Schliemanschen Erdwachs und Nafta Grube in Dzwiniacz p. Solotwina, Kierownictwo Kopalni Oliji Ziarnego obok Nadworna та інші. Всього в списку 39 копалень.

А статистичні дані свідчать, що в 1900 році на території Галичини діяло 233 нафтові копальні, з них у Станіславівському гірничому окрузі 32, в Дрогобицькому – 92 [264, с. 52].

Як відомо, з другої половини XIX та початку XX століть ями та колодязі замінили свердловини. Був налагоджений випуск необхідного обладнання, запроваджена насосна експлуатація свердловин, організований промисловий збір і транспортування видобутої нафти та її експлуатація, створена система нафтоперегінних заводів, започаткована розробка газових родовищ та прокладання газопроводів, створені гірничі округи для нагляду за виконанням гірничого законодавства фірмами і підприємцями, організована система підготовки робітничих, технічних та інженерних кадрів у Бориславських вертничих школах, Львівській політехніці тощо. Разом з цим значна увага приділялася розвитку геологорозвідувальної справи, запровадженню геофізичних методів дослідження свердловин, вдосконаленню техніки й технології буріння, систем розробки та експлуатації свердловин, розвитку трубопровідної системи та забезпеченню злагодженого функціонування всіх

ланок нафтогазовидобувного комплексу Прикарпаття [394, с. 6].

На початку ХХ століття нафтодобувна промисловість зазнала технічної реконструкції. Були закриті невеликі криниці, ями, натомість почали бурити свердловини глибиною понад 1000 м. Потужність парових двигунів і двигунів внутрішнього згорання в Дрогобицькому і Станіславському гірничих округах досягла в 1910 році близько 20 тис, а в 1913 році – майже 50 тис. к.(інських) с.(ил). Напередодні Першої світової війни в нафтодобувній промисловості Східної Галичини використовувалося значно більше парових двигунів і двигунів внутрішнього згорання, ніж у всіх інших галузях промисловості в цілому. Внаслідок застосування бурильної техніки зростав видобуток нафти. У 70-х роках він становив 20–30 тис. т. на рік, в 80-х роках – 40–70 тис, у 1900 році – понад 325 тис, а в 1909 році – понад 2050 тис. т.

Пізніше він дещо зменшився, проте залишався досить високим і в 1913 році становив 1,1 млн т. Найбільше нафти добували в районах Борислава та Дрогобича.

Галицька нафта перероблялася на австрійських та угорських нафтоперегінних заводах. Протягом десятиріч австро-угорський уряд взагалі не дозволяв будувати нафтоперегінні заводи в Східній Галичині. На вивізну неочищену нафту ввели нижчі мита, ніж на вивізні нафтопродукти, заохочуючи так нафтовидобуток і обмежуючи переробку нафти на місцях. У 1905 році в Західній Україні її очищалося лише 33,7 %, тоді як в австрійських провінціях (коронних краях), що не мали власної нафти, – 42,5 %. На думку деяких сучасних фахівців з економічної історії це був один з виявів гальмування монархією Габсбургів розвитку промисловості колоній – Східної Галичини, [Північної Буковини та Закарпаття] [536, с. 494].

Щодо бориславської нафти, то особливе поживлення її видобутку помітне після будівництва у місті Дрогобичі першої нафтоперегонної установки. Її продукцію стала застосовувати північна залізниця в Австрії для освітлення поїздів. У 1870 році, неподалік річки Тисмениці, діяло уже понад 100 свердловин. Саме тоді виявлено джерело цілющої «Нафтусі». На копальнях

працювало близько 5 тисяч мешканців навколишніх сіл [519].

Вирішальним в історії промислового освоєння Бориславського нафтового родовища став 1872 рік. Тоді було введено в експлуатацію залізничну колію, що з'єднала Борислав не лише з Дрогобичем, а й зі столицею монархії – Віднем (перед цим нафту возили возами з ємністю 15 віденських центнерів (840 кг) до Дрогобича і Перемишля). Н. Клімова вважає, що це дало поштовх до нового нафтового «буму». І вже у 1875 році в місті діяло 75 великих і 175 малих підприємств, які головним чином видобували нафту.

До початку 90-х років XIX століття свердловини в місті Борислав бурили ударним ручним способом. Найглибша свердловина сягала 208 метрів. У 1883 році в місто прибув канадський підприємець Мак Гардвей, який зайнявся бурінням трьох свердловин. На них він запровадив новий спосіб механічного ударного буріння, який назвали «канадійкою». Досить швидко (1884 рік) було пробурено свердловину «Карпатський Раточин-1», що з глибини 700 метрів дала фонтан нафти. Тоді й розпочався період експлуатації так званого глибокого буріння в місті Борислав [519]. У квітні 1902 року д-р. С. Ольшевський (S. Olszewski) писав, що характерним для бориславських нафтових копалень є велика глибина понад 900 м [674, s. 135]

Пік Бориславського нафтовидобутку припав на 1909 рік. Тоді видобуто 1965 тис. тонн нафти. Ручний спосіб видобутку змінився механізованим – за допомогою поршнювання. Цей спосіб експлуатації свердловин був домінуючим у місті Борислав протягом 1907–1947 років. Він мав позитивні і негативні риси. Позитивним було різке збільшення нафтовидобутку зі старих свердловин, що припиняли фонтанування, чого підприємці не очікували. Про надзвичайну для того часу високу технологічну ефективність нового способу експлуатації свердловин свідчить те, що в 1907 році видобуток нафти із 552 свердловин збільшився до 1003,8 тис. тонн [519].

Зазначимо, що у 1911 році Львівська Торгово-промислова палата (ТПП) сприяла зниженню для крайових промислових закладів ціни на нафту для опалення [256, s. 35]. Проте тривалий час застосування цього способу

експлуатації свердловин сприяв надмірному виснаженню надр. Створювались максимальні депресії на пласти, що було негативним для покладів, які експлуатувались в режимі розчиненого газу [519].

Тут маємо справу з нераціональним, науково необґрунтованим використанням корисних копалин, надмірною, як на ті часи, експлуатацією надр.

Наприклад, за місяць (з грудня 1910 року по січень 1911 року) в Тустановичах і Бориславі видобуток нафти збільшився на 106 з половиною цистерн: у січні він становив 14 842 з половиною цистерн [270, s. 37]. Але, вже в квітні 1911 року видобуток становив 11 327 цистерн [246, s. 131]. При цьому, в деяких свердловинах в серпні 1911 року виступила вода. Стан попередньо заводнених свердловин не змінився на краще, тому збільшився відсоток домішок води до 15 % [273, s. 251].

Зауважимо, що тогочасні публікації свідчать, що проблеми, пов'язані із затопленням у Тустановицьких копальнях, почалися десь з березня 1911 року [257; 271; 263].

Інженер З. Новоселецький (Z. Nowosielecki) вважав, що цьому є дві причини: нефаховість працівників, які не знають ні буріння, ні геологічної справи, та фінансові спекуляції [672, s. 67]. Відмічалось пожвавлення на ринку купівлі-продажу копалень англійськими підприємцями [263, s. 97]. Що провокувало панічні настрої. Вода в копальнях спадала досить повільно, а в деяких навіть продовжувала підвищуватися. На середину травня було затоплено ще три нові свердловини: «Nowina», «Zlotka», «Jawa» [272, s. 133]. Тому власники фірми «Braun & Bermann», якій належала свердловина «Jawa», та ще дві затоплені свердловини «Hedwiga» і «Kistel», вирішили за будь-яку ціну зберегти роботу копалень. Для цього, підприємці, що були об'єднані в Палату роботодавців, за власні кошти організували викачування вод, щоб в такий спосіб вберегти від затоплення інші свердловини [272, s. 134].

Найунікальнішою, за весь період нафтовидобутку, була пробурена у 1908 році свердловина «Ойл-сіті», яка із глибини 1 016 метрів давала щодоби

3 тис. тонн нафти і 900 тис. метрів куб. газу [519]. Однак, мусимо зазначити, що при промисловому нафтовидобуванні техніка безпеки була низькою, тому нещасні випадки стали буденним явищем. Так само як і в Слободі Рунгурській, коли спорудження свердловин здійснювалось швидкими темпами, проте збирання ропи вручну (в колодязях або шахтах) не припинялося. Праця була нелегкою і небезпечною. Внаслідок вибухів газу та обривання канатів траплялися смертельні випадки, особливо багато робітників загинуло під час вибуху ще в 1874 році.

Власне ці обставини спонукали Краківське Гірниче староство, яке, як зазначено, поширювало свою діяльність на Східну Галичину, видавати гірничо-поліційні приписи та розпорядження щодо порядку роботи на копальнях.

У 1897 році Гірничий староста Вахтель видав розпорядження від 12 травня про порядок зливання бурової промивальної рідини (води) із свердловин (В. з. кр., № 28), в § 1 якого вказувалося, що «для охорони теренів нафтових перед їх затопленем належить воду переверчену в кождім отворі свердловім трівало і відповідно замкнути за помочию рур герметичних, в такий спосіб, аби такова не могла спливати до жадного покладу нафтового» [109, с. 113].

А Гірничо-поліційними приписами для газових копалень, виданими Гірничим староством 18 серпня 1911 року за підписом д-ра Едмунда Ріеля (Edmund Riel), визначено, що копальні газойлю (фракція нафти, застосовувана переважно як паливо для дизелів – [157]) поділяються на два класи небезпеки (§ 1). До I класу небезпеки віднесені всі копальні, що діють на території Краківського гірничого староства, за винятком копалень в гмінах Борислав і Тустановичі, які відносяться до II класу [251, с. 241].

Значне місце в промисловості земель Східної Галичини належало видобуванню озокериту. Однак, воно не набрало таких масштабів, як видобування нафти [536, с. 492]. Родовища озокериту («земного воску») зазвичай наявні у районах поширення нафти. В 1897 році, 16 вересня видані уже проаналізовані в попередніх розділах (р. 3) Гірничо-поліційні приписи для

копалень воску земного в Галичині (В. з. кр., № 65), якими передбачені певні охоронні заходи при роботі таких копалень.

Охороні підлягали водні ресурси, тварини, життя та здоров'я людей, комунікації тощо. Адже аварії відбувалися не так уже й рідко. Наприклад, в ніч з 21 на 22 травня 1902 року водою було затоплено горизонт в одній з Бориславських шахт, постраждало троє робітників [223, s. 81]. 15 липня 1902 року пожежею в Маріямполі, спричиною іскрою, було завдано матеріальних збитків на суму 200 000 корон [245, s. 113]. З метою уникнення аварій, відповідно, збереження життя і здоров'я людей та природних об'єктів (надр) – запроваджувалися нові технології, покращувалися процеси видобутку, виробництва на копальнях [261, s. 69]. Це, своєю чергою, мало б сприяти збільшенню видобутку корисних копалин.

Вугільні шахти (або копальні) діяли в Джурові, Мишині, Новоселиці (Снятинського повіту). Також діяло 26 каменоломень, 15 цегельних заводів у Рогатинському, Станіславівському, Долинському, Надвірнянському повітах [568, с. 52].

У жовтні 1907 року засоби масової інформації поширили сенсаційне повідомлення про «галіційське чудо». В газетах Мельбурна, Санкт-Петербурга, Токію, Нью-Йорка та інших міст писалося про те, як у селі Старуня (тепер Богородчанський район Івано-Франківської області – Л. К.) працівники Гамбурзької фірми з видобутку озокериту випадково виявили добре збережену тушу мамонта. Це була перша в Європі знахідка давно вимерлого гіганта. У його шлунку збереглася рослинні їжа. Рудувата шерсть сягала 70 см довжини. Добре збережене м'ясо було насичене нафтою та озокеритом. Фірма завдяки газетному галасу отримала безкоштовну рекламу на всіх континентах [442, с. 76]. Згідно інших джерел, подібні знахідки в цій місцевості мали місце в 1909 та 1927 роках. В озокеритових копальнях на глибині 17 м були знайдені залишки таких тварин зі слідами мисливських ушкоджень [348, арк. 9]. В 1907 та 1929 роках на глибині 12–15 м були знайдені туші мамонта і волохатого носорога.

Ці знахідки зберігаються у Краківському та Львівському природничих музеях, а шахти в Старуні уже не діють [547, с. 148].

Біля Львова в 1850-х роках діяла каменоломня, тоді ж було видовбано печеру, яку назвали Медовою.

Названа вона так, тому, що в ній є вапняк, який своїм кольором нагадує мед [442, с. 76]. На Станіславівщині здавна славились великими покладами каменю пісковіку околиці гірського села Ямни (сьогодні це мікрорайон курортного міста Яремче – Л. К.). Його використовували для будівництва осель, мостів, прокладання доріг. Наприклад, ще в 1826 році станіславівський староста Францишек Краттер розпочав будівництво дороги з Делятина до Яблуниці. А при проектуванні залізниці Станіслав–Вороненка на місці майбутнього будівництва австрійські інженери виявили великі поклади добротного будівельного матеріалу – ямненського пісковіку. Кам'яні склепінчаті мости в долині Прута, розраховані за теорією пружних арок на основі досліджень фахівців Товариства австрійських інженерів у Відні, виявилися дешевшими від раніше проєктованих металевих. Тому в цій місцевості були відкриті кар'єри з видобутку каменю, який згодом вивозили до Відня і Кракова. Каменоломня «Горгани» Яна Колера за 1907 рік видобула та вивезла 2 687 кубічних метрів цього матеріалу. Не відставала й каменоломня в Ділку (Микуличині) фірми «Інженер Крауш і К» [628, с. 20].

В австро-угорські часи влада могла викупувати для суспільних потреб певні природні території або підприємства, які розробляли корисні копалини.

Архівні матеріали свідчать, що протягом 1871–1878 рр. за погодженням з ц. к. Намісництвом, повітовим староством було відчужено в примусовому порядку каменоломні «Блотня» та «Кругла» в Перемишлянському повіті для використання каменю при будівництві доріг [Див.: ДАЛО, ф. 3, Т. 2, спр. 2652].

Водночас мали місце й виступи громадськості проти розробки корисних копалин.

Старший науковий співробітник музею етнографії та екології Карпатського краю м. Яремче С. Флис пише, що цікавим є повідомлення у

тодішніх часописах про те, що 16 квітня 1905 року мешканці Яремче, власники вілл та шанувальники населеного пункту, скерували на ім'я надвірнянського повітового старости заяву-протест з вимогою не допустити відкриття кам'яного кар'єру на межі Дори і Яремче, бо «його розробка негативно відіб'ється на екології обох сіл і буде погано впливати на здоров'я місцевих мешканців і відлякувати туристів». Втім, протестувальники успіху не досягли, і обробка каменю на Яремчанщині швидко вийшла за межі промислу й розвинулася в невід'ємну частину місцевої культури [628, с. 20].

Неабияке народногосподарське значення мав видобуток кам'яної та кухонної солі, який зростав з року в рік [536, с. 492]. У певних місцевостях Східної Галичини підземні води корінних порід є високо мінералізованим розсоллом. На базі цих розсолів ще з XVIII століття було розвинено варіння кухонної солі, яке продовжується до наших днів. Ропу добували кустарним методом із шахтних колодязів (Розсільна, Болехів, Дрогобич) [442, с. 46].

Як було сказано вище, на території Східної Галичини проводився видобуток й інших корисних копалин, зокрема, калійної солі. Згідно архівних матеріалів, у 1914 році створено державне (95 % акцій) акціонерне товариство «ТЕСП», яке проводило геологорозвідувальні роботи та видобуток калійної солі в копальнях Калуша і Голині Калуського повіту Станіславівщини та Стебника Дрогобицького повіту Львівщини. Згідно звіту крайової комісії про наявність покладів калійних солей (каїніту) в районі Калуша, початкове залягання каїніту в калуській копальні становило 250 000 куб. м. [336, арк. 11]. Його видобуток за 20 років зріс у багато разів: в 1891 році – 6 060 одиниць виміру. А в 1911 році – 200 000 [336, арк. 15].

Видобуток і переробка калійної солі в Калуші розпочаті в 1862 році. (Хоча, згідно розвідки М. Остап'яка, поклади калійної солі на Калущині відкриті ще в 1804 році). Там же знаходиться родовище підземного газу, яке почали використовувати в 1913 році спершу на освітлення і опалення, а пізніше для продукції газоліни. Багатим родовищем цього газу є Дашава на Стрийщині [581, с. 201].

Гори Карпати – це молоді гори, котрі продовжують повільно підніматися (близько 3 мм на рік). Свідченням цього є часті землетруси.

На початку ХХ століття на території Східної Галичини був зафіксований землетрус силою 6–7 балів у Кам'янці-Бузькій [442, с. 13].

Проф. В. Є. Задорожний в дослідженні, присвяченому розвитку торгівлі за українських землях, зазначає, що наприкінці ХVІІІ – першій половині ХІХ століття у Східній Галичині продовжувала розвиватися поміщицька залізодобувна промисловість. Цьому певною мірою сприяла наявність місцевих покладів залізних руд, великих лісових масивів, енергії води і значного резерву дешевої робочої сили – праці закріпачених селян. Металургійні (залізоробні) підприємства (гути, рудні) виникали й зосереджувалися переважно у гірських маєтках Самбірської(го), Стрийської(го) і Сяноцької(го) округ(ів). Ще у 1807–1811 рр. на території Східної Галичини було 12 залізних гут, 1825 році – 15 (сім належали магнатам, сім – державі й одна – Церкві). На них видобувалося тоді близько 16 тис. віденських центнерів заліза. У 20-х роках ХІХ століття у залізодобувній промисловості Галичини працювало 1 400 найманих робітників. Крім цього, на допоміжних роботах (випал і транспортування вугілля, добування і довіз руди, підсобні операції) широко використовувалася малопродуктивна примусова праця панщинних селян, вуглярів, рудокопів тощо (близько 6 000 осіб). Продукція залізних гут Східної Галичини у 1841–1848 рр. сягала 66,6 тис. віденських центнерів. Але цієї кількості заліза не вистачало для того, щоб задовільнити попит місцевих ринків на залізоскоб'яні товари та інші металеві вироби [536, с. 490]. Тому в галицькій періодичній пресі час від часу появлялися думки про необхідність пошуків нових покладів руд, будівництва показових підприємств, розширення й технічного поліпшення виробництва, збільшення асортименту продукції, надання привілеїв і свободи гірничим поселенням тощо.

Дані 1848 року свідчать, що загальні прибутки від гірництва Галичини виносили 5 188,2 тис. золотих ринських. З цього на державні підприємства припадало 486 тис., поміщицькі залізоробні заклади – лише 320,2 тис. золотих

ринських. Згодом галицьке гутництво зовсім занепало [429, с. 35].

У Східній Галичині галузі промисловості, які не зазнавали жорстокої конкуренції (серед них – нафтова і озокеритна, лісопильна, тощо), розвивалися краще. Вони були зосереджені на видобуванні та первинній обробці сировини, тобто на виробництві напівфабрикатів, які вивозилися для подальшої переробки у західні провінції (коронні краї) імперії. Зацікавлені в розвитку цих галузей промисловості австрійські підприємці вже в 60-х роках XIX століття почали вкладати в них суттєві капітали. Наприклад, швидко розвивалася нафтова промисловість Галичини, особливо з кінця 70-х років. Істотні зміни у нафтовидобутку відбулися із застосуванням з 1887 року глибинного буріння. Зростала кількість парових двигунів. За кілька десятиріч технічна оснащеність праці у нафтовидобутку значно підвищилась. У 1904 році тут нараховувалось 347 машин, тоді як у 1851 році в усій галицькій промисловості працювало 5 парових машин. Прискорене застосування машин призвело до зменшення кількості робітників у нафтодобувній промисловості, в якій на початку XX століття працювало в середньому 5 857 чол. проти 12 тис. чол. у 1873 році [536, с. 493].

У 60-х – на початку 70-х років XIX століття західноукраїнські землі дістали залізничне сполучення з Заходом, що було зумовлено не тільки економічними, а й воєнно-стратегічними міркуваннями. У 1864 році залізнична колія була доведена із заходу через Краків і Перемишль до Львова, через 5 років – до Чернівців, а у 80-ті роки – через Стрий на Закарпаття. Згодом вона з'єднала Львів з українськими землями, що входили до складу Росії.

Проте залізничне будівництво, яке в Росії та країнах Заходу викликало бурхливий розвиток важкої індустрії, на західноукраїнських землях лише незначною мірою сприяло розвитку виробництва промислової продукції, переважно лісової та будівельних матеріалів. Внаслідок прокладання залізниць, поряд з тим, що було зменшено в кілька разів транспортні затрати на перевезення товарів, західний регіон України став легкодоступним джерелом сировини і ринком збуту для фабричної промисловості західних провінцій

(коронних країв) монархії Габсбургів [442, с. 120].

Залізничне будівництво сприяло розвитку невеликих виробництв, наприклад, цегельно-черепичних заводів поблизу Сокаля [442, с. 120].

В серпні 1914 року почалася Перша світова війна. На фронті австрійські війська відступали, і в кінці серпня – на початку вересня 1914 року російська армія зайняла Галичину, куди прибула російська адміністрація.

Були створені адміністративні органи, наприклад фінансове управління при Генерал-Губернаторі областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни. Була запроваджена російська грошова одиниця – рубль, відповідно, заборонений обіг австрійської.

У 1915 році, як відомо, німецькі війська Галичину відвоювали.

Під час першої світової війни нафтові промисли зазнали великих руйнувань, робітники терпіли значну матеріальну скруту. З початком воєнних дій на території Східної Галичини гірничовидобувна промисловість була переорієнтована на забезпечення потреб військових. Зокрема, в 1916 році станом на 1 листопада щоденний запас кам'яного вугілля на Джурівській вугільній шахті (копальні) становив 1 320 пудів, щоденний видобуток становив 390 пудів, або 13 візків [344, арк. 2].

А станом на 1 січня 1917 року залишок вугілля на цій же копальні склав 35 485 пудів. З них 4 350 пудів було відвантажено за вимогами Управління фінансових справ при військовому Генерал-Губернаторстві [345, арк. 2].

Відомо, що на липень 1917 року залишки складали 166 297 пудів на суму 53 808 руб 50 коп [345, арк. 30].

Аналогічною була ситуація з сіллю. На Галичині діяли в різних місцевостях соляні заводи. Зокрема, в Косові, Болехові тощо. На них сіль обліковувалась в стопках, пудах, грошових одиницях (спочатку в гелерах, пізніше в рублях). З Болехівського соляного заводу в кінці 1914 року сіль відпускалась за ціною 14, 15, 16 гелерів, та по 5 руб 40 коп за кілограм [346, арк. 6]. За листопад місяць 1916 року на Косівському соляному заводі було випарено 16 967 пудів солі на суму 20 361 рубль [347, арк. 3].

З початком Першої світової війни видобуток нафти, солі та інших корисних копалин різко знизився. Зрозуміло, що питання охорони природи в умовах Світової війни відійшли на задній план.

Отже, на території Східної Галичини проводився видобуток нафти, калійних солей, бурого вугілля та інших корисних копалин.

З початком воєнних дій на території Східної Галичини гірничовидобувна промисловість була переорієнтована на забезпечення військових потреб. Австрійські адміністративно-правові приписи фактично перестали діяти.

5.3 Регулювання використання і правовий захист внутрішніх водних ресурсів та інших природних об'єктів

Як зазначалося, австрійською владою для коронного краю Галичини та Володимирії з Великим князівством Краківським (куди входили й власне українські землі Східної Галичини – Л. К.) було видано крайовий Водний закон від 14 травня 1875 року (В. з. кр., № 38).

Закон встановлював правовий режим вод у цьому краї. Передбачав право користування державними (публічними) водами без особливих пристроїв в звичайний спосіб для купання, миття, споживання для пиття, плавання, черпання, видобування з води рослин, мулу, піску, землі, каміння, за умови, якщо такі дії не змінюватимуть течію: «бъгу воды и береговъ...»²⁶, та не порушуватимуть чужі права і не завдаватимуть шкоди, і в місцях для цього призначених (§ 15) [65, с. 80].

Як зазначено в попередніх розділах, була встановлена відповідальність за порушення норм водного права: «противъ оуставъ регулиющихъ водне право»²⁷. Мова йде про спорудження водних будівель або використання вод без дозволу, якщо одержання такого дозволу передбачено законом, а також

²⁶ Оустава водна зъ дня 14. Марта 1875, обовязуюча для Королевства Галиціи и Володимиріи вразъ зъ Великимъ Княжествомъ Краковскимъ // Вѣстникъ законовъ и распорядженій краевыхъ для Королевствъ Галиціи и Володимиріи разомъ съ великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1875. – № 38, часть XV : выдано и розослано дня 10. Юнія 1875. – Львовъ : Зъ печатнѣ Л. І. О. Рогоша, 1875. – С. 75–104.

²⁷ Там само.

самовільну зміну знаків для визначення висоти води і шкідливе для здоров'я засмічення вод [65, с. 95].

На території Східної Галичини діяли декілька крайових законів, які визначали основні принципи здійснення будівництва берегоукріплень та регулювання річок.

Серед них: Закон від 15 травня 1897 року про регулювання середньої секції річки Гнила Липа (В. з. кр., № 20).

Його нормами передбачено проведення розчистки та регулювання річки Гнила Липа (притока Дністра – Л. К.) на ділянці «від моста на дорозі державній в Руді до мосту на дорозі громадській в Бурштині в повіті Рогатиньскім» [36, с. 102]. При цьому варто уникати можливого «великого небезпеченства, котре має бути усунене» [36, с. 103]. Згідно § 2, кошторис робіт, затверджений міністерством сільського господарства (землеробства), становив 346 000 золотих ринських.

У 1896 році з цією ж метою виданий Закон про регулювання річки Дністер. Історики стверджують, що про необхідність централізованого транспортного використання Дністра задумалися в Австрії на початку XIX століття. Пізніше, за часів Австро-Угорщини, вже проводилися роботи з регулювання русла річки: дно очищували і поглиблювали, русло вирівнювали, укріплювали береги [631, с. 19]. Чому підтвердженням є власне закон 1896 року.

Зауважимо, що на даний час рівень води у Дністрі за сто років спостережень впав до мінімуму внаслідок масового вирубування лісів та посушливих літніх місяців [443, с. 3].

Як відомо, природні об'єкти та їх ресурси виконують не тільки екологічну, але й економічну функцію.

Екологічна функція води виявляється в забезпеченні життєдіяльності людини, існування та розвитку рослинного і тваринного світу. Економічна функція виявляється у її здатності бути ресурсом промислового виробництва та іншого господарського використання. Власне, для прискорення розвитку

економіки в імперії 11 червня 1901 року прийнято «Закон про будову сплавних каналів в Австрії».

Метою його прийняття стало подальше сприяння промисловості та торгівлі і розвитку економічного та фінансового життя, адже сплавні канали можуть стати дешевими перевізними дорогами. Як видно з виступу на Першому українському просвітньо-економічному конгресі у Львові (1–2 лютого 1909 року) доктора технічних наук, інженера Михайла Корнелля, вони мали допомогти налагодити тісніші відносини з російською Україною, також дати можливість здешевлення перевезення кам'яного вугілля з Краківщини, що своєю чергою, спричиниться до розвитку промисловості. Закон зокрема передбачав, що будівництво каналу Вісла-Дністер мало б закінчитись до 1923 року (§ 6 закону) [509, с. 428].

У квітні 1901 року в австро-угорський парламент надійшла спільна петиція Львівського Політехнічного товариства (підписали Осолінський та Франке), Краківського Технічного товариства (підписали Смяловський та Стейнграбер) та Галицької інженерної палати (підписали Ясінський та Кедзерський) про необхідність будівництва сплавних каналів в Галичині (мова йде про західну та східну, українську) [Див.: ДАІФО, ф. 7, спр. 187]. Ставилося на меті здешевлення перевезення лісу в інші австрійські, і не тільки, краї, адже тарифи на залізничні перевезення [на той час] не могли бути зменшені.

Ці організації запропонували гідротехнічному бюро міністерства торгівлі запроектувати будівництво каналів у Галичині, які би з'єднували Одер з Віслою під Краковом, далі Краків з Судовою Вишнею зі Львовом і Бродами, Судову Вишню з Дністром. Вони також клопотали про початок будівництва галицьких каналів для сполучення з каналами Дунай-Одер та Дунай-Влтава-Лаба (Ельба – Л. К.).

Іншим пунктом вимог було пришвидшення регулювання русел сплавних річок та запевнення про систематичне проведення регулювання русел карпатських річок, надання щорічної дотації з державного меліораційного фонду, відповідно до рішення Крайового комітету від 8 березня 1901 року.

Також мова йшла про необхідність утворення окремого центрального органу – міністерства суспільних (громадських) робіт. Ще до цього, питання водного будівництва (сплавних каналів, регулювання річок, меліорації та забудови водних гірських потоків) необхідно віднести до компетенції одного органу центрального водного уряду. Також автори петиції закликали крайових техніків (інженерно-технічних працівників) до проектування та будівництва таких сплавних каналів [316, арк. 3].

У цьому ж 1901 році австрійською владою видано розпорядження про проектування мережі каналів Дунай-Вісла-Дністер. Відгалуження до Дністра мало проходити через річку Сян і планувалося для руху суден вантажністю 600–700 тонн з усадкою до 1,8 м. Були запроєктовані шлюзи з висотою падіння води до 5 м. Зауважимо, що у 1910 році запропонований ще один проект водної магістралі – Дунай-Одер-Вісла-Дністер – для перевезення вугілля з Краківського вугільного басейну. Однак планам не судилося збутися: в часи Першої світової війни було не до Дністра [631, с. 19].

А перед тим, у часописі «Nafta» за липень 1901 року надруковано проект будівництва водних каналів, що покращило б становище галицького нафтового промислу [248, с. 99–100]. Пропонувалося створити крайову комісію, яка би відала будівництвом водних каналів, і до її складу ввести 1–2 представників нафтового промислу [238, с. 157].

Вочевидь, це питання не було належним чином врегульовано. Подальші тогочасні публікації свідчать, що в 1910 році до Галичини приїжджав міністр фінансів д-р. Білінський «в справі будови водних каналів»: «Будові водних доріг спротивилася рішуче палата панів, бо державний бюджет виказує дефіцит, на покриття котрого треба буде зтягнути в найближшій році 150 мільйонову позичку та вести позичкову «господарку» ще через ряд літ» [197, с. 3].

Водночас, архівні матеріали свідчать, що австрійська влада приділяла достатню увагу використанню річок на території як всієї імперії, так і її окремих коронних земель (країв).

Для цього фахівцями інженерних служб складалися відповідні

розрахунки, робилися креслення з регулювання русел окремих річок по певних ділянках [Див.: ДАІФО, Ф. 49, 51, 441, 486, 487]. Не обійшли увагою навіть невеличкі потічки, що протікали в межах міст: потоку Рудки на лінії Станіславів-Вороненка [Див.: ДАІФО, Ф. 7, оп. 1, спр. 10].

Велася службова переписка між управлінськими органами, зокрема Галицьким Намісництвом у Львові та керівними органами по регулюванню річок на місцях.

Зокрема, відповідно до розпорядження ц. к. Намісництва від 3 липня 1904 року, на 1910 рік для розчистки та регулювання русла річки Бистриця на дільниці Єзупіль-Побережжя Станіславівського повіту розроблено розрахунок на суму 63 054, 63 корон [338, арк. 15].

В історії природи Карпат було багато катастрофічних паводків. Історичними катастрофічними паводками в Карпатському регіоні вважаються паводки 1736, 1832, 1927, 1969 і 2008 років. У результаті цих паводків в Українських Карпатах відбувалися значні зміни русел річок і потоків, гірських схилів і самих гір. Паводкові води змивали лісосплавні греблі, житлові будинки, мости, кладки та інші прибережні споруди [436, с. 1]. Статистика засвідчує, що в ХІХ столітті паводки в Карпатах траплялися в середньому через 18 років, у ХХ столітті – через 4–5 років [398, с. 12].

Відтак владою вживалися заходи щодо усунення наслідків таких катастроф. Постійно проводилися розчистки та регулювання русел річок. Була навіть створена комісія з регулювання річок у Галичині в складі 18 осіб – представників урядової та місцевої влади. З її звіту бачимо, що, наприклад, на 1913 рік було заплановано для проведення робіт на річках використати 1 800 000 корон [339, арк. 10].

Також проводилися перевірки ходу робіт з регулювання річок, в т. ч. й на території коронних країв, зокрема Східної Галичини [340].

Наприклад, на території сучасної Львівщини протікає понад 8 950 річок загальною протяжністю 16 343 км [442, с. 35]. Однією з них є Полтва, для якої було вирішено спорудити підземне русло ще у 1886 році [359]. Тепер ця річка

протікає під Львовом.

Наприкінці XIX століття міські урядники вирішили, що нічого, крім шкоди, ця річка Львову не приносить. Серед аргументів називали забagnюченість місцевості, гниття води, міради мух, комарів, малярійну загрозу, сморід. Останнє, вочевидь, і підказало їм єдино прийнятне рішення – захвати річку під землю, замурувати її, перетворивши у міську каналізаційну систему. Довжина каналізації за австрійського періоду становила: 1870 рік – 15 км, 1903 рік – 54 км, 1910 рік – 82 км. [196]. Вважається, що завдяки крупним [австрійським] інвестиціям фактично було створено новий центр Львова (осушено болотисту долину ріки Полтви, для якої побудовано і нині діючий колектор) [208, с. 3].

У навколишньому природному середовищі все взаємопов'язане, природні об'єкти перебувають у взаємодії між собою. Відповідно, їх захист вимагає збалансованого, комплексного підходу. Адже, до прикладу, негативний вплив на ліс, спричинить шкоду і земельній ділянці, на якій проростають лісові насадження. Негативний вплив на води зашкодить тваринному світу, що перебуває у водному середовищі, і т. д. Тому австрійська влада (в т. ч. і на території Східної Галичини) вживала заходів, щоб мінімізувати негативний вплив на одні природні об'єкти, і тим самим, запобігти погіршенню інших.

На території Городокського повіту такий собі землевласник Любомирський вирубував ліс, що шкодило водним об'єктам у Волі Добростанській.

Ця ситуація знайшла своє відображення в матеріалах переписки між Львівським магістратом та Городокським повітовим староством у 1905 році [Див.: ДАЛО, ф. 3, т. 3, спр. 5029]. В результаті, Любомирському було заборонено проводити спустошливу вирубку лісу.

Питання охорони водних об'єктів вирішувалися і в примусовому порядку.

Рішенням Станіславівського окружного гірничого управління від 12 січня 1910 року за № I. 1488/09 встановлено охоронну територію для водних джерел у гміні Малехів, якими здійснюється водопостачання крайових рільничих

(сільськогосподарських) закладів у Дублянах. В межах цієї охоронної території заборонялося проведення геолого-пошукових робіт, в т. ч. видобуток будь-яких корисних копалин [243, с. 318].

Тваринний світ як природний об'єкт також підлягав еколого-правовій охороні. Об'єктами тваринного світу є дикі тварини до яких відносяться й риби. Як сказано вище (в розділі 3), рибальство в австрійському праві регулювалося державним законом 1885 року (В. з. д., № 58), а також крайовими для Галичини, Володимирії та Краківського королівства законодавчими актами 1882 року (В. з. кр., № 57), 1883 року (В. з. кр., № 58) 1887 року (В. з. кр. за 1890 р., № 37). Про деякі аспекти використання диких тварин, а точніше – про рибальство, дізнаємося з наукових розвідок істориків, що вивчали постать І. Я. Франка. Зазначимо, що з середини ХІХ століття розповсюдженою формою дозвілля української міської прогресивної інтелігенції власне була риболовля.

Займатися риболовлею на рубежі ХІХ–ХХ століть було непростою й недешевою справою. У законі про рибальство від 31 жовтня 1887 року чітко регламентувалося право рибальства, яке надавалося виключно власникам рибальських посвідчень. Особі, яка не володіла цим правом, рибалити заборонялося. Так, дочка І. Франка А. Франко-Ключко залишила згадку, що батько був один раз спійманий жандармом під час рибної ловлі, на яку не мав дозволу. З того часу, як вона зазначає, він заздальгідь брав собі дозвіл на вилов риби. Ці посвідчення-дозволи видавалися за певну плату. Зважаючи на широку географію рибальства письменника, малоймовірно, щоб він завжди брав такий дозвіл [544, с. 117].

Франкове захоплення рибальством набувало правового спрямування. Під час подорожей, а також відпочиваючи в різних населених пунктах Галичини, письменник завжди цікавився, якими способами місцеве населення ловить рибу. Письменника турбували й економічні проблеми розвитку рибальства в регіоні. Так, у 1916 році був прийнятий новий крайовий закон про рибальство. І. Франко відзначав його недосконалість і невігідність для галицького селянства. Він мав намір через свого знайомого адвоката С. Барана

новелізувати цей устав (внести зміни). Проте через брак часу цього так і не було зроблено [544, с. 117].

Питання ефективності імперського загальнодержавного та крайового законодавства з питань захисту об'єктів тваринного світу ставало темою широкого громадського обговорення. В тогочасній літературі зустрічаємо багато матеріалів про захист об'єктів тваринного світу. Наприклад, щодо недопустимості використання отруйних речовин при полюванні на окремих видів тварин, зокрема, лисиць [161, с. 125]. Також уже тоді акцентувалася увага на негативному впливі на рибні ресурси стоків промислових підприємств (фабрик, навіть дрібних), вимочування конопель тощо [187, с. 261]. Крім того, наприклад, в 1881 році, вносилися пропозиції щодо прийняття нового законодавчого акта щодо охорони окремих видів риб. Таким законом мала бути встановлена заборона на вилов риб протягом року, а дозволено вилов і продаж тільки у вересні [189, с. 295].

Як відомо, пізніше державним законом 1885 року та Галицьким крайовим законом 1887 року такі питання були врегульовані.

Використання об'єктів тваринного світу здійснювалося і шляхом мисливства.

Розвиток мисливського господарства в Галичині в кінці XIX – на початку XX століття поступався іншим регіонам Австро-Угорської імперії, однак займав важливе соціально-економічне значення в житті населення краю. Мисливські угіддя Галичини займали площу понад 7,5 млн га, з яких в оренді перебувало понад 4,8 млн га. Оплата за оренду одного гектара мисливських угідь (права полювання) була однією з найменших в частинах імперії, а щорічні надходження від оренди становили понад 300 тис. корон. Веденням мисливського господарства в краї займалося понад 9 тис. господарств, з них понад 3 тис. приватних і близько 6 тис. громадських (комунальних). У мисливському господарстві було зайнято понад 8 тис. осіб [630].

Основними об'єктами полювання були ратичні (олень, дика свиня, козуля), в значній кількості добувалися заєць та перната дичина. Добуту дичину

в основному споживало населенням краю (понад 60 %), за межі імперії відправлялось біля 20 % дичини, понад 17 % – в інші краї Австро-Угорщини. Дичина в споживанні населення становила щонайменше 10 % від загальної кількості спожитого м'яса [630].

Як зазначалося, Галицьким мисливським законодавством врегульовано порядок видачі посвідчення мисливця. Адже мисливство в кінці XIX – на початку XX століть було також і платним відпочинком, що мало важливе значення для економіки краю.

Відомо, що посвідчення мисливця в 1910 році отримали в Галичині 3 382 громадян, надходження за видачу мисливських посвідчень становили 25,6 тис. корон, які перераховувались в державну скарбницю. В інших краях імперії – Моравії, Сілезії, Буковині кошти надходили у фонд освіти, в Горації (очевидно мова йде про Княжий округ Гориця і Градішка – Л. К.), Істрії – у лісовий фонд, Чехії, Австрії – їх використовували для потреб бідних верств населення [630].

Зауважимо, що, як уже згадувалося, діяло спеціальне Положення про порядок здійснення торгівлі тваринами. Ця обставина може свідчити про зацікавленість влади у дотриманні певних санітарних норм, у охороні як тваринного світу, так і довкілля, атмосферного повітря, життя і здоров'я людини тощо.

Крім того, згідно архівних джерел, з метою дотримання певних санітарних норм, для здійснення перевезення сільськогосподарських тварин зацікавлені особи мали отримати спеціальний дозвіл від повітових староств [Див.: ДАЛО, ф. 3, оп. 1, т. 3, спр. 5039].

У 1876 році Галицьке товариство охорони тварин зверталося до сейму з метою врегулювання деяких питань поводження з кіньми та їх охорони. Звернення 25 липня 1876 року за № 11.127 направлено ц. к. Намісництву. Воно розглянуто крайовою комісією з охорони коней ц. к. Намісництва (лист від 4 січня 1877 року за № I. 173).

До речі, в 1882 році було підкореговано бюджет імперії в напрямі

збільшення видатків на утримання служб нагляду за станом сільськогосподарських (свійських) тварин, т. зв. «скотсткихъ ревизоровъ». Законом від 6 червня 1882 року (В. з. д., № 69) передбачено для Галичини для цих цілей додатково виділити 33 250 золотих [24, с. 236].

Також додатково фінансувалися служби контролю за веденням кадастру тварин і нагляду за їх переміщенням.

Слід наголосити, що захист свійських тварин від небезпеки епізоотій позитивно давався взнаки на дикій природі. Адже в умовах випасового тваринництва межа між свійськими тваринами і лісовою фауною є доволі умовною.

В Україні сьогодні встановлена кримінальна відповідальність за порушення ветеринарних правил, яке спричинило порушення епізоотії або інші тяжкі наслідки.

Як в 1907 році тогочасна преса писала про знахідку туші мамонта в Старуні, подібну інформацію знаходимо у Львівській газеті «Діло» за 29 жовтня 1910 року: «в Підмихайлю Калуського повіта газди Іван Горлач і Стефан Федорів вибирали дня 26 с. м. каміне з потока і відкопали в глейовім березі одну щоку з двома черінними зубами мамута.

Якби хто з наших учених хотів сею справою зайнятись, то може найшов би цілий кістяк. Згадана щока містить ся у п. Омеляна Козака, учителя в Підмихайлю (...)» [177, с. 5].

На жаль, про подальшу долю цієї знахідки, чи відгукнувся хтось з науковців, інформації не маємо.

Зауважимо, що знахідки тваринних решток в процесі господарської діяльності не були аж такою рідкістю.

Отже, використання об'єктів тваринного світу здійснювалося шляхом мисливства, рибальства. Австрійським законодавством було встановлено заборони щодо погіршення водного середовища, щодо способів вилову риби.

Законами встановлено вимоги щодо використання вод, відповідальність за їх порушення. Особливо наголошено на недопущенні шкідливого для

здоров'я засмічення вод.

Висновки до Розділу 5

Лісові багатства коронного краю активно розроблялися. Зокрема, в 1910 році на території Станіславщини діяло 16 підприємств. Серед них тартаки в Надвірній та Вигоді, паркетний завод біля Надвірної, завод з виробництва дерев'яних виробів у Делятинському повіті тощо. Залізничне будівництво з 1872 року сприяло розвитку лісопильних заводів поблизу Стрия. З другої половини XIX століття йде інтенсивна експлуатація лісів. Мільйони кубометрів цінної породи вивозились в Німеччину, Англію, Францію. Водночас, у пресі звучали заклики до мінімізації вирубок, збереження лісових багатств для нащадків.

На території Східної Галичини проводився видобуток нафти, калійних солей, бурого вугілля та інших корисних копалин. Бориславський нафтопромисловий район – один з найстаріших у Європі. Архівні джерела підтверджують, що, наприклад в Станіславському гірничому окрузі проводились геологорозвідувальні роботи та видобуток корисних копалин майже в усіх повітах. Зокрема, Львівським Окружним гірничим управлінням надавалися дозволи на пошукові і геологорозвідувальні роботи юридичним та фізичним особам в Тлумацькому, Калуському, Коломийському, Богородчанському, Долинському, Снятинському, Косівському повітах. В XIX столітті на території Східної Галичини діяли нафтові родовища в Слободі Рунгурській, Биткові, Ріпному, Пасічній, Космачі. Щодо бориславської нафти, то пошук видобутку нафти помітне після будівництва у місті Дрогобичі першої нафтоперегонної установки. Нафтоперегонні заводи були в Надвірній, Коломиї, Княгинині біля Станіславава.

У районах поширення нафти зазвичай є родовища озокериту «земного воску». В 1897 році, 16 вересня були видані Гірничо-поліційні приписи для копалень воску земного в Галичині (В. з. кр., № 65), якими передбачали певні

охоронні заходи при роботі таких копалень. Охороні підлягали водні ресурси, тварини, життя та здоров'я людини, комунікації тощо.

Вугільні шахти діяли в Джурові, Мишині, Новоселиці (Снятинського повіту). Також діяло 26 каменоломень, 15 цегельних заводів у Рогатинському, Станіславівському, Долинському, Надвірнянському повітах.

З початком воєнних дій на території Східної Галичини гірничовидобувна промисловість була переорієнтована на забезпечення військових потреб. Австрійські адміністративно-правові приписи фактично перестали діяти.

Тваринний світ як природний об'єкт також підлягав еколого-правовій охороні. Використання об'єктів тваринного світу здійснювалося шляхом мисливства, рибальства. Основними нормативно-правовими актами, які регулювали порядок здійснення рибальства на території Австро-Угорської імперії (в т. ч. українських земель Східної Галичини) були австрійський державний закон від 25 квітня 1885 року та крайовий закон від 31 жовтня 1887 року. На території Східної Галичини окремо діяв Галицький крайовий закон, виданий відповідно до загальнодержавного закону. Ним врегульовано порядок використання об'єктів тваринного світу у водному середовищі на території Східної Галичини. Встановлено заборони щодо погіршення водного середовища, щодо способів вилову риби.

В Східній Галичині діяло австрійське законодавство, що визначало правовий режим вод. Сюди віднесемо крайовий Водний закон 1875 року, Закон 1897 року про регулювання середньої секції річки Гнила Липа, Закон про регулювання річки Дністер 1896 року тощо. Законами встановлено вимоги щодо використання вод, відповідальність за їх порушення. Особливо наголошено на недопущенні шкідливого для здоров'я засмічення вод. А при проведенні розчистки та регулюванні річок (можемо простежити на прикладі річки Гнила Липа) ставилася вимога уникати можливого «великого небезпеченства, котре має(ло) бути усунене».

Архівні матеріали свідчать, що австрійська влада приділяла достатню увагу використанню річок на території як всієї імперії, так і її окремих країв.

Для цього фахівцями інженерних служб склалися відповідні розрахунки, робилися креслення з регуляції окремих річок на певних ділянках. Була створена комісія з регуляції річок у Галичині в складі 18 осіб – представників урядової та місцевої влади.

Туристично-рекреаційна справа розвивалася в гірських районах Східної Галичини, зокрема, в Яремче.

Також природні об'єкти використовувалися з оздоровчою метою. Але, таке їхнє призначення не було врегульовано законодавчо.

РОЗДІЛ 6

МІЖНАРОДНЕ ПРИРОДООХОРОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ДР. ПОЛ. ХІХ – НА ПОЧ. ХХ СТ.

6.1 Міжнародні угоди за участю Австрії

Проблеми охорони довкілля зачіпають інтереси багатьох, а то й усіх держав. Це пов'язано з використанням природи, її об'єктів, ресурсів, які знаходяться на територіях різних держав. Тому здійснення природоохоронних заходів вимагає узгодження дій багатьох держав. У ХХІ столітті укладено тисячі багатосторонніх міжнародних угод із охорони навколишнього середовища. Такий стан речей зумовлений інтенсивною експлуатацією людиною природи.

Наприклад, за останні 50 років через діяльність людини зникло дуже багато видів птахів, а 11 % з нині існуючих знаходяться на межі вимирання. Також фахівці повідомляють, що вимирання загрожує і приблизно 18 % всіх видів ссавців, 8 % видів рослин і приблизно 5 % риб. За цей час людина встигла знищити і понад 45 тисяч озер [212].

У досліджуваній нами період на межі ХІХ–ХХ століть такі приклади укладення багатосторонніх міжнародних угод із охорони навколишнього середовища були не зовсім поодинокими, втім й не надто поширеними.

У сучасній системі міжнародних природоохоронних договорів науковці виокремлюють такі види договорів:

- ті, що призначені для запобігання забрудненню навколишнього середовища;
- ті, що встановлюють режим використання природних ресурсів;
- ті, що укладені з метою відновлення природних ресурсів.

Досить ефективно держави домовляються про охорону навколишнього середовища на регіональному рівні.

Найпоширенішою є практика укладання двосторонніх договорів з охорони навколишнього середовища, коли держави–учасниці таких договорів погоджують свою діяльність і правила поведінки щодо використання навколишнього середовища і конкретних його об'єктів.

Діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища має спрямовуватися, передусім, на недопущення негативних впливів на нього, а не на відновлення, відшкодування вже заподіяної шкоди.

Зазначимо, що прийнято вважати, що свій початок розвиток міжнародного екологічного права бере з укладенням 2 серпня 1839 року двосторонньої Конвенції про вилов устриць та рибальство у берегів Великобританії та Франції, якою встановлювалися правила рибальства в проливі Ла-Манш і Північному морі [564]. Зрозуміло, що Австрія тут участі не приймала.

Чи не першим, відомим в історії договором природоохоронного характеру за участю Австрії, є укладений у Вапріо (очевидно сьогодні – Вапріо-д'Адда – муніципалітет в Італії, у регіоні Ломбардія, провінція Мілан – Л. К.)

17 серпня 1754 року Договір між її величністю Імператрицею Австрії, що виступала як Герцогиня Мілана і її світлістю Республікою Венеція про встановлення кордонів щодо вільної течії вод прикордонної річки Оліо і використання їх для рибальства. Факт укладення цього Договору був поодиноким і, на жаль, не поклав початок системному підходу в договірному регулюванні охорони живих ресурсів міжнародних річок. Питання рибальства розглядалися як супутні щодо вирішення головної проблеми – визначення кордонів (меж) відносно вільного протікання вод прикордонної річки Оліо [564].

Власне набуло розвитку міжнародне природоохоронне співробітництво у 80-тих роках XIX століття.

Такі відносини почали врегульовуватися нормами права шляхом підписання міжнародних та міждержавних угод.

Тільки Австро-Угорщина була учасницею декількох таких угод:

- Договору про судноплавство між Австрією і Францією від 11 грудня 1866 року;

- Додаткового акта про судноплавство на річці Дунай від 28 травня 1881 року, який уточнював відносини, встановлені Актом від 2 листопада 1865 року, і визначав, серед іншого, поведінку учасників угоди на випадок епідемій та інших загроз життю людини та довкіллю [1];

- Міжнародної конвенції від 3 листопада 1881 року щодо захисту насаджень та ґрунтів від поширення виноградних шкідників;

- Конвенції про судноплавство від 22 лютого 1882 року (між Австро-Угорщиною та Сербією) [51];

- Угоди між Австро-Угорщиною та Сербією про недопущення розповсюдження інфекційних хвороб серед тварин від 6 травня 1881 року (передбачала умови ввезення на територію імперії тварин, шкур висушених, кісток, рогів, сала в бочках [122] тощо);

- Конвенції з охорони птахів, які корисні в сільському господарстві від 19 березня 1902 року [56] та інших.

Угода між Австро-Угорщиною та Сербією про недопущення розповсюдження інфекційних хвороб серед тварин від 6 травня 1881 року (В. з. д. за 1882 р., № 86) підписана у Відні 6 травня 1881 року, ратифікована Віднем 27 травня 1882 року, там же 16 червня 1882 року відбувся обмін ратифікаційними грамотами.

Вступила в силу і діяла одночасно з Торговельним договором між Австро-Угорщиною та Сербією від 6 травня 1881 року (В. з. д. за 1882 р., № 84) [122, с. 351]. Нормами передбачено, що у випадку виникнення загрози масового зараження тварин, епідемії на території однієї з сторін-учасниць угоди, органами влади негайно повідомляється друга сторона про небезпеку телеграмою [122, с. 345].

Договірні сторони зобов'язуються видавати урядові щотижневі бюлетені про стан і поширення зараження тварин та прийняті міри щодо недопущення розповсюдження, виникнення епідемії.

У випадку виникнення чуми перевезення тварин дозволяється тільки у визначених пунктах перетину за наявності свідоцтва про походження і проходження санітарного контролю на кордоні. Водночас артикулом III зобов'язано Сербію вживати подібного роду застережних заходів на своїх кордонах з Румунією, Болгарією і Туреччиною [122, с. 346].

Іншою з таких угод стала угода, укладена між Австро-Угорщиною та Італією в 1883 році, про впорядкування рибальства на озері Гарда.

Прийнято вважати, що охороні й раціональному використанню середовища Світового океану держави почали приділяти увагу лише після Другої світової війни. Але, світовий океан – це все водне середовище Земної кулі: океани, моря, води річок (наземні й підземні), озера. Укладення міждержавної угоди про упорядкування рибальства на озері Гарда стало важливим кроком у розвитку правового захисту водного середовища в Європі ще в кінці XIX століття.

Як відомо, озеро Гарда – найбільше озеро в Італії, розташоване поблизу південного підніжжя Альп. Озеро судноплавне. З риб поширені італійська форель, пструг струмковий, головень, короп, звичайний вугор, минь, тріска, щука звичайна, річковий окунь і лин. Сьогодні на озері Гарда знаходиться найбільший парк дитячих розваг Італії – Гардаленд, а також океанаріум Seaworld, аквапарк Canevaworld, парк розваг Мувіленд. Розвинені судноплавство, рибальство, туризм.

Рибальство було розвинене і в XIX столітті, коли була укладена вищезгадана угода від 9 серпня 1883 року. Від імені Австро-Угорського уряду її підписав ц.(ісарсько) к.(оролівський) радник двору Альберт де Рунг, з італійської сторони – др. Пьетро Павезі, професор зоології «королівського університету в Павії» [123, с. 108].

Цікава практика: угоду природоохоронного характеру підписав професор зоології, фахівець у сфері охорони тваринного світу. Очевидно, що зміст угоди формувався не без його участі.

Можна припустити, що принципи природоохорони та

природокористування, закладені в тексті міждержавної угоди, тією чи іншою мірою мали вплив на внутрішнє законодавство Австрії (Австро-Угорщини).

Як уже вказувалося, це була одна з перших в Європі міждержавних угод щодо врегулювання природоохоронних відносин двох держав. (В публікаціях зустрічаємо, що у 1875 році Австро-Угорщина та Італія прийняли Декларацію про охорону птахів, але, на жаль, не можемо її відшукати в австрійських збірниках законодавства, точніше, її текст відсутній у Вісниках законів державних за 70-ті роки ХІХ століття – Л. К.). Вона направлена на забезпечення раціонального та ефективного використання водного середовища двома державами. Регулювала використання об'єктів тваринного світу у природній водоймі – озері. В сучасному українському Водному кодексі дано таке визначення озера – природна западина суші, заповнена прісними або солоними водами [2, ст. 1].

Сьогодні українською юридичною наукою (Закон України «Про тваринний світ») визначено, що рибальством вважається добування риби та водних безхребетних [45, ст. 25]. Воно поділяється на промислове та любительське. Предметом угоди 1883 року було власне промислове рибальство як вид спеціального використання водних живих ресурсів, які перебувають у стані природної волі, шляхом їх вилучення (вилову, добування, збирання) із природного середовища з метою задоволення потреб населення і народного господарства.

Міждержавна угода з Італією щодо озера Гарда була ратифікована Австро-Угорщиною 31 грудня 1884 року, а Італією – 23 січня 1885 року. У Відні обнародувана 7 квітня 1885 року. Структурно складається з 22-ох артикулів (статей).

Вимоги щодо рибальства поширювалися на озеро Гарда та всі його притоки починаючи від річки Сарки в районі гірської області в північній Італії і до витoku річки Мінчо в районі міста Пескієра, аж до кордону провінції Мантуя (сьогодні входить в італійський район Ломбардія – Л. К.).

При цьому, правовий статус осіб, що мали право здійснювати рибальство

у цих водах, встановлювався національним законодавством двох сторін.

До слова, право ведення промислового рибальства у порядку спеціального використання об'єктів тваринного світу в Україні надається підприємствам, установам, організаціям і громадянам (ст. 26 Закону України «Про тваринний світ»).

Аналізуючи текст угоди, можемо з упевненістю стверджувати, що правова охорона вод і об'єктів тваринного світу уже в ХІХ столітті була належно врегульована не тільки національним (зокрема, австрійським) законодавством європейських держав, але й міждержавними угодами. Всупереч загальноприйнятій думці щодо того, що природоохоронний рух набув свого розвитку в ХХ столітті, бачимо, що самі питання охорони природних об'єктів піднімалися в європейському праві ще в ХІХ столітті. Адже, угода 1883 року містить достатньо заборонних норм щодо погіршення стану ґрунтів та водного середовища, забруднення вод шкідливими (для риби) речовинами, та щодо способів вилову риби.

Зокрема, уже 4 артикулом заборонено на дні та по берегах озера встановлювати кам'яні запори або іншого роду постійні підводні споруди. Також з метою рибальства заборонено глибокі місця або водотоки висушувати чи спускати з них воду. Заборонялося використовувати на озері та його притоках, починаючи від річки Сарки і до витоку річки Мінчо, стаціонарні та переносні рибальські приладдя, які б перешкоджали проходу риби [123, с. 109].

Міждержавною угодою встановлено періоди, протягом яких заборонено вилов риби та її продаж.

Зокрема: окунь – в травні, короп – в червні, з листопада по грудень заборона діяла на пстругів (форель) і лососів. Окремо арт. 12 передбачено, що на тих водних просторах річок та озера, де вилов форелі і лосося «имъе переважное значеніе и такой охорони wymagaе» [123, с. 111], австрійська влада, за погодженням з італійською владою, має право взагалі заборонити рибальство в листопаді і грудні. Причому, заборони встановлювалися і до розмірів риб.

Зокрема, заборонялося ловити та продавати риби, які не досягли таких розмірів: вугор – 40 см; форель, короп – 30 см; лосось, лин, окунь – 15 см; всі інші – 5 см. Сучасні українські норми куди жорсткіші.

Сторони домовилися, що для штучного вирощування риби, вказані заборони не діятимуть. Тобто, дозволялося вилов риби менших розмірів в якості корму для цінних порід.

Категорично заборонялося продавати чи використовувати мальків з іншою метою.

У XIX столітті проводились наукові дослідження водного тваринного світу.

Держави-сторони угоди 1883 року прямо зазначили, що з метою наукових досліджень місцеві органи влади можуть давати дозвіл науковцям на вилов заборонених видів риби. При цьому, вилов та реалізація ікри була заборонена в будь-який час (арт. 13).

Враховуючи сучасні підходи, правове закріплення того, що охорона тваринного світу забезпечується шляхом:

- встановлення правил та норм охорони, раціонального використання і відтворення об'єктів тваринного світу;
- встановлення заборони та обмежень при використанні об'єктів тваринного світу;
- охорони від самовільного використання об'єктів тваринного світу;
- охорони середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин;
- запобігання загибелі тварин під час здійснення виробничих процесів тощо (ст. 37 Закону України «Про тваринний світ»), бачимо, що ці ж принципи простежуються ще в європейському законодавстві XIX століття.

Досить жорстко сторонами були обумовлені питання охорони довкілля, тваринного світу та життя і здоров'я людей.

Артикулом 9 заборонено при здійсненні рибальства застосовувати вибухові засоби, особливо динаміт, порох для стрільби, засоби отруйної та

задушливої дії, вапно, сажу тощо [123, с. 110].

Щодо відповідальності за порушення цих домовленостей, то артикулом 19 передбачено, що Австро-Угорщина та Італія своїм внутрішнім (національним) законодавством самостійно встановлять випадки відповідальності та санкції. Угодою також передбачено (арт. 18), що договірні сторони мають створити відповідні органи для нагляду за здійсненням рибальства і недопущення порушень. В їх компетенцію входить огляд рибальських суден та територій, призначених для зберігання та реалізації риби [123, с. 113].

На виконання цієї угоди видано низку національних нормативних актів. Наприклад, спільне розпорядження міністерств сільського господарства (землеробства) та внутрішніх справ від 7 квітня 1885 року (В. з. д., № 38), яким власне й визначені наглядові органи, відповідно до артикула 18 угоди 1883 року. До таких органів віднесено ц. к. Жандармерію (поліцію), ц. к. Фінансову охорону, а також органи торговельної поліції в частині заборони торгівлі (реалізації риби) [105, с. 116]. Австро-Угорщина цим же розпорядженням встановила, що за незаконний вилов риби наступає відповідальність у вигляді штрафу в розмірі від 1 до 100 золотих ринських, або арешт від 6 годин до 14 днів [105, с. 115].

Паризький мирний договір від 30 березня 1856 року проголосив вільне судноплавство по річці Дунай, визначивши, що воно не повинно піддаватися іншим обмеженням, крім установлюваних поліцейськими й карантинними правилами, та іншим зборам, окрім чітко передбачених у додатках до Договору [205].

З метою регулювання судноплавства по Дунаю був заснований спеціальний орган – Європейська Дунайська комісія, що складалася із представників Австрії, Великобританії (та Ірландії з Індією), Пруссії, Росії, Сардинії, Туреччини й Франції. Як видно, недунайські держави відігравали основну роль у визначенні правового режиму ріки й порядку судноплавства по ній [205].

2 листопада 1865 року укладена Угода про судноплавство річкою Дунай (В. з. д., № 109) (акт о кораблеплавбъ для устій Дуная). А 28 травня 1881 року в Галаці представниками Австрії (точніше, Австро-Угорщини), Німеччини (Пруссії), Франції, Великобританії (та Ірландії з Індією), Італії, Румунії, Росії, Туреччини був підписаний Акт додатковий до вищезазначеної Угоди (В. з. д. за 1882 р., № 113), яким розширено повноваження Європейської Дунайської комісії аж до Галаца.

Артикулом 6 встановлено, що карантинні правила під час епідемій повинні застосовуватись «выключно при корабляхъ и подорожникахъ нечистого происхождения, и лише въ пристаняхъ незараженныхъ, и же весь изъяткои оустановы и ограничеія для оборота межи Дунайскими пристанями мають оуневажнени быти, скоро епидемія на берегахъ рьки стала ся общою» [1, с. 456].

Віднем укладалися міждержавні угоди, які тією чи іншою мірою стосувалися використання природних ресурсів.

Серед них назвемо угоду між Австро-Угорською монархією та королівством Великобританією від 26 листопада 1880 року (В. з. д. за 1882 р., № 34) про взаємну допомогу морякам, які опинилися у скрутні і потребують допомоги.

Ця угода є джерелом міжнародного права. Але вона, з-поміж інших, містить норми, що регулюють спільне використання водних морських ресурсів цими двома державами. І, відповідно, зобов'язання надавати допомогу морякам, що потерпіли катастрофу на морі, медичне обслуговування тощо.

Таку саму правову природу має Лондонська декларація про право морської війни 1909 року – правовий документ, підписаний представниками Австро-Угорщини, Великобританії, Іспанії, Італії, Нідерландів, Німеччини, Росії, США, Франції та Японії на Лондонській морській конференції 1909 року. Відома як акт, у якому фактично вперше були систематизовані деякі правила і звичаї морської війни [169].

Вони, зокрема, стосувалися:

- блокади портів і берегів;
 - військ,
 - контрабанди;
 - надання послуг нейтральним суднам;
 - зміни прапора корабля до і під час війни;
 - конвоювання нейтральних вантажів тощо.
- Декларація не була ратифікована державами, які її підписали, але мала позитивний вплив на розвиток міжнародного права [169].

Як сказано вище, в 1882 році укладена Конвенція про судноплавство між Австро-Угорщиною і Сербією (В. з. д., № 85). Дана угода підписана в Белграді 22 лютого 1882 року, ратифікована Віднем 27 травня 1882 року, там же 16 червня 1882 року відбувся обмін ратифікаційними грамотами і через місяць угода набула чинності.

Артикулом XI передбачено необхідність проведення дезинфекції суден та інших плавучих засобів з метою недопущення зараження хворобами людей і тварин, а також дотримання ветеринарних правил, встановлених Угодою між Австро-Угорщиною та Сербією від 6 травня 1881 року (очевидно, мається на увазі торговельний договір між Австро-Угорщиною та Сербією від 6 травня 1881 року (В. з. д. за 1882 р., № 84) – Л. К.) [51, с. 339].

Крім того, згідно артикула XII передбачено встановлення мірних знаків «на всьхъ оудобныхъ точкахъ сплавныхъ водъ (...) и отбывати ся на ныхъ правильніи наблюденія дотычно стану воды» [51, с. 340]. Угодою передбачено повноваження представників владних органів сторін-учасниць. При корабельних аваріях та інших нещасних випадках місцеві органи влади мають діяти за обставинами, вживати усіх заходів щодо спасіння та безпеки – арт. XV [51, с. 342].

Ще перед тим, 2 вересня 1860 року, була підписана угода про торгівлю та мореплавство між двома імперіями: Австро-Угорщиною та Росією. В неї були внесені доповнення 6 травня 1894 року. А 2 лютого 1906 року між цими імперіями була укладена нова фундаментальна міждержавна угода про

торгівлю та мореплавство, що діяла до початку Першої світової війни [605, с. 106].

Розуміємо, що міжнародне природоохоронне співробітництво європейських держав помітно поживалося з другої половини XIX століття. Воно було направлено на охорону довкілля в цілому, охорону життя та здоров'я людини від небезпечних антропогенних впливів, негативного впливу стихійних лих природи та природних явищ.

Водночас започатковувалося міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі шкідниками рослин та рослинних продуктів і запобігання їхньому міжнародному поширенню та їхньому введенню до складу рослинного чи тваринного світу різних держав.

Одним з найнебезпечніших шкідників є філоксера.

Разом з саджанцями її було завезено з Америки до Європи, де вона буквально спустошила виноградники. Тому, важливою подією в захисті рослинного світу стало укладення Міжнародної конвенції про заходи, яких слід вживати проти філоксери, від 3 листопада 1881 року (В. з. д. за 1882 р., № 105). Ця угода направлена на забезпечення ефективного захисту довкілля від негативного впливу виноградних шкідників.

Враховуючи ту обставину, що конвенцію підписали представники п'яťох держав (Австро-Угорщини, Німеччини, Франції, Португалії, Швейцарії), можемо стверджувати, що в Європі в XIX столітті існувала проблема захисту навколишнього середовища від філоксери. Адже епідемія філоксери почалася в 1863 році на виноградниках долини Рони у Франції. В 1869 році були уражені виноградники Бордо. Через п'ять років нашесті піддалася Іспанія. У 1870-і роки жертвами філоксери стали виноградники Німеччини, Угорщини і Австрії.

В Австрії навіть окремим законом від 3 квітня 1875 року було виділено додатково 6 000 золотих міністерству сільського господарства (землеробства) для винищення філоксери [15, с. 132]. У 1887 році філоксера з'явилася навіть на африканському континенті. У 1888 році на виноградниках Італії також з'явився

цей шкідник.

Міжнародна конвенція укладена в Берні 3 листопада 1881 року, ратифікована:

- Австро-Угорщиною 19 квітня 1882 року,
- Німеччиною, Францією, Швейцарією – 29 квітня 1882 року,
- Португалією – 8 червня 1882 року.

У Відні обнародувана 12 червня 1882 року.

У липні 1882 року до конвенції приєдналася Бельгія. Про це в Австро-Угорській імперії доведено повідомленням міністерства сільського господарства (В. з. д., № 106).

В грудні 1883 році – швейцарське Низозем'я, повідомлення цього ж міністерства від 27 грудня 1883 року (В. з. д. за 1884 р., № 3), в серпні 1885 року – Сербія, повідомлення цього ж міністерства від 12 серпня 1885 року (В. з. д., № 115).

Структурно дана конвенція складається з 13-ти артикулів (статей) та прикінцевих положень.

До рослинного світу в XIX столітті, як виходить із змісту норм конвенції, віднесено, крім сукупності усіх видів рослин, також рослинність сільськогосподарського призначення. Зазначимо, що в Україні науковці також схиляються до думки, що до основних видів рослинного світу з огляду його правового регулювання слід віднести, крім інших, рослинність сільськогосподарського призначення.

Хоча, у ст. 3 Закону України «Про рослинний світ» дається визначення поняття «об'єкти рослинного світу». Це дикорослі та інші несільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби на всіх стадіях розвитку та утворені ними природні угруповання [44, ст. 3].

На підставі аналізу тексту угоди робимо висновок, що правова охорона рослинного світу, зокрема захист від шкідників рослин, уже в XIX столітті була належно врегульована не тільки національним законодавством європейських

держав, але й міжнародними угодами.

Власне природоохоронні питання піднімалися в європейському праві (точніше – праві європейських держав) ще в XIX столітті.

Та ж Конвенція 1881 року містить достатньо заборонних норм щодо:

- поширення шкідників рослин,
- запобігання їхньому міжнародному поширенню
- їхньому введенню до складу рослинного чи тваринного світу різних держав.

Заборонялося ввезення на території держав-сторін конвенції виноградного садивного матеріалу, зараженого виноградною філоксерою.

Зокрема, уже 7 артикулом заборонено пересилання в поштових посилках виноградної лози та листя.

Виноградний садивний матеріал повинен піддаватися обов'язковій дезинфекції. При цьому дезинфікуватися повинні також дерев'яні ящики, в яких дозволено перевозити садивний матеріал, бочки для перевезення грон, тощо. Заражений садивний матеріал, а також вино, виноградні грона, зрізані суцвіття, насіння, плоди підлягають поверненню за кошти відправника, або знищенню – «огнемь оуничтожени быти» [55, с. 432].

Сторони зобов'язувалися негайно повідомляти інших про виявлені випадки зараження виноградників філоксерою із зазначенням території та, якщо це можливо, причин зараження [55, с. 433].

Бачимо, що в даній конвенції знайшли своє відображення прийняті сьогодні на міжнародному рівні принципи, що регулюють охорону здоров'я людини, рослин і тварин, а також навколишнього середовища. Адже вона направлена на забезпечення захисту довкілля, життя та здоров'я людини від негативного впливу шкідників та захворювань рослин, на ефективну боротьбу зі шкідниками рослин та рослинних продуктів і запобігання їхньому міжнародному поширенню.

Як зазначено, міжнародні та міждержавні угоди мали вплив на національне австрійське законодавство.

На підставі цієї конвенції також було видано низку національних нормативних актів.

Зокрема, розпорядження австрійських міністерств сільського господарства (землеробства), внутрішніх справ, торгівлі та фінансів від 15 липня 1882 року (В. з. д., № 107), яким, з поміж-інших, врегульовані відносини Австро-Угорщини з Італією щодо захисту від філоксери [96, с. 439]. Відомо, що Італія на той час не приєдналася до конвенції, хоча на її території уже невдовзі (з 1888 року) розпочалася епідемія філоксери.

Конвенція проти філоксери 1881 року діяла майже протягом століття, аж 6 грудня 1951 року, коли була укладена Міжнародна конвенція про захист рослин.

Договірні сторони взяли на себе зобов'язання приймати законодавчі, технічні й адміністративні заходи з метою забезпечення спільних і ефективних дій, спрямованих на запобігання введенню до складу рослинного чи тваринного світу і поширенню шкідників рослин і рослинних продуктів та сприяння вживанню відповідних заходів для боротьби з ними.

Новий текст цієї конвенції переглянутий і затверджений на 29 сесії конференції ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН – міжнародна організація під патронатом ООН, створена у Квебеку 16 жовтня 1945 року – Л. К.) у грудні 1997 року. Відповідно до Конвенції, рослини – це живі рослини і частини рослин, у тому числі насіння і зародкова плазма. Конвенція зобов'язала держави створити офіційну організацію з охорони рослин для інспекції культивованих площ і партій, рослин у міжнародній торгівлі на наявність шкідників чи захворювань рослин, для видачі посвідчень про фітосанітарний стан і походження рослин і продуктів з них, проведення досліджень у галузі охорони рослин, здійснення контролю над експортом-імпортом рослин і продуктів з них з метою запобігання ввозу-вивозу шкідливих чи хворих рослин.

Україна приєдналася до даної конвенції 31 січня 2006 року, згідно Указу Президента № 81/2006.

Принагідно зазначимо, що сьогодні в Україну забороняється ввезення виноградного садивного матеріалу, зараженого виноградною філоксерою, У разі виявлення шкідника продукція підлягає знезараженню. Ввезення укорінених рослин у вільну від філоксери зону дозволяється після знезараження, у супроводі карантинного сертифікату.

Закладка нових та ремонт виноградників дозволяється лише кореневласними саджанцями і живцями європейських та ізабельних сортів винограду, які не пошкоджуються листковою формою філоксери. Для ліквідації вогнищ в основному застосовують механічне викорчовування ділянки. Боротьба з листковою формою філоксери ведеться хімічними методами, спрямованими на локалізацію вогнищ та на збереження кореневласних кущів винограду, використовують певні препарати. Засобом знищення філоксери є також затоплення виноградинка водою, яка має покривати його суцільним шаром протягом більш-менш тривалого періоду, як, наприклад, на плавневих затоплюваних землях.

Уже в середині ХХ століття набули подальшого розвитку міжнародні відносини з приводу охорони рослинного світу. Зокрема, в 1959 році укладена Угода про співробітництво в застосуванні карантину рослин та їх охороні від шкідників і хвороб, яка поставила серйозні перепони для поширення шкідників, бур'янів і захворювань рослин. Угода звернула увагу держав на необхідність застосування єдиних фітосанітарних положень щодо імпорту й експорту рослин.

Отже, практика укладання міжнародних угод з охорони навколишнього середовища розпочата в Європі в другій половині ХІХ століття. Австро-Угорська імперія в міру можливостей та потреби була учасницею таких угод.

На початок ХХ століття прийшло розуміння, що проблеми охорони довкілля більш чи менш однакові в усіх країнах, і деякі з них можна вирішити лише шляхом укладення міжнародних угод. Однією з таких проблем, до прикладу, є охорона перелітних птахів, щорічні міграції яких здійснюються зазвичай без урахування встановлених людиною державних кордонів [377].

У 1902 році в Парижі кількома європейськими країнами (конкретно: Німеччиною, Австро-Угорщиною, Бельгією, Іспанією, Францією, Грецією, Люксембургом, Монако, Португалією, Швецією та Швейцарією) укладена міжнародна Конвенція з охорони птахів, які корисні в сільському господарстві від 19 березня 1902 року [56].

Конвенція вступила в дію 12 грудня 1905 року, в Австрії чинна по сьогодні. (Адже дія Конвенції для її учасниць, згідно ст. 14, не обмежувалася в часі.

У випадку денонсації Конвенції однією з країн-учасниць, подібна денонсація буде дійсна тільки для даної держави). Зокрема, повній охороні підлягали птахи, особливо комахоїдні, зазначені в Списку № 1 Додатку до Конвенції.

Цей Список корисних птахів поділений на декілька розділів. Серед них:

- Нічні хижі птахи: сичики и горобині сичі (*Athene* і *Glaucidium*), яструбина сова (*Surnia*), сіра сова (*Syrnium*), сипуха (*Strix Flammea* L.), болотяна вухата сова (*Otus*), совка (*Scops Giu Scop*);

- Дятлоподібні: дятли всіх видів (*Picus*, *Gecinus* и т. д.);

- Ракші: сизоворонка (*Coracias Garrula* L.), щурки (бджолоїдки) (*Merops*);

- Горобині: удод (*Upupa Epops*), піщухи, стенолази, повзики (*Certhia*, *Tichodroma*, *Sitta*), стрижі (*Cypselus*), дрімлюги (*Caprimulgus*), солов'ї (*Luscinia*), варакушки (*Cyanecula*), горихвостки (*Ruticilla*), зарянки (*Rubecula*), кам'янки і чекани (*Pratincola* и *Saxicola*), завирушки (*Accentor*); різного роду славкові, такі, як *Sylvia*, *Curruca*, *Hypolais*, *Acrocephalus*, *Calamodyta*, *Locustella*, *Cisticola*, *Phylloscopus*; корольки і кропив'яники (*Regulus*, *Traglodytes*); різного роду синиці (*Parus*, *Panurus*, *Orites* і т. п.); мухоловки (*Muscicapa*), ластівки (*Hirunde*, *Chelidon*, *Cotyle*), трясогузки (*Motacilla*, *Budytes*), коники (*Anthus*, *Corydala*), шишкарі (*Loxia*), вівсянки і канаркові вьюрки (*Citrinella*, *Serinus*), щиглі і чижі (*Carduelis*, *Chrysomitris*), звичайні шпаки и рожеві шпаки (*Sturnus*, *Pastor* і т. д.);

- Голінасті: білі і чорні лелеки (*Ciconia*) [56].

Статтею 1 встановлено категоричну заборону добувати перерахованих

птахів в будь-яку пору року будь-якими засобами, а також розорювати їхні гнізда, знищувати яйця і виводки [56, ст. 1]. А в період з 1 березня по 15 вересня заборонялося цих птахів виловлювати і відстрілювати. В північних країнах тривалість закритого сезону могла бути змінена національним законодавством [56, ст. 5].

Також встановлювалася заборона на ввезення, перевезення транзитом, транспортування, торгівлю, купівлю-продаж вказаних гнізд, яєць та виводків [56, ст. 2].

При цьому дозволялося нищити гнізда власниками, орендарями чи їх уповноваженими, якщо гнізда облаштовані всередині, або навпроти жилих будинків і на території дворів. Але ця норма не діяла щодо нищення яєць чибиса і чайки [56, ст. 2].

Конвенцією чітко визначено заходи з охорони птахів, обов'язкові для всіх країн-учасниць.

Заборонялося ставити і застосовувати для лову птахів ловушки, клітки, сіті, силки, гілки, намащені клеєм, та інші способи, які б полегшували масовий вилов птахів та винищення їхніх гнізд [56, ст. 3].

Водночас, згідно ст. 6, компетентні органи влади могли, як виняток, надавати тимчасове право власникам чи орендарям, а також обслуговуючому персоналу виноградників, фруктових та інших садів, теплиць, полів засіяних чи засаджених використовувати вогнепальну зброю для винищення птахів, присутність (наявність) яких наносить збиток, або спричиняє реальну шкоду. Навіть за цих умов заборонялося продавати чи виставляти на продаж птахів, добутих в такий спосіб.

На жаль, ця Конвенція давала дозвіл на знищення деяких видів т. зв. «шкідливих» птахів.

У ст. 9 передбачено право сторін встановлювати винятки, на які не будуть поширюватися положення Конвенції для:

1. птахів, яких відповідно до діючого в даній державі законодавства дозволяється відстрілювати чи знищувати, як таких, що наносять збиток

полюванню або риболовлі;

2. птахів, які відповідно до діючого в даній державі законодавства, вважаються шкідливими для сільського господарства даного району [регіону].

За відсутності офіційно складеного на основі національного законодавства списку птахів, п. 2 ст. 9 застосовується до птахів, перерахованих в Списку № 2 Додатку до даної Конвенції [56, ст. 9].

Тобто, перелік шкідливих для сільського господарства птахів встановлений Списком № 2 Додатку до Конвенції.

Серед них:

- Денні хижі птахи: бородань (*Gypaetus Barbatus L.*), орли (*Aguila, Nisaetus*), орлани (*Haliaetus*), скопа (*Pandion Haliaetus*), шуліки (*Milvus, Elanus, Nauclerus*), соколи, за винятком кобчика, боривітра и степового боривітра, яструб-тетерев'ятник (*Astur Palumbarius L.*), яструб-перепелятник (*Accipiter*), луни (*Circus*);

- Совині: пугач (*Bubo Maximus Flem.*);

- Горобині: ворон (*Corvus Corax L.*), сорока (*Pica rustica scop.*), сойка (*Garrulus glandarius*);

- Голінасті: чаплі (*Ardrea*), випи і квакви (*Botaurus і Nycticorax*);

- Веслоногі: пелікани (*Pelecanus*), баклани (*Phalacrocorax або Graculus*), крохалі (*Mergus*), гагари (*Colymbus*) [56].

Положення даної Конвенції, як виняток, не поширювалися на міроприємства, пов'язані з науковою діяльністю [56, ст. 7]. Та на птахівничі господарства і пернату дичину, що водиться в природних резерватах, створених для вказаних птахів відповідно до законодавства кожної з країн [56, ст. 8].

Я. Павліковський (J. Pawlikowsky) в 1932 році у праці про суть, значення, завдання та способи реалізації охорони природи, зазначав, що Конвенція 1902 року про охорону птахів є найпершим прикладом втілення ідеї охорони природи на міжнародному рівні [678, s. 12].

Це не перший приклад, адже бачимо, що ще в 80-х роках XIX століття укладена низка міжнародних природоохоронних угод, не кажучи про Акт від 2

листопада 1865 року.

Зауважимо, що згідно Версальського мирного договору 1919 року Конвенція залишилася в силі. Пізніше була замінена Міжнародною конвенцією з охорони птахів від 18 жовтня 1950 року.

Але деякі країни не виступали з заявами про денонсацію Конвенції 1902 року і не прийняли Конвенцію 1950 року.

Серед них: Австрія, Угорщина, Греція, Монако, Польща (приєдналася до Конвенції в 1930 році), Португалія, Франція, Чехословаччина (мабуть, тепер Чехія і Словаччина).

Слід відмітити, що в другій половині XIX століття питання правового захисту природи прописувалися і в торговельних міжнародних угодах, тобто нормативних актах, які мають іншу (відмінну від природоохоронної) правову природу.

Аналізуючи уже згадуваний торговельний договір між Австро-Угорщиною та Сербією від 6 травня 1881 року (В. з. д. за 1882 р., № 84), приходимо висновку, що його норми (артикул V) містять певні заборони щодо ввезення, вивезення або провезення територіями держав товарів, які не відповідають санітарним та ветеринарним вимогам, встановленим міжнародними нормами: «засадами межинародными» [5, с. 295]. Ці заборони направлені також на захист сільського господарства від занесення та поширення шкідників «вредныхъ насъкомыхъ и иныхъ вредныхъ овадовъ (якъ н. пр. *Phylloxera vastatrix* и *Doryphora decemlineata*)» [5, с. 295].

Зважаючи на те, що Сербія приєдналася до Міжнародної конвенції проти філоксери від 3 листопада 1881 року (В. з. д. за 1882 р., № 105) аж у 1885 році, маємо підтвердження, що питання стояло відкритим між Австро-Угорщиною та Сербією уже з 1881 року.

Торговельна конвенція між Австро-Угорщиною та Францією, що укладена в Парижі 18 лютого 1884 року (В. з. д., № 27) містить аналогічні норми.

Ввезення на території держав тварин, овець, шкур, тушок і м'яса

дозволялося за умов дотримання ветеринарних правил. При виникненні інфекційної хвороби у тварин, якщо санітарні служби не зможуть запобігти її подальшому поширенню («...дальшому розширенню запобігти не оудасть ся санітарної влади...»), то заборонялося провезення інфікованих, заражених тварин – артикул IV» [120, с. 49]. Додатковим артикулом Конвенції передбачено, що залишаються чинними аж до укладення нових умов з тих самих предметів, Договір про судноплавство, Консульська конвенція, Конвенція про відкриття спадщини, Конвенція про захист авторських прав, які були укладені між Австро-Угорщиною та Францією 11 грудня 1866 року [120, с. 50].

Питання охорони та раціонального використання надр та корисних копалин розглядалися на фахових з'їздах, конгресах тощо. Власне формою міжнародного природоохоронного співробітництва є проведення таких різноманітних з'їздів, конгресів, зборів та інших заходів. Серед них відзначимо проведення Міжнародних з'їздів нафтовиків-бурильників, в роботі яких приймали участь й австрійські представники. Наприклад, у Карлсбаді з 18 по 22 вересня 1901 року пройшов такий XV з'їзд [250, с. 127].

У Парижі в 1909 році проходив Міжнародний конгрес охорони природи [678, с. 13].

В 1910 році у Австрії в Граці (Штирія) проходив VIII Міжнародний зоологічний конгрес.

На ньому виступив Поль Саразин (P. Sarasin) – Голова швейцарської Комісії з охорони природи.

В доповіді «Всесвітня охорона природи» вчений-натураліст закликав до негайного об'єднання держав для міжнародної охорони природи і створення для цього постійної Міжнародної комісії. На Конгресі створений тимчасовий Комітет у складі представників 14 держав з Європи, Азії та Америки, який протягом 3-х років вів організаційно-підготовчу роботу по скликанню Міжнародної конференції.

Сама конференція відбулася в Берні (Швейцарія) 4–6 листопада

1913 року. В її роботі взяли участь представники 17 країн (всього 31 особа, серед них: 12 вчених, 3 секретаря, решту – дипломатичний персонал). Австрія, Аргентина, Бельгія, Великобританія, Данія, Італія, Іспанія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Португалія, Росія, США, Угорщина, Франція, Швеція, Швейцарія відрядили учасників на цей захід. Від Австралії було надіслано доповідь про стан справ у галузі охорони природи в державі. Обговорювалися питання міжнародної охорони флори і фауни, збереження біологічного різноманіття, охорони видів флори і фауни, що на межі зникнення, міжнародної підтримки облаштування природних заповідників [374].

У результаті тривалих дискусій була створена Консультативна комісія міжнародної охорони природи для збору і опрацювання інформації в даній сфері. З початком Першої світової війни міжнародний акт про заснування комісії так і не вступив в силу [374].

Незважаючи на цей факт, зазначимо, що головним висновком Конференції стало те, що вперше на міждержавному рівні за широкого (як на той час – Л. К.) представництва держав прозвучала ідея необхідності міжнародного співробітництва для захисту навколишнього середовища. Це була революційна ідея для початку ХХ століття [374]. Власне Поль Саразин, як ініціатор заходу зазначив, що природа не знає політичних кордонів і її охорона не може обмежуватися якими-небудь державами [564].

Тоді ж Полем Саразином була висловлена думка про створення міжнародної інституції з охорони птахів. На жаль, вона також не була втілена в життя в зв'язку з початком Першої світової війни [678, s. 13].

До слова, зазначимо, що пізніше ця ідея була підхоплена голландцем П. Ж. ван Тинховеном, і з його ініціативи було створено Міжнародне товариство охорони природи, завданнями якого була пропаганда ідей охорони природи та збір і обробка документальних даних. Ця організація проіснувала до Другої світової війни [377].

Слід наголосити, що зусилля міжнародного співтовариства для створення міждержавного органу з охорони навколишнього середовища не минули марно.

Пізніше, в 1922 році, виник Міжнародний союз з охорони птахів, в 1923 році було засновано Міжнародне товариство з охорони зубрів, в 1929 році – Постійний комітет з охорони природи Тихого океану, а в 1935 році в Брюсселі виникло Міжнародне бюро з охорони природи, завданням котрого було ведення реєстру національного природоохоронного законодавства і національних парків і заповідників [564]. Зрозуміло, що ці інституції започаткували свою діяльність після розпаду Австро-Угорщини.

Зауважимо, що відносно охорони та раціонального використання інших природних об'єктів, зокрема, надр, то в Бухаресті проходив III Міжнародний Нафтовий конгрес, згідно його резолюції IV конгрес мав відбутися в 1911 році в Америці [231, s. 198].

З 17 по 20 вересня 1911 року в Будапешті проходив XXV Міжнародний з'їзд інженерів та бурових техніків [236, s. 252].

У роботі цих заходів, на яких розглядалися питання природоохоронного характеру, приймали участь й австрійські представники.

Окремо відмітимо, що сучасна Україна активно долучається до вирішення природоохоронних проблем. Власне, сучасні екологи-правники визначають основні напрями охорони навколишнього природного середовища в Україні. Зокрема, проф. А. Гетьман, наголошує, що до основних пріоритетів охорони довкілля належать: гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та довкілля; поліпшення екологічного стану басейнів рік України та якості питної води; стабілізація та поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах; будівництво нових та реконструкція діючих потужностей комунальних очисних каналізаційних споруд; запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів і поліпшення їх екологічного стану; формування збалансованої системи природокористування та адекватна структурна перебудова виробничого потенціалу економіки, екологізація технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті; збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, заповідна справа [404, с. 11].

До слова, сьогодні в світі працює міжнародна організація, метою якої є збереження природних ресурсів: Міжнародний союз охорони природи (МСОП; англійською – International Union for Conservation of Nature, IUCN), який заснований в 1948 році, головний офіс знаходиться в місті Гланд (Швейцарія). Членами цієї організації можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. На теперішній час членами МСОП є 78 країн, 112 урядових та 735 неурядових організацій (в тому числі й українських), а також велика кількість вчених з 181 країни [170].

Основним видом діяльності МСОП є допомога співтовариствам будь-якого виду у справі збереження біорізноманіття і впровадження екологічно чистих та сталих методів використання природних ресурсів [170].

Важливу роль в реалізації екологічної політики Європейського Союзу, куди, як відомо, входить сучасна Австрія і прагне сучасна Україна, відіграє Європейське агентство з навколишнього середовища – спеціальна екологічна установа ЄС.

Отже, міжнародно-правове співробітництво у сфері охорони та раціонального використання природних об'єктів та їх ресурсів набуло певного системного характеру вже з другої половини ХІХ століття.

Важливою формою такого співробітництва було укладення міжнародних та міждержавних угод. Австро-Угорська імперія була активною таких угод: Міжнародної конвенції від 3 листопада 1881 року про заходи, яких слід вживати проти філоксери, міждержавної Угоди від 2 вересня 1860 року про торгівлю та мореплавство між Австро-Угорщиною та Росією, Торговельного договору між Австро-Угорщиною та Сербією від 6 травня 1881 року, Торговельної конвенції між Австро-Угорщиною та Францією від 18 лютого 1884 року; міждержавної Угоди від 9 серпня 1883 року між Австро-Угорщиною та Італією про впорядкування рибальства на озері Гарда та інших. В торговельних міжнародних угодах також містилися норми щодо захисту природи.

Також представники Австро-Угорщини брали участь у міжнародних

фахових з'їздах, конгресах, зборах тощо, де вирішувалися природоохоронні проблеми.

6.2 Участь Східної Галичини в міжнародно-правових відносинах природоохоронного характеру

Східна Галичина (в складі Галичини) досить успішно діяла на міжнародній арені в деяких питаннях охорони природи.

Мова йде про охорону різних природних об'єктів: надр, тваринного світу, лісових та рослинних ресурсів.

До прикладу, неодноразово згадуваний нами польський природознавець українського походження В. Дідушицький в кінці XIX століття був ініціатором проведення багатьох міжнародних природоохоронних заходів, т. зв. виставок, зокрема, у Відні в 1873 році, 1884 році, 1890 році проходили виставки сільського та лісового господарства, у Кракові в 1887 році проведено рибальську, мисливську, лісову виставку [156].

У 1901 році в Парижі проходив Перший нафтовий конгрес, де з усіх австрійських країв (коронних земель) лише Галичина виступала окремо, делегувала свого представника Залозецького (Zaloziecki).

Інші краї Австро-Угорської імперії разом представляв проф. Хьофер (Hofer). Загалом, в роботі конгресу взяли участь делегати від багатьох країн з різних континентів: Бельгії, Англії, Німеччини, Голандії, Японії, Румунії, Валахії, Росії, Каліфорнії, Сполучених Штатів Північної Америки, Канади (назви країн подані так, як вони звучали в 1901 році – Л. К.).

На конгресі був створений керівний орган – Центральний комітет, який очолив президент Ліппманн (Lippmann). Прийнято рішення, що у представлених державах, делегати від яких приймали участь у роботі конгресу, мали бути створені спеціальні комітети, або відділення для втілення в життя резолюції конгресу [233, s. 29].

Сама резолюція конгресу полягала в наступному:

- Твердження проф. Хьофера про те, що в місцевостях, де знайдено сірку, не може бути ропи, необхідно вивчити та проаналізувати щодо його важливості шляхом проведення проб і аналізів.

- Матеріали щодо єдиного методу перевірки нафтових продуктів необхідно підготувати до наступного конгресу, який відбудеться в 1902 році в Бухаресті [233, s. 29].

Крім того, планувалося, що за допомогою Крайового нафтового товариства буде створений Галицький місцевий комітет.

Цей комітет мав репрезентувати увесь австро-угорський нафтовий промисел. Тобто, Галичина (в т. ч. Східна) в цих міжнародних відносинах мала представляти Австро-Угорщину.

Як уже зазначено в попередніх розділах, на початку ХХ століття все гостріше ставилися питання охорони тваринного світу.

В 1907 році у Парижі відбувся Перший мисливський конгрес, ініціатором скликання якого стала французька громадська мисливська організація «Saint Hubert Club de France» (Товариство Святого Губерта з Франції). Для участі з'їхалася вся тодішня наукова, економічна та господарська еліта. Керівництво конгресом здійснювали міністри або керівники департаментів міністерства сільського господарства (землеробства) Австрії та Франції [518, с. 385].

Дослідник мисливського господарства Галичини В. М. Клапчук вважає, що цей мисливський конгрес розглядав екологічні проблеми: акліматизацію мисливських тварин, і зокрема, муфлона, а також факт знищення багатьох видів мисливських тварин через стрімкий розвиток в окремих місцевостях сільського та лісового господарства, туризму та й економіки взагалі. Науковець зазначає, що одним із дієвих заходів для запобігання міграції мисливських тварин на таких територіях є організація вольєрів, особливо для великої дичини, яка в першу чергу від цього страждає. Іншим способом попередження міграції тварин у густозаселених територіях є відлов та переселення мисливських тварин у більш сприятливі умови проживання [518, с. 386].

Піднімалася проблема охорони перелітних птахів, а головним чином

перепілок, вальдшнепів, диких качок і гусей. Було прийняте рішення про те, щоб в усіх державах, а головним чином, на території яких пролягали шляхи міграції пернатих, заборонити на час перельоту полювання на перепілок та торгівлю ними. А також, щоб термін полювання на вальдшнепа у різних країнах був відмінений на час перельоту.

- Для правового врегулювання проблеми із перелітними птахами головою Товариства Святого Губерта з Парижа графом Ю. Кларі запропоновано запровадження міжнародної конвенції, яка б охороняла перелітних мисливських птахів і вимагала повної заборони вживання сіток та капканів, а також полювання в будь-який спосіб у час висиджування яєць як на воді, так і на суходолі. Також було внесено пропозицію про включення до конвенції заборони відстрілу перелітних птахів з мисливських дробових гармат. Для цього потрібно було добитися від усіх країн повної заборони продажу мисливської зброї, більшої 4-го калібру [518, с. 387].

Іншою проблемою регулювання, яка мала міждержавне значення, була охорона морських птахів, і в цьому питанні конгрес прийняв наступну резолюцію:

- видавати дозволи на право вибирання яєць морських птахів лише у такій кількості, які б не перешкоджали росту чисельності популяції;
- при вилові морських птахів заборонити використання сіток і капканів [518, с. 387].

Для подальшого вдосконалення міждержавних правових стосунків з охорони морських птахів на конгресі організована комісія, метою якої стало проведення досліджень для встановлення міжнародних норм добування морських птахів та складання проекту міжнародної конвенції з охорони морських птахів [661, s. 245].

За твердженням В. М. Клапчука, на той час загрозлива ситуація склалася з популяцією орлів, оскільки за їх добування встановлювалися премії. Вважалося, що орли-беркути завдають шкоди мисливській дичині, однак на той час, як засвідчили відомі орнітологи, їх залишилося дуже мало. Постало

питання відновлення популяції орлів, для чого слід було вжити необхідних заходів: відмінити будь-які премії за добування орла, провести роз'яснювальну роботу про корисність цього птаха; охороняти гнізда з пташенятами орлів; вживати заходів щодо виставляння отрути на інших хижаків, оскільки в цю пастку потрапляє багато орлів [518, с. 387].

Для контролю за виконанням резолюції зборів конгресу була утворена Мисливська комісія конгресу, до якої від Галичини був обраний граф С. Стадніцький (голова Галицького мисливського товариства), а також граф Я. Шептицький, батько голови УГКЦ Андрея Шептицького, депутат Австрійського парламенту, та граф З. Тарновський.

Як уже згадувалося Десятим з'їздом лікарів і природознавців Галичини 22 липня 1907 року прийнятий план природоохоронної діяльності, розроблений Товариством природознавців [165].

В 1907 році у Відні відбувся Міжнародний конгрес з землеробства. На цьому конгресі румунський вчений П. Антонеску поставив питання про спеціальне законодавство у справі збереження унікальних ландшафтів та пам'яток природи.

Мережа таких пам'яток поступово розширювалася. Наприклад на території Закарпаття на схилах г. Стужиця, розташованої в Східних Бескидах, у 1912 році створено невеликий резерват букових пралісів. Завдяки зусиллям Л. Ломницького та В. Шафера, в 1914 році в Прикарпатті взято під охорону унікальний Княж-Двірський ялицево-буковий масив з тисом ягідним (про що уже зазначено вище – Л. К.) [431].

Вагому роль у справі територіальної охорони природи відіграла створена в 1912 році у рамках Татранського товариства «Секція охорони Татр». Секції належала велика заслуга в організації національного парку в Польських Татрах [431].

Так поступово став формуватися якісно новий етап територіальної охорони природи.

Для його дальшого розвитку істотне значення мала, як уже зазначалося

вище, перша Міжнародна конференція по охороні природи, що була скликана швейцарським урядом 4–6 листопада 1913 року в Берні за ініціативою відомого зоолога з Базеля П. Саразина. Першою ціллю конференції було встановлення інформаційних та пропагандистських агентств із захисту природи в усьому світі [607].

У ній взяли участь вчені 17-ти країн, які розробили програму природоохоронних дій.

На жаль, Перша світова війна на певний час загальмувала її реалізацію.

У 1910 році у Відні проходила Перша міжнародна мисливська виставка.

У своєму звіті (з 15 травня 1910 року по 16 травня 1911 року) керівництво Галицького мисливського товариства відзначало участь Галичини у цій мисливській виставці у Відні в 1910 році як справу, що мала історичне значення. Завдяки благодійним внескам лише 107 членів товариства Галичина мала можливість взяти участь у цій виставці. Було зібрано 30 тис. корон для організації виставки. Галичина була добре представлена на цій виставці і отримала ряд нагород I, II та III класів [518, с. 385; 686, s. 110].

23–26 вересня 1910 року у Львові проходив II з'їзд Польських гірників та металургів (I з'їзд проходив у Кракові). У львівському часописі «Nafta» було позитивно відзначено місцепроведення такого заходу: це дуже близько до центрів нашого нафтового промислу – Борислава та Тустановичів [268, s. 95].

У роботі з'їзду взяли участь, окрім гірничих інженерів, також правники.

Зокрема, д-р М. Розенберг (M. Rosenberg) охарактеризував польське гірниче право, асистент Пітулько (Pitulko) з Берліна – діяльність гірничих академій [235, s. 182].

За результатами роботи з'їзду була прийнята окрема резолюція щодо охорони надр (мінеральних багатств): було визнано потребу сталої охорони надр, і створення для цієї діяльності спеціальної комісії «komicyi bogatstw muperalnych» [269, s. 272].

На жаль, не можемо зрозуміти, чи ця комісія мала діяти на громадських засадах, чи в структурі того чи іншого державного органу. Подальших

публікацій з цього приводу не маємо.

Також, відповідно до ухвали Галицького крайового сейму, було вирішено створити Крайову геологічну адміністрацію (zarząd) та секцію геологічних розробок [269, s. 272].

III з'їзд Польських гірників та металургів мав пройти в 1914 році у Варшаві, а якщо зашкодять політичні відносини, то у Кракові [269, s. 273]. Можемо припустити, що в зв'язку з початком Першої світової війни міжнародне природоохоронне співробітництво призупинилося, і запланований з'їзд був перенесений на пізніший час. Достовірної інформації про такий захід не маємо.

Також в цей період велася розмова про створення загальноєвропейського нафтового союзу [222, s. 129].

Зрозуміло, що Перша світова війна внесла свої корективи у міжнародне природоохоронне співробітництво. Дослідники припускають, що після війни Європа була не готова до серйозної міжнародної охорони природи, адже мала не вирішені питання із захистом основних прав людини. Охорона природи залишалась другорядною темою [607].

На жаль, мусимо константувати, що невідомі випадки підписання Галичиною (Західною чи Східною) самостійно, чи від імені Австро-Угорщини міжнародної або міждержавної угоди природоохоронного характеру.

Нами не знайдено жодного документального підтвердження цьому, що не дивує, адже Галичина входила до складу імперії в якості коронного краю та не могла бути наділена такими повноваженнями в силу імперської колоніальної політики.

Тому, представники Східної Галичини тільки брали участь у з'їздах, конгресах, зборах та інших заходах, які являються однією з форм міжнародного природоохоронного співробітництва.

Висновки до Розділу 6

У ХХІ столітті інтенсивна експлуатація людиною природи поставила перед державами світу нагальну проблему укладення відповідних міжнародних угод. Але у ХІХ столітті така практика ще не набула масовості, системності. Однією з перших стала угода від 2 листопада 1865 року про судноплавство річкою Дунай (В. з. д., № 109) (акт о кораблеплавбъ для устій Дуная), а також Договір про судноплавство між Австрією та Францією від 11 грудня 1866 року. Австро-Угорська імперія здійснювала міжнародне співробітництво щодо використання та охорони водних об'єктів, була учасницею деяких угод. Пов'язується ця обставина в першу чергу з економічними чинниками: водними шляхами здійснювалася торгівля з іншими країнами. Власне тому 28 травня 1881 року в Галаці представниками Австрії (Австро-Угорщини), Німеччини (Пруссії), Франції, Великобританії (та Ірландії з Індією), Італії, Румунії, Росії, Туреччини був підписаний Акт додатковий до вищезазначеної Угоди (В. з. д. за 1882 р., № 113), яким розширено повноваження Європейської Дунайської комісії аж до Галаца.

Міжнародно-правове співробітництво у сфері охорони та раціонального використання природних об'єктів та їх ресурсів набуло певного системного характеру з другої половини ХІХ століття. Хоча в історії відомі поодинокі випадки укладення міжнародних договорів природоохоронного характеру за участю Австрії ще в середині ХVІІІ століття.

Важливою формою такого співробітництва було укладення міжнародних угод, які тією чи іншою мірою стосувалися охорони та використання природних ресурсів. Питання щодо правового захисту природи прописувалися і в торговельних міжнародних угодах.

Водночас в цей період набувало свого пожвавлення і міждержавне природоохоронне співробітництво за участю Австрії (Австро-Угорщини з 1867 року). Австро-Угорська імперія була учасницею декількох двосторонніх договорів з охорони навколишнього середовища. Держави-учасниці цих

договорів погоджували свою діяльність і правила поведінки щодо використання навколишнього середовища і конкретних його об'єктів.

Загалом, слід зазначити, що Австро-Угорська імперія була активною учасницею міжнародних та міждержавних угод природоохоронного характеру. Серед них, Міжнародної конвенції від 3 листопада 1881 року про заходи, яких слід вживати проти філоксери, міждержавної Угоди від 2 вересня 1860 року про торгівлю та мореплавство між Австро-Угорщиною та Росією, Торговельного договору між Австро-Угорщиною та Сербією від 6 травня 1881 року, Торговельної конвенції між Австро-Угорщиною та Францією від 18 лютого 1884 року; міждержавної Угоди від 9 серпня 1883 року між Австро-Угорщиною та Італією про впорядкування рибальства на озері Гарда та інших. Ці угоди були направлені на забезпечення захисту довкілля, життя та здоров'я людини від негативного впливу різних факторів.

Зокрема, Міжнародна конвенція від 3 листопада 1881 року про заходи, яких слід вживати проти філоксери, направлена на забезпечення захисту довкілля, життя та здоров'я людини від негативного впливу шкідників та захворювань рослин, на ефективну боротьбу зі шкідниками рослин та рослинних продуктів і запобігання їхньому міжнародному поширенню. Ця угода діяла аж до 1951 року, поки не була укладена Міжнародна конвенція про захист рослин, до якої в 2006 році приєдналася й Україна. Відповідно, сьогодні в Україні заборонено завозити з зараженої в не заражену філоксерою зону будь-який садивний матеріалу винограду.

Серед двосторонніх угод відмітимо угоду, укладену між Австро-Угорщиною та Італією в 1883 році про впорядкування рибальства на озері Гарда. Нею врегульовано порядок спільного користування двох держав об'єктами тваринного світу у водному середовищі. Встановлено заборони щодо погіршення стану ґрунтів та водного середовища, забруднення вод шкідливими речовинами, та щодо способів вилову риби.

Можемо зробити припущення, що ідеї та принципи Австро-Італійської угоди 1883 року знайшли своє відображення в правоустановчих документах

внутрішнього призначення усіх провінцій (коронних країв) Австро-Угорщини та правоохоронній практиці в питаннях захисту оточуючого середовища.

Іншою важливою формою міжнародного природоохоронного співробітництва стало проведення різноманітних з'їздів, конгресів, зборів та інших заходів екологічного спрямування, в роботі яких брали участь австрійські представники. Серед таких відзначимо XV Міжнародний з'їзд нафтовиків-бурильників, який проходив з 18 по 22 вересня 1901 року у Карлсбаді. У 1907 році у Відні відбувся Міжнародний конгрес з землеробства. В Парижі в 1909 році проходив Міжнародний конгрес охорони природи. У 1910 році у Відні відбулася Перша міжнародна мисливська виставка. II з'їзд Польських гірників та металургів відбувся у Львові 23–26 вересня 1910 року. З 17 по 20 вересня 1911 року в Будапешті проходив XXV Міжнародний з'їзд інженерів та бурових техніків. III з'їзд Польських гірників та металургів мав проходити в 1914 році у Варшаві. В зв'язку з початком Першої світової війни міжнародне природоохоронне співробітництво призупинилося і запланований з'їзд був перенесений на пізніший час.

Східна Галичина (в складі Галичини) була представлена на міжнародній арені з окремих питань охорони природи. Так, в 1901 році в Парижі проходив Перший нафтовий конгрес, де з усіх австрійських країв лише Галичина виступала окремо, делегувала свого представника.

У 1907 році в Парижі відбувся Перший мисливський конгрес, на якому була утворена Мисливська комісія конгресу, до якої від Галичини обрано графа С. Стадніцького (голову Галицького мисливського товариства), а також графа Я. Шептицького, батька голови УГКЦ Андрея Шептицького, депутата Австрійського парламенту, та графа З. Тарновського. Також представники Галичини брали участь в інших природоохоронних заходах.

Водночас, нами не знайдено жодного документального підтвердження підписання Галичиною (Західною чи Східною) самостійно, чи від імені Австро-Угорщини, міжнародної або міждержавної угоди природоохоронного характеру, що свідчить про імперську колоніальну політику щодо Галичини як

коронного краю (провінції). Представники Східної Галичини тільки брали участь у з'їздах, конгресах, зборах та інших заходах, які являються однією з форм міжнародного природоохоронного співробітництва.

В досліджуваний нами період не була винайдена ядерна зброя, не освоювався космічний простір. Людство не мало серйозних проблем з використанням атмосферного повітря, світового океану тощо. Відтак у праві міжнародних договорів екологічна тематика лише набирала наповнення. Але усвідомлення суспільством необхідності систематичної охорони і збереження природи як такої визріло по-справжньому вже в другій половині XIX століття.

ВИСНОВКИ

У дисертації міститься вирішення наукової проблеми, яка полягала в здійсненні історико-правової реконструкції та проведенні комплексного дослідження становлення і розвитку природоохоронних інститутів в Австрії в другій половині XIX – на початку XX століття, і на цій основі наукової оцінки процесів становлення природоохоронного законодавства Австрійської (з 1867 року – Австро-Угорської) імперії та безпосередньої практики його застосування в Королівстві Галичини та Лодомерії.

У результаті дослідження сформульовано низку положень, основні з них такі:

1. У вітчизняній та зарубіжній історико-правовій науці питання охорони навколишнього природного середовища, порядок раціонального використання природних об'єктів та забезпечення екологічної безпеки в XIX – на початку XX століття на території Австрійської (Австро-Угорської з 1867 року) імперії та в Східній Галичині в її складі комплексно не досліджувалися. Науковці розглядали лише окремі питання правового регулювання деяких природних об'єктів (земель, лісів) у цей період. Найбільш дослідженим є австрійське лісове природоохоронне законодавство. Натомість ряд питань, як-от участь Австро-Угорської імперії та КГЛ у міжнародному співробітництві з питань правового захисту довкілля, ще чекають належного опрацювання.

2. Джерельну базу наукової розвідки складають нормативно-правові акти, поміщені у Вісниках законів державних – В. з. д. (Reichsgesetzblatt) та Вісниках законів крайових – В. з. кр. (Landesregierungsblatt), або в «Dziennike ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem» – Dz. u. i r. kr. (збірник законодавства, який видавався польською мовою для коронного краю Галичини, Володимирії та Королівства Краківського). До них відносяться закони, цісарські патенти, розпорядження різних міністерств, міжнародні та міждержавні угоди, інші офіційні документи. Ці збірники зберігаються у

фондах державного архіву Івано-Франківської області, відділу рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника. Оригінальні тексти документів, опубліковані безпосередньо після їх прийняття, є абсолютно достовірним науковим джерелом.

Значна кількість документів, що стосуються передусім питань правореалізації, залишається не опублікованою. Використані дисертантом та вперше введені до наукового обігу архівні матеріали, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Львові (ЦДІАЛ), Державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО), Державному архіві Львівської області (ДАЛО), мають найвищу ступінь наукової достовірності, оскільки попередньо не «редагувалися» зацікавленими (наприклад, радянськими) науковцями та цензурою.

Науково-теоретичну базу дослідження складають напрацювання фахівців у галузі історії держави і права, екологічного права, адміністративного та кримінального права тощо. Опрацьована і критично осмислена загальнотеоретична та галузева правова література, періодичні видання, статистичні дані тогочасні та сучасні, а також інтернет-ресурси. Оцінка наукової достовірності цих груп джерел має здійснюватися з врахуванням особистості автора, його наукової репутації, а також часу виходу у світ наукової праці чи публіцистичного матеріалу.

3. Специфіка роботи обумовлює використання різноманітних наукових методів. Методологічну основу дисертаційного дослідження складають філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи.

Діалектичний метод дозволив охарактеризувати природоохоронну діяльність у зазначений період в її розвитку, за його допомогою визначено вплив конкретних історичних умов на становлення еколого-правових (природоохоронних) інститутів у праві Австро-Угорщини.

Послідовно розкрити взаємодію інститутів правової охорони природних об'єктів, життя та здоров'я людини від небезпечних та шкідливих впливів, у їх єдності, взаємозв'язку і взаємозалежності дозволило використання логічного

методу.

Серед загальнонаукових методів застосування історичного методу дало змогу виявити зміни, що відбулися в правотворенні Австрійської держави і Східної Галичини в її складі в другій половині XIX – на початку XX століття і розглянути становлення інститутів правової охорони природи.

Функціональний метод сприяв визначенню основних якостей і призначення природоохоронних інститутів та їх впливу на суспільні відносини.

При визначенні послідовності проведення дослідження і наступності викладення матеріалу застосовувався хронологічний метод, завдяки чому розглянуто правові інститути Австро-Угорщини другої половини XIX – початку XX століття відповідно до конкретно-історичних умов того часу.

Метод спостереження використовувався при опрацюванні документів та матеріалів, що становлять джерельну базу дослідження.

З метою визначення стану природних об'єктів та ефективності, раціональності використання природних ресурсів на території імперії загалом, і в Східній Галичині зокрема, застосовувався статистичний метод.

Зі спеціально-юридичних методів у роботі були використані: історико-правовий (з'ясовувалися закономірності експлуатації природних об'єктів у Східній Галичині у 1867–1918 рр., становлення та розвитку правового регулювання охорони природи в даний період), порівняльно-правовий (дав змогу виявити подібні та відмінні риси в регулюванні екологічних відносин у Східній Галичині в складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії та в сучасній Україні), формально-догматичний (використовувався для аналізу нормативно-правових актів) та метод тлумачення правових приписів (для з'ясування змісту правових норм, що містились у австрійських нормативно-правових актах, які визначали правовий режим природних об'єктів у 1867–1918 рр.).

4. При написанні дисертаційної роботи для означення територіальних меж дії тих чи інших нормативно-правових актів використовувалися географічні назви: Австрія, Австро-Угорщина, Австрійська (Австро-

Угорська з 1867 року) імперія, Галичина, Східна Галичина, коронний край Галичини і Володимирії (Лодомерії) з Великим Князівством Краківським, Королівство Галичини та Лодомерії (КГЛ). Загалом ці територіальні одиниці є загальновідомими, оскільки базуються на тогочасних державних та адміністративних розмежуваннях. Вимагає уточнення лише термін «Східна Галичина», під яким у науковій традиції розуміються ті повіти КГЛ, що перебували у юрисдикції Львівського апеляційного суду, на противагу Західній Галичині – повітам у юрисдикції Краківського апеляційного суду.

Екологічним правопорушенням в ХІХ столітті вважалося діяння, яке завдало безпосередню шкоду об'єктам природного середовища.

Встановлено, що природоохоронні відносини в Австро-Угорській імперії історично склалися протягом кінця ХІХ – початку ХХ століття, регулюючи передусім питання охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, тобто охорони життя і здоров'я людини від небезпечних антропогенних впливів, дії стихійних лих природи та природних явищ. Натомість питання радіаційного забруднення середовища, охорони озонового шару, культивування ГМО-продукції тощо – зі зрозумілих причин – потрапили в поле зору законодавців набагато пізніше.

Доведено, що природоохоронні інститути в австрійському праві другої половини ХІХ – на початку ХХ століття складали відносини: з приводу власності на природні об'єкти і їх ресурси та природокористування; управління; охорони навколишнього середовища від різних негативних та шкідливих впливів; по захисту екологічних прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб і відповідальності за негативні та шкідливі впливи на довкілля і життя та здоров'я людини.

5. Держава окремими законодавчими актами встановлювала відповідальність за порушення вимог раціонального природокористування. Юридична відповідальність у вигляді штрафу мала соціальну спрямованість, оскільки суми штрафів, накладених на порушників екологічного законодавства, перераховувалися у фонд допомоги бідним тієї місцевості, де

було вчинено правопорушення. В сучасній Україні доречно перейняти цю практику.

Характерним явищем тогочасного австрійського законодавства була взаємозаміна міри відповідальності: якщо винні особи не могли сплатити штраф через бідність, тоді грошова кара їм замінювалася арештом з розрахунку певна кількість золотих за 1 день арешту.

Специфіка австрійського (австро-угорського) законодавства полягала в тому, що інститут юридичної відповідальності за екологічні правопорушення носив диференційований характер, оскільки передбачались санкції за правопорушення з огляду на той чи інший природний об'єкт, а не докілья чи екологічний правопорядок в цілому. Свій вплив це знаходило, зокрема, й у тому, що приміром хижацьке вирубування лісу в межах приватних володінь, здійснюване власником, органи державної адміністрації намагалися зупинити шляхом умовлянь, а не застосування примусу.

Постійно вдосконалювалася кадастрова діяльність: окрім земельного, в Австрії проводився та був законодавчо врегульований кадастр й ін. природних об'єктів, зокрема, вод, лісів, надр (а також сільськогосподарських тварин).

Право власності на природні ресурси в австрійському праві XIX – початку XX століття базувалося на загальному цивільно-правовому інституті права власності, встановленому австрійським Цивільним кодексом 1811 року. Правовий режим права власності на природні об'єкти визначався різногалузевими актами тогочасного австрійського законодавства, що засвідчує складну юридичну природу цього інституту та його комплексний характер.

6. В період з другої половини XIX – початку XX століття австрійська влада видала важливі нормативно-правові акти природоохоронного характеру, які діяли доволі ефективно. Зокрема, комплексні нормативні акти: Лісовий закон 1852 р., Гірничий закон 1854 р., Водний закон 1869 р., а також спеціальні закони: Закон про полювання 1849 р., Закон про рибальство

1885 р., тощо. Окремо або додатково врегульовували природоохоронні відносини також закони та підзаконні акти інших галузей права: Цивільний кодекс 1811 р., Кримінальний закон 1852 р., Закон про ґрунтові (поземельні) книги 1871 р., Закон про товарні склади 1889 р. та ін. Окремі з них (Цивільний кодекс 1811 р., Кримінальний закон 1852 р., Лісовий закон 1852 р., Гірничий закон 1854 р., Закон про ґрунтові (поземельні) книги 1871 р.) залишалися чинними в Східній Галичині в складі Другої Речі Посполитої.

Австрійський Лісовий закон від 3 грудня 1852 року став найбільш повним законодавчим актом, який регулював суспільні відносини, пов'язані з охороною лісів і веденням лісового господарства в імперії.

Пропонується здійснювати поділ австрійського природоохоронного законодавства за предметом регулювання на:

1) Загальні закони, що визначали правовий режим природних об'єктів: Лісовий закон 1852 р., Гірничий закон (Закон про надра) 1854 р., Водний закон 1869 р., Закон про полювання 1849 р., Закон про рибальство 1885 р.;

2) Закони та підзаконні акти, що визначали порядок використання природних об'єктів і відповідальність за порушення вимог охорони та використання природних об'єктів: Цивільний кодекс 1811 р., Кримінальний закон 1852 р., Закон про запобігання поширенню виноградних шкідників (*Phylloxera vastatrix*) 1875 р., Закон про фінансування регулювання річки Мури 1875 р., Закон про фінансування регулювання річки Гайль 1875 р., Закон про використання річки Наренти та осушення Нарентської долини в Далмації 1875 р., Закон про порядок видобутку мінералів 1884 р., Закон про регулювання річки Гнила Липа 1886 р., Закон про регулювання річки Дністер на ділянці Розвадів-Журавно 1893 р., Закон про регулювання річки Дністер 1896 р., Закон про регулювання річки Лімниця 1899 р., Закон про повноваження гірничої влади 1871 р., Повідомлення міністерства сільського господарства (землеробства) про його повноваження в справах полювання, польової поліції та рибальства 1869 р., Розпорядження міністерства

сільського господарства (землеробства) про порядок здачі іспитів земельними управлінцями 1875 р., Розпорядження міністерств сільського господарства (землеробства), внутрішніх справ та фінансів про заборону ввезення з Північної Америки картоплі, ураженої колорадським жуком 1875 р., Розпорядження міністерств торгівлі, сільського господарства (землеробства) за погодженням з міністерством внутрішніх справ 1884 р. про порядок здійснення морського рибальства, Розпорядження міністерств внутрішніх справ, торгівлі та фінансів про заборону ввезення з Гібралтару вживаних речей 1885 р. (з метою запобігання епідеміям та епізоотіям– Л. К.) тощо.

3) Міжнародні та міждержавні угоди за участю Австрії, якими врегульовано природоохоронні відносини: Міжнародна конвенція від 1881 р. щодо захисту насаджень та ґрунтів від поширення виноградних шкідників (філоксери); Угода між Австро-Угорщиною та Сербією від 1881 р. про недопущення поширення інфекційних хвороб серед тварин; Конвенція про судноплавство від 1882 р. (між Австро-Угорщиною та Сербією); Угода між Австро-Угорщиною та Італією 1883 р. про впорядкування рибальства на озері Гарда; міждержавна Угода 1860 р. між Австро-Угорщиною та Росією про торгівлю та мореплавство; Торговельний договір 1881 р. між Австро-Угорщиною та Сербією тощо.

Важливим є питання про співвідношення австрійського державного та галицького крайового законодавства в правовому регулюванні охорони природи. Австрійське крайове (конкретно, ведемо мову про галицьке) природоохоронне законодавство відіграло вагомий роль у правовому регулюванні охорони та використання природних об'єктів. Відтак джерельну базу доцільно поділити також за територією дії та обсягом повноважень суб'єкта нормотворчості:

1) загальнодержавні законодавчі акти: Лісовий закон 1852 р., Гірничий закон (Закон про надра) 1854 р., Водний закон 1869 р., Закон про полювання 1849 р., Закон про рибальство 1885 р., Закон про запобігання поширенню

виноградних шкідників (*Phylloxera vastatrix*) 1875 р., Закон про фінансування регулювання річки Мури 1875 р., Закон про фінансування регулювання річки Гайль 1875 р., Закон про використання річки Наренти та осушення Нарентської долини в Далмації 1875 р., Закон про порядок видобутку мінералів 1884 р., Закон про регулювання річки Гнила Липа 1886 р., Закон про регулювання річки Дністер 1896 р. тощо.

2) галицькі крайові законодавчі акти: а) закони – Галицький закон 1869 р., який забороняв полювання та продаж альпійських тварин, що водяться в Татрах, та диких кіз; Крайовий Водний закон 1875 р.; Крайовий закон 1882 р., яким передбачалися деякі заходи щодо піднесення рибальства у водному середовищі Краю; крайовий Гірничий закон 1884 р.; Крайовий Закон про риболовлю 1887 р.; Крайовий закон про охорону тваринного світу 1875 р.; Галицький мисливський закон 1897 р.; Галицький мисливський закон 1909 р.; б) підзаконні нормативно-правові акти – Повідомлення ц. к. Намісництва про міри запобігання зараженню тварин 1875 р.; Гірничо-поліційні приписи для копалень воску земного (озокериту) в Галичині 1897 р., видані Краківським Гірничим староством; Розпорядження Намісництва від 1909 р. про охоронні заходи тощо.

7. В австрійському праві досліджуваного періоду природоохоронні відносини (зокрема, водні, лісові, земельні, з приводу полювання та рибальства, гірничі) регулювалися нормами цивільного, адміністративного та кримінального права.

Під правову охорону австрійського фауністичного законодавства, зокрема мисливського, підпадали дикі та свійські тварини. Це дозволяло ефективно боротися з поширенням епізоотій. Водночас австрійське законодавство містило норми, якими дозволялося і навіть зобов'язувалося знищувати об'єкти тваринного світу. Так, Галицьким мисливським законом 1897 року встановлено, що у місцевостях, де дикі кабани завдають великої шкоди сільському господарству, уповноважені до полювання зобов'язані їх відстрілювати. При недостатньому відстрілі відповідальність за завдану

шкоду покладалась на власника права полювання в цій місцині.

В Австро-Угорщині в середині XIX – на початку XX століття рослинний світ, атмосферне повітря та природно-заповідний фонд окремими нормативними актами не регулювалися. Ці питання розглядалися лише опосередковано – нормативними актами інших галузей, в основному цивільними та кримінальними, а також природоохоронними, що визначали правовий режим різного роду природних об'єктів (наприклад, лісове законодавство регулювало питання захисту лісової рослинності). Відтак тваринний і рослинний світ підлягали правовій охороні відповідно до умов тогочасного розвитку Австрійської держави і міжнародних відносин у сфері охорони навколишнього середовища – адже МСОП, Червона книга, ін. інституції з'являються лише в другій половині XX століття.

Австрійським законодавством захист атмосферного повітря здійснювався лише щодо запобігання шкідливому впливу повітряної суміші на здоров'я людей та навколишнє природне середовище – шляхом дотримання санітарно-епідеміологічних вимог та захисту від дії біологічних шкідливих речовин, що з'являються в процесі господарської діяльності людини. Не регулювався захист атмосфери (зовнішньої газової оболонки Землі, яка – у тропосфері – сягає від її поверхні в космічний простір приблизно на 800 км.), що обумовлювалося відносно низьким рівнем техногенної діяльності людства в XIX – на початку XX століття.

8. Природоохоронна справа в Австро-Угорській імперії на початку XX століття набула стану, що загалом відповідав тогочасним європейським стандартам. Вже на тоді в державі сформувався доволі потужний природоохоронний рух. Це підтверджено практикою чисельних природоохоронних організацій (товариств), в т. ч. на теренах Східної Галичини, чия діяльність регулювалася відповідними підзаконними актами. Громадські природоохоронні інституції та загалом, природоохоронні правові традиції в Австро-Угорській імперії почали активно формуватися з середини XIX століття, часу видання основних комплексних нормативно-правових

актів природоохоронного характеру.

9. Австро-Угорщина була активною учасницею міжнародних та міждержавних європейських угод природоохоронного характеру, укладення яких пошавилося з другої половини XIX століття. Не виявлено документальних підтверджень підписання Галичиною самостійно, чи від імені Австро-Угорщини, міжнародної або міждержавної угоди природоохоронного характеру. Це свідчить про імперську колоніальну політику Відня щодо Галичини як коронного краю (провінції). Разом з тим представники Східної Галичини брали участь у з'їздах, конгресах, зборах та інших заходах міжнародного природоохоронного співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти

1. Актъ додатковый къ акту о кораблеплавбъ для устій Дуная зъ дня 2. Листопада 1865 (В. 3. д. № 109), (подписаний в Галаць дня 28 Мая 1881 н. ст.) // Въстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думъ заступленыхъ. – Рочникъ 1882. – № 113, часть XL. – Въдень : Тискомъ цъсарско-королевской надворной и статской печатнъ, 1882. – С. 451–458.
2. Водний кодекс України від 6 червня 1995 року № 213/95–ВР [Текст] // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 24. – Ст. 189 (з наст. змінами).
3. Господарський кодекс України : за станом на 15 травня 2007. : (відповідає офіц. текстові). – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. – 192 с. – (кодекси України).
4. Довременное розпоряженіє министерства земледѣлія вѣ порозуменіи сѣи минист. для богочестія и просвѣщенія зъ дня 28 Цвѣтня 1875, дотычно дипломовыхъ испытывъ на ц. к. высокой школь для управы земли во Вѣдни // Въстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думъ заступленыхъ. – Рочникъ 1875. – № 82, часть XXIX. – Въдень : Тискомъ цъсарско-королевской надворной и статской печатнъ, 1875. – С. 199–202.
5. Договоръ торговельный зъ дня 6 Мая 1881 mezi Австрією-Уграми и Сербією // Въстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думъ заступленыхъ. – Рочникъ 1882. – № 84, часть XXIX. – Въдень : Тискомъ цъсарско-королевской надворной и статской печатнъ, 1882. – С. 291–302.
6. Законъ зъ дня 17 Грудня 1862., що до введеія Книги торговельного закона // Переводы изъ Въстника законовъ державныхъ для Королевства Галиціи и Великого Княжества Краковскаго. – Рокъ 1863. – № 17, часть II. – Въдень : Выдана и розослана дня 27. Червця 1863. – С. 35–147.
7. Законъ зъ дня 30 Мая 1869., (въ XLI. ч. Въстника зак. державныхъ, ч. 93., выданой дня 11. Червця 1869.), дотычно постановленій о правъ воды,

застереженныхъ державному законодательству // Вѣстникъ законовъ и распоряженій краевыхъ для Королевства Галиціи и Володимиріи разомъ съ великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1869. – № 95. – Львовъ : Въ ц. к. Галиційской скарбово-державной типографіи, 1869. – С. 613–620.

8. Законъ зъ дня 21 Липця 1871, дотычно уряженія и круга дѣйствія горничихъ властей // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1871. – № 77, часть XXXIII. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1871. – С. 207–211.

9. Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія нового нотаріатского порядка // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1871. – № 75, часть XXXII. Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1871. – С. 161–204.

10. Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія общаго закона о грунтовихъ (поземельнихъ) книгахъ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1871. – № 95, часть XXXVII. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1871. – С. 241–269.

11. Законъ зъ дня 22 Марта 1875, дотычно управильненія рѣки Наренты и высушиванія Нарентской долины // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1875. – № 35, часть XIV. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. – С. 96.

12. Законъ зъ дня 24 Марта 1875, дотычно даванія прибавки изъ статского скарбу до коштовъ управильненія рѣки Мура въ Сиріи // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1875. – № 36, часть XIV. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. – С. 97.

13. Законъ зъ дня 1 Цвѣтня 1875, дотычно подвышенія совокупной

квоты безнаровостовыхъ передатковъ изъ статскихъ средствъ, громадамъ и приватникамъ въ овыхъ частяхъ Ческого лѣса, которіи страдаютъ отъ коровыхъ хрущей // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1875. – № 53, часть XVIII. – Вѣдень: Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. – С. 130.

14. Законъ зъ дня 1 Цвѣтня 1875, дотычно устройства биржей // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1875. – № 67, часть XXIII. – Вѣдень: Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. – С. 153–157.

15. Законъ зъ дня 3. Цвѣтня 1875, дотычно отворенія додатковыхъ кредитовъ къ статскому предосчоту на рокъ 1875 // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1875. – № 54, часть XX. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. – С. 130–132.

16. Законъ зъ дня 3. Цвѣтня 1875, дотычно меръ противъ розширенія винной гнѣды (*Phylloxera vastatrix*) // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1875. – № 61, часть XX. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. – С. 141–145.

17. Законъ зъ дня 19. Цвѣтня 1875, дотычно причинку изъ статского скарбу до коштовъ управильненія рѣки Гайль въ Корутаніи // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1875. – № 97, часть XXXV. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. – С. 257.

18. Законъ зъ дня 15. Марта 1876, дотычно призволенія вспоможеній и передатковъ изъ статскихъ средствъ для околицъ королевства Галиціи, которіи нуждою суть поражени // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1876. – № 30, часть XII. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1876. – С. 77–78.

19. Законъ зъ дня 8. Мая 1876, дотычно заключенія угоды съ краєвымъ заступствомъ Краины, въ цѣли управильненія отношеній державы къ фонду отбремененія грунтовъ въ Краинѣ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1876. – № 72, часть XIX. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1876. – С. 150–151.

20. Законъ зъ дня 24. Листопада 1876, которымъ измѣняютъ ся и дополняютъ некоторіи установы закона зъ дня 30. Цвѣтня 1870 (В. 3. д. № 68) объ устройствѣ публичной службы здоровья // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1876. – № 137. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1876. – С. 254–259.

21. Законъ зъ дня 21 Червця 1882, которымъ краєвому банку королевства Галиціи и Володиміріи съ великовоеводствомъ Краковскимъ удѣляе ся управленіе, политичною дорогою примусовою взыскати залеглии нарости и рочнїи уплаты своихъ ипотечарныхъ требованій // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1882. – № 81. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1882. – С. 228–229.

22. Законъ зъ дня 24. Мая 1882, которымъ перемѣняютъ ся карноправнїи установы закона зъ дня 29. Лютого 1880 (В. з. д. № 35), дотычно охороны отъ заразливыхъ скотскихъ хоробъ и ихъ уничтоженія, и закона зъ дня 29. Лютого 1880 (В. з. д. № 37), дотычно охороны отъ чумы рогатого скота и еи уничтоженія // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1882. – № 51, часть XX. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1882. – С. 201–203.

23. Законъ зъ дня 6. Червця 1882, дотычно управильненія Дуная въ архикняжествѣ Ракусъ ниже Анизы // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1882. –

№ 68, часть XXIV. – Вѣдѣнь : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1882. – С. 234–236.

24. Законъ зѣ дня 6. Червця 1882, дотычно отворенія додатковыхъ кредитовъ къ предосчоту ц. к. министерства дѣль внутреннихъ на рокъ 1882 // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1882. – № 69, часть XXIV. – Вѣдѣнь : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1882. – С. 236–238.

25. Законъ зѣ дня 6. Червця 1882, дотычно увольненія отъ оплатъ для договоровъ и иныхъ грамотъ, которіи заключати ся мають на подставѣ краєвого закона зѣ дня 27. Грудня 1881 (В. з. кр. Nr. 5 ex 1881) взглядомъ насаженія Карста льсомъ въ области мѣста Терста // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1882. – № 71, часть XXV. – Вѣдѣнь : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1882. – С. 241.

26. Законъ зѣ дня 11. Мая 1884, которымъ въ для Королевствъ Галиціи и Володимірії съ великимъ воеводствомъ Краковскимъ и въ воеводствомъ Буковинъ управильняе ся право добыванія минераловъ, которіи по своему содержанію земной живиць могутъ ужитковани быти // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1884. – № 71, часть XXI. – Вѣдѣнь : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 192–195.

27. Законъ зѣ дня 21. Червця 1884, о занятіи молодежныхъ работниковъ и женщинъ, потомъ о треваніи дневной работы и недѣльномъ спокою при горництвѣ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1884. – № 115, часть XXXVI. – Вѣдѣнь : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 367–368.

28. Законъ зѣ дня 30. Червця 1884, дотычно пособія краевой культуръ на области водной будовы // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1884. – № 116, часть

XXXVI. – Вѣдѣнь : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 369–373.

29. Законъ зѣ дня 30. Червця 1884, дотычно мерѣ въ цѣли безвредного отвѣденія горскихъ водъ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1884. – № 117, часть XXXVI. – Вѣдѣнь : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 374–380.

30. Законъ зѣ дня 25. Цвѣтня 1885, дотычно управильненія рыболовства въ межиземныхъ водахъ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1885. – № 58. – Вѣдѣнь : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1885. – С. 164–166.

31. Законъ зѣ дня 7. Марта 1885, дотычно увольненія отъ належитостей для договоровъ и иныхъ грамотъ, которіи изготовляти ся мають въ цѣли зарощенія Карста льсомъ въ Горицъ и Градищи на подставѣ краевого закона зѣ дня 9. Грудня 1883 (В. з. кр. № 13 ех 1884 // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1885, часть XI : издано и розослано дня 4. Цвѣтня 1885. – № 29. – Вѣдѣнь : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1885. – С. 101.

32. Законъ зѣ дня 28. Цвѣтня 1889, дотычно учрежденія дѣланности публичныхъ складовыхъ домовъ, и взглядомъ выставляемыхъ ними картъ складовыхъ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1889. – № 64, часть XXVII. – Вѣдѣнь : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1889. – С. 213–222.

33. Законъ зѣ дня 2 Серпня 1892, которымъ установляе ся корона валюта // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1892. – № 126, часть XLIII. – Вѣдѣнь : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1892. – С. 641–645.

34. Закон із 25. жовтня 1896, о прямих особистих податках (безпосередних о. п.). // Вістник законів державних для королівств і країв, заступлених в раді державній. – Рочник 1896. – № 220, випуск LXXXIV. – Відень : Із цісарско-королівської надворної та державної печатні, 1896. – С. 673–732.

35. Закон з дня 5. Марта 1897 котрим видає ся ловецкий закон для Королівства Галичини Володимирії з Великим Княжеством Краківським // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівства Галичини і Володимирії з Великим Княжеством Краківським. – Річник 1897. – № 71. – Львів : З печатні В. Лозіньского, 1897. – С. 247–274.

36. Закон з дня 19. марця 1897, о регуляції середньої секції річки Гнила Липа // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівства Галичини і Володимирії з Великим Княжеством Краківським. – Річник 1897. – № 20. – Львів : З печатні В. Лозіньского, 1897. – С. 102–104.

37. Закон з дня 23. цвѣтня 1909, доповняющий постанови § 18 краєвого статута Королівства Галичини і Володимирії з Великим Князівством Краківським, оголошеного ціс. пат. з 26. лютого 1861 В. з. д. Ч. 20 // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівств Галичини і Володимирії wraz з Великим Князівством Краківським. – Річник 1909. – № 42. – Львів : З друкарні В. Лозіньского. Під зарядом Й. Недопада, 1909. – С. 96.

38. Закон з дня 12. мая 1909, о затыгненю позички на вменшене елементарних нещастъ в році 1908 // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівств Галичини і Володимирії wraz з Великим Князівством Краківським. – Річник 1909. – № 47. – Львів : З друкарні В. Лозіньского. Під зарядом Й. Недопада, 1909. – С. 99–100.

39. Закон з дня 16. вересня 1909, змінюющий постанови §§ 41 і 87 краєвого закона водного з дня 14. марця 1875 В. з. кр. Ч. 38 // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівств Галичини і Володимирії wraz з Великим Князівством Краківським. – Річник 1909. – № 135. – Львів : З друкарні В. Лозіньского. Під зарядом Й. Недопада, 1909. – С. 218–219.

40. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264–ХІІ; в редакції Закону від 14 липня 2011 року № 3530–17 [Текст] – (з наст. змінами) – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

41. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року; в редакції Закону від 21 червня 2001 року № 2556–ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 48. – Ст. 252 (з наст. змінами).

42. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року № 2456–ХІІ [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502 (з наст. змінами).

43. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781–ХІІ [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50 (з наст. змінами).

44. Закон України «Про рослинний світ» від 9 квітня 1999 року № 591–ХІV [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22–23. – Ст. 198 (з наст. змінами).

45. Закон України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 року № 2894–ІІІ [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – Ст. 97 (з наст. змінами та доповненнями).

46. Закон України «Про мисливське господарство та полювання» від 22 лютого 2000 року № 1478–ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 18. – Ст. 132 (з наст. змінами та доповненнями).

47. Закон України «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин» від 4 червня 2009 року № 1445–VІ // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 42. – Ст. 635.

48. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768–ІІІ [Текст] // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27 (з наст. змінами).

49. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073–X [Текст] – (з наст. змінами) – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

50. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 року № 132/94–ВР [Текст] – (з наст. змінами) – [електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.

51. Конвенція о кораблеплавбѣ зъ дня 22. Лютого 1882, mezi Австрією-Уграми и Сербією // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1882. – № 85, часть XXIX. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1882. – С. 330–343.

52. Конституція України від 28 червня 1996 року в редакції тлумачення від 15 травня 2014 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show254к/96-вр>.

53. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341–III [Текст] – (з наст. змінами) – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

54. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852–XII в редакції закону від 8 лютого 2006 р. № 3404–IV [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 21. – Ст. 170 (з наст. змінами).

55. Межинародна конвенція зъ дня 3. Листопада 1881, дотычно винной гнѣды // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1882. – № 105, часть XXXVI. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1882. – С. 427–438.

56. Міжнародна конвенція з охорони птахів, які корисні в сільському господарстві від 19 березня 1902 року : за станом на червень 2008 року – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/basevi/ua-hmwbft.htm>. – Назва з титул. екрана.

57. Наказ Державного комітету рибного господарства України «Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства» від 15 лютого 1999 р., № 19 – (з наст. змінами) – [електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi – Назва з титул. екрана.

58. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / [Бек Ю. Б., Богдан Й. Г., Герц А. А. та ін.] ; за ред. В. М. Коссака . – [вид. 2, змінене і доп.]. – К. : Істина, 2008. – 992 с.

59. Обвѣщенє міністерства краєвои въздѣланности и горництва зѣ дня 1. Грудня 1849, котрымъ оголошує ся въ обще оучрежденє аустрійского геологического державного заведенія // Общій законовъ державныхъ и Правительства вѣстникъ для Цѣсарства Аустріи. – Рочникъ 1850 – № 57, перва часть обѣймає I–XXXV части, выданіи въ мѣсяцяхъ Сѣчню, Лютомъ и Мартѣ 1850. – Вѣдень : Зѣ ц. к. надворной и статской тискарнѣ, 1852. – С. 635–636.

60. Обвѣщеніє министерства земледѣлія зѣ дня 14. Лютого 1869., (въ X. части Вѣстника зак. держ., ч. 22., выданой дня 18. Лютого 1869.), дотычно его круга дѣйствія въ справахъ ловецтва, полевой полиціи и рыболовства // Вѣстникъ законовъ и распорядженій краєвыхъ для Королевств Галиціи и Володимиріи разомъ съ великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1869. – № 23. – Львовъ : Въ ц. к. Галиційской скарбово-державной типографіи, 1869. – С. 155.

61. Оустава зѣ дня 21. Студня 1874, обовязуюча для королевства Галиціи и Володимиріи съ великимъ княжествомъ Краковскимъ о охоронѣ гдекотрыхъ звѣрятъ для оуправы земель пожиточныхъ // Вѣстникъ законовъ и распорядженій краєвыхъ для Королевств Галиціи и Володимиріи разомъ съ великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1875. – № 10, часть III : выдано и розослано дня 6. Лютого 1875. – Львовъ : Зѣ печатнѣ Л. І. О. Рогоша, 1875. – С. 11–15.

62. Оустава зѣ дня 30. Сѣчня 1875, обовязуюча для Королевства Галиціи и Володимиріи вразѣ зѣ Великимъ Княжествомъ Краковскимъ о охоронѣ звѣрины // Вѣстникъ законовъ и распорядженій краєвыхъ для Королевств Галиціи и Володимиріи разомъ съ великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1875. – № 16, часть III : выдано и розослано дня 6. Лютого 1875. – Львовъ : Зѣ печатнѣ Л. І. О. Рогоша, 1875. – С. 23–25.

63. Обвѣщенє ц. к. Намѣстництва во Львовъ зѣ дня 25. Лютого

Ч. 8212 дотычно середковъ осторожности въ цѣли избеженія заразы скота // Въстникъ законовъ и распорядженій краевыхъ для Королевства Галиціи и Володимиріи разомъ съ Великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1875. – № 17, часть VI : выдано и розослано дня 20. Марта 1875. – Львовъ : Зъ печатнь Л. І. О. Рогоша, 1875. – С. 27.

64. Обвѣщеніе ц. к. горничого Староства въ Краковъ зъ дня 28. Лютого 1875 Ч. 288 взглядомъ отнята гденекотрыхъ плосканій зъ подь горничой оуправы // Въстникъ законовъ и распорядженій краевыхъ для Королевства Галиціи и Володимиріи разомъ съ Великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1875. – № 35, часть XIII : выдано и розослано дня 20. Мая 1875. – Львовъ : Зъ печатнь Л. І. О. Рогоша, 1875. – С. 65.

65. Оустава водна зъ дня 14. Марта 1875, обовязуюча для Королевства Галиціи и Володимиріи вразъ зъ Великимъ Княжествомъ Краковскимъ // Въстникъ законовъ и распорядженій краевыхъ для Королевств Галиціи и Володимиріи разомъ съ великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1875. – № 38, часть XV : выдано и розослано дня 10. Юнїя 1875. – Львовъ : Зъ печатнь Л. І. О. Рогоша, 1875. – С. 75–104.

66. Обвѣщеніе министерства земледѣлія зъ дня 15. Липця 1882, дотычно приступу Бельгїи до межинародной конвенціи винной гнѣдь, зъ дня 3. Листопада 1881 // Въстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1882. – № 106, часть XXXVI. – Вьдены : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнь, 1882. – С. 438.

67. Обвѣщеніе совокупного министерства зъ дня 26. Цвѣтня 1885, дотычно ухвалы державной думы о цѣсарскомъ распорядженіи зъ дня 28. Липця 1884 (В. З. д. № 130), которымъ призволены были запомоги изъ статскихъ средствъ для околицъ навѣщенныхъ заводенїями въ Галиціи, Володимиріи и Краковъ // Въстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1885. – № 59. – Вьдены : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнь, 1885. – С. 166.

68. Обв'ященіє министерства земледѣлія зъ дня 27. Грудня 1883, дотычно приступленія Низоземья до межинародной конвенціи зъ дня 3. Листопада 1881 (В. з. д. № 105 ex 1882) о винной гнѣдъ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1884. – № 3, часть I. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 2.

69. Обв'ященіє министерства финансовъ зъ дня 25. Сѣчня 1884, дотычно податкового мультиплюма (умноженія) при дохоженіи вартости недвижимыхъ вещей грунтовому податку подлѣгающихъ, въ цѣли вимѣренія належитостей // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1884. – № 18, часть IV. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 17.

70. Обв'ященіє министерства земледѣлія зъ дня 12. Серпня 1885, дотычно приступленія Сербіи до межинародной конвенціи о винной гнѣдъ зъ дня 3. Листопада 1881 // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1885. – № 115, часть XXXVI. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1885. – С. 265.

71. Оповістка міністра торговлі за порозумінем з міністром внутрішних справ з 16. серпня 1907 в справі основи промислового устава // Вістник законів державних для королівств і країв, заступлених в раді державній. – Річник 1907. – № 199, випуск LXXXIX. – Відень : Із цѣсарско-королівскої надворної та державної печатні, 1907. – С. 757–822.

72. Оповіщенє ц. к. Суду Краєвого висшого у Львові о заіменованю знатоків на рік 1909 до оцінки ґрунтів вивласнених під залізницю і прав уряджень водних для будови доріг водних і регуляції рік // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівств Галичини і Володимирії враз з Великим Князівством Краківським. – Річник 1909. – № 18. – Львів : З друкарні В. Лозиньского. Під зарядом Й. Недопада, 1909. – С. 57–60.

73. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Тимчасовий порядок

ведення рибного господарства і здійснення рибальства» від 28 вересня 1996 р., № 1192 – [електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi – Назва з титул. екрана.

74. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок здійснення любительського і спортивного рибальства» від 18 липня 1998 р., № 1126 – [електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi – Назва з титул. екрана.

75. Приписи гірничо-поліційні для копалень воску земного в Галичині з дня 16. Вересня 1897 Ч. 2.874 видані ц. к. Староством гірничим в Кракові // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівства Галичини і Володимирії з Великим Княжеством Краківським. – Річник 1897. – № 65. – Львів : З печатні В. Лозіньського, 1897. – С. 215–241.

76. Роспоряженъе міністерства правосудія въ порозумльню съ міністерствомъ краевой въздъланности и горництва зъ дня 24. Лютого 1850, до горничо судовыхъ сенатовъ корунныхъ краевъ Ракуссъ нижше и выжше Анизы, Солнограда, Чехъ, Моравы и Шлеска, Тіролю и Форарльвергу, Стирії, Корутаніи и Краины, възглядомъ того, якъ ся въ будучности горничи книги и горничо-ленни предпримъченія мають оутримовати въ зримости // Общій законвъ державныхъ и Правительства възстникъ для Цъсарства Аустріи. – Рочникъ 1850 – № 73, перва часть обьимає I–XXXV части, выданіи въ мьсяцяхъ Съчню, Лютомъ и Мартъ 1850. – Въдень : Зъ ц. к. надворной и статской тискарнь, 1852. – С. 655–657.

77. Роспоряженъе міністерства краевой въздъланности и горництва зъ дня 14. Марта 1850, възглядомъ тимчасового устройства горничихъ урядовъ въ корунныхъ краяхъ Чехахъ, Моравъ и Шлеску // Общій законвъ державныхъ и Правительства възстникъ для Цъсарства Аустріи. – Рочникъ 1850 – № 123, часть XXXV, выдана 30 Марта 1850. – Въдень : Зъ ц. к. надворной и статской тискарнь, 1852. – С. 723–732.

78. Розпорадженъе міністерства фінансовъ зъ дня 4. Жолтня 1854, (въ Въстнику державныхъ законвъ, ч. 267, части LXXXLIII., изданной д. 14.

Жолтня 1854), котрымъ въ мѣру оудѣленого Всевысочайшимъ рѣшеньемъ зъ дня 28. Вересня 1854 оуполномочена предписують ся для всехъ корунныхъ краевъ, отъ начала дѣлательности нового общого горничого закона отъ дня 23. Мая 1854 почавши выведеніи изъ надана рудокопнѣ горнычїи данины // Въстникъ краєвого Правительства для оуправительственной области Намѣстничества въ Львовѣ. – Рокъ 1854. – № 273, отдѣль первый, часть XLIV : выдана и розслана дня 16. Грудня 1854. – Львовѣ : Въ ц. к. Галиційской скарбово-державной типографїи, 1854. – С. 805–808.

79. Розпорядженье мїністерства правосудїя зъ дня 13. Грудня 1854, (въ Въстнику державныхъ законовъ, ч. 314, части СШ., изданной д. 23 Грудня 1854), дѣятелне для всѣхъ коронныхъ краевъ, изъятно Ломбардско-венецкого королевства Далмаціи и Войскового Пограничья, котрымъ, къ выконуваню горничого судовластія назначенымъ судовымъ оурядамъ, выдають ся предписы исполненя къ застосованю §§ 138–167 общого горничого закона отъ дня 23. Мая 1854, числ. 146 Въстника законовъ державныхъ, на существующїи оуже общничества // Въстникъ краєвого Правительства для оуправительственной области Намѣстничества въ Львовѣ. – Рокъ 1854. – № 322, отдѣль первый, часть XLIV : выдана и розслана дня 16. Грудня 1854. – Львовѣ : Въ ц. к. Галиційской скарбово-державной типографїи, 1854. – С. 1028–1030.

80. Розпоряженіе министерства земледѣлія зъ дня 13 Лютого 1875, дотычно испята для техничной службы въ управительствѣ статскихъ льсовъ // Въстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1875. – № 9, часть IV. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. – С. 13–16.

81. Розпоряженіе министерства земледѣлія зъ дня 21 Лютого 1875, дотычно уживанїя метричной мѣры и тяжести при горничихъ властяхъ // Въстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1875. – № 14, часть IV. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. – С. 34.

82. Розпоряженіе министра земледѣлія зъ дня 19. Мая 1875, дотычно

нового устава для управления добръ Буковинского греко-восточного религійного фонда (льсовъ, доменовъ и горничихъ копальней) // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1875. – № 81, часть XXVIII. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. – С. 189–197.

83. Роспоряженіе министерства земледѣлія, дель внутреннихъ, финансовъ и торговли зъ дня 29. Цвѣтня 1875, дотычно заказу на привозъ картофлей изъ соединеныхъ державъ съверной Америки, яко и отпадлинъ и материаловъ упаковки такихъ картофлей // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1875. – № 73, часть XX. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. – С. 175.

84. Розпоряженъе Министерства рольництва въ порозумльню зъ Министерствомъ внутреннихъ дель и торговль зъ дня 9. Липця 1875, обовязуюче въ Королевствъ Галиціи и Володимиріи зъ Краковскимъ Княжествомъ, дотычно вида знаковъ до означеня высокости воды, и осторожностей, яки при ихъ оуоставленю заховани бути мають // Вѣстникъ законовъ и роспоряженій краевыхъ для Королевствъ Галиціи и Володимеріи разомъ съ великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1875. – № 69, часть XXVII : выдано и розослано дня 30. Октобрія 1875. – Львовъ : Зъ печатнѣ Л. І. О. Рогоша, 1875. – С. 215–223.

85. Розпоряженъе Министерства рольництва въ порозумльню зъ министерствомъ внутреннихъ дель, правосудія и торговль зъ дня 9. Липця 1875, обовязуюче въ Королевствъ Галиціи и Володимеріи зъ Великимъ Княжествомъ Краковскимъ взглядом оуладженя и провадженя водныхъ книгъ, зо зборомъ водныхъ мапъ и дотычныхъ документовъ // Вѣстникъ законовъ и роспоряженій краевыхъ для Королевствъ Галиціи и Володимеріи разомъ съ великимъ Княжествомъ Краковскимъ. – Рокъ 1875. – № 70, часть XXVII : выдано и розослано дня 30. Октобрія 1875. – Львовъ : Зъ печатнѣ Л. І. О. Рогоша, 1875. – С. 223–230.

86. Роспоряженіє министерства торговли зъ дня 15. Грудня 1875, дотычно лекарскихъ скринокъ, которіи на борть морско-торговельныхъ кораблей возити ся мають // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1875. – № 152, часть XXI. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1875. – С. 344–345.

87. Роспоряженіє министерства земледѣлія, дель внутреннихъ и торговли зъ дня 17. Цвѣтня 1876, дотычно перемѣны меръ находящихся ся въ льсовомъ законѣ зъ дня 3. Грудня 1852 на метричну мѣру // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1876. – № 64, часть XIX. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1876. – С. 133–134.

88. Роспоряженіє министерства земледѣлія, дель внутреннихъ и торговли зъ дня 17. Цвѣтня 1876, дотычно перемѣны на метричну мѣру овои меры, котора находитъ ся въ ловецкомъ законѣ зъ дня 7. Марта 1849 // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1876. – № 66, часть XIX. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1876. – С. 135.

89. Роспоряженіє министерства земледѣлія и торговли зъ дня 28. Цвѣтня 1876, дотычно перемѣны на метричну мѣру меръ, находящихся ся въ горничомъ законѣ зъ дня 23. Мая 1854 // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1876. – № 71, часть XIX. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1876. – С. 149–150.

90. Роспоряженіє министерства для краевой обороны, министерства земледѣлія и министерства дель внутреннихъ зъ дня 11. Серпня 1876, дотычно представленія коней (тяжарныхъ животень) перед комиссією классификаціи коней въ мѣстцѣ довременного пребыванія // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1876. – № 110, часть XXX. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и

статской печатнѣ, 1876. – С. 257–258.

91. Роспоряженіе министерства земледѣлія зъ дня 13. Жолтня 1876, которымъ обвѣщае ся постановленіе центральной комиссіи для хову коней, яко предметоваго совѣщателя министра земледѣлія (Органичніи установи о поставленіи и крузь дѣйствія центральной комиссіи для хову коней) // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1876. – № 124, часть XXX. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1876. – С. 272–274.

92. Роспоряженіе министерства делъ внутреннихъ въ порозумнѣніи съ министерствомъ торговли и министерствомъ земледѣлія зъ дня 16. Жолтня 1876, которымъ выдать ся мѣри для запобѣженія несчастіямъ черезъ надладованіе паромовъ перевозныхъ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1876. – № 128. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1876. – С. 276–277.

93. Роспоряженіе министерства финансовъ зъ дня 21. Листопада 1876, дотычно заказу на вывозъ коней // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1876. – № 134. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1876. – С. 280.

94. Роспоряженіе министерства для богочестія и просвѣщенія въ порозумнѣніи съ министерствомъ земледѣлія зъ дня 8. Грудня 1881, дотычно заведенія статскихъ испытовъ теоретичныхъ для науки сельскаго и льскаго господарства на высокой школь для управы земли // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1882. – № 1, часть I. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1882. – С. 1–8.

95. Роспоряженіе министерства делъ внутреннихъ въ порозумнѣніи съ министерствомъ торговли зъ дня 28. Лютого 1882, которымъ выдають ся обеспечительніи полиційніи установы взглагомъ дробной продажи предметовъ

целюлоидовыхъ, взглядомъ сохраненія целюлоида и артикуловъ целюлоидовыхъ и взглядомъ транспорта сихъ предметовъ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1882. – № 28, часть XI. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1882. – С. 53–54.

96. Розпоряженіе министерствъ земледѣлія, дель внутреннихъ, торговли и финансовъ зъ дня 15. Липця 1882, дотычно предосторогъ, которіи въ оборотъ съ заграничьемъ соблюдати ся мають въ цѣли повздержанія занесенія винной гнѣдь (*Phylloxera vastatrix*) // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1882. – № 107, часть XXXVI. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1882. – С. 438–441.

97. Розпоряженіе министерствъ финансовъ и торговли зъ дня 7. Серпня 1882, дотычно покупа табаковой заправки (табаковой поливки), гноевыхъ солей, хлоркалія и хлормагnezіи // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1882. – № 114, часть XLI. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1882. – С. 459–460.

98. Розпоряженіе министровъ торговли и дель внутреннихъ зъ дня 25 Марта 1883, дотычно промысловыхъ закладовъ въ цѣли производства и провода електричности // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1883. – № 41, часть XIII. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1883. – С. 143–144.

99. Розпоряженіе министерства торговли зъ дня 14. Марта 1884, которымъ устанавлие ся полиційный порядокъ для морскихъ пристаней // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1884. – № 33, часть IX. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 61–69.

100. Розпоряженіе министерствъ дель внутреннихъ торговли и

финансовъ зъ дня 1. Липця 1884, дотычно заказу на привозъ и провозъ лахмановъ, старыхъ канатовъ, старои для торговли назначенои одежи, уживанои бѣлизны и уживанои постели изъ Франціи, Алжира и Туниса // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1884. – № 107, часть XXXI. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 267.

101. Розпоряженіе министерствъ дѣль внутреннихъ и торговли зъ дня 3. Липця 1884, которымъ перемѣняе ся министеріальное розпоряженіе зъ дня 4. Лютого 1859 (В. з. д. Nr. 30), дотычно уживанія хлоркалія при производствѣ тручихъ запалокъ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1884. – № 111, часть XXXII. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 271.

102. Розпоряженіе министерствъ дѣль внутреннихъ торговли и финансовъ зъ дня 11. Вересня 1884, дотычно заказа на привозъ и провозъ лахмановъ, старыхъ канатовъ, назначенои для торговли старои одежи, уживанои бѣлизны и уживанои постели изъ Испаніи // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1884. – № 152, часть XL. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 446.

103. Розпоряженіе министерствъ торговли и земледѣлія въ порозумѣніи съ министерствомъ дѣль внутреннихъ зъ дня 5. Грудня 1884, дотычно морского рыболовства // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1884. – № 188, часть LVII. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 507–521.

104. Розпоряженіе министерства земледѣлія зъ дня 13 Сѣчня 1885, дотычно зачисленія времени науки, прослуженного на ц. к. льсничихъ школахъ Галь, Гусверкъ и Болеховъ, потомъ на льсоводной школь въ Агсбаху, до трехлѣтної практики, котора wymagaе ся для припущенія къ статскому испытанію

помочного персонала охорони и техники лѣсовъ / Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1885. – № 6. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1885. – С. 6.

105. Розпоряженіе министерствъ земледѣлія, дѣль внутреннихъ и финансовъ зъ дня 7 Цвѣтня 1885, къ заключеной съ Италією угоди зъ дня 9. Серпня 1883 (В. з. д. № 37 ех 1885), дотычно управильненія рыболовства на озеръ Гардь / Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1885. – № 38. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1885. – С. 115–116.

106. Розпоряженіе министерствъ дѣль внутреннихъ, правосудія, торговли и земледѣлія зъ дня 10 Цвѣтня 1885, дотычно охорони отъ хоробы шумячій загаръ (раушбрандъ) у рогатого скота и хоробы рожа (ротлауфъ) у свиней, и дотычно уничтоженія сихъ хоробъ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1885. – № 54, часть XXII : издано и розослано 16. Цвѣтня 1885. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1885. – С. 155–158.

107. Роспоряженіе министерства финансовъ зъ дня 1. Вересня 1885, дотычно дозволенія вывозу паленыхъ горючихъ плинностей въ железныхъ резервоарахъ за зверненіемъ податка, яко и вольного отъ цѣла поновного привозу сихъ резервоаровъ до австро-угорской цѣловой области // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1885. – № 126, часть XL. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1885. – С. 293.

108. Розпоряженіе министерствъ дель внутреннихъ, торговли и финансовъ зъ дня 8. Вересня 1885, дотычно заказу на привозъ и провозъ лахмановъ, старого мотузья, старои для торговли назначенои одежи, уживанои бѣлизны и уживанои постели изъ Гибралтара // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1885. – № 130, часть XL. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской

надворной и статской печатнь, 1885. – С. 296.

109. Розпорядженє гірничо-поліційне ц. к. Староства гірничого для Галичини і Великого Княжества Краківського з дня 12. Мая 1897 Ч. 1704 видане на основі § 35. наф. закона кр. з 17. Грудня 1884 Ч. 35 Ден. зак. кр. з 1886 року для цілого округу адміністративного в справі замиканя води копальняної в отворах сверддлевих на копальнях олію скального // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівства Галичини і Володимирії з Великим Княжеством Краківським. – Річник 1897. – № 28. – Львів : З печатні В. Лозіньского, 1897. – С. 113–114.

110. Розпорядженє міністерств внутрішніх справ і торгівлі з 13. жовтня 1897 щодо промислового витворюваня содової води // Вістник законів державних для королівств і країв, заступлених в радї державній. – Річник 1897. – № 236, випуск ХСІІІ. – Відень : Із цісарско-королівської надворної та державної печатні, 1897. – С. 1362–1363.

111. Розпорядженє міністерств внутрішніх справ і торгівлі з 13. жовтня 1897 про уживанє тискових приладів при промисловім вишинку пива // Вістник законів державних для королівств і країв, заступлених в радї державній. – Річник 1897. – № 237, випуск ХСІІІ. – Відень : Із цісарско-королівської надворної та державної печатні, 1897. – С. 1363–1364.

112. Розпорядженє міністерств: внутрішніх справ, торгівлі, желізниць, рільництва, скарбу і краєвої оборони, в порозуміню з державним міністерством війни з 19. мая 1899, котрим у виконаню закона з 27. мая 1885, В. з. д. ч. 134, чи-там в доповненю розпорядження з 4. серпня 1885, В. з. д. ч. 135, видає ся приписи про торговий оборот розривними підпаловими средствами // Вістник законів державних для королівств і країв, заступлених в радї державній. – Річник 1899. – № 95, випуск ХХVІІІ. – Відень : Із цісарско-королівської надворної та державної печатні, 1899. – С. 176–178.

113. Розпорядок міністерств: внутрішніх справ, торгівлі і скарбу із 7. жовтня 1902, яким заборонює ся, зглядно обмежує ся довіз і перевіз деяких товарів і предметів з города Одесси і з тамошного пристанного округу //

Вістник законів державних для королівств і країв, заступлених в радї державній. – Річник 1902.– № 192, випуск ХСVIII. – Відень : Із цісарско-королівської надворної та державної печатні, 1902. – С. 689.

114. Розпорядок міністерства рільництва з 9. січня 1904, яким намісць розпорядка сего міністерства з 11. падолиста 1895, В. з. д. Ч. 174, про околи і осідки ревірових урядників видає ся нові постанови // Вістник законів державних для королівств і країв заступлених в радї державній. – Річник 1904. – № 6. – Відень : Із цісарско-королівської надворної та державної печатні, 1904. – С. 9–12.

115. Розпорядженє ц. к. Староства гірничого в Кракові з дня 20. січня 1904, Ч. 232, в предметі веденя статистики випадків споводованих током електричним на копальнях мінералів живичних в Галичині wraz з Великим Князівством Краківским // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівства Галичини і Володимирії wraz з Великим Князівством Краківським. – Річник 1904. – № 18. – Львів : З друкарні В. Лозіньского – під зарядом И. Недопада, 1904. – С. 66–70.

116. Розпорядок міністра торговлі за порозумінєм з міністром внутрішних справ і міністром віросповідань і просвіти з 1. серпня 1907 про концесионований промисл похоронних підприємств // Вістник законів державних для королівств і країв, заступлених в радї державній. – Річник 1907. – № 183, випуск LXXXIII. – Відень : Із цісарско-королівської надворної та державної печатні, 1907. – С. 729–730.

117. Розпорядженє ц. к. Намістництва з дня 23. серпня 1909 Ч. 14.019, котрим видає ся в порозуміню з Виділом краєвим постанови виконавчі до закона з дня 15. червня 1904 В. з. кр. Ч. 94 о охоронних залісненнях // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівств Галичини і Володимирії wraz з Великим Князівством Краківським. – Річник 1909. – № 117. – Львів : З друкарні В. Лозіньского. Під зарядом Й. Недопада, 1909. – С. 184–191.

118. Розпорядок міністра торговлі за порозумінєм з міністрами: внутрішних справ, віросповідань і просвіти та вселюдних робіт з 29. падолиста

1910, після якого до промислу витвору содової води потреба доконче концесії // Вістник законів державних для королівств і країв, заступлених в радї державній. – Річник 1910. – № 212, випуск LXXXIX. – Відень : Из цісарско-королівскої надворної та державної печатні, 1910. – С. 589–591.

119. Тимчасове роспоряженє міністра краевой воздъланности и горництва зъ дня 16. Сьчня 1850, възглядомъ запроваженя статскихъ испытовъ для льсничихъ, котрымъ признати ся має оуздатненє до самостоятельного проваженя господарства, такъ якъ що до образования и испыту особъ стерегучихъ льса и разомъ техническихъ помощниковъ // Общій законъ державныхъ и Правительства вьстникъ для Цьсарства Аустріи. – Рочникъ 1850 – № 63, перва часть обьимає I–XXXV части, выданіи въ мьсяцяхъ Сьчню, Лютомъ и Мартъ 1850. – Въдень : Зъ ц. к. надворной и статской тискарнъ, 1852. – С. 640–644.

120. Торговельна конвенція зъ дня 18. Лютого 1884, межы Австрією-Уграми и Францією // Вьстникъ законъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думъ заступленихъ. – Рочникъ 1884. – № 27, часть VII. – Въдень : Тискомъ цьсарско-королевской надворной и статской печатнъ, 1884. – С. 47–51.

121. Угода межы австрійско-угорскою Монархією и королевствомъ Великобританією зъ дня 26. Листопада 1880, дотычно взаимного вспоможенія моряковъ помочи потребующихъ // Вьстникъ законъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думъ заступленихъ. – Рочникъ 1882. – № 34, часть XIV. – Въдень : Тискомъ цьсарско-королевской надворной и статской печатнъ, 1882. – С. 99–101.

122. Угода о скотскихъ заразахъ зъ дня 6. Мая 1881 межы Австрією-Уграми и Сербією // Вьстникъ законъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думъ заступленихъ. – Рочникъ 1882. – № 86, часть XXIX. – Въдень : Тискомъ цьсарско-королевской надворной и статской печатнъ, 1882. – С. 334–352.

123. Угода зъ дня 9. Серпня 1883, межы правительствомъ Єго цьсарского

и королевско Апостольского Величества и правительством Ёго Величества Короля Италіи, въ цѣли управильненія рыболовства въ озеръ Гардь // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1885. – № 37, часть XIII : издано и розослано 16. Цвѣтня 1885. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1885. – С. 107–114.

124. Цѣсарскій патентъ № 250 зъ дня 3. Грудня 1852, дѣятелный для корунныхъ краевъ Ракуссъ вышше и нижше Анизы, Сольнограда, Стиріи, Корутаніи, Краины, Горицы, Градища, Истріи, Терста, Тироля и Форарльбергу, Чехъ, Моравы, Шлеска, Галиціи съ Краковомъ и Буковиною; котрымъ для тихъ корунныхъ краевъ выдае ся новый законъ о льсахъ, и съ днемъ 1 Сѣчня 1853 вступае въ дѣйство // Общій законъ державныхъ и Правительства вѣстникъ для Цѣсарства Аустріи. – Рочникъ 1852, втора часть обьимае XLI–LXXIX части (числа 134–265), выданіи въ мѣсяцяхъ Липцю до Грудня 1852. – Вѣдень : Зъ ц. к. надворной и статской тискарнѣ, 1852. – С. 1053–1080.

125. Цѣсарскій патентъ зъ дня 23. Мая 1854, (въ Вѣстнику державныхъ законовъ, числ. 146, части LIII., изданной д. 22. Червца 1854), котрымъ выдае ся для цѣлого обьему Державы общій горничій законъ // Вѣстникъ краевого Правительства для оуправительственной области Намѣстничества въ Львовѣ. – Рокъ 1854. – № 242, отделъ первый, часть XLII : выдана и розослана дня 6. Грудня 1854. – Львовъ : Въ ц. к. Галиційской скарбово-державной типографіи, 1854. – С. 702–766.

126. Цѣсарское роспоряженіе зъ дня 30. Жолтня 1882, дотычно запомогъ изъ статскихъ средствъ для техъ околицъ Тиролю, которіи черезъ заводненія пострадали // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленныхъ. – Рочникъ 1882. – № 152. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1882. – С. 564.

127. Цѣсарское роспоряженіе зъ дня 28. Липця 1884, дотычно призволенія запомогъ изъ статскихъ средствъ для околицъ Галиціи, Володиміри и Кракова, навъщенныхъ заводненіями // Вѣстникъ законовъ

державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1884. – № 130, часть XL. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1884. – С. 398–399.

128. Цѣсарское роспоряженіе зъ дня 18. Мая 1885, дотычно призволенія дальшихъ запомогъ изъ статскихъ средствъ для околицъ Галиціи, Володимірії и Кракова, навъщенихъ заводеніями въ 1884 роцъ // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1885. – № 94, часть XXIX. – Вѣдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1885. – С. 218–219.

129. Цѣсарске розпорядженє із 17. липня 1899, котрим змінює ся закони, дотикаючі непрямих податків, що остають в тісній звязи з промисловою продукцією, відтак про зміну австрійско-угорскої цлової угоди // Вістник законів державних для королівств і країв, заступлених в радї державній. – Річник 1899. – № 120, випуск XLVIII. – Відень : Из цѣсарско-королївскої надворної та державної печатні, 1899. – С. 225–263.

130. Цѣсарске розпорядженє з 21. вересня 1899 про господарські відносини з краями угорскої корони, про цілковитий викуп державних нот, про заведенє коронної валюти на краєву валюту, продовженє привилея австрійско-угорского банку і поладнанє довгу первісних 80 мільонів зл. ринських // Вістник законів державних для королівств і країв, заступлених в радї державній. – Річник 1899. – № 176, випуск LXXV. – Відень : Из цѣсарско-королївскої надворної та державної печатні, 1899. – С. 859–907.

131. Ustawa o prestacyach i kompetencyi co do drog publicznych // Dziennik ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem. – Rok 1867. – Cz. VII. – Lwow : Z ces. krol. galicyjskiej Drukarni rządowej. – S. 17–36.

132. Ustawa z dnia 19 Lipca 1869 r., wzgledem zakazu lapania, wytepiania i sprzedawania zwierzat alpejskich, wlasciwych Tatrom, swistaka i dzikich koz, obowiazujaca w Krolestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem // Dziennik ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i

Lodomeryi wraz z Wielkim Ksiestwem Krakowskim. – Rocznik 1869. – № 26. – Lwow : Z ces. krol. galicyjskiej Drukarni rządowej. – S. 83–84.

133. Ustawa z dnia 19. Listopada 1882, o niektórych srodkach ku podniesieniu rybactwa na wodach srodkrajowych // Dziennik ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Ksiestwem Krakowskim. – Rocznik 1883. – № 57. – Lwow : Z drukarni Wl. Lozinskiego. – S. 153–158.

134. Ustawa z dnia 17. Grudnia 1884 dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Ksiestwem Krakowskim, regulujaca prawo do wydobywania mineralow ktore moga sluzyc do uzytku jako zawierajace zywice ziemna // Dziennik ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Ksiestwem Krakowskim. – Rocznik 1886. – № 35. – Lwow : Z drukarni Wl. Lozinskiego. – S. 86–100.

135. Ustawa o rybolowstwie z dnia 31. Pazdzernika 1887 // Dziennik ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Ksiestwem Krakowskim. – Rocznik 1890. – № 37. – Lwow : Z drukarni Wl. Lozinskiego. – S. 133–134.

136. Ustawa z dnia 13. lipca 1909 ktora wydana zostaje ustawa lowiecka dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Ksiestwem Krakowskim // Dziennik ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Ksiestwem Krakowskim. – Rocznik 1910. – № 2. – Lwow : Z drukarni Wl. Lozinskiego. Zarzadce J. Niedopad. – S. 3–33.

137. Izba handlowo-przemyslowa w Brodach, ordynacya wyborcza dla nej // Dziennik ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Ksiestwem Krakowskim. – Rocznik 1884. – Lwow : Z drukarni Wladislawa Lozinskiego. – S. 61.

138. Izba handlowo-przemyslowa we Lwowie, ordynacya wyborcza dla nej // Dziennik ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Ksiestwem Krakowskim. – Rocznik 1884. – Lwow : Z drukarni Wladislawa Lozinskiego. – S. 60.

139. Instrukcja przepisująca sposób udowolnienia przynajmniej praktycznego uzdolnienia nabytego przez osoby przyjęte do kierownictwa i nadzoru odbudowy w kopalniach wosku zimnego w Galicyi. – Nr 19. – L. 985., 12. 03. 1898 // Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim. – Rocznik 1898. – Lwów : Z drukarni Władysława Łozińskiego. – S. 126–130.

140. Rozporządzenie c. k. Ministerstwa Rolnictwa z dnia 16 marca 1872, I. 6.266/257., objaśniające § 22. ustawy lasowej o utrzymaniu uzdolnionych lasnych // Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim. – Rocznik 1873. – № 262. – Lwów : Z drukarni A. J. P. Rogosza. – S. 276–278.

141. Rozporządzenie c. k. Ministerstwa Rolnictwa z dnia 2 sierpnia 1872, I. 7;281., dotyczące ściłego wykonania §§ 2, 21 ustawy lasowej // Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim. – Rocznik 1873. – № 263. – Lwów : Z drukarni A. J. P. Rogosza. – S. 278–279.

142. Rozporządzenie c. k. Ministerstwa Rolnictwa z dnia 3 lipca 1873, I. 6.953., wydane w porozumieniu z c. k. Ministerstwem Spraw Wewnętrznych, co do ścisłego wykonania ustawy lasowej, przedsięwzięcia rewizji lasowych i założenia Katastru lasowego // Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim. – Rocznik 1873. – № 251. – Lwów : Z drukarni A. J. P. Rogosza. – S. 249–265.

143. Rozporządzenie c. k. Namiestnika Galicyi z dnia 28 Czerwca 1883, L. 6651|pr., przeprowadzające ustawę krajową dla Galicyi z dnia 19. Listopada 1882, Dz. ust. kraj. nr. 57 z r. 1883, dotycząca niektórych środków ku podniesieniu rybactwa na wodach środkowych // Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim. – Rocznik 1883. – № 58. – Lwów : Z drukarni Wł. Łozińskiego. – S. 158–164.

144. Rozporządzenie Ministerstwa sprawiedliwości z dnia 15. Czerwca 1885, L. 6599|J. M. ex. 1885, o zakładaniu i prowadzeniu ksiąg naftowych na mocy ustawy

panstwowej z dnia 11. Maja 1884, Dz. u. p. Nr. 71, i galicyjskiej ustawy krajowej z dnia 17. Grudnia 1884, Dz. ust. i rozp. kraj. Nr. 35. z r. 1886 // Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim. – Rocznik 1886. – № 36. – Lwów : Z drukarni Wł. Łozińskiego. – S. 100–107.

145. Obwieszczenie c. k. Namiestnictwa z dnia 20. Maja 1872, L. 19662, reskrypty z dnia 22. Kwietnia b. r. I. 1691 wysokiego c. k. Ministerstwa Rolnictwa o ustanowieniu dla Galicyi z wielkim Księstwem Krakowskim c. k. Inspektora lasów przy c. k. Namiestnictwie we Lwowie, określające stanowisko służbowe i zakres działy tej // Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim. – Rocznik 1872. – № 55. – Lwów : Z drukarni E. Wiliarza. – S. 79–86.

146. Powszechny Austriacki Kodeks Cywilny z uzupełniającymi ustawami i rozporządzeniami objaśniony orzeczeniami sądu najwyższego. Przez prof. St. Wróblewskiego, część pierwsza (§§ 1–937). – Kraków – Leon Frommer. – Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarz. J. Filipowskiego, 1914. – 796 s.

147. Przepisy gorniczo-policyjne dla wiercen na terenach oleju skalnego (ropy) w Galicyi. – Nr 87. L 2355., 9. 07. 1898 // Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim. – Rocznik 1898. – Lwów : Z drukarni Władysława Łozińskiego. – S. 257–271.

148. Przepisy o ochronie zwierząt // Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych. Opracowany przez Jerzego Piwockiego em. szefa sekcji Ministerstwa spraw wewnętrznych. Wydanie drugie przy współudziale D-ra Władysława Stesłowicza sekretarza lwowskiej Izby handlowej i przemysłowej i Józefa Munza referenta Banku hipotecznego we Lwowie. Tom III. Administracja osobistych stosunków prawnych i stosunków życia fizycznego. – Lwów : Nakładem własnym. Z drukarni i litografii Piller-Neumanna we Lwowie, 1911. – S. 911–912.

149. Przepisy budowy i ruchu urządzeń elektrycznych na kopalniach oleju i gazu ziemnego z dnia 07 marca 1931 roku. – Warszawa : Nakładem Stowarzyszenia

Elektrykow Polskich, 1931. – 18 s.

Періодична преса

150. Австрія – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.refine.org.ua/pageid-731-1.html> – Назва з титул. екрана.

151. Австрія. Природні характеристики – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geoswit.ucor.ru/index/0-106> – Назва з титул. екрана.

152. Австро-Угорщина – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uk.wikipedia.org/wiki/Австро-Угорщина – Назва з титул. екрана.

153. Басейн річки Дунай: становлення і розвиток гідролого-гідрохімічних досліджень та їх основні напрямки – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ua.textreferat.com/referat-4024-1.html – Назва з титул. екрана.

154. Види земель та їх правовий режим – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://readboolz.com/book/182/6394.html> – Назва з титул. екрана.

155. Витягъ изъ справозданя Товариства взаимныхъ обезпеченій «Днѣстеръ» за XIV годъ администраційный 1906 // Товариш. Ілюстрований календар товариства «Просьвіта» на рік звичайний 1908, часть інформаційна. – Львів : Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарского, 1907. – С. 222–223.

156. Володимир Дідушицький – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uk.wikipedia.org/wiki/Дідушицький_Володимир – Назва з титул. екрана.

157. Газойль – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uk.wikipedia.org/wiki/Газойль – Назва з титул. екрана.

158. Головні основи австрійської конституції // Товариш. Ілюстрований календар товариства «Просьвіта» на звичайний рік 1911. Часть научна. – Львів : Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарского, 1910. – С. 80–96.

159. Делегациі. Комісія заграничних справ // Діло. – Рік XXXI. – Ч. 243 від 31 жовтня 1910 р. – С. 3–4.

160. Дробнй вѣсти // Господарь и Промышленникъ. Письмо

иллюстроване. – 1881. – Ч. 7. – С. 107–108.

161. Дробній вѣсти // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстроване. – 1881. – Ч. 8. – С. 125–126.

162. Європейські держави після статистики (обчислення) з року 1900 // Ілюстрований народний календар товариства «Просьвіта» на рік переступний 1908. – Річник XXXI. – Львів : Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарского, 1907. – С. 58.

163. З діяльності Земельного Банку Гіпотечного у Львові // Ілюстрована Україна. Літературно-науковий журнал для українських родин. – Рік 1913. – Перший річник. – Львів. – 25 червня 1913 р. – Число 12. – С. 12–13.

164. Золота лісова залізниця – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.archive.imzak.org.ua/index.php/> – Назва з титул. екрана.

165. Історія заповідної справи – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.reserves.in.ua/info/istorija – Назва з титул. екрана.

166. Історія розбудови карпатської туристичної інфраструктури (друга половина XIX ст. – 1939 р. – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrreferat.com/index.hph – Назва з титул. екрана.

167. Кодифікація права в Україні у складі Австрійської монархії в II половині 18 – на початку XIX століття – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bibliofond.ru/view.aspx – Назва з титул. екрана.

168. Лісний воздух // Ілюстрований народний календар товариства «Просьвіта» на рік звичайний 1913. – Річник XXXVI. – Львів : Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка, 1913. – С. 46.

169. Лондонська Декларація про право морської війни 1909 – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyclus.com.ua/content/view/1169/58/1/14/> – Назва з титул. екрана.

170. Міжнародний союз охорони природи – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/> – Назва з титул. екрана.

171. Найважніші залізничі приписи // Ілюстрований народний календар товариства «Просьвіта» на рік звичайний 1907. – Річник XXX. – Львів :

Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарского, 1906. – С. 19–21.

172. Новинки. Бавария а галицька худоба // Діло. – Рік XXXI. – Ч. 237 від 24 жовтня 1910 р. – С. 5–6.

173. Новинки. В справі холери // Діло. – Рік XXXI. – Ч. 242 від 29 жовтня 1910 р. – С. 5.

174. Новинки. Довіз худоби до Відня // Діло. – Рік XXXI. – Ч. 246 від 3 падолиста 1910 р. – С. 5–6.

175. Новинки. З львівської політехніки // Діло. – Рік XXXI. – Ч. 230 від 15 жовтня 1910 р. – С. 7.

176. Новинки. Міністер публичних робіт // Діло. – Рік XXXI. – Ч. 243 від 31 жовтня 1910 р. – С. 5.

177. Новинки. Нахідка мамута // Діло. – Рік XXXI. – Ч. 242 від 29 жовтня 1910 р. – С. 5.

178. Новинки. О галицьку нафту // Діло. – Рік XXXI. – Ч. 242 від 29 жовтня 1910 р. – С. 4.

179. Максиміліан Новицький – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uk.wikipedia.org/wiki/Новицький_Максиміліан – Назва з титул. екрана.

180. Огляд політичний. Австрійсько-угорська монархія // Правда. Місячник політики, науки і письменства. – Том XXIV, випуск LXXIV. – Від 28/16 лютого 1895 р. – Видавець і редактор А. Березинський. – Львів : Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарского, 1895. – С. 136–138.

181. Особливості розвитку земельних відносин у Галичині, Буковині та на Закарпатті – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.big-lib.com/book/10_Zemelne_prawo_Ukraini/959_11 – Назва з титул. екрана.

182. Охороняйте пташки, бо то найлутші приятелі хлібороба // Хлібороб. Ілюстрований календар для руских селян. – Рік 1913. – Вінтерберг–Відень–Новий Йорк : Заклад видавництва і друкарня оздібних книжок І. Штайнбренера, 1913. – С. 60.

183. О шкодахъ полевыхъ. I. // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстрированное. – 1881. – Ч. 18. – С. 273–275.

184. О шкодахъ полевыхъ. II. // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстрированное. – 1881. – Ч. 21. – С. 321–324.

185. О шкодахъ полевыхъ. III. // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстрированное. – 1881. – Ч. 22. – С. 337–339.

186. О штучной годовли рыбь // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстрированное. – 1881. – Ч. 15. – С. 229–231.

187. О штучной годовли рыбь (Продолженье) // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстрированное. – 1881. – Ч. 17. – С. 260–261.

188. О штучной годовли рыбь (Продолженье) // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстрированное. – 1881. – Ч. 18. – С. 277–278.

189. О штучной годовли рыбь (Продолженье) // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстрированное. – 1881. – Ч. 19. – С. 295–296.

190. О штучной годовли рыбь (Продолженье) // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстрированное. – 1881. – Ч. 20. – С. 310–311.

191. О штучной годовли рыбь (Продолженье) // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстрированное. – 1881. – Ч. 21. – С. 326–328.

192. О штучной годовли рыбь (Продолженье) // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстрированное. – 1881. – Ч. 22. – С. 343–344.

193. О штучной годовли рыбь (Продолженье) // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстрированное. – 1881. – Ч. 23. – С. 358–360.

194. Переглядъ дѣятельности Товариства взаимныхъ убезпечень въ Краковѣ за рокъ 1885 // Иллюстрированный календаръ товариства «Просвѣта» на рокъ звычайный 1887. – Львовъ : Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка подъ зарядомъ К. Беднарского, 1885. – С. 130–131.

195. Поверхність і населеня Австро-Угорщини після обчислень з року 1900 // Ілюстрований народний календаръ товариства «Просвѣта» на рік переступний 1908. – Річник XXXI. – Львів : Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка під зарядомъ К. Беднарского, 1907. – С. 59.

196. Полтва (притока Західного Бугу) – [електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.uk.wikipedia.org/wiki/Полтва_\(притока Західного Бугу\)](http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Полтва_(притока_Західного_Бугу)) – Назва з титул. екрана.

197. Польська райтерада // Діло. – Рік XXXI. – Ч. 238 від 25 жовтня 1910 р. – С. 3–4.

198. Приріст населення найважніших держав в останніх 100 роках // Ілюстрований народний календар товариства «Просвіта» на рік переступний 1908. – Річник XXXI. – Львів : Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1907. – С. 57.

199. Провідник по Львові (Банки, Асекурації) // Ілюстрований календар товариства «Просвіта» на рік звичайний 1901. – Львів : З друкарні Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1900. – С. 91.

200. Регулювання річок – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.vseslova.com.ua/word/Регулювання_річок-89372u – Назва з титул. екрана.

201. Санкція водного закона // Діло. – Рік XXXI. – Ч. 234 від 20 жовтня 1910 р. – С. 7.

202. Сажень – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ru.wikipedia.org/wiki/Сажень – Назва з титул. екрана.

203. Скільки лісів на світі // Ілюстрований народний календар товариства «Просвіта» на рік звичайний 1913. – Річник XXXVI. – Львів : Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка, 1913. – С. 45.

204. Скільки землі і рілі знаходиться в найважніших краях Європи // Хлібороб. Ілюстрований календар для руских селян. – Рік 1913. – Вінтерберг–Відень–Новий Йорк : Заклад видавництва і друкарня оздібних книжок І. Штайнбренера, 1913. – С. 47–48.

205. Територія в міжнародному праві – Міжнародні ріки і їхній правовий режим (Частина 2) – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.referati.me/page/shpargalki-mezhdunarodnoe-pravo/ist-8--izd-ax294.html – Назва з титул. екрана.

206. Товариства асекураційні // Товариш. Ілюстрований календар

товариства «Просьвіта» на рік переступний 1904. – Річник III. – Львів : Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарского, 1903. – С. 51–53.

207. Товариство взаимныхъ обезпечень «Дньстеръ» // Илюстрований народный календарь товариства «Просвьта» на рокъ звычайный 1897.– Рочникъ XX. Р. – Львовъ : З друкарнь Наукового Товариства имени Шевченка подъ зарядомъ К. Беднарского, 1897. – С. 215–217.

208. Українська Галичина та Австрія: історична довідка / Австрійське консульство у Львові – Львів : [б. в.], 2002. – 8 с.

209. Управа краю // Товариш. Ілюстрований календар товариства «Просьвіта» на звычайний рік 1911. Часть інформаційна. – Львів : Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарского, 1910. – С. 50–53.

210. Урядові вісти: Перенесеня // Діло. – Рік XXXI. – Ч. 232 від 18 жовтня 1910 р. – С. 6.

211. Чи годится лисы, куны и тхоръ такъ безпощадно губити? // Господарь и Промышленникъ. Письмо илюстроване. – 1881. – Ч. 8. – С. 125–126.

212. Що людина знищила на планеті протягом останніх 50 років – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://erudition.com.ua/wp-content/uploads/2012/05/12> – Назва з титул. екрана.

213. Bogactwa naftowe na swiecie i ich rozmieszczenie // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 30 czerwca 1911. – Zeszyt 12. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 177–181.

214. Bogactwa naftowe na swiecie i ich rozmieszczenie (Ciąg dalszy) // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 lipca 1911. – Zeszyt 13. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 193–198.

215. Bogactwa naftowe na swiecie i ich rozmieszczenie (Ciąg dalszy) //

Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 31 lipca 1911. – Zeszyt 14. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 209–216.

216. Bogactwa naftowe na świecie i ich rozmieszczenie (Dokonczenie) // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 sierpnia 1911. – Zeszyt 15. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 225–226.

217. Czy produkcyą ropy w Galicyi jest w stanie pokryć zapotrzebowanie nafty w Monarchii ? // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcyą prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik VI. – 15 maja 1898. – Zeszyt 9. – Lwow : Nakładem Krajowego Towarzystwa Naftowego. – Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem Z. Halacinskiego, 1898. – S. 85–89.

218. Ekonomiczno-społeczne znaczenie łowiectwa // Łowiec Polski. – 1902. – № 24. – S. 384–385.

219. Galicyjskie lasy państwowe w budżecie Państwa na rok 1903 // Sylwan. – 1903. – S. 187–189.

220. Galicyjska produkcyą wosku zimnego w latach 1899–1900 // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcyą prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w czerwcu 1901. – Zeszyt 6. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 94.

221. Instrukcyą sanitarna dla komitetów ratunkowych powiatowych. – Cieszyn : Nakładem Wydziału Krajowego. – Z drukarni Tow. Domu narod. (P. Mitregi) w Cieszynie, 1915. – 39 s.

222. Kartel rafinerji austriacko-węgierskich i projekt unii naftowej środkowo-europejskiej // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą

Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 maja 1911. – Zeszyt 9. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 129–130.

223. Katastrofa w kopalniach wosku ziemnego w Boryslawie // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcyą prof. B. Zalozieckiego. – Rocznik

X. – w kwietniu 1902. – Zeszyt 4. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem J. Ziembinskiego, 1902. – S. 81.

224. Konkurs na nagrody im. Hr. Józefa Potockiego dla straży łoweickiej // Łowiec. – 1904. – № 13. – S. 147.

225. Konkurs na posadę inżyniera powiatowego // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcją Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 marca 1911. – Zeszyt 5. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 77.

226. Konsolidacja polskich gorników (Uwagi w przededniu II-gi Zjazdu) // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego. – Rocznik XVIII. – 15 wrzesnia 1910. – Zeszyt 17. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1910. – S. 253–254.

227. Krajowy kurs zawodowy dla kierownikow i dozorcow robot destylarni i rafinerij nafty // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcją Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 maja 1911. – Zeszyt 9. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 134–135.

228. Kronika. Eksport nafty austriackiej do Niemiec // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcją Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 31 ctycznia 1911. – Zeszyt 2. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 27.

229. Kronika. Fabrykacja bezbarwnych olei mineralnych // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcją Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 lutego 1911. – Zeszyt 3. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 43.

230. Kroniki schodnickie. Wiec naftowy i jego uchwały // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w styczniu 1901. – Zeszyt 1. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 6–10.

231. Kronika. IV Miedzynarodowy Kongres naftowy // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego. – Rocznik XVIII. – 15 lipca 1910. – Zeszyt 13.

– Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem Z. Halacinskiego, 1910. – S. 198.

232. Kronika. Odwadnianie gazów wybuchowych przy maszynach i motorach eksplodujących // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcją Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 lutego 1911. – Zeszyt 3. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 43–44.

233. Kronika. Organizacja przyszłego kongresu naftowego // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w lutym 1901. – Zeszyt 2. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 28–29.

234. Kronika. Wiec w sprawie osmigodzinnego dnia pracy w kopalnictwie naftowym // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcją Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 marca 1911. – Zeszyt 5. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 76.

235. Kronika. II-gi Zjazd gorników i hutników polskich we Lwowie // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego. – Rocznik XVIII. – 30 czerwca 1910. – Zeszyt 12. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem Z. Halacinskiego, 1910. – S. 182.

236. Kronika. XXV Międzynarodowy Zjazd inżynierów i techników wiertniczych // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcją Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 31 sierpnia 1911. – Zeszyt 16. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 252–253.

237. Kilka uwag o naszym przemyśle naftowym w roku 1910 // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcją Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 31 stycznia 1911. – Zeszyt 2. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 17–19.

238. Memoryal krajowego towarzystwa naftowego wreczony marszałkowi hr. A. Potockiemu // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w październiku 1901. – Zeszyt 10. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 157–158.

239. Nowa ustawa łowiecka dla Galicyi i W. Ks. Krakowskiego. – Kraków : Wisła, 1898. – S. 3–4.

240. Nowe zastosowania nafty // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego. – Rocznik XVIII. – 30 kwietnia 1910. – Zeszyt 8. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem Z. Halacinskiego, 1910. – S. 117–118.

241. Ochrona lasow // Sylwan. – 1900. –S. 121–126.

242. O kontraktach naftowych (Słowo Polskie) // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcyą prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w kwietniu 1901. – Zeszyt 4. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 61–62.

243. Orzeczenie c. k. Urzedu gorniczego okregowego w Stanislawowie z 12-go stycznia 1910, I. 1488/09, o ustanowieniu rejonu ochronnego dla zrodel wody w gminie kat. Malechow, zasilajacych wodociąg krajowych Zakladow rolnicznych w Dublanach // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 31 pazdziernika 1911. – Zeszyt 20. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 318.

244. Potrzeba stacyi geologicznej w Boryslawiu // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 28 lutego 1911. – Zeszyt 4. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 52–55.

245. Pozar w rafinerji nafty akcyjnego-karpackiego Towarzystwa w Maryampolu // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcyą prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik X. – w lipcu 1902. – Zeszyt 7. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1902. – S. 112–113.

246. Produkcya ropy boryslawsko-tustanowickiej w kwietniu 1911 // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 maja 1911. – Zeszyt 9. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 131–133.

247. Produkcya swiatowa ropy w r. 1910 i cala produkcya swiatowa od r. 1857 do 1910 // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr.

S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 31 października 1911. – Zeszyt 20. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 311–313.

248. Projekt budowy drog wodnych ze stanowiska galicyjskiego przemysłu naftowego (Memoryal do rządu od galic. Towarz. naftowego) // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcyą prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w lipcu 1901. – Zeszyt 7. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 99–101.

249. Projektowane zmiany ustawy naftowej // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego. – Rocznik XVIII. – 15 stycznia 1910. – Zeszyt 1. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1910. – S. 3–6.

250. Program XV. Miedzynarodowego zjazdu wedrownego techników wiertniczych i VIII. Walnego zebrania «Tow. techników wiertniczych» w Karlsbadzie od 18. do 22 wrzesnia // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcyą prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w sierpniu 1901. – Zeszyt 8. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 127.

251. Przepisy gorniczo-policyjne dla kopaln oleju ziemnego w Galicyi z 24 czerwca 1911, L 3000 (Ogloszone dnia 18. sierpnia 1911 w Dzienniku ustaw i rozporzadzen kraj. Nr 101) // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 31 sierpnia 1911. – Zeszyt 16. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 241–243.

252. Przepisy gorniczo-policyjne dla kopaln oleju ziemnego w Galicyi z 24 czerwca 1911, L 3000 (Ogloszone dnia 18. sierpnia 1911 w Dzienniku ustaw i rozporzadzen kraj. Nr 101) (Ciag dalszy) // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 wrzesnia 1911. – Zeszyt 17. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 257–263.

253. Przepisy gorniczo-policyjne dla kopaln oleju ziemnego w Galicyi z 24 czerwca 1911, L 3000 (Ogloszone dnia 18. sierpnia 1911 w Dzienniku ustaw i

rozporządzen kraj. Nr 101) (Ciąg dalszy) // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 30 wrzesnia 1911. – Zeszyt 18. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 273–280.

254. Przepisy gorniczo-policyjne dla kopaln oleju ziemnego w Galicyi z 24 czerwca 1911, L 3000 (Ogłoszone dnia 18. sierpnia 1911 w Dzienniku ustaw i rozporządzen kraj. Nr 101) (Ciąg dalszy) // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 pazdziernika 1911. – Zeszyt 19. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 289–293.

255. Przepisy gorniczo-policyjne dla kopaln oleju ziemnego w Galicyi z 24 czerwca 1911, L 3000 (Ogłoszone dnia 18. sierpnia 1911 w Dzienniku ustaw i rozporządzen kraj. Nr 101) (Ciąg dalszy) // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 31 pazdziernika 1911. – Zeszyt 20. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 305–310.

256. Ropa dla celow opalowych // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 lutego 1911. – Zeszyt 3. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 35–37.

257. Rzekome Zawodnienie terenow naftowych w Tustanowicach // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 marca 1911. – Zeszyt 5. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 65–67.

258. Sprawa ustawy łowieckiej w Sejmie zeszłorocznym // Łowiec. – 1904. – № 1. – S. 5–6.

259. Sprawa ustawy łowieckiej w Sejmie zeszłorocznym // Łowiec. – 1904. – № 7. – S. 79–80.

260. Sprawozdanie z wycieczki czlonkow galic. Towarzystwa lesnego do lasow rzadowych w Rachiniu dnia 13 wrzesnia 1906 // Sylwan. Czasopismo

miesięczne dla lesników i właścicieli ziemskich: Organ Galicyjskiego Towarzystwa lesnego pod redakcją prof. kraj. szkoły gospodarstwa lasowego Stanisława Sokolowskiego. – Lwów : Nakładem Galicyjskiego Towarzystwa lesnego. – Z drukarni Polskiej, 1906. – S. 260–471.

261. Sprawozdanie posła Zarąskiego o rządowym projekcie ustawy w sprawie budowy rezerwoarów ropnych oraz innych środków dla sanacji przemysłu naftowego // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego. – Rocznik XVIII. – 15 marca 1910. – Zeszyt 5. – Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1910. – S. 69–70.

262. Sprawy naftowe w naszym Sejmie // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego. – Rocznik XVIII. – 31 października 1910. – Zeszyt 20. – Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1910. – S. 301–304.

263. Sprzedaż kopalń naftowych w Tustanowicach // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcją Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 kwietnia 1911. – Zeszyt 7. – Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 97–100.

264. Statystyka kopalń naftowych w Galicyi w roku 1900 // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Ząłozieckiego. – Rocznik IX. – w kwietniu 1901. – Zeszyt 4. – Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 49–52.

265. Statystyka ruchu naftowego w Galicyi w roku 1899 // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Ząłozieckiego. – Rocznik IX. – w lipcu 1901. – Zeszyt 7. – Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 106–107.

266. Walne Zgromadzenie Krajowego Towarzystwa naftowego // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcją Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 30 kwietnia 1911. – Zeszyt 8. – Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 113–117.

267. Ze statystyki naszego przemysłu naftowego w roku 1909-ym (Eksport

produktow naftowych) // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego. – Rocznik XVIII. – 30 marca 1910. – Zeszyt 6. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1910. – S. 77–80.

268. II-gi Zjazd Polskich gornikow i hutnikow we Lwowie i Secya naftowa // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego. – Rocznik XVIII. – 15 kwietnia 1910. – Zeszyt 7. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1910. – S. 95–96.

269. II Zjazd Polskich Gornikow i hutnikow we Lwowie (23–26 wrzesnia) // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego. – Rocznik XVIII. – 30 wrzesnia 1910. – Zeszyt 18. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1910. – S. 269–274.

270. Z Tustanowic // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 lutego 1911. – Zeszyt 3. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 37.

271. Z Tustanowic // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 1 kwietnia 1911. – Zeszyt 6. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 88–89.

272. Z Tustanowic // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 maja 1911. – Zeszyt 9. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 133–134.

273. Z Boryslawia i Tustanowic // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 31 sierpnia 1911. – Zeszyt 16. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 251.

Архівні матеріали

274. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 146 Галицийское наместничество, гор. Львов. 1854–1921 pp. Оп. 68.

Спр. 695 Переписка с Министерством земледелия, староством в Косове и др. о предоставлении концессии фирмам и частным лицам на сплав леса рекой Черемош, о рассмотрении протестов в связи с обязательством возмещения нанесенных убытков сплавом леса и по др. вопросам, 1880–1989 р., 156 арк.

275. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 150 Вищий крайовий суд, м. Львів. 1855–1919 рр. Оп. 1–б. Спр. 24 Месячные сведения лесничеств Дрогобычского округа о краже казенного леса частными лицами, 1860 р., 35 арк.

276. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 150 Вищий крайовий суд, м. Львів. 1855–1919 рр. Оп. 3. Спр. 1197, Reg. 179 Решения по иску общины села Шутровицы к Гогендорфу Камиксту о возвращении земельных участков, 1861–1879 р.

277. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 150 Вищий крайовий суд, м. Львів. 1855–1919 рр. Оп. 3–а. Спр. 10 Звіти повітового суду в Тернополі про впровадження іпотечних книг для повіту, 1877–1881 р.

278. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 150 Вищий крайовий суд, м. Львів. 1855–1919 рр. Оп. 3–а. Спр. 11 Звіти повітового суду в Рогатині про впровадження іпотечних книг для повіту, 1879–1881 р.

279. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 159 Галицька фінансова прокуратура, м. Львів. 1773–1919 рр. Оп. 2. Спр. 416 Дело о пожертвовании недвижимого имущества Сотником Гжегожем в пользу церкви в м. Глиняны, 1871–1872 р.

280. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 160 Галицька крайова фінансова дирекція, м. Львів. 1850–1918 рр. Оп. 1. Спр. 216 Переписка с поветовыми финансовыми дирекциями о сдаче в аренду соляных копей частным лицам, 1865–1866 р.

281. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 160 Галицька крайова фінансова дирекція, м. Львів. 1850–1918 рр.

Оп. 2. Спр. 342 Отчеты окружных управлений о состоянии русел реки Вяр и переписка по этому вопросу, 1882–1909 р.

282. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 160 Галицька крайова фінансова дирекція, м. Львів. 1850–1918 рр.

Оп. 3. Спр. 2016 Дело о продаже земельных участков имения в мм. Печенижин и Яблонов частным лицам, Т. I, 1867–1969 р.

283. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 160 Галицька крайова фінансова дирекція, м. Львів. 1850–1918 рр.

Оп. 4. Спр. 1436 Дело об аренде имений в м. Золочев Кравчинским Яном, Т. I, 1888–1997 рр., Т. II, 1897–1902 рр.

284. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 165 Крайовий комітет, м. Львів. 1861–1920 рр. Оп. 1. Спр. 286 Петиции гминных управлений и отдельных крестьян в Краевой сейм на решения комиссии по сервитутным делам, 1866–1867 рр., 70 арк.

285. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 165 Крайовий комітет, м. Львів. 1861–1920 рр. Оп. 1–а. Спр. 38 Виписки із звітів повітових комітетів про збір земельних культур в 1904 р. та рішення по цьому питанню, 1904 р., 81 арк.

286. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 165 Крайовий комітет, м. Львів. 1861–1920 рр. Оп. 2. Спр. 797 Справа про приєднання частини села Борятин до громади села Судова Вишня, 1913–1920 рр., 81 арк.

287. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 169 Галицька дирекція державних лісів і маєтків, м. Львів. 1873–1918 рр. Оп. 1. Спр. 6 Справа про здачу в оренду приватним особам нерухомого майна Управлінням державних маєтків у Делятині, Т. III, 1857–1874 р., 150 арк.

288. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 169 Галицька дирекція державних лісів і маєтків, м. Львів. 1873–1918 рр. Оп. 1. Спр. 7 Справа про здачу в оренду приватним особам нерухомого майна Управлінням державних маєтків у Делятині, Т. IV, 1874 р., 152 арк.

289. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 169 Галицька дирекція державних лісів і маєтків, м. Львів. 1873–1918 рр. Оп. 1. Спр. 9 Справа про здачу в оренду приватним особам нерухомого майна Управлінням державних маєтків у Делятині, Т. VI, 1880–1882 р., 165 арк.

290. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 169 Галицька дирекція державних лісів і маєтків, м. Львів. 1873–1918 рр. Оп. 1. Спр. 29 Справа про здачу в оренду Управлінням державних маєтків у Делятині вітряків приватним особам, 1861–1972 р., 226 арк.

291. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 169 Галицька дирекція державних лісів і маєтків, м. Львів. 1873–1918 рр. Оп. 1. Спр. 68 Справа про здачу в оренду лісопильного заводу у Делятині поміщикові Фішлю Траубу, 1873–1977 р., 111 арк.

292. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 186 Крайова земельно-податкова комісія Міністерства землеробства та аграрних реформ, м. Львів. 1813–1939 рр. Оп. 1. Спр. 5796 Журнал обліку земельних ділянок із зазначенням їх власників м. Делятин Станіславського округу, Т. 1, 1879 р., 188 арк.

293. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 186 Крайова земельно-податкова комісія Міністерства землеробства та аграрних реформ, м. Львів. 1813–1939 рр. Оп. 1. Спр. 5797 Журнал обліку і плани земельних ділянок м. Делятин Станіславського округу, 1847 р., 306 арк.

294. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 186 Крайова земельно-податкова комісія Міністерства землеробства та аграрних реформ, м. Львів. 1813–1939 рр. Оп. 1. Спр. 5804 Журнал обліку і плани земельних ділянок м. Дора Делятинського повіту Станіславського округу, 1847 р., 311 арк.

295. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 186 Крайова земельно-податкова комісія Міністерства землеробства та аграрних реформ, м. Львів. 1813–1939 рр. Оп. 2. Спр. 137 Журнал обліку та опис нерухомого майна с. Бучачки Коломийського округу, 1824–1861 рр., 285

арк.

296. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 207 Крайове нафтове товариство, м. Львів. 1879–1939 рр. Оп. 1. Спр. 32 Решения по геологическим вопросам, 1912–1919 рр.

297. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 207 Крайове нафтове товариство, м. Львів. 1879–1939 рр. Оп. 1. Спр. 38 Статистические сведения о продукции нефти, 1913 р.

298. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 207 Крайове нафтове товариство, м. Львів. 1879–1939 рр. Оп. 1. Спр. 44 Статистические сведения о продукции нефти, 1914 р.

299. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 242 Галицько-карпатське нафтове акціонерне товариство, м. Львів. 1895–1926 рр. Оп. 1. Спр. 90 Справа про укладення договорів із землевласниками на оренду нафтоносних ділянок в громадах Бані Котовській, Губичах і Попелях, 1901–1929 рр., 74 арк.

300. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 242 Галицько-карпатське нафтове акціонерне товариство, м. Львів. 1895–1926 рр. Оп. 1. Спр. 147 Договір із нафтопромисловцем Шрайбергом Д. про передачу йому прав на експлуатацію нафтоносних ділянок в громаді Борислав, 1916 р., 13 арк.

301. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 419 Крайова аграрна комісія, м. Львів. 1903–1920 рр. Оп. 1. Спр. 49 Журнал учета работы оценщика земельных участков Гурского Болеслава, 1912 р.

302. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 419 Крайова аграрна комісія, м. Львів. 1903–1920 рр. Оп. 1. Спр. 51 Проект инструкции о порядке урегулирования прав собственности на земельные участки, 1913–1914 р.

303. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 419 Крайова аграрна комісія, м. Львів. 1903–1920 рр. Оп. 1. Спр. 117

Дело опровержения парцеляции и об урегулировании прав собственности на земельные участки села Воля Михова Лесковского повета, 1908–1909 р.

304. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 458 Державна прокуратура, м. Львів. 1855–1918 рр. Оп. 1. Спр. 157 Листы наблюдения за ходом следствия по уголовному делу лиц, обвиняемых в уклонении от регистрации скота, 1896 р.

305. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 458 Державна прокуратура, м. Львів. 1855–1918 рр. Оп. 1. Спр. 165 Обвинительный акт по делу крестьян Шарика Петра и др, обвиняемых в краже помещицкого леса, 1896 р.

306. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 458 Державна прокуратура, м. Львів. 1855–1918 рр. Оп. 1. Спр. 259 Обвинительный акт по делу крестьян Тыхлевец Михала, Панечко Миколая и др, обвиняемых в оказании сопротивления лесничем при выпасе скота на помещицьем пастбище, 1898 р.

307. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 458 Державна прокуратура, м. Львів. 1855–1918 рр. Оп. 1. Спр. 273 Обвинительный акт по делу лесничего Копаровского Яна, обвиняемого в неумышленном убийстве, 1898 р.

308. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 844 Малопольське мисливське товариство. 1876–1939 рр. Оп. 1. Спр. 2 Статут Галицького лісового товариства у Львові. Запрошення на прийняття участі в загальних зборах товариства, 1878–1886 рр., 6 арк.

309. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 844 Малопольське мисливське товариство. 1876–1939 рр. Оп. 1. Спр. 9 Статут Крайового рибальського товариства в Кракові. Каталог видань товариства, 1879–1887 рр., 7 арк.

310. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 844 Малопольське мисливське товариство. 1876–1939 рр. Оп. 1. Спр. 10 Статут товариства мисливців ім. Св. Губерта у Львові. Список членів, 1882–

1883 рр., 7 арк.

311. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 844 Малопольське мисливське товариство. 1876–1939 рр. Оп. 1. Спр. 11 Статут «Товариства татшанського» в Кракові, 1882 р., 8 арк.

312. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 855 Крайовий лісовий інспекторат, м. Львів. 1872–1918 рр. Оп. 1. Спр. 15 Звіти про результати перевірки ведення лісового господарства в Бібрському, Городоцькому, Нивківському повітах, 1895–1896 рр.

313. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 855 Крайовий лісовий інспекторат, м. Львів. 1872–1918 рр. Оп. 1. Спр. 22 Розпорядження, відомості та протоколи про встановлення тарифу для оштрафування на пошкодження лісу, 1903 р.

314. Центральний державний історичний архів України у Львові, м. Львів Ф. 861 Окружне гірниче управління, м. Дрогобич. 1886–1939 рр. Оп. 1. Спр. 49 Переписка с акционерным нефтяным обществом К. Ангерман и Г. Махер в с. Тустановицах о выдаче разрешения на бурение нефтяных скважин на территории нефтешапки «Мукдян Н» в с. Тустановицах, 1910–1911 р., 20 арк.

315. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 7 Станиславский городской магистрат (австро-венгерский период). 1841–1919 рр. Оп. 1. Спр. 166. Отчет о заболеваниях скота в Галиции по состоянию на апрель 1896 года, 1896 р., 1 арк.

316. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 7 Станиславский городской магистрат (австро-венгерский период). 1841–1919 рр. Оп. 1. Спр. 187. Петиция «Львовского Политехнического общества» австро-венгерскому парламенту о строительстве сплавных каналов в Галиции, ускорении регуляции карпатских рек и создании отдельного министерства общественных работ, 1901 р., 4 арк.

317. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 7 Станиславский городской магистрат (австро-венгерский период). 1841–

1919 рр. Оп. 1. Спр. 223. Проект устава «Галицийского туристического общества», 1905 р., 30 арк.

318. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 7 Станиславский городской магистрат (австро-венгерский период). 1841–1919 рр. Оп. 1. Спр. 246. Циркулярное распоряжение поветового староства о представлении ведомостей о наличии кладбищ для скота, 1909 р., 1 арк.

319. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 7 Станиславский городской магистрат. 1870–1917 рр. Оп. 2. Спр. 10. Проект-план регуляции потока Рудка, 1894 р., 7 арк.

320. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 рр. Оп. 1. Спр. 1. Директивные указания и распоряжения Министерства земледелия и Краковского горного староства о компетенциях горных управлений и организации работы предприятий горной промышленности, 1889–1891 рр., 63 арк.

321. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 рр. Оп. 1. Спр. 2. Директивные указания и распоряжения Министерства земледелия и Краковского горного староства об организации работы горных предприятий, 1889–1891 рр., 97 арк.

322. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 рр. Оп. 1. Спр. 4. Директивные указания и распоряжения Краковского горного староства о компетенциях горных управлений и организации работы предприятий горной промышленности, 1892–1894 рр., 82 арк.

323. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 рр. Оп. 1. Спр. 18. Решения верховного административного трибунала по разрешению спорных вопросов владельцев предприятий горной промышленности, 1908–1909 рр., 189 арк.

324. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ

Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 pp. Оп. 1. Спр. 27. Разъяснения к указам правительства, относящиеся к работе предприятий горной промышленности, 1913–1914 pp., 70 арк.

325. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ
Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 pp. Оп. 1. Спр. 32. Переписка с Краковским горным староством о состоянии списков предприятий горной промышленности, сведения о состоянии после занятия Станиславщины австрийскими войсками в 1916 году, 1916 p., 36 арк.

326. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ
Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 pp. Оп. 2. Спр. 4. Переписка с Тлумачским акционерным обществом о выдаче разрешения на геолого-разведочные работы в Тлумачском повете, 1882–1883 pp., 7 арк.

327. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ
Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 pp. Оп. 2. Спр. 7. Переписка с Кумпертом Эдуардом о выдаче разрешения на геолого-разведочные работы в Богородчанском повете, 1873 p., 5 арк.

328. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ
Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 pp. Оп. 2. Спр. 19. Переписка с Гидроуц Герсоном о выдаче разрешения на изыскательные работы в Коломыйском, Снятынском и Косовском поветах, 1879–1880 pp., 4 арк.

329. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ
Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 pp. Оп. 2. Спр. 26. Переписка с Прейер Лубином о выдаче разрешения на изыскательные работы в селе Слобода Рунгурская Коломыйского повета, 1880–1884 pp., 6 арк.

330. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ
Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 pp. Оп. 2. Спр. 38. Директивные указания министерства труда Австро-Венгерской монархии и Краковского горного староства об использовании военнопленных на предприятиях горной промышленности, 1918 p., 181 арк.

331. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 рр. Оп. 2. Спр. 110. Годовые отчеты о добыче нефти в Станиславском горном округе за 1879 год, 1880 р., 6 арк.

332. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 рр. Оп. 2. Спр. 113. Сводный годовой статистический отчет о работе предприятий горной промышленности Станиславского горного округа за 1880 год, 1881 р., 17 арк.

333. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 47 Станиславское окружное горное управление. 1889–1939 рр. Оп. 2. Спр. 117. Сводный годовой отчет о работе предприятий горной промышленности Станиславского горного округа за 1881 год, 1882 р., 8 арк.

334. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 49 Управління з регуляції ріки Дністер, м. Станіслав Станіславського повіту. 1889–1920 рр. Оп. 1. Спр. 2. Циркулярные распоряжения Львовского наместничества за 1904 год, 1892–1904 рр., 36 арк.

335. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 51 Управління з регуляції річки Гнила Липа, м. Станіслав Станіславського повіту. 1885–1913 рр. Оп. 1. Спр. 2. Разрезы сооружений и проекты работ по регуляции реки Гнилая Липа, 1886 р., 2 арк.

336. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 61 Акціонерне товариство по експлуатації калійних солей «ТЕСП». 1912, 1923–1939 рр. Оп. 1. Спр. 1. Геологічний опис даних про видобуток калійних солей за 1898–1911 роки і наявність покладів калійних солей в районі Калуша станом на 1912 рік, 1912 р., 26 арк.

337. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 368 Станіславське відділення «Польського Татранського товариства», м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства. 1912–1937 рр. Оп. 1. Спр. 2. Указатель достопримечательных мест для туристов: Черногоры и восточных Бескидов в Карпатах, 1898 р., 20 арк.

338. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 441 Управління з регуляції річок Бистриця надвірнянська та Бистриця Солотвинська, м. Станіслав Станіславського повіту. 1888–1920 рр. Оп. 1. Спр. 1. Сметы, чертежи, переписка и отчеты комиссии по регуляции реки Быстрица на участке км. 7700–0000 Езуполь-Побережье Станиславского повета Львовского наместничества, 1888–1912 рр., 60 арк.

339. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 441 Управління з регуляції річок Бистриця надвірнянська та Бистриця Солотвинська, м. Станіслав Станіславського повіту. 1888–1920 рр. Оп. 1. Спр. 34. Протокол XIV заседания Комиссии по регуляции рек в Галиции, состоявшегося во Львове 20 марта 1913 года, 1913 р., 16 арк.

340. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 441 Управління з регуляції річок Бистриця надвірнянська та Бистриця Солотвинська, м. Станіслав Станіславського повіту. 1888–1920 рр. Оп. 1. Спр. 35. Протокол Комиссии по проверке хода работ по регуляции рек Надворнянской и Солотвинской Быстриц по состоянию на 12–16 июня 1913 года, 1913 р., 10 арк.

341. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 486 Управління з регуляції річки Лімниця, м. Калуш Калуського повіту. 1900–1911 рр. Оп. 1. Спр. 4. Протокол Калушской комиссии по регуляции и строительству реки Лимница и Чечва о ходе и состоянии работ за 1904 год, 1904 р., 16 арк.

342. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 487 Управління з регуляції річки Сівка, м. Калуш Калуського повіту. 1908–1914 рр. Оп. 1. Спр. 1. Чертежи и разрезы водных сооружений по регуляции реки Сивка и ее притоков Калушского повета, 1908–1914 рр., 6 арк.

343. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 538 Станіславський промисловий інспекторат. м. Станіслав Галіційського намісництва. 1886–1914 рр. Оп. 1. Спр. 1. Акт обследования спичечной фабрики Адлерсберга и переписка по данному вопросу, 1886–1909 рр., 9 арк.

344. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 611 Джуровские угольные копи. 1916–1917 рр. Оп. 1. Спр. 2. Статистические сведения о добыче и расходе угля, 1916–1917 рр., 11 арк.

345. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 611 Джуровские угольные копи. 1916–1917 рр. Оп. 1. Спр. 3. Месячные отчеты об обороте каменного угля, 1916–1917 рр., 45 арк.

346. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 614 Болеховский соляной завод. 1914–1915 рр. Оп. 1. Спр. 1. Сведения о количестве выработанной соли и денежных оборотах, 1914–1915 рр., 6 арк.

347. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. 615 Косовский казенный соляной завод. 1916–1917 рр. Оп. 1. Спр. 4. Сведения о приходе и расходе соли, 1916–1917 рр., 43 арк.

348. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. Р–2172 Трибун Павло Андрійович – кандидат сільськогосподарських наук. Почесний член Українського товариства охорони природи, Почесний член Українського ботанічного товариства, пенсіонер (1923 р.). 1923–1997 рр. Оп. 1. Спр. 67. Звіт з науково-дослідної роботи «Геологія і корисні копалини Івано-Франківської області, раціональне і комплексне їх використання і питання охорони надр». Розділ: Геологічні пам'ятники області. Івано-Франківськ, 1978р. Машинописний текст, 1978 р., 111 арк.

349. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ Ф. Р–2172 Трибун Павло Андрійович – кандидат сільськогосподарських наук. Почесний член Українського товариства охорони природи, Почесний член Українського ботанічного товариства, пенсіонер (1923 р.). 1923–1997 рр. Оп. 1. Спр. 87. Облаштування лісового господарства в господарському окрузі Княждвір, 1887 р. Рукописний текст, 1887 р., 201 арк.

350. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королевского столичного города Львова Галицкого наместничества. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 2. Спр. 2167. Аукционные протоколы, планы и договоры на аренду городских земельных участков, 1860–1875 рр., 61 арк.

351. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 2. Спр. 2388. Объявление краевой финансовой дирекции в Кракове о порядке сбора акцизного налога от убоя скота, 1865 р., 8 арк.

352. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 2. Спр. 2652. Переписка в наместничестве во Львове, поветовыми старостами и др. о принудительном отчуждении каменоломень «Блотни», «Круглой» на строительство дорог, 1871–1878 рр., 58 арк.

353. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 2. Спр. 2663. Дело о строительстве дома лесничества в Сихове с приложением плана, 1871–1872 рр., 15 арк.

354. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 2. Спр. 2666. Решения о наложении штрафа на лиц за нанесение повреждений лесонасаждениям, 1871–1872 рр., 57 арк.

355. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 2. Спр. 2953. Отчеты лесничих о состоянии и эксплуатации лесных участков и лесоматериалов имени Госевского в Пнятыне и Блотне и переписка с поветовыми старостами в Перемышлянах и др. по этому вопросу, 1877–1880 рр., 237 арк.

356. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 2. Спр. 2954. Дело об аренде и эксплуатации лесных массивов, принадлежащих гмине города, 1877–1891 рр., 85 арк.

357. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 2. Спр. 3181. Докладные записки и переписка с полицейским

комиссариатом об уплате задолженности за дезинфекцию помещений, 1881 р., 167 арк.

358. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместничества. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 2. Спр. 3183. Распоряжение Галицкого наместничества и переписка с полицейским комиссариатом о случаях инфекционных заболеваний животных и правилах соблюдения ветеринарного режима, 1881–1889 рр., 81 арк.

359. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместничества. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 2. Спр. 3422. Дело о сооружении подземного русла реки Полтвы, 1886 р., 61 арк.

360. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместничества. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 3. Спр. 3670. Переписка с дирекцией Львовско-Черновицкой Ясской железной дороги о купле-продаже земельных участков в Сихове для расширения железной дороги, 1889 р., 12 арк.

361. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместничества. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 3. Спр. 3826. Распоряжения магистрата о введении новых носилок для больных и раненных и снабжении ими районных комисариатов, дезинфекции колодцев, 1890 р., 22 арк.

362. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместничества. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 3. Спр. 3899. Отчет лесной инспекции о пострации лесов, пожарах в имениях Белогорще, Зубры и Сыхове, 1893 р., 44 арк.

363. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместничества. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 3. Спр. 4000. Дело о состоянии, аренде и эксплуатации лесных массивов в Белогорще, Брюховичах и других, принадлежащих гмине города, 1893–1894 рр., 138 арк.

364. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 3. Спр. 4134. Дело о состоянии, аренде и эксплуатации лесных массивов в Белогорще, Брюховичах и других, принадлежащих гмине города, 1895–1896 рр., 108 арк.

365. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 3. Спр. 4133. Переписка с комиссариатами районов, администрацией городских имений о возмещении убытков, нанесенных незаконным выпасом скота, потравы посевов, 1895 р., 40 арк.

366. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 3. Спр. 4142. Объявления магистрата и переписка с Галицким наместничеством во Львове и др. о проведении регулярных работ по очистке города и наложении взысканий на нарушителей санитарных правил, 1895–1910 рр., 15 арк.

367. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 3. Спр. 4636. Положение о порядке торговли на скотном базаре, 1901 р., 20 арк.

368. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 3. Спр. 5029. Переписка с Городским поветовым староством о запрещении землевладельцу Любомирскому ведения опустошительной вырубки леса вблизи источников водопровода в Воле Добростанской, 1905 р., 14 арк.

369. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 3 Магістрат королівського столичного міста Львова Галицького наместництва. 1787–1918 рр. Оп. 1, Т. 3. Спр. 5039. Переписка со староствами о выдаче разрешения лицам на перевозку скота, 1905 р., 18 арк.

370. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 350 Дирекція поліції у Львові Галицького намісництва. 1773–1918 рр. Оп. 1, Т. 3. Спр. 2607. Повідомлення Бродівського комісаріата поліції і експозитури поліції в Угринові про польоти австрійських і російських військових аеростатів у прикордонній зоні. Копія розпорядження МИД Австрії про заключення договору з Німеччиною про повітряну навігацію, 1899–1904 рр., 10 арк.

371. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 350 Дирекція поліції у Львові Галицького намісництва. 1773–1918 рр. Оп. 1, Т. 3. Спр. 2871. Розпорядження Галицького намісництва про боротьбу з епідемією холери, 1905–1910 рр., 147 арк.

372. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 350 Дирекція поліції у Львові Галицького намісництва. 1773–1918 рр. Оп. 1, Т. 4. Спр. 3037. Повідомлення МВД Австрії, Перемишльського комісаріату поліції про конференцію робітників соляної промисловості, про революційні настрої робітників, 1909 р., 9 арк.

373. Державний архів Львівської області, м. Львів Ф. 350 Дирекція поліції у Львові Галицького намісництва. 1773–1918 рр. Оп. 1, Т. 6. Спр. 4798. Розпорядження гмінного уряду у Львові про вжиття санітарних заходів у зв'язку з епідемічними захворюваннями у місті, 1917–1918 рр., 6 арк.

Монографії, статті, довідкові та інші видання

374. Абашидзе А. Х. Первая международная экологическая конференция – конференция по международной охране природы (Берн, 1913) / А. Х. Абашидзе, А. М. Солнцев // Экологическое право / М. : Юрист, 2006. – № 4. – С. 2–4.

375. Адам В. М. Аспекти застосування екологічної функції держави в умовах Української держави / В. М. Адам // Проблеми державотворення та правотворення в Україні: тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 17 лютого 2012 р.). – Львів : ЛьвДУВС, 2012. – С. 5–8.

376. Адамович С. Станиславів у часи лихоліть Великої війни (1914–1918

рр.) / С. Адамович. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2013. – 80 с.

377. Айгнер О. Об истории развития охраны окружающей среды – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.westeast.us/27/article/5039.html> – Назва з титул. екрана.

378. Андрусак Т. Судді-українці Австро-Угорщини та їх внесок у розвиток української правової думки / Т. Андрусак // Судова влада в Україні і світі: історія, сучасність, перспективи розвитку: матеріали XXV Міжнародної історико-правової конференції (м. Саки) ; ред. колегія: І. Б. Усенко (голова). – К.; Сімферополь : СМД, 2011. – Ч. 1. – С. 115–116.

379. Андрухів І. Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр. / І. Андрухів, П. Арсенич. – Івано-Франківськ, 1996. – 79 с.

380. Антонюк У. В. Етапи формування законодавства щодо охорони довкілля на залізничному транспорті на території України / У. В. Антонюк // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 47. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – С. 459–463.

381. Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини : навч. посіб. / [Кульчицький В. С., Бойко І. Й., Настасяк І. Ю., Мікула О. І.]; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : Тріада плюс, 2002. – 82 с.

382. Аркуша О. Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. / О. Аркуша / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1996. – 174 с.

383. Балабушевич Т. А. Аграрна історія Галичини другої половини XVIII ст. / Т. А. Балабушевич. – К. : Наук. думка, 1993. – 139 с.

384. Баладыженко К. Иллюстрированная История Галичины въ краткихъ очеркахъ / К. Баладыженко. – Петроградъ : типографія Бр. В. и И. Линникъ: Петроградъ, Невскій пр., 126/2., 1915. – 103 с.

385. Баран І. В. Вплив бойових дій на становище міст і сіл Східної Галичини на початку Першої світової війни / І. В. Баран // Держава та армія:

Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Випуск 652, 2009. – С. 46–55.

386. Барчук І. В. Історія судочинства в Україні : навчально-методичний посібник для семінарських занять та самостійного опрацювання студентами денної та заочної форм навчання / І. В. Барчук, Л. Я. Коритко, Л. В. Мендик. – Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2012. – 100 с.

387. Борейко В. Е. История охраны природы Украины X век – 1980 г. / В. Е. Борейко. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 2001. – 542 с.

388. Борис М. Джерела «чорного золота» / М. Борис // Свіча. – 2013. – № 12 (2100). – 15 бер. – С. 3.

389. Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды) : Учебник / М. М. Бринчук. – М. : Юристъ, 1998. – 688 с.

390. Брусак В. П. Еволюція форм заповідання височини Розточчя на протязі ХХ століття / В. П. Брусак, Ю. В. Зінько, Я. С. Кравчук, О. О. Нагорна, М. В. Чернявський // Соціально-екологічні і економіко-правові аспекти розвитку заповідної справи на Україні : наук.-практ. семінар, 17–19 берез. 1992 р. : тези допов. – Рахів, 1992. – С. 21–23.

391. Будзиновский В. Хлопска посілість. Друге справлене виданє / В. Будзиновский. – Накладом українсько-руської Видавничої спілки з обмеженою порукою у Львові, 1901. – 194 с.

392. Буковина. Визначні постаті: 1774–1918 : біографічний довідник / [автор-упор. О. М. Павлюк]. – Чернівці : Золоті литаври, 2000. – 252 с.

393. Бурдуланюк В. Історія Прикарпаття : хронологічний довідник / В. Бурдуланюк, Б. Гаврилів. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 12–18.

394. Васько І. А. Газонафтопромислового факультету – 60 років / І. А. Васько // Науковий вісник ІФНТУНГ – 2005. – № 2 (11). – С. 5–10.

395. Вьнцковскій Д. Нарись исторіи австрійско-угорскои монархіи : Подручникъ для учительвъ школь людовыхъ / Д. Вьнцковскій. – Львовъ : Накладомъ Михаила Спожарского, 1881. – 63 с.

396. Вітенко М. Боротьба за сервітутні права в контексті польсько-

українських взаємин у Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.) – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.history.iv-fr.net/www.uahistory.info> – Назва з титул. екрана.

397. Вітенко М. Д. Польське велике землеволодіння в Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.) / М. Д. Вітенко // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: Збірник наукових статей. Історія. – Випуск XIV, 2008. – С. 72–78.

398. Войцехівська-Павлишин М. Під знаками води і вогню: світове товариство об'єднується задля співпраці з природою / М. Войцехівська-Павлишин // Вечірній Івано-Франківськ. – 2010. – 16 вер. – С. 12.

399. Всесвітня історія: навч. посіб. / [Б. М. Гончар, М. Ю. Козицький, В. М. Мордвінцев, А. Г. Слюсаренко]. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – 694 с.

400. Гайний А. Битьківський нафтовий басейн / Альманах Станиславівської землі / А. Гайний. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен : НТШ, Український архів, Т. XXVIII, 1975. – С. 219–227.

401. Галичина, Буковина, Угорская Русь / Составлено сотрудниками журнала «Украинская жизнь». – Москва : Книгоиздательство «Задруга», 1915. – 231 с.

402. Генсірук С. А. Історія лісівництва в Україні / С. А. Генсірук, О. І. Фурдичко, В. С. Бондар. – Львів : Світ, 1995. – 424 с.

403. Герасименко М. П. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства / М. П. Герасименко. – К. : Вид-во АН України, 1959. – 303 с.

404. Гетьман А. П. Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля / А. П. Гетьман // Право України – 2011. – № 2. – С. 11–19.

405. Гончаренко В. Законодавчі органи Австро-Угорської монархії під час перебування в її складі західноукраїнських земель / В. Гончаренко // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 4 (43). – С. 52–60.

406. Гордієнко Г. Тис – заповідне дерево Українських Карпат /

Альманах Станиславівської землі / Г. Гордієнко. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен : НТШ, Український архів, Т. XXVIII, 1975. – С. 244–248.

407. Городыский І. Яки средства взирають земледельця? / І. Городыский // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстроване. – 1881. – Ч. 23. – С. 364.

408. Городыский І. Яки средства взирають земледельця? (Продовжене) / І. Городыский // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстроване. – 1881. – Ч. 24. – С. 373–374.

409. Грабовецький В. Історія Івано-Франківська (Станіслава): З найдавніших часів до початку ХХ століття. Частина І. / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – 340 с.

410. Грабовецький В. В. Гуцульщина ХІІІ–ХІХ століть: Історичний нарис / В. В. Грабовецький. – Львів : Вид-во Львівського державного університету і видавничого об'єднання «Вища школа», 1982. – 152 с.

411. Графский В. Г. Всеобщая история государства и права: Учебник для вузов / В. Г. Графский. – М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА*М), 2000. – 744 с.

412. Грабовець Н. Історичний розвиток обліку земель в Україні (ІХ–ХІХ століття) / Н. Грабовець // Юридична Україна. – 2010. – № 4. – С. 96–102.

413. Грибович М. Історія окружного міста Станіслава в Галичині в 1847 р. / М. Грибович; [пер. з польської І. Бондарев]. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. – 39 с.

414. Гримич М. Інститут власності у звичаєво-правовій культурі українців ХІХ – початку ХХ ст. / М. Гримич. – К., 2004. – 588 с.

415. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної укр. нації ХІХ–ХХ ст.: [навч. посібник для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів] / Я. Грицак. – К. : Генеза, 1996. – 360 с.

416. Грозовський І. М. Особливості формування природоохоронних норм в Україні / І. М. Грозовський, Л. В. Шаравара // Держава та регіони. Серія:

Право, 2009. – № 1 – С. 19–23.

417. Гулик С. Кадастрові карти як джерело вивчення стану земельних ресурсів Галичини XVIII – початку XX ст. / С. Гулик // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005 – Випуск 1 (11). – С. 85–88.

418. Дейчаківський І. Йосип Гурик – селянський посол / І. Дейчаківський. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004. – 116 с.

419. Дієсперов В. Іван Франко й аграрна економіка (До 150-річчя від дня народження Великого Каменяря) / В. Дієсперов // Економіка України. – 2006. – № 5 (534). – С. 56–62.

420. Дмитрів О. Полювання на Прикарпатті: без особливостей, зате з проблемами / О. Дмитрів // Вечірній Івано-Франківськ. – 2010. – 16 вер. – С. 1, 4.

421. Дрбал А. Йозеф Лісганіг і Роберт фон Штернек та базисні вимірювання в Західній Україні за часів Австро-Угорщини і Чехословаччини / А. Дрбал, К. Радей – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://carpaty.net/> – Назва з титул. екрана.

422. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. / О. Добржанський. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 574 с.

423. Духневич А. В., Духневич І. В. Становлення аграрного законодавства до проведення столипінських перетворень / А. В. Духневич, І. В. Духневич // Актуальні питання реформування правової системи України : міжнарод. наук.-практ. конф., 30–31 трав. 2008 р. : зб. наук. ст. – Луцьк, 2008. – С. 340–342.

424. Евин Ф. Злобна ушкода чужої власности, крадіж, спроневірене і обман після «Lex Offner» / Ф. Евин // Товариш. Ілюстрований календар товариства «Просьвіта» на звичайний рік 1911. Часть суспільна. – Львів : Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарского, 1910. – С. 132–138.

425. Екологічне право України : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. – Х. : Право, 2009. – 328 с.
426. Єгорова І. На «Карпатському трамваї» – в Європу – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/130242#> – Назва з титул. екрана.
427. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899–1918) / О. Жерноклеєв. – [вид. 2-ге, доп.]. – К. : Основні цінності, 2000. – 168 с.
428. Жирик І. Гордість країни – незаймані куточки природи / І. Жирик // Галичина. – 2011. – № 120 (4282). – 16 серп. – С. 6.
429. Задорожний В. Є. Товарне виробництво і торгівля на західно-українських землях (кінець XVIII – перша пол. XIX ст.) / В. Є. Задорожний. – Львів : Вища шк. Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 152 с.
430. Задорожний В. Поміщицькі промислові підприємства Східної Галичини у системі товарного виробництва кінця XVII – першої половини XIX ст. / В. Задорожний // Галичина : Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника. Випуск 5–6, 2001. – С. 125–132.
431. Заповідні екосистеми Карпат / [Стойко С., Гадач Е., Шимон Т., Михалик С.]. – Львів : Світ, 1991. – 248 с.
432. Захарченко П. П. Історія держави та права України : навч. посіб. для дист. навч. / П. П. Захарченко. – К. : Університет «Україна», 2005. – 208 с.
433. Захарченко П. Розвиток права власності на землю в Україні (середина XIX – перша чверть XX ст.) : [монографія] / П. Захарченко. – К. : Атіка, 2008. – 296 с.
434. Захарченко П. П. Право власності на землю в Україні: правове забезпечення та особливості реалізації (середина XIX – початок XX ст.) : [монографія] / П. П. Захарченко. – [пер. вид.]. – К. : Атіка, 2010. – 328 с.
435. Зашкільняк Л. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів

/ Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів, 2002. – 752 с.

436. Зеленчук Я. Озеро Криве у Верховині / Я. Зеленчук // Галичина. – 2011. – № 115 (4277). – 6 серп. – С. 1, 8.

437. Злупко С. Економічна думка на Україні: Нариси історії економічної думки на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ ст. / С. Злупко. – Львів : Вид-во Львівського університету, 1969. – 222 с.

438. Іванов В. М. Історія держави і права України : навч. посіб. / В. М. Іванов – К. : МАУП, 2002. – Ч. 1. – 264 с.

439. Иванова Ж. Правовая охрана и использование морских живых ресурсов в национальных законодательствах (историко-правовые проблемы) – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.law-n-life.ru/arch/152/152-15.doc – Назва з титул. екрана.

440. Ісаїв П. Історія міста Станиславова / П. Ісаїв. – Івано-Франківськ : «Лілея–НВ», 2008. – 96 с.

441. Історія українського права : навч. посіб / за ред. О. О. Шевченка. – К. : Олан, 2001. – 214 с.

442. Історико-природничі нариси з краєзнавства: Львівська область : навчально-методичний посібник / [І. Ю. Квасниця., І. О. Глічов., І. І. Федик]. – Львів : ТОВ «Укрсервіс», 1994. – 239 с.

443. Камська-Ополоник О. Дністер змілів найбільше за сто років / О. Камська-Ополоник // Експрес. – 2012. – № 133 (6688). – 29 лист. – 6 грудн. – С. 3.

444. Кашанина Т. В. Корпоративное право (Право хозяйственных товариществ и обществ) : учебник для вузов / Т. В. Кашанина. – М. : Издательская группа НОРМА – ИНФРА*М, 1999. – 815 с.

445. Кельман М. С. Загальна теорія держава і права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома. – Львів : Новий світ, 2005. – 584 с.

446. Кіндюк Б. В. Правове регулювання охорони лісів на українських землях у складі Російської та Австро-Угорської імперій / Б. В. Кіндюк // Часопис Київського університету права. Випуск 3, 2009. – С. 41–45.

447. Кіндюк Б. В. Історія українського лісового законодавства. Часи тоталітаризму та незалежної України 1929–2011 рр. : монографія / Б. В. Кіндюк // Маріупольський державний університет. – Одеса : Фенікс, 2011 – 348 с.

448. Кірін Р. С. Формування гірничого законодавства на території України (X – поч. XX ст.) / Р. С. Кірін // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки. Випуск 39. – 2000. – С. 58–59.

449. Кірін Р. С. Гірниче законодавство західноукраїнських земель австрійської доби / Р. С. Кірін // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. Випуск XIV. – Івано-Франківськ : ПНУ імені В. Стефаника, 2004. – С. 23–35.

450. Кірін Р. С. Історія гірничого права : навч. посібник / Р. С. Кірін. – Дніпропетровськ : Державний ВНЗ «Національний гірничий університет», 2011. – 246 с.

451. Кобецька Н. Р. Екологічне право: навч. посібник / Н. Р. Кобецька. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.

452. Ковальчак Г. І. Економічний розвиток західноукраїнських земель / Г. І. Ковальчак. – К. : Наук. думка, 1988. – 250 с.

453. Ковальчак Г. І. Розвиток фабрично-заводської промисловості в Східній Галичині в кінці XIX – на початку XX ст. / Г. І. Ковальчак // З історії західноукраїнських земель / Під ред. І. П. Крип'якевича. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1960. – Т. 5. – С. 57–74.

454. Ковалишин О. Історія земельних відносин Галичини / О. Ковалишин // Землевпорядний вісник. – 1998. – № 3. – С. 23–25.

455. Колесник В. Ю. До питання про основи охорони довкілля у Європейському Союзі / В. Ю. Колесник // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 1 / відп. за випуск д. ю. н., проф. В. М. Дрьомін // Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 420–422.

456. Колісник В. Український рух в Австро-Угорщині / В. Колісник //

Історія України: 2001. – листоп. (№41). – С. 6–8.

457. Копистяньський А. Оповідання з історії Австрійсько-Угорської держави в зв'язи з всесвітньою історією / А. Копистяньський. – Коломия : Галицка накладна Якова Оренштайна, 1914. – 211+XII с.

458. Коритко Л. Я. Общая характеристика биосферных заповедников Украины и управление ими / Л. Я. Коритко // Сучасні наукові дослідження – 2006 : міжнарод. наук.-практ. конф., 20–28 лют. 2006 р. : тези допов. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 37–39.

459. Коритко Л. Я. Становище народного господарства Галичини в складі Австро-Угорщини / Л. Я. Коритко // Актуальні проблеми сучасних наук: теорія та практика – 2006 : міжнарод. наук.-практ. конф., 16–30 черв. 2006 р. : тези допов. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 7–8.

460. Коритко Л. Я. Види лісів згідно австрійського лісового законодавства другої половини XIX ст. / Л. Я. Коритко // Perspektywiczne opracowania sa nauka i technikami – 2010 : міжнарод. наук.-практ. конф., 07–15 лист. 2010 р. : тези допов. – Przemysl, 2010. – С. 9–11.

461. Коритко Л. Я. Охорона тваринного світу згідно австрійського крайового закону 1875 року / Л. Я. Коритко // Veda a vznik – 2010/2011 : міжнарод. наук.-практ. конф., 27 груд.– 15 січ. 2011 р. : тези допов. – Прага, Чехія, 2010/2011. – С. 18–19.

462. Коритко Л. Я. Право власності на водні об'єкти за австрійським законодавством XIX століття / Л. Я. Коритко // Проблеми державотворення та правотворення в Україні : матеріали II Регіонального круглого столу (Львів, 18 лютого 2011 р.). – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – С. 189–191.

463. Коритко Л. Я. Джерела права на українських землях Східної Галичини в період належності до Австрійської імперії / Л. Я. Коритко // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу, 20–21 травня 2011 р., м. Одеса. Т. 1 / відп. ред. д-р юрид. наук В. М. Дрьомін // Національний університет «Одеська юридична академія» – О. : Фенікс, 2011. – С. 137–139.

464. Коритко Л. Я. Регулювання рибальства на озері Гарда в ХІХ столітті /

Л. Я. Коритко // Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми : міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф., 10 черв. 2011 р. : тези допов. – Тернопіль, 2011. – С. 122–124.

465. Коритко Л. Я. Правове регулювання лісосплаву австрійським законодавством ХІХ століття / Л. Я. Коритко // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 3. – С. 84–88.

466. Коритко Л. Я. До питання оренди земельних ділянок на українських землях в австро-угорський період / Л. Я. Коритко // Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку : всеукраїнська з міжнарод. участю наук.-практ. заочна конф., 29–30 верес. 2011 р. : тези допов. – Запоріжжя, 2011. – С. 75–77.

467. Коритко Л. Міждержавне природоохоронне співробітництво в ХІХ ст. (на прикладі Австро-Угорщини та Італії) / Л. Коритко // Юридична Україна. – 2011. – № 9. – С. 14–17.

468. Коритко Л. Я. Забезпечення права на чисте довкілля австрійським законодавством ХІХ століття / Л. Я. Коритко // Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування: тези доповідей ІІІ Всеукраїнського круглого столу (Львів, 9 грудня 2011 р.). – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – С. 105–108.

469. Коритко Л. Я. Підготовка фахівців лісового господарства Австро-Угорщини / Л. Я. Коритко // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. Випуск 3 (39), 2011. – С. 27–31.

470. Коритко Л. Я. Правове регулювання рибальства в Східній Галичині (ХІХ ст.) / Л. Я. Коритко // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. Вип. 61 / редкол.: С. В. Ківалов (голова ред.) та ін. ; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2011. – С. 511–516.

471. Коритко Л. Я. Міжнародне природоохоронне співробітництво в ХІХ ст. за участю Австро-Угорщини / Л. Я. Коритко // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 54. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – С. 107–112.

472. Коритко Л. Я. Становлення та розвиток галицького крайового законодавства про охорону тваринного світу (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Л. Я. Коритко // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. Вип. 62 / редкол.: С. В. Ківалов (голова ред.) та ін. ; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2011. – С. 704–710.

473. Коритко Л. Я. Становлення та розвиток міжнародного співробітництва Австрії у сфері охорони довкілля в ХІХ ст. / Л. Я. Коритко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 17. – 2011. – С. 177–180.

474. Коритко Л. Я. Міжнародно-правова охорона довкілля за участю Австро-Угорщини / Л. Я. Коритко // Права людини : статті та повідомлення Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 14–16 грудня 2011 р.) // Івано-Франківський коледж Львівського національного аграрного університету. – Івано-Франківськ : ТзОВ ВГЦ «Просвіта», 2012. – С. 200–202.

475. Коритко Л. Я. Організаційно-правові засади діяльності суб'єктів господарювання Східної Галичини та Буковини в складі Австро-Угорщини : [монографія] / Л. Я. Коритко. – Івано-Франківськ : МІСТО-НВ, 2011. – 224 с.

476. Коритко Л. Я. Повноваження окружних гірничих управлінь щодо охорони надр у Галичині (1876–1918 рр.) / Л. Я. Коритко // Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації: матеріали ХІІ Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції – Том ІІ (Харків, 30–31 січня 2012 р.). – Харків : Всеукраїнське громадське об'єднання «Нова Освіта», 2012. – С. 119–121.

477. Коритко Л. Я. Про підготовку державних службовців природоохоронної сфери в Австро-Угорщині / Л. Я. Коритко // Проблеми державотворення та правотворення в Україні: тези доповідей учасників

Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 17 лютого 2012 р.). – Львів : ЛьВДУВС, 2012. – С. 247–249.

478. Коритко Л. Австрійське законодавство про охорону надр XIX ст. / Л. Коритко // Юридична Україна. – 2012. – № 2. – С. 9–13.

479. Коритко Л. Я. Участь Східної Галичини в міжнародно-правових відносинах природоохоронного характеру на початку XX ст. / Л. Я. Коритко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 18. – 2012. – С. 198–200.

480. Коритко Л. Я. Становлення інституту правової охорони тваринного світу в Австро-Угорщині / Л. Я. Коритко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична / головний редактор М. М. Цимбалюк. – Львів : ЛьВДУВС, 2012. – Вип. 1. – С. 28–35.

481. Коритко Л. Я. Розвиток фауністичного законодавства на українських землях Східної Галичини в період належності до Австро-Угорської імперії / Л. Я. Коритко, В. Д. Юрчишин // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 1 / відп. за випуск д. ю. н., проф. В. М. Дрьомін // Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 162–163.

482. Коритко Л. Я. Становлення надрового законодавства в Австрійській імперії (XIX ст.) / Л. Я. Коритко // Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми : матеріали першої міжрегіональної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 4–5 травня 2012 р.). // Івано-Франківський факультет Національного університету «Одеська юридична академія». – Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2012. – С. 20–22.

483. Коритко Л. Я. Розвиток інституту права власності на природні об'єкти та їх ресурси в Австрії (др. пол. XIX – поч. XX ст.) / Л. Я. Коритко // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. Вип. 63 / редкол.: С. В. Ківалов (голова ред.) та ін. ; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2012. – С. 290–296.

484. Коритко Л. Я. Порівняльне правознавство : навчально-методичний

посібник для студентів денної та заочної форм навчання Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія» / Л. Я. Коритко, Л. В. Мендик, І. В. Барчук – Івано-Франківськ : ІФФ НУ «ОЮА», 2012. – 92 с.

485. Коритко Л. Я. Становлення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення в ХІХ – поч. ХХ ст. (на прикладі австрійського законодавства) / Л. Я. Коритко // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 56. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – С. 109–114.

486. Коритко Л. Я. Історія держави і права України : методичні матеріали. Для студентів-правників Навчально-наукового інституту права і психології НУ «Львівська політехніка» / Л. Я. Коритко, І. Я. Терлюк – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2012. – 81 с.

487. Коритко Л. Я. Система органів управління у сфері охорони природи в Австро-Угорщині / Л. Я. Коритко // Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 25 квітня 2012 р.) // Навчально-науковий Інститут права та психології НУ «Львівська політехніка». – Львів : ННІПП НУ «Львівська політехніка», 2012. – С. 227–229.

488. Коритко Л. Я. Деякі питання міжнаціональних відносин у сфері охорони природи в Східній Галичині / Л. Я. Коритко // Правове регулювання міжнаціональних відносин в Україні: історія і сучасність : матеріали Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (Львів, 18 травня 2012 р.) // ІНПП НУ «Львівська політехніка». – Львів : ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2012. – С. 15–18.

489. Коритко Л. Я. Розвиток правової охорони річок у Східній Галичині в австро-угорський період /Л. Я. Коритко // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. Вип. 65 / редкол. : С. В. Ківалов (голова ред.) та ін. ; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2012. – С. 295–300.

490. Коритко Л. Я. Генеза регулювання земельних відносин в австрійському праві кінця XVIII – початку XX ст. / Л. Я. Коритко // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. Вип. 68 / редкол. : С. В. Ківалов (голова ред.) та ін. ; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2012. – С. 43–48.

491. Коритко Л. Я. Розвиток правової охорони земель нормами австрійського права XIX – поч. XX ст. / Л. Я. Коритко // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 58. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – С. 95–100.

492. Коритко Л. Я. Історія держави і права України. Частина I : навчально-методичний посібник для студентів денної та заочної форм навчання Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія» / Л. Я. Коритко, Л. В. Мендик. – Івано-Франківськ : ІФФ НУ «ОЮА», 2013. – 102 с.

493. Коритко Л. Я. Використання земель оздоровчого та рекреаційного призначення на землях Східної Галичини в австро-угорський період / Л. Я. Коритко // «Strategiczne pytania swiatowej nauki – 2013» : міжнарод. наук.-практ. конф., 07–15 лютого 2013 р. : тези допов. – Przemysl : Nauka i studia, 2013. – С. 23–25.

494. Коритко Л. Я. Регулирование природно-заповедных объектов в Австро-Венгрии (на примере украинских земель) / Л. Я. Коритко // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: Журнал научных публикаций. Выпуск 02 (49). – Москва, 2013. – С. 246–249.

495. Коритко Л. Я. Використання лісових ресурсів для туризму на українських землях Східної Галичини в австро-угорський період / Л. Я. Коритко, В. В. Король // Наше право. – 2013. – № 4. – С. 18–22.

496. Korytko L. Ya. Regulation Forming of Forestry Relations in Austria (Austria-Hungary) Law / L. Ya. Korytko // European Applied Sciences, № 2/2 (February). – Stuttgart, 2013. – P. 213–215.

497. Korytko L. Ya. Legal Security Development of the Atmosphere Air by

Austria Law Norms of the XIXth – the Beginning of the XXth Century / L. Ya. Korytko // Science progress in European countries: new concepts and modern solutions, proceedings of the 1st International scientific conference (Stuttgart, March 28, 2013). – Stuttgart : ORT Publishing, 2013. – P. 100–102.

498. Коритко Л. Я. Розвиток гірничих відносин у Східній Галичині (др. пол. XIX – поч. XX ст.) / Л. Я. Коритко // Європейські перспективи. – 2013. – № 4. – С. 34–38.

499. Korytko L. Ya. Classification of the Austrian Environmental Legislation of XIX – early XX century / L. Ya. Korytko // European Applied Sciences, № 5/2 (May). – Stuttgart, 2013. – P. 186–188.

500. Коритко Л. Я. Становлення та розвиток інституту державного управління у галузі охорони довкілля в австрійському праві XIX ст. / Л. Я. Коритко // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових статей. Вип. 644: Правознавство. – Чернівці : Рута, 2013. – С. 64–67.

501. Коритко Л. Я. Становлення кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення в австрійському праві XIX – поч. XX ст.) / Л. Я. Коритко // Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми : матеріали другої Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 24–25 травня 2013 р.). // Івано-Франківський факультет Національного університету «Одеська юридична академія». – Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2013. – С. 24–27.

502. Коритко Л. Я. Развитие правовой охраны вод австрийским законодательством XIX – нач. XX в. / Л. Я. Коритко // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: Журнал научных публикаций. Выпуск 06 (53). – Москва, 2013. – С. 275–278.

503. Коритко Л. Я. Природоохоронні проблеми українських земель Східної Галичини (в складі Австро-Угорської імперії) / Л. Я. Коритко // Прикарпатський юридичний вісник: Збірник наукових праць. Випуск 1 (4). – Івано-Франківськ : Івано-Франківський факультет НУ «ОЮА», 2014. – С. 36–45.

504. Коритко Л. Я. Гірничовидобувна справа у Східній Галичині: історико правовий розвиток / Л. Я. Коритко // Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы : материалы Международной научно-практической конференции (Кишинэу, 28–29 марта 2014 г.). // орг ком.: Бужор В. [и др.]. – Кишинев : Iulian, 2014 (Tipogr. «Cetatea de Sus»). – р. 42–44.

505. Коритко Л. Я. Розвиток регулювання земельних відносин у Галичині (кін. XVIII – поч. XX ст.) / Л. Я. Коритко // Політико-правова ідеологія українського національного державотворення: проблеми формування та еволюції (історико-теоретичний вимір) : матеріали Третьої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції (Львів, 20 травня 2014 р.) // ІНПП НУ «Львівська політехніка». – Львів : ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2014. – С. 44–47.

506. Коритко Л. Я. Теорія держави і права : навчально-методичний посібник для студентів денної форми навчання / Л. Я. Коритко – Івано-Франківськ : ІФФ НУ «ОЮА», 2014. – 100 с.

507. Коритко Л. Я. Співвідношення австрійського державного та галицького крайового природоохоронного законодавства XIX ст. / Л. Я. Коритко // Прикарпатський юридичний вісник: Збірник наукових праць. Випуск 2 (5). – Івано-Франківськ : ПЮІ НУ «ОЮА», 2014. – С. 28–35.

508. Коритко Л. Розвиток інституту правової охорони рослинного світу в Австро-Угорщині / Л. Коритко // Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми : матеріали четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 24–25 квітня 2015 р.). // Прикарпатський юридичний інститут Національного університету «Одеська юридична академія». – Івано-Франківськ, 2015. – С. 19–21.

509. Корнелля М. Будова водних каналів в Галичині і їх вплив на добробут краю / М. Корнелля // Протоколи і реферати Першого українського просвітно-економічного конгресу у Львові 1 і 2 лютого 1909 року – Львів : друкарня Наукового товариства ім. Шевченка під зарядом Н. Беднарського, 1910. – С. 427–433.

510. Косачевская Е. М. Восточная Галиция накануне и в период революции 1918 г. / Е. М. Косачевская. – Львов : Издательство Львовского университета, 1965. – 152 с.

511. Костицький В. Економіко-правові проблеми охорони і використання лісів Українських Карпат / В. Костицький. – Івано-Франківськ : Контакт, 1993. – 43 с.

512. Костицький В. Конституційне регулювання довкілля: український та світовий досвід / В. Костицький // Право України. – 2003. – № 10. – С. 49–55.

513. Крайній І. Битківська Швейцарія з нафтовим шлейфом / І. Крайній // Україна молода. – № 124 від 20 липня 2011 р. – С. 11.

514. Краснова М. В. Історичні засади законодавства про компенсацію екологічної шкоди (з давніх часів і до кінця століття) / М. В. Краснова // Право України – 2007. – № 5. – С. 149–154.

515. Круль В. П. Ретроспективна географія поселень Західної України [монографія] / В. П. Круль. – Чернівці : Рута, 2004. – 382 с.

516. Клапчук В. М. З історії розвитку рекреації на території КДПНП (Карпатського державного природного національного парку) / В. М. Клапчук, У. В. Абрам'юк // Соціально-екологічні і економіко-правові аспекти розвитку заповідної справи на Україні : наук.-практ. семінар, 17–19 берез. 1992 р. : тези допов. – Рахів, 1992. – С. 58–60.

517. Клапчук В. М. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.) [монографія] / В. М. Клапчук. – Львів; Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 508 с.

518. Клапчук В. М. Лісове та мисливське господарство Галичини : [монографія] / В. М. Клапчук, О. Р. Проців / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківське обласне управління лісового та мисливського господарства. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2011. – 432 с., іл. : 165, табл. : 98, бібл. : с. 414–431.

519. Клімова Н. Історія освоєння Бориславського нафтового родовища та екологічні наслідки його експлуатації / Н. Клімова // Історія української

географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2004 – Випуск 2 (10). – С. 41–42.

520. Кравець М. Боротьба селянства Східної Галичини за «ліси й пасовиська» в середині XIX століття / М. Кравець // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Випуск 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2001. – С.188–195.

521. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.

522. Кузыкь К. Ежъ / К. Кузыкь // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстроване. – 1881. – Ч. 12. – С. 184–185.

523. Кузыкь К. Лилики / К. Кузыкь // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстроване. – 1881. – Ч. 11. – С. 168.

524. Кузыкь К. Совы / К. Кузыкь // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстроване. – 1881. – Ч. 11. – С. 167.

525. Кузыкь К. Шануйте птички спѣваючи! / К. Кузыкь // Господарь и Промышленникъ. Письмо иллюстроване. – 1881. – Ч. 7. – С. 105–106.

526. Кульчицький В. С. Державний лад і право в Галичині / в другій половині XIX – на початку XX ст. / В. С. Кульчицький. – Львів, 1966. – 68 с.

527. Кульчицький В. С. Джерела права в Галичині за часів австрійського панування (1772–1918) / В. С. Кульчицький // Проблеми правознавства. – К., 1971. – Випуск 19. – С. 42–50.

528. Кульчицький В. Історія держави і права України / В. Кульчицький, Б. Тищик. – К., 2001. – 320 с.

529. Кульчицький В. Кодифікація права на Україні у XVIII ст. / В. Кульчицький – Львів : Вид-во Льв. ун-ту, 1958. – 30 с.

530. Кульчицький В. Органи самоврядування в Галичині за часів австрійського панування / В. Кульчицький, О. Мікула // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 2. – С. 72–78.

531. Кульчицький В. Система судових органів Галичини в складі Австро-Угорщини / В. Кульчицький, І. Бойко // Право України. – 2001. – № 11. – С. 137–139.

532. Кульчицький С. Імперія і ми / С. Кульчицький // День. – 2006. – 24 січ. – С. 6–7.

533. Курганевич Л. П. Водний кадастр. Розвиток кадастрової діяльності – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.geoknigi.com/book_view.php – Назва з титул. екрана.

534. Лазаренко Я. Розвиток лісового законодавства України / Я. Лазаренко // Право України. – 2003. – № 2. – С. 131–135.

535. Лапчан І. Становлення лісового права та відповідного законодавства України: історичний аспект / І. Лапчан // Право України. – 2006. – № 9. – С. 129–133.

536. Лановик Б. Д. Економічна історія України і світу : підручник / Б. Д. Лановик, З. М. Матисякевич, Р. М. Матейко. – К. : Вікар, 1999. – 737 с.

537. Левицький В. Про устрій Австрійської держави / В. Левицький. – Видане «Українського Студентського Союзу». – Львів : 3 друкарні І. Айхельбергера, 1912. – 35 с.

538. Левицький Д. Вплив середньовічного міського права на формування правових систем Центральної та Східної Європи / Д. Левицький // Право України. – 2005. – № 2. – С. 112–114.

539. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. На підставі споминів / К. Левицький. – Накладом власним. – Львів : 3 друкарні ОО. Василян у Жовкві, 1926. – 737 с.

540. Левицький К. Про ґрунтовий катастер / К. Левицький. – Львів : Б. в., 1895. – 20 с.

541. Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх і політичних діячів / К. Левицький. – Львів : Вид. спілка «Діло», 1936. – 140 с.

542. Левицький К. Українські політики. Друга частина. Сильвети наших давніх і політичних діячів 1907–1914 рр. / К. Левицький. – Львів : Вид. спілка

«Діло», 1937. – 109 с.

543. Лепісевич П. М. Державно-правовий устрій України в імперську добу: навч. посіб. з історії держави і права України / П. М. Лепісевич. – Львів : «Край», 2005. – 126 с.

544. Лицур М. З., Лицур Н. М. Рибальство як форма організації дозвілля української міської інтелігенції Галичини на рубежі XIX–XX століть (на прикладі І. Франка) / М. З. Лицур, Н. М. Лицур // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: Збірник наукових статей. Історія. – Випуск XV, 2009. – С. 115–119.

545. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник / В. С. Макарчук. – [6-те вид. доп.]. – К. : Атіка, 2009. – 624 с.

546. Малишко М. І. Екологічне право України : Навч. посіб. / М. І. Малишко. – К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2001. – 292 с.

547. Маршрутами слави Прикарпаття : путівник / [Токаренко М. В., Паркулаб В. М., Гаврилів Б. М., Арсенич П. І.]. – Ужгород : Видавництво «Карпати», 1987. – 152 с.

548. Мацькевич М. Конституційне виборче право в Галичині в складі Австрії / М. Мацькевич // Право України. – 1999. – № 3. – С. 91–92.

549. Мацькевич М. Рецепція австрійської державно-правової культури в Галичині в 1771–1918 рр. / М. Мацькевич // Право України. – 2007. – № 6. – С. 134–137.

550. Мелашенко В. Ф. Конституційне право як наука і навчальна дисципліна / В. Ф. Мелашенко // «Конституційне право України» ; за ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Наук. думка, 2002. – 158 с.

551. Мелех Л. В. Історико-правові засади формування інституту права природокористування / Л. В. Мелех, І. П. Папроцький // Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 25 квітня 2012 р.) // Навчально-науковий Інститут права та психології НУ «Львівська політехніка».

– Львів : ННПП НУ «Львівська політехніка», 2012. – С. 249–251.

552. Мельничук О. Всесвітня культурна та природна спадщина як складова концепції загальної спадщини людства / О. Мельничук // Право України. – 2003. – № 12. – С. 93–97.

553. Миронов В. Информационная политика Австро-Венгрии в годы первой мировой войны / В. Миронов // Вопросы истории. – 2010. – № 4. – С. 62–67.

554. Миронов В. В. Представление о воинском долге в Австро-Венгрии в 1914–1918 гг. / В. В. Миронов // Вопросы истории. – 2011. – № 7. – С. 159–162.

555. Мікула Т. Антинародна суть Галицького крайового сейму // Право України. – 2003. – № 1. – С. 130–132.

556. Мірошніченко М. І. Державність і право України: генезис у європейському контексті (З найдавніших часів до початку ХХ ст.) : [монографія] / М. І. Мірошніченко. – К. : Атіка, 2006. – 544 с.

557. Мірошніченко А. М. Земельне право України : Підручник. – 2-ге видання, допов. і перероб. / А. М. Мірошніченко. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 678 с.

558. Місюра І. Політика російського окупаційного режиму на західноукраїнських землях у 1914–1915 роках / І. Місюра // Галичина – 2001. – № 7. – С. 149–153.

559. Монолатій І. Австрійська колонізаторська політика в Галичині (кінець ХVІІІ – середина ХІХ ст.) / І. Монолатій // Галичина. – 2004. – № 10. – С. 62–74.

560. Монолатій І. Інтеграційний досвід національної політики Австро-Угорщини в Галичині (1867–1914 рр.) / І. Монолатій // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових статей. Вип. 323–324: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці : Рута, 2006. – С. 145–152.

561. Монолатій І. Жити і давати жити іншим. Німецький дискурс західноукраїнської етнополітичної сфери [монографія] / І. Монолатій. – Івано-

Франківськ : Лілея-НВ, 2008. – 160 с.

562. Монолатій І. С. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. [монографія] /

І. С. Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – 736 с.

563. Моряк-Протопопова Х. Правовий статус та повноваження Галицького Намісництва (1849–1918) / Х. Моряк-Протопопова // Вісник Львівського університету. Серія юридична : збірник наукових праць. – Випуск 52, 2011. – С. 96–103.

564. Мохаммад С. А. Международное экологическое право в исторической ретроспективе / С. А. Мохаммад – [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_jcontentplus&view=article&id=2368:2011-09-07-06-13-17&catid=109:2010-06-17-09-48-32&Itemid=196 – Назва з титул. екрана.

565. Мухамедова Е. Право людини на безпечно для життя і здоров'я довкілля / Е. Мухамедова // Право України. – 2010. – № 5. – С. 161–164.

566. Мягченко О. П. Основи екології : Підручник / О. П. Мягченко – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/829379>. – Назва з титул. екрана.

567. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К. : Укр. письменник, 1994. – 413 с.

568. Назустріч мрії : нариси історії Прикарпаття / [Васюта І. К., Гараць В. Й., Грабовецький В. В., Гуменюк Є. Г. та ін.]. – Ужгород : Карпати, 1978. – 224 с.

569. Наливайко Л. Р. Екологічні права: теоретико-правовий зміст / Л. Р. Наливайко, М. В. Козаченко // Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування: тези доповідей III Всеукраїнського круглого столу (Львів, 9 грудня 2011 р.). – Львів : ЛьвДУВС, 2011. –

С. 171–173.

570. Нараївський Є. Правовий poradник. Популярний збірник карного, цивільного і адміністративного права / Є. Нараївський. – Коломия : Рекорд, 1932. – 830 с.

571. Настасяк І. Ю. Організація управління Галичиною і Буковиною в складі Австрії (1772–1848 рр.) : [монографія] / І. Ю. Настасяк. – К. : Атіка, 2006. – 160 с.

572. Непийвода В. Правове регулювання в галузі лісів: Доба утвердження підтримного розвитку / В. Непийвода. – К. : НДІ приватного права і підприємництва, 2004. – 339 с.

573. Непийвода В. Вплив австрійського лісового законодавства на розвиток лісового господарства в Галичині / В. Непийвода // Малий та середній бізнес. – 1999. – № 3. – С. 61–65.

574. Никифорак М. В. Державний лад і право на Буковині в 1774–1918 рр. : [монографія] / М. В. Никифорак. – Чернівці : Рута, 2000. – 279 с.

575. Никифорак М. В. Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.). : [монографія] / М. В. Никифорак. – Чернівці : Рута, 2004. – 384 с.

576. Німець О. Тернистий шлях до світла / О. Німець. – Косів : Писаний камінь, 2000. – 160 с.

577. Огоновський О. Систем австрійського права приватного / О. Огоновський. Видав. П. Стебельський. Т 1. Науки загальні і право річеве. – Львів : Накл. О. Огоновської, 1897. – 341 с.

578. Окуневський Я. Листи з чужини: літературно-художнє видання / Я. Окуневський. – К. : Темпора, 2009. – 520 с.

579. Олесницькій Є. Австрійське законодавство державне въ р. 1889 / Є. Олесницькій // Часопись правнича. Мьсячникъ для теоріъ и практики. Рочникъ II. – Число 2 від 1 лютого 1890. – Выдавць: Д-ръ Кость Левицкій, Д-ръ Ант. Горбачевскій, Д-ръ Євг. Олесницькій, Львовъ : Зъ друкарнъ Товариства имени Шевченка подъ зарядомъ К. Беднарского, 1890. – С. 21–24.

580. Онишкевич С. Про камасацію ґрунтів / С. Онишкевич // Економіст. – 1905. – № 4. – С. 6–10.

581. Остап'як М. Територія Станиславівщини, пам'ятки її первісної природи та праці проф. В. Бригіндера для їх збереження / Альманах Станиславівської землі / М. Остап'як. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен : НТШ, Український архів, Т. XXVIII, 1975. – С. 200–209.

582. Осечинський В. К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму / В. К. Осечинський. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1954. – 185 с.

583. Паньків М. Аграрні відносини на Покутті та їх соціальні наслідки в другій половині ХІХ – першій половині ХХ ст. / М. Паньків // Наукові записки. Випуск 4. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. – С. 12–20.

584. Пашук В. «Закон про товариства» від 15 листопада 1867 року і його вплив на розвиток українського національного руху в Галичині / В. Пашук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Випуск 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2001. – С. 370–377.

585. Петrenchенко С. А. Сервітутне право на українських землях Російської та Австро-Угорської імперій в ХІХ ст. / С. А. Петrenchенко // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 50. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – С. 126–133.

586. Петрів Р. Австрійські, Австро-Угорські і Галицькі конституції (кінець ХVІІІ–ХІХ ст. ст.) / Р. Петрів. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2005. – 84 с.

587. Петрів Р. Адміністративно-територіальний поділ і місцеві органи управління Східної Галичини (70-ті роки ХVІІІ ст. – 70-ті роки ХІХ ст.) / Р. Петрів // Право України. – 2000. – № 9. – С. 114–115.

588. Петрів Р. Право Австрії та Східної Галичини (70-ті роки ХVІІІ ст. – 70-ті роки ХІХ ст.) / Р. Петрів // Право України. – 2000. – № 6. – С. 117–118.

589. Петрів Р. В. Проблеми українсько-польських відносин у Східній

Галичині (XIX – початок XX ст.) / Р. В. Петрів. – Коломия : Вік, 1996. – 47 с.

590. Петрів Р. Східна Галичина у складі Австрійської імперії (історико-правовий аспект) / Р. Петрів. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. – 255 с.

591. Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права / Л. В. Петрова ; Національна юридична академія України. – Х. : Право, 1998. – 416 с.

592. Петрусеняк І. Ремесло відчайдухів / І. Петрусеняк // Верховинські вісті. – № 44 (6940) від 2 листопада 2013 р. – С. 4.

593. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – [4-те вид., стереотип.] / Н. Полонська-Василенко – К. : Либідь, 2002. – Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. – 608 с.

594. Поліщук В. В. Історична біографія Дунаю або нагальні проблеми сьогодення у світлі особливостей великої європейської річки / В. В. Поліщук, В. В. Шега – К. : Укр. Міжнародна академія оригінальних ідей, 1998. – 680 с.

595. Полтавский М. История Австрии. Пути государственного и национального развития / М. Полтавский. – М., 1992. – 368 с.

596. Правотаръ. Порадникъ во всякихъ справахъ судовыхъ, политычныхъ и громадскихъ / под ред. Северина Шеховича. – Львовъ, 1869. – 130 с.

597. Правотар. Збірник обов'язуючих цивільних і карних законів та приписів про права рускої мови wraz з взорами судових подань, скарг, внесень, жалоб, грамот, векселів і пр. і подань в справах адміністраційних з приписами про стемпліві, вписові і переносні належности / зладив д-р Филип Евин. Накладом автора. – Жовква : В печатні оо. Василіан, 1909. – 936 с.

598. Прашль-Біхлер Г. Цісар на полюванні / Г. Прашль-Біхлер // Науковий Незалежний культурологічний часопис «І». – 2011. – № 65. – С. 35–43.

599. Проців О. Р. Діяльність мисливських товариств в Австро-Угорській імперії, Росії та Польщі у другій половині XIX – першій половині XX століття /

О. Р. Проців // Науковий Вісник НЛТУ України. – Випуск 19.13, 2009. – С. 25–30.

600. Проців О. Р. Правові засади полювання в Австро-Угорській та Російській імперіях другої половини XIX – початку XX століття / О. Р. Проців // Науковий Вісник НЛТУ України. – Випуск 20.6, 2010. – С. 50–57.

601. Проців О. Р. Станіславівське мисливське товариство «Ватра» 1925–1939 / О. Р. Проців // Науковий Вісник НЛТУ України. – Випуск 20.9, 2010. – С. 297–303.

602. Проців О. Р. Правові засади добування хижаків у Галичині кінця XVIII – початку XX століття / О. Р. Проців // Науковий Вісник НЛТУ України. – Випуск 20.12, 2010. – С. 73–79.

603. Проців О. Р. До історії діяльності мисливської охорони в Галичині середини XIX – першої третини XX століття / О. Р. Проців // Актуальні проблеми державного управління. Збірник наукових праць Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України – Харків. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010 – № 1 (41). – С. 25–28.

604. Птицын А. Н. Российская эмиграция в Австро-Венгрии в конце XVIII – начале XX в. / А. Н. Птицын // Вопросы истории. – 2010. – № 7. – С. 145–151.

605. Птицын А. Н. Торгово-экономические отношения России и Австро-Венгрии в конце XIX – начале XX в. / А. Н. Птицын // Вопросы истории. – 2010. – № 2. – С. 106–112.

606. Реклю Э. Народы и страны Западной Европы / Э. Реклю / Переводъ съ французскаго подъ редакцией и съ дополненіями Н. К. Лебедева. – Москва : Типографія Т-ва И. Д. Сытина. Пятницкая улица, свій домъ, 1915. – Томъ V. Австро-Венгрія. – 128 с.

607. Родерик Н. Дикая природа и американский разум / Н. Родерик – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.rtg.su/phylos/338/74.html>. – Назва з титул. екрана.

608. Сабадир А. Організація господарювання в державних лісах Австрії / А. Сабадир, В. Коржов – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.derevo.info/content/detail/297>. – Назва з титул. екрана.

609. Синишин Ю. Купецтво і промисл у Станиславові / Альманах Станиславівської землі / Ю. Синишин. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен : НТШ, Український архів, Т. XXVIII, 1975. – С. 498–506.

610. Скаврон Б. Ностальгія за цісарем / Б. Скаврон // Галицький кореспондент. – № 9 від 2 березня 2006 р. – С. 8–9.

611. Скаврон Б. Дослідник «австрійської» Галичини / Б. Скаврон // Галичина. – № 123 (4679) від 17 серпня 2013 р. – С. 6.

612. Скаврон Б. Друге життя вузькоколійки / Б. Скаврон // Галичина. – № 10–11 (4763–4764) від 23 січня 2014 р. – С. 13.

613. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : Підручник – 3-тє видання / О. Ф. Скакун. – К. : Алерта, 2012. – 524 с.

614. Стеблій Ф. І. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст. / Ф. І. Стеблій. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1961. – 184 с.

615. Степанов Є. Історико-правові етапи становлення і розвитку екологічної функції держави в Україні / Є. Степанов // Юридична Україна. – 2010. – № 11. – С. 112–118.

616. Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень : підручник / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – К. : Знання, 2005. – 309 с.

617. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. / О. Сухий. – Львів: Львівський державний університет ім. І.Франка: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – 204 с.

618. Тим'юк В. Битків, повіт Надвірна / Альманах Станиславівської землі / В. Тим'юк. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто : НТШ, Український архів, Т. XXIX, 1985. – С. 498–502.

619. Тейлор А. Дж. П. Габсбургська монархія 1809–1918: Історія

Австрійської імперії та Австро-Угорщини / А. Дж. П. Тейлор. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2002. – 268 с.

620. Терлюк І. Я. Історія держави і права України. Практикум : навч. посіб. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / І. Я. Терлюк. – К. : Атіка, 1999. – 192 с.

621. Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навч. посіб. / І. Я. Терлюк. – К. : Атіка, 2011. – 944 с.

622. Терлюк І. Я. Українська правова думка та австрійське право у Галичині (контекст видань у формі витягів з нормативних документів з коментарями та зразками правових документів) / І. Я. Терлюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична / головний редактор М. М. Цимбалюк. – Львів : ЛьвДУВС, 2012. – Вип. 3. – С. 63–72.

623. Томашівський С. Тимчасовий звіт про кількість населення Східної Галичини різних національностей / С. Томашівський // Діло. – 1916. – 23 квітня. – С. 3–4.

624. Тугай Л. Столітня оздоровниця Тарнавського / Л. Тугай // Галичина. – 2013. – № 190 (4746). – 17 груд. – С. 5.

625. Ткаченко О. Принцип верховенства права в регулюванні еколого-правових відносин: поняття та значення / О. Ткаченко // Право України. – 2003. – № 4. – С. 63–68.

626. Трибун П. А. Історія організації природно-заповідних територій в Івано-Франківській області та перспективи їх розширення / П. А. Трибун // Соціально-екологічні і економіко-правові аспекти розвитку заповідної справи на Україні : наук.-практ. семінар, 17–19 берез. 1992 р. : тези допов. – Рахів, 1992. – С. 104–108.

627. Третяк А. М. Історія земельних відносин та землеустрою в Україні : навчальний посібник. / А. М. Третяк. – К. : Аграрна наука, 2002. – 280 с.

628. Флис С. Каменотеси з Ямни / С. Флис // Галицький кореспондент. – № 24 від 16 червня 2011 р. – С. 20.

629. Хонігсман Я. С. Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму (до 1918 р.) / Я. С. Хонігсман. – Львів : Вид-во Львівського університету, 1971. – 254 с.

630. Хоєцький П. Б. Значення мисливського господарства в економіці Галичини в кінці XIX – на початку XX століття / П. Б. Хоєцький, О. Р. Проців – [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.huntingukraine.com/index.php. – Назва з титул. екрана.

631. Храбатин Н. Дністровська флотилія / Н. Храбатин // Експрес. – 2012. – № 11 (342). – 15 бер. – С. 19.

632. Худоба Н. В. Кодифікація австрійського права та особливості її застосування у Галичині (1772–1918 рр.) / Н. В. Худоба // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского: Серия «Юридические науки». Том 20 (59). – 2007. – № 2. – С. 295–299.

633. Цьольнер Е. Історія Австрії / Е. Цьольнер ; пер. з нім. Р. Дубасевич [та ін.]. – Львів : Літопис, 2001. – 712 с.

634. Шарловський А. Станіслав і повіт Станіславський / А. Шарловський ; [пер. з польської Т. Буженко] // Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. – Випуск 5–6. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2001. – С. 204–222.

635. Швидько Г. К. Управління, право та судівництво на українських землях в складі Австро-Угорщини / Г. К. Швидько // Історія та правознавство – 2006. – № 17–18. – С. 7–12.

636. Шевальова І. Австрієць хоче відновити вузькоколійки в Україні – [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/cgi-bin/worldservice/ws_mailto.pl? – Назва з титул. екрана.

637. Шовкун Л. Втерти носа Карловим Варам / Л. Шовкун // Україна молода. – № 118 від 12 липня 2011 р. – С. 11.

638. Юркевич Р. Лісівництво Станіславщини / Альманах Станіславської землі / Р. Юркевич. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен : НТШ, Український архів, Т. XXVIII, 1975. – С. 228–243.

639. Baldwin-Ramult K. Przyczynek do zmiany ustawy naftowej / K. Baldwin-Ramult // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w marcu 1901. – Zeszyt 3. – Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 38–39.

640. Balko R. Kilka uwag o projekcie nowej ustawy lowieckiej dla Galicyi / R. Balko // Lowiec. – 1908. – № 9. – S. 97–99.

641. Bobr W. Polski przemysł naftowy / W. Bobr // Przegląd Polityczny. Czasopismo poświęcone zagadnieniom polityki zagranicznej. – Rok Piąty. – Tom VIII. – Marzec–Kwiecień – Zeszyt 3–4. – Warszawa, 1928. – S. 105–134.

642. Borkowski J. Chłopi Polscy w dobie kapitalizmu / J. Borkowski. – Warszawa, 1981. – 236 s.

643. Brodowicz J. Krytyczne ocenienie projektowanej ustawy lasowej / J. Brodowicz // Sylwan. – 1902. – S. 80–108.

644. Brzezinski J. Uwagi ogólne o produkcji sadowniczej i handlu owocami / J. Brzezinski. – W Krakowie : Z drukarni pod zarządkiem A. Swierzyńskiego, 1912 – 131 s.

645. Bujak Fr. Galicya. – Lwów : Nakładem księgarni H. Altenberga / Fr. Bujak. – Warszawa: Księgarnia pod firmą E. Wende i Spółka, 1908. – Tom 1. Kraj. Ludność. Spółeczeństwo. Rolnictwo. – 562 s.

646. Caro L. Projekt reformy ustawodawstwa naftowego / L. Caro // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w maju 1901. – Zeszyt 5. – Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 75–76.

647. Caro L. Projekt reformy ustawodawstwa naftowego (Dokonczenie) / L. Caro // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w czerwcu 1901. – Zeszyt 6. – Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 86–89.

648. Debicki A. Ustawy naftowe obowiązujące w Królestwie Galicyi i Łodomeryi tudziej W. X. Krakowskiem z motywami przadawcami odnosnemi rozporządzeniami i przepisami / A. Debicki – Kolomyja : Księg. M. Michty, 1888 – 132 s.

649. Dembinski K. Nieco o spozytkowaniu gazow naftowych / K. Dembinski // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego. – Rocznik XVIII. – 15 wrzesnia 1910. – Zeszyt 17. – Lwow : Z Drukarni «Slova Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1910. – S. 255–257.

650. Dembinski K. Nieco o spozytkowaniu gazow naftowych / K. Dembinski // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego. – Rocznik XVIII. – 30 wrzesnia 1910. – Zeszyt 18. – Lwow : Z Drukarni «Slova Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1910. – S. 274–277.

651. Dobiasz A. O znikaniu jodly i zastepywaniu jej swierkiem / A. Dobiasz // Sylwan. Czasopismo miesieczne dla lesnikow i wlascieli ziemskich: Organ Galicyjskiego Towarzystwa lesnego pod redakcyą prof. kraj. szkoly gospodarstwa lasowego Stanislawo Sokolowskiego. – Lwow : Nakladem Galicyjskiego Towarzystwa lesnego. – Z drukarni Polskiej, 1906. – S. 201–208

652. Dunikowskij E. H. Geologiczne warunki wystepywania ropy w dobrach panstwowych w Galicyi / E. H. Dunikowskij // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego pod redakcyą prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik VI. – 30 wrzesnia 1898. – Zeszyt 18. – Lwow : Nakladem Krajowego Towarzystwa Naftowego. – Z Drukarni «Slova Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1898. – S. 206–208.

653. Galicyjskie lasy panstwowe w budzecie Panstwa na rok 1903 // Sylwan. – 1903. – S. 1–3.

654. Gutachten der Lemberger Handels-und Gewerbe-Kammer uber Gezets-Entwurf betreffend die Commanditche-sellschaften ant Actien und Actiegesellschaften. – Lemberg, 1873. – 8 s.

655. Husbaum-Hilarowicz T. Zarys austriyackiego prawa administracyjnego. Jako repetytorium do rzadowego egzaminu politycznego / T. Husbaum-Hilarowicz. – Lwow, 1912 – 80 s.

656. Katz K. Analizy solanek wglebnych i wod rzecznych regjonu Boryslawskiego / K. Katz. – Boryslaw : Nakladem Karpackiej Stacji Geologicznej, 1928 – 53 s.

657. Kesselring K. W obronie kraju / K. Kesselring // Sylwan. – 1901. – S. 187–189.
658. Kolberg O. Dzela Wszystkie. Rus Karpatska. [Czesc I]. – Ludowa spozdzielnia wydawnicza / O. Kolberg. – Wroclaw-Poznan, 1970. – 339 s.
659. Krawczyk M. Galicyjskie ustawy rolnicze agrarne / M. Krawczyk – Krakow : Ksieg. F. Himmelblau, 1980 – 252 s.
660. Krogulski S. Miedzynarodowy kongres myśliwski w Wiedniu / S. Krogulski // Lowiec. – 1910. – № 20. – S. 233–235.
661. Krogulski S. Miedzynarodowy kongres myśliwski w Wiedniu / S. Krogulski // Lowiec. – 1910. – № 21. – S. 245–247.
662. Krogulski S. Miedzynarodowy kongres myśliwski w Wiedniu / S. Krogulski // Lowiec. – 1910. – № 22. – S. 257–258.
663. Lipinski G. Czy na czasie / G. Lipinski // Sylwan. – 1898. – S. 136–143.
664. Łoboś S. Myśliwstwo polskie w obcej prasie łowieckiej / S. Łoboś // Lowiec. – 1910. – № 17. – S. 204.
665. Ludnosc Galicyi przez W. Rapackiego. – Lwow : Nakladem autora. – Z drukarni K. Pillera, 1874. – 128 s.
666. Montag F. Kilka uwag nad zarurowaniem otworow swidrowych przy glebokich wierceniach / F. Montag // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego pod redakcyą prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik VI. – 15 kwietnia 1898. – Zeszyt 7. – Lwow : Nakladem Krajowego Towarzystwa Naftowego. – Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1898. – S. 67–69.
667. Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego poswiecony sprawom krajowego przemyslu naftowego pod redakcyą R. Zalozieckiego. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1898.
668. Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego pod redakcyą prof. B. Zalozieckiego. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem J. Ziembinskiego, 1901.
669. Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego pod redakcyą prof. B. Zalozieckiego. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem

J. Ziembinskiego, 1902.

670. Nowicki M. Przyczynek do owadniczej fauny Galicyi / M. Nowicki. – Krakow, 1864. – 69 s.

671. Nowa ustawa lowiecka dla Galicyi i W. Kr. Krakowskiego. – Krakow : Wisla, 1898.

672. Nowosielecki Z. O wodzie w Tustanowicach / Z. Nowosielecki // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 marca 1911. – Zeszyt 5. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 67–68.

673. Nowosielecki Z. O wodzie w Tustanowicach / Z. Nowosielecki // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcyą Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 kwietnia 1911. – Zeszyt 7. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 100–102.

674. Olszewski S. Przemysl naftowy w Galicyi w latach 1884 do 1901 / S. Olszewski // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego pod redakcyą prof. B. Zalozieckiego. – Rocznik X. – w wrzesniu 1902. – Zeszyt 9. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1902. – S. 133–137.

675. Olszewski S. Galicyjski przemysl naftowy / S. Olszewski // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego. – Rocznik XVIII. – 15 listopada 1910. – Zeszyt 21. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem Z. Halacinskiego, 1910. – S. 317–320.

676. Orlecki K. Ochrona wlasnosci polnej. Wedlug spostrzen przy zastosowaniu w praktyce ustawy z dnia 17 lipca 1876 Nr. 28 Dz. Ust. Kraj. / K. Orlecki. – Lwow : Gubnawsza i Schidta, 1884 – 94 s.

677. Pawlik S. Handel zwierzyną, rybami i rakami w Galicyi / S. Pawlik // Łowiec. – 1899. – № 1. – S. 2–6.

678. Pawlikowsky J. G. Ogolny rzut oka na istote ochrony przyrody, jej znaczenie, zadania i sposoby realizacji / J. G. Pawlikowsky. – Warszawa : Odbitka ze «Skarbow Przyrody», 1932 – 16 s.

679. Podrecznik statystyki wydany przez Krajowe Biuro Statystyczne pod

redakcja Dr. Tadeusza Pilata. Tom VI, Część pierwsza. – Lwów : Z pierwszej związkowej drukarni, 1900. – 192 s.

680. Potocki R. W sprawie ustawy łowieckiej / R. Potocki // *Łowiec*. – 1892. – № 4. – S. 60–62

681. Raciborski M. Ochrony górnego drzewa i zbiorowiska roślin / M. Raciborski // *Kosmos*. – 1910 – S. 352–366.

682. Rocznik statystyki Galicyi wydany przez Krajowe Biuro Statystyczne (oddział statystyki przemysłu i handlu) pod kierunkiem Dr. Tadeusza Rutowskiego. Rok I 1886. – Lwów : Z drukarni i litografii Pilliera i Spolki, 1887. – 284 s.

683. Rosenberg M. O reglementacji górnictwa / M. Rosenberg // Nakładem Związku Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Boryslawiu. – Z drukarni J. Loewenkopfa w Drohobyczu, 1924. – 25 s.

684. Rys statystyczno jeograficzny Galicyi Austrjackiej skreslony przez M. W. 1841. – Poznań : Druk W. Stefanskiego, 1842. – 114 s.

685. Sander F. Zarys nauki publicznej ochronie zdrowia / F. Sander. – [2-ge wid. z r. 1885 przełożył S. Markiewicz]. – Warszawa : Druk K. Kowalewskiego, 1891. – 637 s.

686. Siudak F. Spostrzeżenia nad systemem wiertniczym / F. Siudak // *Nafta*. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w styczniu 1901. – Zeszyt 1. – Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 4–6.

687. Sprawozdanie Wydziału Gal. Towarzystwa łowieckiego za czas od 16. maja 1910 do 15. maja 1911 // *Łowiec*. – 1911. – № 10. – S. 110.

688. Strzelecki G. Lasy i leśnictwo w Galicyi / G. Strzelecki // *Sylwan*. – 1898. – S. 43–47.

689. *Sylwan*. Czasopismo miesięczne dla leśników i właścicieli ziemskich: Organ Galicyjskiego Towarzystwa leśnego pod redakcją prof. kraj. szkoły gospodarstwa lasowego Stanisława Sokolowskiego. – Lwów : Nakładem Galicyjskiego Towarzystwa leśnego. – Z drukarni Polskiej, 1906. – 24 s.

690. Szafer W. «Pamiętnik» pieniacki (O rezerwacie leśnym w Pieniakach) /

W. Szafer // Sylwan. – 1912. – R. 30. – T. XVIII–IX. – S. 361–366.

691. Szafer W. Osobliwosci i zabytki flory okolic Lwowa / W. Szafer // Rozprawy i wiadomosci z Muzeum im. Dzieduszyckich. – 1914. – Tom 1. – Z. 1–2. – S. 102–109.

692. Szczepanski A. Stan wytworczości przemysłowej i górnictwa Galicyi w roku 1910 / A. Szczepanski. – Lwow : Nakładem wydziału krajowego, 1912. – 224 s.

693. Szczepanski A. Przemysł żelazny Galicyi. Jedrkiewicz Z. Widoki rozwoju hutnictwa żelaznego w Galicyi / A. Szczepanski. – Lwow, 1913. – 116 s.

694. Szejko B. Bakteryologiczne badanie nafty / B. Szejko // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Złozieckiego. – Rocznik IX. – w czerwcu 1901. – Zeszyt 6. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 91–92.

695. Szejko B. Bakteryologiczne badanie nafty (Dokonczenie) / B. Szejko // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Złozieckiego. – Rocznik IX. – w lipcu 1901. – Zeszyt 7. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 103–105.

696. Szlezigier I. Mysliwy ze strzelba / I. Szlezigier. – Warszawa : Drukiem A. Pujewskiego, 1880. – 254 s.

697. Till E. Wykład prawa rzeczowego austriackiego (prawo własności, prawo służebności i prawo zastawu). – 2-e wyd. / E. Till. – Lwow : Nakładem księgarni Seyfatha i Czajkowskiego, 1892. – T. II. – S. 177–184.

698. Till E. Druga i trzecia nowela do Austriackiego Kodeksu Cywilnego z objaśnieniami na podstawie materyałów / E. Till. – Lwow – H. Altenberg, G. Seyfarth, E. Wende i Spółka. – Drukarnia we Lwowie (Hotel George'a), 1916. – 248 s.

699. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych wydany przez Krajowe Biuro Statystyczne pod redakcją prof. Dr. Tadeusza Pilata. Tom dwunasty. – Lwow : Z pierwszej związkowej drukarni, 1891. – 34 s.

700. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych wydany przez Krajowe Biuro Statystyczne pod redakcją prof. Dr. Tadeusza Pilata. Tom XV, zeszyt

III. – Lwow : Z pierwszej związkowej drukarni, 1896. – 67 s.

701. Wolski W. O nowych systemach wiertniczych / W. Wolski // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w styczniu 1901. – Zeszyt 1. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 1–4.

702. Wydrzyński K. Przewodnik dla służby leśnej rządowej. T. 1. / K. Wydrzyński. – Warszawa: Redakcja Sylwana, 1853. – S. 382–397.

703. Zaloziecki R. Stan ekonomiczny przemysłu naftowego w Galicyi. Referat na I-szym zjeździe przemysłowym w Krakowie / R. Zaloziecki // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w wrześniu 1901. – Zeszyt 9. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 137–141.

704. Zaloziecki R. O zastosowaniu olejów i odpadków naftowych do opalania / R. Zaloziecki // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w grudniu 1901. – Zeszyt 12. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 179–182.

705. Zuber R. Sprawa pojawiania się wody w kopalniach w Tustanowicach / R. Zuber // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcją Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 31 maja 1911. – Zeszyt 10. – Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządkiem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 145–149.

Автореферати та дисертації

706. Кондратюк О. В. Судова система та судочинство в Галичині в складі Австро-Угорщини (1867–1918 рр.): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кондратюк Олександр Володимирович. – Львів, 2006. – 203 с.

707. Логвиненко О. І. Лісоохоронна справа в Україні: історико-правовий аспект (IX ст. – 1990 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Логвиненко Олена Іванівна. – К., 2006. – 208 с.

708. Юрчишин Н. Г. Реалізація права приватної власності на ліси в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Юрчишин Наталія Геннадіївна. – К., 2009. – 190 с.

709. Алексієвець М. О. Екологічний рух в Україні (історичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. О. Алексієвець. – Чернівці, 1999. – 20 с.

710. Антонюк У. В. Правове забезпечення екологічної безпеки у діяльності залізничного транспорту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / У. В. Антонюк. – К., 2009. – 20 с.

711. Афанасієв Р. В. Адміністративно-правовий режим об'єктів права власності на природні ресурси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Р. В. Афанасієв. – К., 2010. – 20 с.

712. Бартків В. П. Місцевий державний апарат Російської імперії і селянська реформа 1861 р. в Україні (історико-правове дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В. П. Бартків. – Харків, 2002. – 16 с.

713. Басай О. В. Правовий режим рослинного світу України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / О. В. Басай. – Харків, 2009. – 16 с.

714. Бачур Б. С. Інститут земельних відносин у цивільному звичаєвому праві України у X – середині XIX ст. (історико-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Б. С. Бачур. – Харків, 2004. – 20 с.

715. Брославський В. Л. Аграрна політика російського царату на Правобережній Україні у 1793–1861 рр.: зміни у землеволодінні і землекористуванні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. Л. Брославський. – Черкаси, 2007. – 22 с.

716. Вихватенко М. Т. Історія зародження та розвитку систем

землеробства в Україні (кінець XVIII – початок XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.07 «Історія науки і техніки» / М. Т. Вихватенко. – К., 2004. – 15 с.

717. Волощенко О. М. Право монастирської земельної власності на Лівобережній Україні (середина XVII – остання чверть XVIII ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. М. Волощенко. – К., 2008. – 19 с.

718. Грабовець Н. О. Правове забезпечення основних видів земельно-кадастрової діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Н. О. Грабовець. – К., 2011. – 18 с.

719. Григор'єва Т. В. Правове регулювання використання й охорони водних живих ресурсів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Т. В. Григор'єва. – Харків, 2005. – 16 с.

720. Джуган В. О. Правове регулювання використання та охорони вод в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В. О. Джуган. – К., 2009. – 19 с.

721. Заріцька І. М. Історичний досвід розвитку земельного законодавства в Україні (1917–1921 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. М. Заріцька. – К., 2009. – 22 с.

722. Кіндюк Б. В. Правові та організаційні засади використання та охорони лісів на українських землях з X по початок XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Б. В. Кіндюк. – Харків, 2010 – 19 с.

723. Кучера І. В. Політика російської окупаційної адміністрації в

Східній Галичині у 1914–1917 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / І. В. Кучера. – Чернівці, 2005. – 16 с.

724. Лащенко К. Г. Географія, природне середовище Вольностей Війська Запорозького, та природокористування запорозьких козаків (1734–1775) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія; джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / К. Г. Лащенко. – К., 2002. – 12 с.

725. Лісова Т. В. Правове регулювання землеустрою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Т. В. Лісова. – Харків, 2005. – 19 с.

726. Макаренко О. Ю. Правовий режим земель, наданих для використання надр : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / О. Ю. Макаренко. – Донецьк, 2011. – 18 с.

727. Мацькевич М. М. Становлення і розвиток ідеї українського державотворення в Галичині (др. пол. XIX – поч. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / М. М. Мацькевич. – К., 2002. – 20 с.

728. Мендик Л. В. Відповідальність за порушення лісового законодавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Л. В. Мендик. – К., 2009. – 20 с.

729. Мельник П. В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / П. В. Мельник. – Харків., 2002. – 20 с.

730. Мікула О. І. Правові основи організації і діяльності Галицького

крайового сейму (1861–1918 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. І. Мікула. – Львів, 2005. – 18 с.

731. Минеева В. И. Правовая политика российского государства в области экологии: проблемы реализации : автореф. дис. на соискание наук. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве», 12.00.06 «Природоресурсное право, аграрное право, экологическое право» / В. И. Минеева. – Ставрополь, 2004. – 33 с.

732. Мозуляка О. О. Історичний досвід становлення та розвитку законодавства про вугледобувну промисловість в Україні (XVIII–XXI ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. О. Мозуляка. – К., 2004 – 16 с.

733. Морозовська Т. В. Екологічні права громадян України та ЄС: порівняльний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Т. В. Морозовська. – К., 2012. – 19 с.

734. Мудрий М. М. Українсько-польські відносини в Галичині у 1867–1890 рр. політичні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. М. Мудрий. – Львів, 1997. – 26 с.

735. Настасяк І. Ю. Організація управління Галичиною і Буковиною в складі Австрії (1772–1848 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Настасяк І. Ю. – Львів, 2005. – 18 с.

736. Нечипорук Л. Д. Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Л. Д. Нечипорук. – К., 2009. –

20 с.

737. Никифорак М. В. Державний лад і право на Буковині в 1774–1918 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / М. В. Никифорак. – К, 2004. – 36 с.

738. Овдієнко В. В. Правове регулювання мисливства в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В. В. Овдієнко. – Харків, 2014. – 20 с.

739. Олійник О. М. Правове регулювання охорони надр за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / О. М. Олійник. – К., 2010. – 16 с.

740. Онищук О. О. Адміністративно-правова діяльність суб'єктів владних повноважень по боротьбі з браконьєрством : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. О. Онищук. – К., 2009. – 20 с.

741. Панич Н. Ю. Становлення та розвиток інституту прокуратури в Галичині у складі Австрії і Австро-Угорщини (1849–1918 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Н. Ю. Панич – Львів, 2009. – 16 с.

742. Пащенко О. М. Розвиток і кодифікація земельного законодавства України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / О. М. Пащенко. – К., 2001. – 16 с.

743. Попович А. І. Правове регулювання екологічних податків в умовах європейської інтеграції України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право;

природоресурсне право» / А. І. Попович. – К., 2012. – 21 с.

744. Прохоренко К. А. Клімат як об'єкт еколого-правової охорони в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / К. А. Прохоренко. – К., 2013. – 16 с.

745. Рибачек В. К. Правова охорона атмосферного повітря за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В. К. Рибачек. – К., 2010. – 20 с.

746. Сасов О. В. Кримінально-правова охорона лісу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Сасов. – К., 2002. – 16 с.

747. Селіхов Д. А. Аграрне законодавство царської Росії в Україні епохи капіталізму (II пол. XIX – поч. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Д. А. Селіхов. – Харків, 2002 – 16 с.

748. Семенець О. С. Правове регулювання використання природних ресурсів для туризму в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / О. С. Семенець. – К., 2012. – 18 с.

749. Соколова А. К. Теоретичні засади становлення та розвитку флористичного права України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / А. К. Соколова. – Харків, 2013. – 37 с.

750. Сухоребра Т. І. Адміністративна відповідальність за порушення правил полювання та рибальства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Т. І. Сухоребра. – К., 2011. – 20 с.

751. Томин О. О. Правове регулювання мисливства та полювання в

Україні (на матеріалах Карпатського регіону) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / О. О. Томин. – К., 2009. – 20 с.

752. Труфан І. В. Правовий режим малих річок в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / І. В. Труфан. – Харків, 2005. – 18 с.

753. Челпан Р. В. Правові та організаційні засади охорони українських лісів від пожеж: історико-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Р. В. Челпан. – Маріуполь, 2012 – 19 с.

754. Чумаченко І. Є. Правове регулювання державного контролю за використанням та охороною водних об'єктів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / І. Є. Чумаченко. – К., 2012. – 20 с.

755. Шемякін О. М. Еволюція структури й змісту права користування морем: теорія та практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / О. М. Шемякін. – К., 2005. – 49 с.

756. Шершун С. М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / С. М. Шершун. – К., 2005. – 12 с.